

หนังสือ ทิพยอำนาจ

โดย พระอริยคุณาธาร (ปุสุโส เสียง ป.๖)

คำนำ

ของผู้เรียบเรียง

เมื่อในพรรษา พ.ศ.๒๔๙๓ ขณะพักวิเวกอยู่ในป่าแห่งเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น ระลึกขึ้นได้ถึงคำอาราธนาของบุคคลหลายคน คำอาราธานานั้นๆ เราใจให้คิดแต่งหนังสือเล่มนี้ขึ้น.

พระอาจารย์กันตีสึลเถระ (เสาร์) อาราธนาให้แต่งอธิบายโพธิปักขิยธรรม ด้วยสำนวนและภาษาง่ายๆ เพื่อประโยชน์แก่นักปฏิบัติ ผู้มีการศึกษาปริยัติธรรมน้อย จะได้อาศัยศึกษาและปฏิบัติ หลวงประทีปกรณี อาราธนาให้แต่งสมาธิวิธีที่พอจะถือปฏิบัติได้. ภิกษุรูปหนึ่ง อาราธนาให้แต่งวิธีบำเพ็ญฌานและเจริญญาณทัสสนะในพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์แก่ผู้ต้องการปฏิบัติในด้านนี้ และศิษย์ผู้อาราธนาให้แต่งวิธีสร้างทิพยอำนาจตั้งแต่ขั้นต่ำๆ ขึ้นไปถึงขั้นสูงสุด เพื่อเป็นคู่มือของผู้ต้องการสร้างทิพยอำนาจขึ้นไว้บำเพ็ญประโยชน์ เมื่อประมวลคำอาราธนาเหล่านี้เข้าด้วยกัน เห็นว่าเป็นความต้องการในแนวเดียวกัน พอจะทำเป็นหนังสือเล่มเดียวได้ จะได้ปลดเปลื้องคำอาราธานานั้นให้เสร็จสิ้นไปเสียที ในขณะที่มีกำลังพอทำได้.

อนึ่ง เมื่อได้เรียบเรียงและพิมพ์พรหมจรรย์คืออะไร? เผยแผ่ไป สังเกตได้ว่ามีผู้สนใจในการฝึกฝนจิตใจตามหลักพระพุทธศาสนามากขึ้น หนังสือพรหมจรรย์คืออะไร? ได้ประมวลหลักพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาไว้เพียงย่อๆ ไม่พอที่จะอาศัยเป็นเครื่องมือของผู้เริ่มศึกษา จึงเป็นโอกาสดีที่จะเรียบเรียงวิธีฝึกฝนอบรมจิตใจ ตามหลักพระพุทธศาสนาไว้เสียในขณะนี้.

จึงประมวลเรื่องที่ต้องการมาเรียบเรียงเข้าลำดับและพิจารณาหาคำที่จะใช้เป็นชื่อหนังสือนี้ ได้คำว่า “ทิพยอำนาจ” ซึ่งเป็นคำมีความหมายซึ่งชวนสนใจ และยังไม่มีใครเคยใช้เป็นชื่อหนังสือประเภทนี้มาก่อน แล้วตรวจสอบเรื่องเหล่านี้ในพระไตรปิฎก เช่น หมวดพระสุตตันตปิฎกเท่าที่สามารถจะค้นได้ นำมาเรียบเรียงเข้าหมวดหมู่ ตามความเหมาะสมของเรื่องนั้นๆ ส่วนหนังสืออื่นๆ แม้มีความต้องการจะค้นเรื่องมาเรียบเรียงบ้าง ก็ไม่มีอยู่ใกล้มือสักเล่มเดียว เพียงแต่อาศัยความจดจำเรื่องนั้นๆ บางประการที่เคยอ่านมาแล้วเท่านั้น แม้เพียงเท่านี้ก็ต้องถือว่าเป็นหนี้บุญคุณของหนังสือเหล่านี้แล้ว ข้าพเจ้าขอขอบคุณไว้ในที่นี้ด้วย.

สำนวนโวหารและคำศัพท์แสงต่างๆ ที่นำมาใช้ ได้พยายามใช้สำนวนง่ายๆ และใช้คำที่มีความหมายตายตัว และใช้กันต้นแล้ว ทั้งนี้มุ่งให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้อ่านออกเขียนได้แล้ว. แต่ก็ไม่พ้นไปจากความยาก เพราะเนื่องด้วยหลักวิชาชั้นสูง จะอธิบายให้ง่ายเกินไปก็ไม่ได้อยู่เอง ถ้าผู้อ่าน อ่านด้วยความสนใจพิจารณาสักหน่อยก็คงผ่านพ้นความยากไปได้บ้าง.

ผลมุ่งหมายของการฝึกฝนจิตใจ ทางพระพุทธศาสนา คือ อาสวัภยญาณ (ญาณเป็นเหตุทำอาสวะกิเลสให้สิ้นไป) โดยตรง นอกนั้นเป็นผลพลอยได้ ในเมื่ออบรมจิตใจไปถึงขั้นที่ควรมีทิพยอำนาจบางประการนั้นๆ มิใช่ผลมุ่งหมายโดยตรง ถึงอย่างนั้นผู้มุ่งบำเพ็ญประโยชน์กว้างขวาง

ก็จำเป็นต้องฝึกใช้ทิพยอำนาจต่างๆ ไปด้วย เพราะคนโดยมากชอบอำนาจ ยิ่งเป็นอำนาจมหัศจรรย์เท่าใด ยิ่งชอบเท่านั้น ที่มีผู้เข้าใจว่าสมัยนี้คนต้องการเหตุผล ไม่จำเป็นต้องมีฤทธิ์เดชอำนาจมหัศจรรย์ ก็สามารถทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ ข้าพเจ้าได้ยินแล้วก็นำมาไตร่ตรองแล้วมองดูโลกทั่วๆ ไปในปัจจุบันนี้ ก็ยังเห็นว่าอำนาจมหัศจรรย์เป็นสิ่งจำเป็นอยู่นั่นเอง มีคนจำนวนน้อยที่สุดที่ต้องการเหตุผล คนส่วนมากแม้มีการศึกษาสูงสักเพียงไรก็ตาม มักไม่ค่อยเชื่อเหตุผลเท่าที่พูดสู้กันฟังได้นั้นเลย ยิ่งเรื่องทีลึกลับเกินเหตุผลธรรมดา ซึ่งไม่สามารถหาเหตุผลสามัญธรรมดามาพูดให้ฟังได้แล้ว เขายังไม่ยอมเชื่อว่ามีได้เป็นได้ เมื่อหาเหตุผลมาพูดให้ฟังไม่ได้ เขาก็หาว่าทางพระศาสนาหลอกลวงเขาให้เชื่อเข้าไว้ เพื่อพระศาสนาและคนของพระศาสนาจะดำรงอยู่ได้เท่านั้น เขาไม่เห็นว่าเป็นศีลธรรมตามที่ทางพระศาสนาสั่งสอนเขานั้นเป็นประโยชน์ของเขาเอง ทั้งๆ ที่เขาอยู่สบายด้วยร่มเงาของศีลธรรม คนจำพวกนี้ต้องอาศัยอำนาจมหัศจรรย์เข้าช่วย จึงจะสามารถปลุกศรัทธาในพระศาสนา หรือศีลธรรมอันดีแก่เขาได้.

พระพุทธศาสนาผ่านพ้นภัยพิบัติร้ายแรงมาได้จนถึงปัจจุบัน ก็ด้วยอำนาจมหัศจรรย์ สมัยพุทธกาลไม่ต้องพูดถึงก็ได้ เพราะเป็นสมัยเริ่มตั้งพระพุทธศาสนา ย่อมเป็นความจำเป็นอยู่ดี ที่ต้องใช้อำนาจมหัศจรรย์เข้าช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยหลังพุทธปรินิพพานมา ปรากฏในประวัติของพระพุทธศาสนาว่า ได้ผ่านพ้นภัยพิบัติร้ายแรงมาด้วยอำนาจมหัศจรรย์หลายครั้ง เท่าที่นึกเห็นพอจะนำมาเล่าได้ ดังนี้

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงได้ประมาณ ๒๓๖ ปี พระเจ้าศรีธรรมโศกราชหันมานับถือพระพุทธศาสนา และทำนุบำรุงเป็นการใหญ่ ก็เพราะอำนาจมหัศจรรย์ของพระภิกษุรูปหนึ่ง และอำนาจมหัศจรรย์ของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ถึงกับทำให้พระเจ้าศรีธรรมโศกราช ทรงมอบพระกายถวายพระชีวิตในพระพุทธศาสนา และแผ่พระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่.

อีกครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธศาสนาล่วงไปประมาณ ๕๐๐ ปี คณะสงฆ์ต้องแตกฝ่าย พระพุทธศาสนาถูกทำลายลงด้วยมือของพระราชาชาวกรีก ที่มารุกรานและครอบงำอินเดีย แห่ลงกำเนิดของพระพุทธศาสนา พระอัสวคุตตเถระ ซึ่งเป็นหัวหน้าสงฆ์ฝ่ายเหนือ ถึงต้องไปอัญเชิญเทพบุตรให้จุติลงมาเกิด แล้วให้พระผู้สามารถไปพยายามเอามาบวชในพระพุทธศาสนา อบรมให้สำเร็จความรู้สูงสุดในพระพุทธศาสนา พร้อมด้วยอำนาจมหัศจรรย์หลายประการ แล้วส่งไปปราบพระราชาชาวกรีก แห่งสาคลนคร ประเทศมัจฉะ ซึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้ามิลินท์ พระราชาชาวกรีกทรงเห็นอำนาจมหัศจรรย์ของพระนาคเสนเถระ ทั้งทรงจำนนต่อคำแก้ปัญหามาของพระเถระ จึงบังเกิดพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา และทรงมอบพระกาย ถวายพระชีวิตรับใช้พระพุทธศาสนา ทรงทำนุบำรุงและป้องกันภัยแห่งพระพุทธศาสนาด้วยพระราชอำนาจ.

เมื่อหันมามองดูเหตุการณ์ของโลกในปัจจุบันนี้แล้ว พิจารณาดูทางที่จะรอดพ้นภัยพิบัติของพระพุทธศาสนา ก็เห็นมีแต่อำนาจมหัศจรรย์เท่านั้นที่จะช่วยได้ เพราะเพียงแต่ปากพูดปาวๆ ชี้แจงเหตุผลเป็นการไม่เพียงพอเสียแล้ว คนของพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นคนศักดิ์สิทธิ์มีฤทธิ์เดชมหัศจรรย์ จึงจะสามารถรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่และแผ่ไพศาลไปได้ ความจริงพระพุทธศาสนาเป็นพระศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์ในด้านเหตุผลอยู่แล้ว คนของพระพุทธศาสนาต้อง

ศักดิ์สิทธิ์ สามารถเป็นพยานในเหตุผลตามที่ทางพระพุทธศาสนากล่าวไว้ด้วยจึงจะสมกัน คือ ต้องพูดได้และทำได้ตามพูดด้วย เมื่อเป็นได้ดังนี้จะทำให้พระพุทธศาสนาเด่น และศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น เพียงแต่พูดได้ แต่ทำไม่ได้ตามพูด ก็จะไม่ศักดิ์สิทธิ์ จะเข้าทำนองที่ว่า “จงทำตามที่ฉันพูด แต่อย่าทำตามฉัน” ในเมื่อไปสั่งสอนผู้อื่น ถึงแม้ไม่พูดคำนี้ออกมาตรงๆ ก็ตาม การทำและพฤติการณ์ที่แสดงออกมา มันบอกอยู่โดยตรงแล้ว คนมีความคิดย่อมรู้จักอยู่ดี เมื่อเป็นเช่นนี้ คำพูดสั่งสอนย่อมไม่มีน้ำหนักพอจะจูงใจผู้ฟังให้เชื่อถือได้ ก็จะเป็นเพียงสักว่าพูดและฟังกันไปเท่านั้นเอง จะหาคนทำตามคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาจริงๆ ไม่ได้ เมื่อเป็นถึงขั้นนี้ จะเชื่อว่ายังมีพระพุทธศาสนาอยู่หรือ? ขอเชิญชวนพุทธบริษัท มาช่วยกันคิดอ่านหาทางทำนุบำรุง และป้องกันภัยพระพุทธศาสนา มาช่วยกันทำให้เกิดมีบุคคล ซึ่งมีตนเป็นพยานในคำสั่งสอนของพระบรมศาสดาจารย์ สามารถยืนยันได้เต็มปากว่า พระพุทธศาสนาอำนวยผลสูงสุดแก่ผู้ปฏิบัติตามได้จริง ไม่ล้มสมัย มรรค ผล นิพพาน ธรรมวิเศษมีจริง แม้ในสมัยปัจจุบัน ข้าพเจ้าเรียบเรียงทิพยอำนาจนี้ขึ้น มุ่งหมายหาบุคคลได้เป็นพยานในคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา หวังว่าจะได้รับความสนใจจากสาธุชนทั่วกัน.

บุญกุศลอันเกิดจากการเรียบเรียงหนังสือนี้ทั้งหมด ข้าพเจ้าขออุทิศถวายแด่ พระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ผู้เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภกทุกพระองค์ และแก่พระโบราณาจารย์ ผู้บริหารพระพุทธศาสนาสืบต่อกันมาทุกท่าน จนถึงสมัยปัจจุบันนี้.

อนึ่ง การคัดจากต้นร่าง สำเร็จด้วยน้ำพักน้ำแรงของ พระภิกษุไกรลาส คนุทธโต ทั้งสิ้น จึงขอขอบคุณเธอไว้ในที่นี้ด้วย.

พระอริยคุณาธาร

สำนักบำเพ็ญธรรมเขาสวนกวาง ขอนแก่น

๒๗ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๓

สารบัญ

บทนำ

๑๒

ทิพยอำนาจคืออะไร
อุทสาหกรรมปาฏิหาริย์
ติโรภาพปาฏิหาริย์
ปาฏิหาริย์ทุเรภาพ
ยมกปาฏิหาริย์
ปาฏิหาริย์ ๓ อย่าง
ทิพยวิสัย
วิชา ๘ ประการ

บทที่ ๑

๒๐

อะไรเป็นที่ตั้งแห่งทิพยอำนาจ
ฌาน ๔
นิรณ ๕
องค์แห่งฌาน ๕
ปฐมฌานมีลักษณะ ๖
ทุติยฌานมีลักษณะ ๕
ปิตีมีลักษณะ ๕
ตติยฌานมีลักษณะ ๖
จตุตถฌานมีลักษณะ ๖

บทที่ ๒

๒๗

วิธีเจริญฌาน ๔
วิธีการเกี่ยวกับเวลา
วิธีการแก้
วิธีการป้องกัน
วิธีการส่งเสริม
วิธีการเกี่ยวกับอิริยาบถ
วิธีเดินจงกรม
อานิสงส์จงกรม
นั่งเจริญฌาน

นอนเจริญฌาน
วิธีเจริญฌาน
บริกรรมนิมิตต์
อุคคหนิมิตต์
ปฐฏิกาคนิมิตต์
ฌายีบุคคล
วิธีเลื่อนฌาน
ทิพยภาวะ

บทที่ ๓

๓๗

บุพพประโยคแห่งฌาน
กรรมฐาน ๒
กรรมฐาน ๔๐
กสิณ ๑๐
วิธีปฏิบัติในกสิณ
อสุภ ๑๐
วิธีปฏิบัติในอสุภ ๑๐
อนุสสติ ๑๐
อาหาเรปฏิกูลสัญญา
จตุธาตุมัตถก
พรหมวิหาร ๔
อรุปรกรรมฐาน ๔
จริต ๖
อัยยาศัย ๖
ปธานียังคะ ๕
สัพพายะ ๔

บทที่ ๔

๕๒

อุปกรณ์แห่งทิพยอำนาจ
ลักษณะความดี ๓ อย่าง
ลักษณะความชั่ว ๓ อย่าง
โลกุตตรธรรมในมนุษย์
สรีรศาสตร์
ลักษณะอบรมอินทรีย์

สังวร ๕
เจริญสติปัญญา ๔
เจริญอิทธิบาท ๔
สร้างอินทรีย์
โพชฌงค์ ๗
เจริญอริยมรรค
เจริญอรุณรูปมาน
เจริญสัญญาเวทิตนโรธ
กีฬาในพระพุทธศาสนา
๑. ฌานกีฬา
๒. จิตตกีฬา

บทที่ ๕

๗๔

วิธีปลูกสร้างทิพยอำนาจ
อภิญา ๖
อิทธิวิธี ฤทธิ์ต่างๆ
ฤทธิ์ ๑๐
อริษฐานฤทธิ์ ๑๐
วิภูพพนาฤทธิ์
มโนมัยฤทธิ์
ญาณวิปหาราฤทธิ์
สมาธิหาราฤทธิ์
อริยฤทธิ์
กัมมวิปากชาฤทธิ์
ปุณญฤทธิ์
วิชขามัยฤทธิ์
สัมมปปโยคปัจจยอิชฉนฤทธิ์
พหุภาพ
เอโกภาพ
อาวีภาพ
ติโรภาพ
ติโรกุกุททาฉัชชมานภาพ
ปฐวีอุมมุชชภาพ
อุทกาภิชชมานภาพ

อากาศจิ่งกมนภาพ
สันติเกภาพ
ทุเรภาพ
โลกภาพ
พหุภาพ
กายวสิกภาพ
จิตตวสิกภาพ
ธูมายิกภาพ
ปี่ชชลิกภาพ
กำลังหนุนของอริชฐานบารมี

บทที่ ๖ ๙๐

วิธีสร้างทิพยอำนาจ มโนมัยฤทธิ์

บทที่ ๗ ๙๗

วิธีสร้างทิพยอำนาจ
เจโตปริยญาณ รู้จักใจผู้อื่น
พุทธกิจประจำวัน ๕
ปาฏิหาริย์ ๓
สังขาร ๓
เปรียบจิตตสังขารเหมือนคลื่นวิหยุ
เปรียบวจีสังขารเหมือนคลื่นเสียง
โสฬสจิต
อธิบายลักษณะกระแสจิต
ความกำหนดรู้เหตุการณ์และอุปนิสัยใจของผู้อื่น ๓ อย่าง

บทที่ ๘ ๑๐๖

ทิพโสต หูทิพย์
ธาตุวิเศษในกายมนุษย์ ๖
อารมณ์อันเป็นวิสัยของธาตุ ๖
อธิบายวิธีปลุกสร้างหูทิพย์

บทที่ ๙ ๑๑๓

วิธีสร้างทิพยอำนาจ

บุพเพนิวาสานุสสติ ระลึกชาติก่อนได้
เขตของจิต
ระลึกชาติได้ รายที่ ๑
ระลึกชาติได้ รายที่ ๒
ระลึกชาติได้ รายที่ ๓
อานิสงส์ของการระลึกชาติได้
วิธีเอาชนะความหลับ
วิธีทำเพื่อระลึกชาติได้
วิภูฏะ ๓

บทที่ ๑๐

๑๒๒

ทิพพจักขุ ตาทิพย์
จักขุ ๘
ตาแก้ว
ทิพพจักขุเทียบกับศาสตร์ต่างๆ
พระพุทธรูปศาสนาแผ่มาในประเทศไทย
โบราณวัตถุสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช
พุทธทำนาย
คำทำนายของบุคคลยุคใหม่
ทิพพจักขุญาณ เทียบนักปราชญ์ทางโบราณคดี
ลักษณะญาณ ๓
อดีตังสญาณ
เรื่องราวสมัยดึกดำบรรพ์
พระเถระที่นำพระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ
อนาคตังสญาณ
วิธีกำหนดรู้เหตุการณ์ในอนาคต
ปัจจุบันนังสญาณ
ภาพนิมิตต์ในขณะหลับ
วิธีฝึกสมาธิ
สัมปยุตตจิต
เจริญกุศล

บทที่ ๑๑

๑๓๙

วิธีสร้างทิพยอำนาจ รู้สัตว์เกิดตาย

ทิพยอำนาจ ๙

กรรมมีอำนาจให้ผล
เหตุเร้าใจให้สัตว์ทำกรรม
ทิฏฐธรรมเวทนิยกรรม
อานิสงส์พรหมจรรย์ ๙
อุปปีชเวทนิยกรรม
อปราปรเวทนิยกรรม อโหสิกรรม
ชนกกรรม
กำเนิด ๔
อุปัตถัมภกกรรม อุปปีพกรรม
อุปฆาตกรรม
ครุกรรม
พหุลกรรม
อาสันนกรรม
กัตตตากรม
กรรมมีลักษณะ

บทที่ ๑๒

๑๔๘

วิธีสร้างทิพยอำนาจ รู้จักทำอาสวะให้สิ้น
กรรมเกิดจากรู้สึกแห่งใจ ๓ อย่าง
สภาวะที่สมปรารถนา ๗ ประการ
ปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายสูงสุด ๗ ประการ
หลักก่อนมานพระนิพพาน
คน ๒ จำพวกไม่เห็นพระนิพพาน
วิธีเจริญวิปัสสนา เพื่อญาณทัสสนะ
ความบริสุทธิ์ ๗ ประการ
กิเลสของวิปัสสนา ๑๐
วิปัสสนาญาณ ๙ ประการ
อารมณ์ของวิปัสสนา
วิธีเจริญวิปัสสนาอย่างพิสดาร
วิธีเจริญวิปัสสนาอย่างลัด
พระไตรลักษณ์
พระอัสวักขยญาณ
วิธีเจริญอัสวักขยญาณอย่างรวบยอด
สัญญาชน ๑๐

อริยวาส ๑๐
อินทรีย์แก้ว

บทที่ ๑๓

๑๖๙

วิธีรักษาทิพยอำนาจ
สิ่งเสียดแทรกใจไม่ให้สงบ
นิวรรณ์ ๕
สัมพัทธเครื่องค้ำใจ ๑๐
ความฉลาดในสมาธิ ๗

บทที่ ๑๔

๑๗๔

วิธีใช้ทิพยอำนาจบำเพ็ญประโยชน์
คุณอนันต์ โทษมหันต์
พุทธจริยา ๓
การบำเพ็ญประโยชน์
วิธีใช้ทิพยอำนาจคุ้มครองตน
ภัยในโลก ๔ ประเภท
วิธีใช้ทิพยอำนาจกำจัดภัยอันตรายแก่ตน
วิธีใช้ทิพยอำนาจบำบัดอาพาธแก่ตน
วิธีใช้ทิพยอำนาจระงับกิเลสของตน
วิธีใช้ทิพยอำนาจคุ้มครองผู้อื่น
วิธีใช้ทิพยอำนาจบรรเทาภัยแก่ผู้อื่น
วิธีใช้ทิพยอำนาจบำบัดอาพาธผู้อื่น
วิธีใช้ทิพยอำนาจปลูกศีลธรรมแก่ผู้อื่น

(การค้นหาเนื้อเรื่องที่ต้องการ ให้กดปุ่ม Ctrl+f แล้วพิมพ์คำที่ต้องการค้นหาลงไป)

ทิพยอำนาจ

พระอริยคุณธาร
เรียบเรียง

.....

บทนำ

ทิพยอำนาจคืออะไร?

.....

เมื่อไม่นานมานี้ มีข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งว่า มีสตรีในต่างประเทศ เกิดมีหูทิพย์ ตาทิพย์ สามารถรู้เห็นเหตุการณ์ในที่ไกล เกินวิสัยตามนุษย์ธรรมดาจะมองเห็น และสามารถ สอนทนายก็บัญญัติของคนที่ตายไปแล้วรู้เรื่องกันได้ หนังสือพิมพ์ฉบับนั้นให้ข่าวต่อไปว่า มี นักวิทยาศาสตร์ไปพิสูจน์ความจริงก็ประจักษ์ว่า สตรีคนนั้นซึ่งไม่เคยรู้จักนักวิทยาศาสตร์คนนั้นมา ก่อน แต่สามารถบอกความจริงบางอย่างของนักวิทยาศาสตร์คนนั้น ถูกต้องเป็นที่น่าพิศวง แต่ นักวิทยาศาสตร์ก็ไม่กล้าลงความเห็นรับรองว่าเป็นได้ด้วยความรู้ของสตรีคนนั้นเอง สงสัยว่าจะมี อะไรสิ่งใจอย่างพวกแม่มดหมอผี ซึ่งมีตกดินในอสังคตประเทศ และเขาพากันรังเกียจถึงกับมี กฎหมายลงโทษผู้ฝ่าฝืน หนังสือพิมพ์ฉบับนั้นให้ข่าวรายละเอียดต่อไปว่า สตรีคนนั้นเกิดหูทิพย์ตา ทิพย์ขึ้นโดยบังเอิญ หลังจากป่วยหนักมาแล้ว.

เรื่องคล้ายคลึงกันนี้ ก็มีอยู่แม่ในเมืองไทยเรา ข้าพเจ้าได้รู้จักกับสตรีคนหนึ่ง เมื่อปีที่แล้วมา นี้เอง เมื่อคืนเคยกันแล้ว สตรีคนนั้นได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า ได้ป่วยหนักมาแรมเดือน ในระหว่าง ป่วยหนักนั้นใครจะมาหาหรือพูดจาว่ากระไรรู้ล่วงหน้าหมด ครั้นหายป่วยแล้วก็ยังมีได้เป็นบางครั้ง บางคราว แต่ไม่บ่อยนัก เนื่องจากไม่ค่อยได้สงบใจเหมือนในคราวยังป่วยอยู่ เพราะต้องวุ่นวายกับ ธุระกิจประจำวัน ซึ่งเป็นธรรมดาของผู้ครองเรือน.

เรื่องที่น่ามาเล่านี้ เป็นพยานให้เราทราบ ว่า ภายในร่างกายของมนุษย์เรา มีอำนาจสิ่ง หนึ่งแปลกประหลาดพิเศษเกินกว่าอำนาจของคนธรรมดาซ่อนอยู่ ที่เมื่อทราบวิธีปลุกหรือปลุก สร้างขึ้นให้มีประจำแล้ว จะเป็นสิ่งที่มหัศจรรย์ โดยสามารถรู้เห็นสิ่งต่างๆ ซึ่งมนุษย์ธรรมดาไม่อาจ รู้เห็นได้.

ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงอำนาจที่วามนี้ และเรียกชื่อว่า ทิพพจักขุ-ตาทิพย์, ทิพพ โสต-หูทิพย์คล้ายจะยืนยันว่ามีอำนาจทิพย์ในร่างกายมนุษย์นี้ด้วยแต่นักศึกษาทางพระพุทธศาสนา

โดยส่วนมากมองข้ามไป ไม่ได้สนใจศึกษาเพื่อพิสูจน์ความจริงเรื่องนี้ เมื่อมีใครพูดถึงเรื่องนี้ ก็มักตำหนิหาว่ามองมาย เชื่อในสิ่งซึ่งไม่อาจเป็นไปได้ หาได้เฉลียวใจไม่ว่า พระบรมศาสดาเป็นผู้ทรงแสดงไว้ ทั้งปรากฏในพระประวัติของพระองค์ว่าทรงสามารถใช้อำนาจนั้นได้อย่างดีด้วย นำที่เราพุทธศาสนิกชนจะพึงศึกษาค้นคว้าพิสูจน์ความจริงกันดูบ้าง จะเป็นสิ่งไร้สาระเทียวหรือ ถ้าจะทำการพิสูจน์วิชาหุทิพย์ตาทิพย์ ให้ทราบความจริงอย่างมีหลักฐาน ข้าพเจ้ากลับเห็นว่าจะเป็นทางช่วยให้พระพุทธานุศาสนาดำเนินขึ้นอีก เพราะสิ่งใดที่พระบรมศาสดาตรัสไว้ ซึ่งปรากฏมีอยู่ในพระไตรปิฎกหากเราพิสูจน์ให้เห็นจริงว่า สิ่งนั้นเป็นไปตามที่ตรัสไว้ ก็ย่อมเป็นพยานแห่งพระปัญญาของพระบรมศาสดา เป็นทางให้เราเกิดความเชื่อมั่นในพระปัญญาตรัสรู้ของพระบรมศาสดาอย่างแน่นแฟ้น จะเพิ่มกำลังให้เราปฏิบัติตามพระบรมพุทโธวาทได้โดยไม่ลังเลใจ ทั้งเป็นหลักฐานต่อต้านปรปวาทด้วย เพราะในโลกสมัยวิทยาศาสตร์เฟื่องฟูนี้ เขาค่อยเชื่อในอำนาจลึกลับนี้เมื่อพระพุทธานุศาสนากล่าวถึงเขาจึงน่าจะยั้งเยาะอยู่แล้ว แม้แต่เราซึ่งเป็นศาสนิกชนแท้ๆ ก็ยังไม่เชื่อ แล้วจะให้ นักวิทยาศาสตร์เขาเชื่ออย่างไร? เพราะเขาตั้งหลักเกณฑ์ของเขาไว้ว่า เขาจะเชื่อเฉพาะสิ่งที่เขาได้พิสูจน์ทราบความจริงแน่ชัดแล้วเท่านั้น หลักเกณฑ์ที่เขาตั้งไว้นี้เป็นหลักเกณฑ์ที่ดี เป็นวิสัยแห่งนักศึกษาความจริง ซึ่งจะยอมให้ความเชื่อของเขาไร้เหตุผล แม้พระบรมศาสดาของเรา ก็ปรากฏว่าทรงดำเนินปฏิบัติมาทำนองเดียวกับนักวิทยาศาสตร์ในสมัยปัจจุบัน คือทรงทำการพิสูจน์ความจริงทางใจ จนได้หลักฐานแน่นอนแล้ว จึงทรงพอพระหฤทัยว่าได้ตรัสรู้แล้ว มิได้ทรงไปเทียบเอาความรู้ของผู้อื่น ที่เขาค้นคว้าไ้มา ร้อยกรองเข้าเป็นหลักแห่งศีลธรรมจรรยาที่ทรงสั่งสอน และมีได้ทรงอ้างว่าใครเป็นศาสดา หรือผู้บังคับบัญชาเหนือให้ประกาศธรรมสั่งสอนมหาชน พระองค์ทรงค้นพบความจริงด้วยพระองค์เอง แม้หลักความรู้นั้นๆ จะมิมีในลัทธิศาสนาหรือในความเชื่อถือของมหาชนมาแล้วแต่โบราณกาลก็ตาม ถ้ายังไม่ได้พิสูจน์ด้วยความรู้ของพระองค์เองก่อนแล้วก็นำมาบัญญัติสั่งสอนมหาชนแต่ประการใด เป็นแต่ไม่มีความรู้ส่วนใดที่เกินพระปัญญาของพระองค์ไปเท่านั้นเอง เราจึงได้พบว่าบรรดาบัญญัติธรรมที่ถูกต้องตามหลักเหตุผลนั้นๆ ได้มาปรากฏในพระบัญญัติของพระองค์ทั้งหมด ที่ปรากฏว่ามีบางอย่างที่ไม่ทรงพยากรณ์ไว้ ก็มีใช้ว่าไม่ทรงทราบ เป็นแต่ทรงเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ จึงไม่ทรงกล่าวแก่หรือแสดงไว้ เช่น อันทคาหิกทิกุฐฐิ หรือ นียตมิจฉาทิกุฐฐิ ไม่ทรงกล่าวแก่ เป็นแต่ทรงแสดงธรรมโดยปริยายอื่นให้ฟัง เมื่อผู้ฟังพิจารณาตามก็ทราบความจริงในเรื่องนั้นด้วยตนเอง แล้วสิ้นสงสัยไปเอง วิธีการแก้ความเห็นของคนที่พระบรมศาสดาทรงใช้ คล้ายวิธีการรักษาโรคของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญ ที่ตรวจหาสมุฏฐานของโรคก่อนแล้ว จึงรักษาแก้ที่สมุฏฐาน ไม่ตามรักษาที่อาการเจ็บปวดซึ่งเป็นปลายเหตุ เพราะเมื่อแก้สมุฏฐานถูกต้องแล้วโรครักสงบ อาการเจ็บปวดก็หายไปเอง ฉะนั้นเรื่องที่ไม่ทรงกล่าวแก่อันทคาหิกทิกุฐฐิก็เช่นเดียวกัน เพราะความเห็นนั้นเป็นเพียงปลายเหตุ มิใช่สมุฏฐานอันเป็นต้นเหตุดั้งเดิม จึงทรงแสดงธรรมโดยปริยายอื่นอันสามารถแก้ต้นเหตุเดิมซึ่งเป็นสมุฏฐาน.

อำนาจลึกลับมหัศจรรย์ เกินวิสัยสามัญมนุษย์นั้นแม้มิได้ตรัสเรียกว่า ทิพยอำนาจ โดยตรงก็ตาม ก็ได้ทรงกล่าวถึงอำนาจนั้นไว้แล้วอย่างพร้อมมูล และตรัสบอกวิธีปลูกสร้างอำนาจนั้นขึ้นใช้

อย่างดีด้วย เป็นการเพียงพอที่เราจะสันนิษฐานว่า พระบรมศาสดาได้ทรงบรรลุอำนาจนั้นทุกประการ และทรงใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างมหาศาลมาแล้วในสมัยทรงพระชนม์อยู่.

ความข้อนี้อีกหลักฐานในพระไตรปิฎกมากมาย จะนำมาเล่าพอเป็นอุทาหรณ์ ดังต่อไปนี้

๑.^๑ เมื่อตรัสรู้แล้วใหม่ๆ เสด็จไปโปรดภิกษุเบญจวัคคีย์ที่สวนกวาง อันเป็นที่พักของฤๅษี ณ เมืองพาราณสี แล้วเสด็จจำพรรษาที่นั่น.

ในภายในพรรษา ท่านพระยศเถระเมื่อยังมีได้บวช บังเกิดความคิดเห็นขึ้นว่า ฆราวาสคับแคบวุ่นวายสุดที่จะทานทนได้ จึงหนีออกจากบ้านไปเฝ้าพระบรมศาสดาที่สวนกวางนั้น เดินบ่นไปตามทางว่า ที่นี่คับแคบ ที่นี่วุ่นวาย พระบรมศาสดาได้ทรงสดับ จึงทรงขานรับว่า ที่นี่ไม่คับแคบ ที่นี่ไม่วุ่นวาย เชิญมาที่นี่ เราจะแสดงธรรมให้ฟัง ท่านพระยศเถระก็เข้าไปตามเสียงที่ทรงเรียก เมื่อได้ถวายบังคมและนั่งเรียบร้อยแล้ว ก็ได้รับฟังพระธรรมเทศนาอันน่าจับใจ จนได้บรรลุดวงตาเห็นธรรมขึ้นในใจ ทันใดนั้นบิดาของท่านก็ติดตามไปถึง พระบรมศาสดาเกรงว่า เมื่อพระยศเถระกับบิดาได้เห็นกัน ก็จะเป็นอันตรายแก่ธรรมาภิสัมมัย จึงทรงทำ ตีโรภาพปาฏิหาริย์ คือทรงทำฤๅษีกำบังมิให้บิดากับบุตรเห็นกัน แล้วทรงแสดงธรรมให้ทั้งสองนั้นฟัง จนท่านพระยศเถระได้บรรลุถึงพระอรหัตตผล ถึงความเป็นผู้บริสุทธิ์แล้ว และบิดาของท่านได้บรรลุดวงตาเห็นธรรมแล้วจึงทรงคลายฤๅษีให้บิดากับบุตรเห็นกัน ทันใดนั้นบิดาของท่านพระยศเถระก็แจ้งให้ทราบทั่วทางบ้านพากันตามหา ขอให้ท่านกลับบ้าน พระบรมศาสดาจึงซึ่งตรัสว่าเสียได้ฟังธรรม ถึงความเป็นผู้ไม่ควรแก่การครองเรือนแล้ว บิดาของท่านพระยศเถระจึงทูลอาราธนาพระบรมศาสดากับท่านพระยศเถระไปฉันที่เรือน ครั้นบิดากลับไปแล้ว ท่านพระยศเถระจึงทูลขอบรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา แล้วเป็นปัจฉาสมณะตามหลังพระบรมศาสดาไปฉันภัตตาหารที่เรือนของบิดา เรื่องนี้เป็นอุทาหรณ์แห่งอิทธิวิธี ชนิดที่เรียกว่า ตีโรภาพ หรือที่สามัญญชนเรียกว่า กำบังหรือหายตัว

๒.^๒ เมื่อออกพรรษาแรกนั้นแล้ว เสด็จไปสู่อุรุเวลา ตำบลเสนานิคม แคว้นมคธ เพื่อโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยบริวาร เสด็จเข้าไปขอพักอาศัย ท่านอุรุเวลกัสสปะ ผู้เป็นหัวหน้าชฎิลตอบขัดข้อง พระบรมศาสดาตรัสขอร้องด้วยเหตุผลทางสมณวิสัยถึง ๓ ครั้ง ท่านจึงยอมรับให้พักอาศัย พระบรมศาสดาขอพักในโรงไฟ ท่านก็ห้ามว่ามีนาคร้าย เกรงจะเป็นอันตราย ขอให้พักในที่อื่น พระบรมศาสดาตรัสรับรองว่าไม่เป็นไร แล้วเสด็จไปพัก ได้ทรงทำฤๅษีสูกับนาคร้ายจนมันหมดพยศ รุ่งเช้าทรงจับนาคร้ายใส่บาตรมาให้ท่านอุรุเวลกัสสปะดู ท่านก็อัศจรรย์ แต่ยังไม่ปลงใจเชื่อว่าเป็น “พระอรหันต์” ผู้วิเศษกว่าตน จึงไม่ยอมเป็นสาวก.

วันต่อมาอีก เสด็จไปปัญหาตอตุตรกรูทวิป ได้ผลพวงว่าลูกใหญ่มาสู่ท่านอุรุเวลกัสสปะฉันซึ่งเป็นที่รู้จักกันในสมัยนั้นว่า ผลพวงชาตินั้นไม่มีในที่ใกล้ๆ นั้น นอกจากในป่าหิมพานต์ ในวันต่อมาอีก เวลากลางคืนมีแสงสว่างในบริเวณที่ประทับตลอดราตรีทั้งสามยาม แต่ละยามก็มีแสงสว่างต่างสีกันด้วย รุ่งเช้าท่านอุรุเวลกัสสปะจึงทูลถาม ตรัสพยากรณ์ว่า ปฐมยามทำวมหาราชทั้ง ๔ มาเฝ้า มัชฌิมยามทำวมหาราชลงมาเฝ้า ปัจฉิมยามทำวมหาราชลงมาเฝ้า ท่านอุรุเวล-

๑. วิ. มหา. ๔/๑๕. , ๒. วิ. มหา. ๔/๕๔

กัสสปะหลากใจแสดงความอัศจรรย์ อยากรจะยอมตนลงเป็นสาวกแล้ว แต่ยังมีมานะเกรงจะได้ความอับอายแก่สาธุศิษย์ รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ฝนพราว อากาศเย็นจัด พวกชฎิลหนาวพากันผ้าฝืนเพื่อก่อไฟผิง พระบรมศาสดาทรงทำปาฏิหาริย์ให้ผ้าฝืนไม่แตก และก่อไฟไม่ติด พวกชฎิลพากันหลากใจและลงความเห็นว่าเป็นด้วยฤทธิ์ของพระบรมศาสดา จึงพากันไปอ้อนวอนอาจารย์ขอให้พาพวกตนถวายตัวเป็นศิษย์พระบรมศาสดา ท่านอรุเวลกัสสปะได้โอกาส จึงพาศิษย์บริวารเข้าขอบรรพชาอุปสมบทในสำนักพระบรมศาสดา น้องชายทั้งสองซึ่งอยู่ในอาศรมทางใต้ลงไปพาบริวารมาเยี่ยมพี่ชาย เห็นบวชเป็นภิกษุแล้วก็พากันบวชตามพี่ชาย พระบรมศาสดาทรงเทศนาอบรมท่านทั้งสาม พร้อมด้วยบริวารพันหนึ่ง โดยปริยายต่างๆ จนเห็นว่ามิอินทรีย์แก่กล้า พอจะรับฟังพระธรรมเทศนาเพื่อปัญญาชนชั้นสูงแล้ว จึงพาไปสู่ตำบลคยาสี่สะ^๑ ทรงแสดงอาทิตตปริยาย โปรดให้บรรลุมรรคผลทั้ง ๑,๐๐๐ องค์พร้อมกัน พอเวลาอันสมควรแล้วจึงพาพระอรหันต์ทั้ง ๑,๐๐๐ องค์ เสด็จยাত্রาเข้าสู่กรุงราชคฤห์ เพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสารต่อไป.

เรื่องที่เล่ามานี้ เป็นอุทาหรณ์แห่งปาฏิหาริย์ทั้งหลายประการ คือ ทรงทรมาณนาคร้ายให้หายพยศได้นั้นทรงใช้ปาฏิหาริย์บังควันก่อน แล้วจึงทรงใช้ปาฏิหาริย์เปลวเพลิงภายหลัง ที่ทรงแหวกน้ำจกรมนั้น ทรงใช้ ปาฏิหาริย์ตีโรปการภาพ คือทรงเนรมิตกำแพงขึ้นกั้นน้ำไว้ ที่เสด็จไปบิณฑบาตอุดตตรกฐทวีปนั้น ทรงใช้ปาฏิหาริย์เหาะไป ทรงทราบว่ามีเทวดามาเฝ้ายามทั้งสามของราตรีนั้น เป็นด้วยทิพพจักขุญาณ และ ทิพพโสตญาณ ที่ทำให้พวกชฎิลผ้าฝืนไม่แตก ก่อไฟไม่ติดนั้น เป็นด้วยอริชฐานฤทธิ์.

๓.^๒ ในสมัยพระธรรมวินัยกำลังแผ่ไปทั่วมัชฌิมชนบทนั้น พราหมณ์พาวรีซึ่งตั้งอาศรมอยู่ฝั่งน้ำโคธาวารี ในแดนทักษิณาบถ คือ อินเดียภาคใต้ ได้ทราบกิตติศัพท์ของพระบรมศาสดาว่า เป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า จึงผูกปริศนาให้ศิษย์ผู้ใหญ่ ๑๖ คนไปเฝ้าทูลถาม เพื่อหยั่งภูมิของพระบรมศาสดาว่าจะจริงอย่างคำเล่าลือหรือไม่ เวลานั้นพระบรมศาสดาเสด็จประทับที่ป่าสาณเจดีย์ ประเทศโกศล มาณพศิษย์พราหมณ์พาวรีทั้ง ๑๖ คน พร้อมด้วยบริวารไปถึงเข้าเฝ้าในเวลาเย็น ณ ร่มเงาป่าสาณเจดีย์นั้น พระบรมศาสดาทรงปฏิสันถารด้วยสัมโมทนียกถาพอสมควรแล้ว จึงทรงแสดงพระปาฏิหาริย์เป็นประเดิมก่อนเปิดโอกาสให้ถามปริศนา ด้วยทรงชมโฉมพาวรีพราหมณ์ ผู้เป็นอาจารย์ของมาณพเหล่านั้นก่อนว่า มีลักษณะของมหาบุรุษ ๓ ประการ และตรัสบอกความคิดของพาวรีที่ผูกปริศนามาถามว่ามีความประสงค์เช่นไร แล้วจึงเปิดโอกาสให้ถามปริศนาทีละคนจนจบทั้ง ๑๖ คน ท่านเหล่านั้นก็เกิดอัศจรรย์ใจขนพองสยองเกล้า จนเกือบจะไม่ทูลถามปริศนา แต่พระบรมศาสดาเห็นว่าการแก้ปริศนานั้นจะเกิดสำเร็จประโยชน์ใหญ่หลวง จึงทรงบัญชาให้ถามปริศนาต่อไปแล้ว ทรงแก้ปริศนานั้นๆ ได้อย่างคล่องแคล่วไม่มีการขัดข้องอืดอืดในที่สุดแห่งการแก้ปริศนาของแต่ละท่าน ท่านเจ้าของปริศนาพร้อมด้วยบริวาร ก็ได้บรรลุมรรคผลทั้งหมด เว้นแต่ปิงคิยะ หลานท่านพาวรีเท่านั้น เพราะโทษที่มีใจหวั่นไหวถึงท่านพาวรีผู้เป็นลุง.

๑. คือ คยาสี่สะ เขาหัวช้าง. พ.ม.ส. , ๒. พุ. ส. ๒๕/๕๒๔

เรื่องนี้ เป็นอุทาหรณ์แห่งอิทธิปาฏิหาริย์หลายประการ คือ ทรงทราบลักษณะพาวรีพราหมณ์ด้วยทิพยจักขุญาณ ทรงทราบความคิดของพาวรีพราหมณ์ด้วยปรจิตตวิชาญาณ หรือที่เรียกว่า เจโตปริยญาณ ทรงแก้ปริศนาได้คล่องแคล่วไม่ติดขัดนั้น เป็นด้วยพระปรีชาญาณหลายประการ มีพระปฏิสัมภิทาญาณ เป็นต้น.

๔.^๑ สมัยหนึ่ง ทรงรับนิมนต์ของพกาพรหมแล้ว เสด็จไปพรหมโลก ทรงทรมานพกาพรหมด้วยอิทธิปาฏิหาริย์หลายหลาก มีการเล่นซ่อนหา เป็นต้น แล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอนให้พกาพรหมละพยศร้ายได้ด้วยวิธีที่เรียกว่า ญาณคทา.

๕. สมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ ไปทำความเพียร ณ บ้านกัลลวาลมุตตคาม ถูกถิ่นมิตหะครอบงำ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบด้วยเจโตปริยญาณ จึงเสด็จไปด้วยพระมโนมัยกาย ทรงแสดงวิธีแก้ถิ่นมิตหะแก่พระเถระ แล้วเสด็จกลับที่ประทับ.

๖.^๒ อีกครั้งหนึ่ง ทรงทรมานท่านพระองคุลิมาลเถระ เมื่อยังเป็นโจร ด้วยพระปาฏิหาริย์ทูเรภาพ คือ ทรงดำเนินโดยปกติ แต่ท่านพระองคุลิมาลตามไม่ทัน เห็นพระองค์อยู่ในระยะไกลอยู่เสมอ จึงตะโกนบอกให้หยุด ทรงตอบไปว่า พระองค์หยุดแล้ว ท่านเองสิไม่หยุด พระองคุลิมาลร้องตะโกนไปว่า ตรัสมุสา เดินอยู่แท้ๆ บอกว่าหยุดได้ ตรัสตอบว่าทรงหยุดทำบาปแล้วต่างหาก ท่านเองสิไม่หยุดทำบาปใส่ตัว พระองคุลิมาลได้สติ จึงทิ้งอาวุธเข้าไปเฝ้าทูลขอบรรพชาอุปสมบท พระบรมศาสดาก็โปรดให้บรรพชาอุปสมบท แล้วพามาวัดพระเชตุวันในวันนั้น.

๗.^๓ อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นครั้งที่มีประวัติการณ์โด่งดังที่สุด คือ ครั้งทรงทำ ยมกปาฏิหาริย์เพื่อทรมานเดียรถีย์นิครนถ์ ที่มาแข่งดีทำทายเป็นประการต่างๆ ครั้งนั้นทรงทำที่กรุงสาวัตถี ณ ต้นไม้มะม่วงชื่อคันทามพฤกษ์ โดยแสดงพระองค์ให้มีหลากหลาย มีอิริยาบถและทำกิจต่างๆ กัน บ้างนั่ง บ้างนอน บ้างแสดงธรรม บ้างจงกรมกลางหาว และทรงทำท่อน้ำ ท่อไฟ และรังสีสลับสีให้พุ่งออกจากพระวรกายเป็นคู่ๆ แล้วเสด็จกลับพระองค์ไปในอากาศ ณ ยอดเขาพระสุเมรุ นัยว่าเสด็จไปจำพรรษา ณ ดาวดึงส์ ทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพระมารดา วันออกพรรษาจึงเสด็จลง ณ ประตูนครสังกัสสะ ทางทิศเหนือกรุงสาวัตถี แล้วทรงทำอาวิภาพปาฏิหาริย์ คือทรงเปิดโลกให้คนและเทวดาเห็นกันได้ พระองค์เสด็จลงโดยบันไดแก้วที่เทวดานฤมิต มีพระอินทร์กับพระพรหมตามเสด็จทั้งสองข้าง ด้วยบันไดเงินและทอง มหาชนได้ประชุมกันต้อนรับโดยสักการะมโหฬาร นัยว่ามีผู้ปรารถนาเป็นพระพุทธรูปเจ้ากันครั้งนั้นมากมาย ประมาณเท่าเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคา คนและเทวดาได้เห็นกันชัดแจ้งในครั้งนั้น.

ยมกปาฏิหาริย์ เป็นสิ่งที่ทำได้ยากที่สุด ไม่มีพระสาวกรูปใดทำได้ ไม่มีใครสามารถเป็นคู่แข่งได้ จึงเป็นปาฏิหาริย์ที่น่าอัศจรรย์ที่สุด.

เรื่องเหล่านี้เป็นเพียงส่วนน้อย นำมาเล่าพอเป็นอุทาหรณ์เท่านั้น ถ้าจะเล่าเรื่องที่ทรงทำปาฏิหาริย์ในคราวต่างๆ ให้สิ้นเชิงแล้ว ก็จะกลายเป็นหนังสือเล่มใหญ่ ซึ่งมีใจจุดหมายของหนังสือเล่มนี้.

๑. ม. ม. ๑๒/๕๙๐. , ๒. ม. ม. ๑๓/๔๗๙. , ๓. ยมกปาฏิหาริยวตถุ ธรรมปทภูฏกถา ๖/๒๑๑

ปาฏิหาริย์นี้ ทรงแสดงไว้ว่ามี ๓ ประการ คือ

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ ฤทธิ์อัศจรรย์

๒. อาเทศนาปาฏิหาริย์ ดักใจถูกต้องอย่างน่าอัศจรรย์

๓. อนุศาสนิปาฏิหาริย์ คำสั่งสอนที่น่าอัศจรรย์ โดยมีเหตุผลพร้อมมูล และปฏิบัติได้ผลจริงๆ ด้วย.

ในปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ ประการนี้ ทรงสรรเสริญอนุศาสนิปาฏิหาริย์ว่าเป็นเยี่ยม เพราะยั่งยืน ดำรงอยู่หลายชั่วอายุคน และสำเร็จประโยชน์แก่คนรุ่นหลังๆ ส่วนปาฏิหาริย์อีก ๒ ประการนั้น เป็นประโยชน์เฉพาะแก่ผู้ได้ประสบพบเห็นเท่านั้น และเป็นสิ่งที่สาธารณะ แม้ชาวโลกบางพวกเขาก็ทำได้ เช่น ชาวคัมภีระ และชาวมณีปุระ เป็นต้น ที่เรียกกันในครั้งนั้นว่า คัมภีระวิชา มณีวิชา พระบรมศาสดาจึงไม่ทรงแสดงบ่อยนัก เว้นแต่จำเป็น และเห็นว่าจะสำเร็จประโยชน์จึงทรงทำ อิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ นัยว่าทรงห้ามพระสาวกมิให้แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เช่นเดียวกัน แต่ก็ปรากฏว่ามีพระสาวกแสดงปาฏิหาริย์กันเรื่อยๆ มา ตั้งแต่สมัยพระบรมศาสดายัง ทรงพระชนม์อยู่ จนถึงสมัยหลังพุทธปรินิพพานมานาน ที่ตรัสสั่งให้แสดงก็มี เช่น ทรงแนะนำอุปเทศ แห่งฤทธิแก่พระมหาโมคคัลลานะ ให้ทรมานนันทโศปันนทนาคราช และตรัสสั่งพระมหาโกฏิฐิตะไป ทรมานพญานาค ที่ท่าปายาคะ เป็นต้น เมื่อคราวจะทำยมกปาฏิหาริย์ก็มีพระสาวกสาวิกาทหลาย องค์ขอแสดงฤทธิแทน แต่ไม่ทรงอนุญาต โดยทรงอ้างว่า เป็น พุทธวิสัย และ พุทธประเพณี.

อำนาจอันแปลกประหลาดมหัศจรรย์ ดังที่เล่ามานี้ เป็นสิ่งเกินวิสัยสามัญมนุษย์จะทำได้ เป็นเหมือนเทพบันดาลฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงพอใจเรียกอำนาจชนิดนี้ว่า **ทิพยอำนาจ** แต่มิได้ หมายความว่าอำนาจนี้เป็นของเทวดาหรือเทวดาดลใจให้ทำ ข้าพเจ้าหมายถึงภาวะหนึ่งซึ่งเป็น ภาวะทิพย์ มีอยู่ในภายในกายของมนุษย์ธรรมดาตนเอง หากแต่ไม่ทำการปลุกหรือปลุกสร้างขึ้นให้ มีประจักษ์ชัด จึงไม่มีสมรรถภาพทำการอันน่าอัศจรรย์ได้ ส่วนผู้รู้จักปลุกหรือปลุกอำนาจชนิดนี้ ขึ้นใช้ ย่อมสามารถทำอะไรๆ ที่น่าอัศจรรย์ได้เกินมนุษย์ธรรมดา.

ทิพยภาวะนั้น จะปรากฏขึ้นแก่บุคคลในเมื่อเจริญสมาธิจนได้ฌาน ๔ แล้ว และฌาน ๔ นั้นเองเป็นทิพยวิสัย คือ แดนทิพย์ ซึ่งเมื่อบุคคลเข้าไปถึงแดนทิพย์นี้แล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้อง กับตนโดยฐานเป็นเครื่องใช้ ของกิน ความคิดนึกรู้สึกและความรู้ ก็ย่อมกลายเป็นทิพย์ไปหมด ดังที่ ตรัสแก่พราหมณ์และคหบดี ชาวเวนาคปุระว่า เราเข้าฌานที่ ๑-๒-๓-๔ ถ้าจงกรมอยู่ที่จงกรมก็ เป็นทิพย์ ถ้ายืนอยู่ที่ยืนก็เป็นทิพย์ ถ้านั่งอยู่ที่นั่งก็เป็นทิพย์ ถ้านอนอยู่ที่นอนก็เป็นทิพย์ ... ดังนี้ และมีในที่อื่นอีกหลายแห่งที่ตรัสเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งเมื่อรวมความแล้ว ก็ทรงรับรองว่าเมื่อเข้าฌาน ที่ ๑-๒-๓-๔ แล้ว ทุกสิ่งจะกลายเป็นทิพย์ อาหารที่ได้ด้วยการบิณฑบาตก็เป็นทิพย์ ผ้าบังสุกุลก็ เป็นทิพย์ โคนไม้ที่อาศัยก็เป็นทิพย์วิมาน ยาดองด้วยน้ำมูตรเน่าก็กลายเป็นยาทิพย์ไป เครื่องใช้ สอดต่างๆ ก็เป็นทิพย์ ภาวะแห่งจิตใจในสมัยนั้นก็บริบูรณ์ไปด้วยทิพยภาวะ สิ่งที่ได้ประสบพบเห็น สัมผัสถูกต้อง ล้วนแต่น่าชื่นใจ ประหนึ่งว่าได้เข้าไปอยู่ในโลกทิพย์อย่างเต็มที่แล้วฉะนั้น.

ฉันททั้ง ๔ เป็นที่ตั้งแห่งทิพยอำนาจทั้งปวง คือ ทิพยอำนาจทั้งปวงจะเกิดขึ้นแก่บุคคล ย่อมต้องอาศัยฉันท ๔ เป็นบาทฐาน เพราะฉันท ๔ เป็นทิพยวิสัย ที่บริบูรณ์ด้วยภาวะทิพย์ ซึ่งจะ เป็นกำลังหนุนให้เกิดทิพยอำนาจได้ง่าย.

ทิพยอำนาจนี้ เมื่อว่าโดยลักษณะอย่างต่ำ ย่อมหมายถึงโลกียอภิญา ๕ ประการ แต่เมื่อ ว่าโดยลักษณะอย่างสูง ย่อมหมายถึงโลกุตตรอภิญา ๖ ประการ หรือวิชา ๘ ประการ คือ

๑. อิทธิวิญญาณ ฉลาดในวิธีทำฤทธิ์
๒. มโนมยิทธิ ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ
๓. ทิพโสตญาณ ฉลาดในโสตธาตุทิพย์
๔. เจโตปริยญาณ ฉลาดในการรู้ใจผู้อื่น
๕. บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ฉลาดในการระลึกชาติก่อนได้
๖. ทิพจักขุญาณ ฉลาดในทางตาทิพย์
๗. จุตูปปาตญาณ ฉลาดรู้จุดและอุปบัติ ตลอดถึงการได้ดีตกยากของสัตว์ตามกำลังกรรม
๘. อาสวักขยญาณ ฉลาดในการทำอาสวะให้สิ้นไป.

ข้อ ๑-๓-๔-๕-๖ และ ๘ เป็นอภิญา ถ้าขาดข้อ ๘ ไปก็เป็นเพียงโลกียอภิญา ถ้ามีข้อ ๘ ก็เป็นโลกุตตรอภิญา อภิญา ๖ หรือวิชา ๘ ประการนี้ข้าพเจ้าจะเรียกว่าทิพยอำนาจต่อไป.

ทิพยอำนาจนี้ พระบรมศาสดาและพระสาวกสาวิกาได้ทรงมี และได้ใช้บำเพ็ญประโยชน์ มาแล้ว มีหลักฐานมากมายในพระไตรปิฎก เราผู้นุชนหรือปัจฉิมชนไม่ควรจะมองข้ามไป หรือไม่ควรดูหมิ่นว่าไม่น่าเชื่อ แล้วแหละทอดธุระเสีย.

บุคคลผู้ฝึกฝนอบรมตนจนได้ทิพยอำนาจนี้ แม้เพียงบางประการ จะต้องมศีลธรรมเป็น หลักประจำใจมาแล้วอย่างพอเพียง อย่างต่ำก็จะต้องมศีล ๕ และกัลยาณธรรมประจำใจ เป็นผู้รัก ดีเกลียดบาปกลัวบาป ชอบสงบตามวิสัยของคนดีไม่เป็นภัยแก่สังคม เขาจึงควรได้ชื่อว่า “นรเทพ” ส่วนบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทิพยอำนาจทุกประการนั้น ย่อมบริบูรณ์ด้วยศีลธรรมชั้นสูงสุด เป็นอุดม บุรุษในพระพุทธศาสนา ไม่เป็นข้าศึกต่อโลก ท่านผู้เช่นนี้ควรได้ชื่อว่า เทวาติเทพ ได้แล้ว.

บุคคลทั้งสองจำพวกนี้ เมื่อมีทิพยอำนาจขึ้น ย่อมวางใจได้ว่าจะไม่นำอำนาจนั้นไปใช้ในทางที่เป็นโทษหรือผิดศีลธรรม ย่อมใช้บำเพ็ญประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน และประโยชน์ ส่วนรวมของชาติและพระศาสนา ดังที่พระบรมศาสดาและพระสาวกสาวิกา ได้บำเพ็ญมาแล้ว.

ที่นี้มีปัญหาเกิดขึ้นว่า ในสมัยปัจจุบันนี้ จะสร้างทิพยอำนาจขึ้นใช้ได้หรือไม่? ข้าพเจ้าขอ ตอบเพียงสั้นๆ ว่า เมื่อทิพยอำนาจมีได้ในความบังเอิญ ก็ย่อมจะมีได้ในการทำงานจริง และขอชี้แจงว่า พระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ว่า พระธรรมเป็นอกาลิโก คือไม่จำกัดกาล มรรค ผล ธรรมวิเศษ มีอยู่ ทุกยุคทุกสมัย มิได้สูญหายไปไหน เป็นแต่เมื่อบุคคลไม่ปฏิบัติบำเพ็ญ มรรค ผล ธรรมวิเศษก็ไม่ ปรากฏ เพราะมรรค ผล ธรรมวิเศษ ขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติของบุคคล เมื่อบุคคลเป็นผู้ปฏิบัติจริงจึง ย่อมจะต้องได้ธรรมวิเศษหรือมรรค ผล อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่ และจะถึงความ เป็นสักขีพยาน ของพระบรมศาสดาจารย์ในธรรมนั้นๆ สมัยนี้ปฏิบัติเพื่อได้เพื่อถึงมรรคผลธรรมวิเศษนั้นๆ ยังมี บริบูรณ์ ยังไม่อันตรายอันไปจากโลก.

ข้าพเจ้าขอเชิญชวนสาธุชนมาร่วมกัน พิสูจน์ความจริงด้วยการปฏิบัติ ข้าพเจ้าจะประมวล
ปฏิบัติมาไว้ในที่เดียวกัน เพื่อสะดวกแก่ผู้ต้องการปฏิบัติ ดังจะกล่าวในบทต่อไป.

.....

บทที่ ๑

อะไรเป็นที่ตั้งแห่งทิพยอำนาจ

ได้กล่าวเกริ่นไว้ในบทนำว่า ฌาน ๔ เป็นทิพย์วิสัย และเป็นที่ตั้งแห่งทิพยอำนาจด้วย ดังนั้นในบทนี้ จึงจะแสดงฌานไว้เพื่อเป็นหลักปฏิบัติสืบไป.

สมาธิและฌานในพระพุทธศาสนามีมากประเภท แต่ที่ตรัสไว้เป็นมาตรฐานในการเจริญ เพื่อเป็นที่ตั้งแห่งทิพยอำนาจนั้น ได้แก่ฌาน ๔ ประการ ที่เรียกชื่อตามลำดับปุระณะสังขยาว่า ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ฌาน ๔ ประการนี้ตรัสเรียกว่า สัมมาสมาธิ จัดเป็นองค์หนึ่งของมรรค ๘ และเป็นองค์ประธาน มีองค์ ๗ นอกนั้นเป็นบริวาร คือเป็นส่วนประกอบ แต่เมื่อว่าโดยกิจตัดกิเลสแล้ว สัมมาทิฐิเป็นหัวหน้าเป็นองค์นำ องค์ ๗ นอกนั้นเป็นส่วนประกอบ.

สมาธิกับฌานมีความหมายกว้างแคบกว่ากัน คือ สมาธิมีความหมายกว้างกว่าฌาน ความสงบมั่นคงของใจตั้งแต่ขั้นต่ำๆ ช่วงขณะหนึ่ง จนถึงความสงบขั้นสูงสุด ไม่มีอารมณ์เป็นเครื่องกำหนด เรียกว่าสมาธิได้ทั้งนั้น เช่น ขณิกสมาธิ สงบช่วงขณะนิดหน่อยมีได้แก่สามัญชนทั่วไป, อุปจารสมาธิ สงบใกล้ต่อความเป็นฌาน คือเฉียดฌาน, อัปนาสมาธิ สงบแน่วแน่เป็นฌาน, สุกุญฺตสมาธิ สงบว่างโปร่ง, อนิมิตตสมาธิ สงบไม่มีอารมณ์ปรุงแต่ง, อัปณิหิตสมาธิ สงบไม่มีที่ตั้งลง คือหาฐานรองรับความสงบเช่นนั้นไม่มี สมาธิเหล่านี้เป็นขั้นสูง มีได้แก่บางคนเท่านั้น.

ส่วนฌานมีความหมายจำกัดอยู่ในวง คือ มีองค์หรืออารมณ์เป็นเครื่องกำหนดโดยเฉพาะ เป็นอย่างๆ ไป ฌานที่ ๑-๒-๓-๔ นั้นมีอารมณ์ขั้นต้นไม่จำกัด แต่มีองค์เป็นเครื่องกำหนดหมาย คือ จิตเพ่งพินิจจดจ่อ อยู่ในอารมณ์อย่างเดี่ยวจนสงบลง มีองค์ของฌานปรากฏขึ้นครบ ๕ ก็เป็นปฐมฌาน, มีองค์ ๓ ครบบริบูรณ์ก็เป็นทุตติยฌาน, มีองค์ ๒ ครบบริบูรณ์ก็เป็นตติยฌาน, มีองค์ ๒ ครบบริบูรณ์ก็เป็นจตุตถฌาน พระอาจารย์ในปูนก่อนท่านเรียกชื่อฌานทั้ง ๔ นี้ไปตามอารมณ์ขั้นต้นก็มี เช่น อสุภฌาน มีอสุภะเป็นอารมณ์, เมตตฌาน มีเมตตาเป็นอารมณ์, สติปัฏฐานฌาน มีสติปัฏฐานเป็นอารมณ์, อนุสสติฌาน มีอนุสสติเป็นอารมณ์ ฯลฯ ฌานขั้นสูงมีอารมณ์เป็นเครื่องกำหนดเฉพาะอย่างๆ ไป เช่น อากาสนัญญาตนะ มีอากาศเป็นเครื่องกำหนด, วิญญาณัญญาตนะ มีวิญญาณเป็นเครื่องกำหนด, อากิญจัญญาตนะ มีความไม่มีอะไรเป็นเครื่องกำหนด, เนวสัญญานาสัญญาตนะ มีความสงบประณีตเป็นเครื่องกำหนด ฯลฯ ฌานขั้นสูงนี้จะไว้กล่าวในบทว่าด้วยอุปกรณ์แห่งทิพยอำนาจข้างหน้า บทนี้จะกล่าวแต่ฌาน ๔ ประการ ซึ่งเป็นฌานมาตรฐานและเป็นที่ตั้งแห่งทิพยอำนาจเท่านั้น.

ก่อนที่จะวินิจฉัยลักษณะของฌาน ๔ ขั้นนี้ จะขอแนะนำพระบาลีอันเป็นหลักฐานแสดงลักษณะฌาน ๔ ขั้นนี้มาตั้งไว้เป็นหลักก่อน พระบาลีอันเป็นหลักฐานแสดงฌาน ๔ นี้มีมากแห่ง และแสดงลักษณะไว้ตรงกันหมด ทั้งแสดงว่าฌาน ๔ ขั้นนี้เป็นสมาธิพละ สมาธิสัมโพชฌงค์ และสัมมาสมาธิองค์แห่งมรรคด้วย พระบาลีมีดังต่อไปนี้

๑. ปฐมฌาน – วิวิจเจว กามเมหิ วิวิจจ อกุสเลหิ ธมเมหิ สวิตกุกั สวิจาร์ วิเวกข์ ปิติสุขั ปรมั ฌานั อุปสมปชช วิหริติ. สังตเจยฺยจากกาม สังตเจยฺยจากอกุศลธรรม แล้วเข้าปฐมฌาน ซึ่งมีวิตก มีวิจาร์ มีปิติ และมีสุขเกิดจากวิเวกอยู่.

๒. ทุตติยฌาน – วิตกุกิจจารานั รูปสมา อชฌตตัม สมปสาหนั เจตโส เอโกทิกาวั อวิตกุกั อวิจาร์ สมาริขั ปิติสุขั ทุตติยั ฌานั อุปสมปชช วิหริติ. ระวังวิตกวิจาร์ แล้วเข้าทุตติยฌาน ซึ่งมีความ ผ่องใสในภายใน มีความปรากฏเด่นเป็นดวงเดียวแห่งจิตใจ ไม่มีวิตกวิจาร์ มีปิติและสุขเกิดแต่ สมาธิอยู่.

๓. ตติยฌาน – ปิตียา จ วิราคา อุเปกขโก จ วิหริติ สโต จ สมปชาโน สุขญจ กายเณน ปฏิสั- เวเทติ ยนตัม อริยา อาจิกขนติ “อุเปกขโก สติมา สุขิวหารีติ ตติยั ฌานั อุปสมปชช วิหริติ” สำรอก ปิติ และเข้าตติยฌาน ซึ่งเป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยกาย ที่พระอริยเจ้ากล่าว ว่า ผู้วางเฉยมีสติอยู่เป็นสุข ดังนี้.

๔. จตุตถฌาน – สุขสส จ ปาหนา ทุกขสส จ ปาหนา ปุพเพว โสมนสสโทมนสสานั อตถงคมา อทุกขมสุขั อุปเพกขาสติปาริสุทธิ จตุตถัม ฌานั อุปสมปชช วิหริติ. ละสุขละทุกข์ และดับ โสมนัสโทมนัสก่อนนั้นเที่ยว แล้วเข้าจตุตถฌาน ซึ่งไม่มีสุขไม่มีทุกข์ มีแต่อุเบกขากัมภิสติ และความ บริสุทธิ์ของจิตเท่านั้น.

นิวรรณ์ ๕

ในเบื้องต้นที่จะทำความเข้าใจลักษณะของฌาน ควรทำความเข้าใจลักษณะของกิเลสที่กั้น กางจิตมิให้บรรลุฌานก่อน เพราะเมื่อกิเลสชนิดที่เรียกว่านิวรรณ์ ยังมีอำนาจครองใจอยู่แล้ว จิตจะ เข้าถึงฌานไม่ได้ นิวรรณ์นั้น มี ๕ ประการ คือ

๑. กามฉนโท ความติดใจในกามคุณ
๒. พยาปาโท ความคุมแค้น
๓. ถีนมิทธี ความท้อใจและซึมเซา
๔. อุทธจจุกุกุจจัม ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ
๕. วิจิกิจฉา ความลังเลใจ

กิเลสทั้ง ๕ ประการนี้ แม้แต่ประการใดประการหนึ่งเข้าครองอำนาจในจิตใจ ใจจะเสีย คุณภาพอ่อนกำลัง เสียปัญญาไปทันที และจะมีลักษณะหมองมัว คิดอ่านอะไรไม่ได้เหตุผลที่แจ่ม แจ่ม บางทีถึงกับมืดตื้อ คิดอะไรไม่ออกเอาทีเดียว.

กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ตรัสเรียกว่า สัมพาท คือ สิ่งแคบ เมื่อใจ ไปติดพันอยู่กับสิ่งคับแคบ ก็ย่อมเกิดความรู้สึกลับคับแคบขึ้นในใจ เหมือนเข้าไปอยู่ในที่แคบฉะนั้น ฌานตั้งแต่ปฐมฌานไป ตรัสเรียกว่า โอภาสาธิคม คือ สภาพว่างโปร่ง หรือช่องว่าง ในที่เข้าถึง ความสงบ เป็นฌานย่อมรู้สึกปลอดโปร่ง เหมือนเข้าไปอยู่ในที่ว่างโปร่งฉะนั้น เมื่อกามคุณทั้ง ๕ ยังมีอำนาจเหนือใจ ยั่วให้ใจเกิดกำหนดขัดเคืองคุมแค้น ขูให้เกิดความท้อใจ อ่อนใจ หมดหวัง ให้

เป็นใจอ่อนบัวเปียซึมกะทือ เมยอหัวไม่ขึ้นหรือกลัวหงอ คำรามให้เกิดความตื่นเต้นตกใจคิดเพื่อไป และให้เกิดรำคาญใจหงุดหงิด ปั่นให้เข้าใจผิด เกิดสองจิตสองใจขึ้น รวนเรไม่แน่ใจว่าจะทำอย่างไร ดี เหมือนยืนที่ทางแยก ไม่รู้จะไปทางไหนถูกฉะนั้น กามคุณและกิเลสอันมีลักษณะดังกล่าวนี้ ยังมีอำนาจเหนือจิตใจอยู่เพียงไร จิตใจจะสงบเป็นสมาธิเป็นฌานไม่ได้เพียงนั้น เมื่อใดกามคุณและ กิเลสเหล่านี้สงบลงไป ไม่มีกำลังเหนือจิตใจแล้ว เมื่อนั้นจิตจะสงบเป็นสมาธิและเป็นฌาน จะถึง สภาพโปร่งใจที่เรียกว่า โอภาสาคิคม ทันที ปฐมฌานนั้นท่านกำหนดลักษณะเบื้องต้นว่า สัจจจาก กามและอกุศลธรรม ก็หมายถึงสัจจจากกามคุณ ๕ และนิวรณ์ ๕ นั้นเอง แล้วจึงสงบใจลงได้ เข้าถึงความเป็นฌานต่อไป ลักษณะของจิตที่สัจจจากกามและอกุศลธรรมนี้ ท่านไม่จัดเป็นองค์ ฌาน จัดเป็นเพียงบุพพโยคฌาน ซึ่งน่าจะได้แก่อุปจารสมาธิ อันเป็นความสงบเฉียดฌาน คือใกล้เคียง ต่อความเป็นฌานนั่นเอง ส่วนองค์ของปฐมฌานนั้น ท่านจัดไว้ ๕ คือ วิตก ความตรึก คือความคิด, วิจาร ความตรอง คือ ความอ่าน, ปีติ ความอิ่ม คือความชุ่มชื่น, สุข คือความสบาย, และ เอกัคคตา คือความเป็นหนึ่ง ซึ่งหมายถึงสมาธินั่นเอง เมื่อใจเป็นสมาธิประกอบด้วยลักษณะทั้ง ๕ นี้แล้ว ชื่อว่าเข้าปฐมฌานได้ องค์ฌาน ๕ ประการนี้ท่านว่าเป็นปฏิบัติกับกับนิวรณ์ ๕ ดังนี้

๑. วิตก-ความคิด	เป็นปฏิบัติกับ	ถีนมิทระ
๒. วิจาร-ความอ่าน	เป็นปฏิบัติกับ	วิจิกิจฉา
๓. ปีติ-ความชุ่มชื่น	เป็นปฏิบัติกับ	พยาปาพะ
๔. สุข-ความสบาย	เป็นปฏิบัติกับ	อุทัจจกุกุกุจจะ
๕. เอกัคคตา-ความเป็นหนึ่ง	เป็นปฏิบัติกับ	กามฉันทะ

ทั้งนี้ท่านให้บรรยายไว้ว่า

วิตก = ความคิด ย่อมมีลักษณะยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ และเคล้าคลึงอารมณ์นั้น ซึ่งตรงกันข้าม กับถีนมิทระ ซึ่งมีลักษณะหดหู่ท้อถอย ซึมเซา ปล่อยอารมณ์ ไม่อยากคิดอะไร เมื่อความคิดกับความไม่ยอมคิดประจันหน้ากัน ก็ย่อมจะมีการต่อสู้หักล้างกันขึ้น และฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะถึงแก่ พ่ายแพ้ไป ฝ่ายชนะก็เข้าครองความเป็นใหญ่ในจิตต่อไป ถ้าความคิดมีกำลังแรงกว่า ความไม่ ยอมคิดก็ต้องตกไปจากจิตทันที สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแนะนำพระมหาโมคคัลลานเถระ ให้แก่ถีนมิทระก็ให้ใช้ความคิดนี้เอง เป็นแต่ใช้ไฉนว่า สัจจญาณ คือว่าก่อนแต่ยังไม่สงบซึมได้กำหนด หมายในอะไร พอความสงบมาถึงก็พึงใช้สัจจญาณนั้นอีกให้มากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งบ่งความว่าให้ใช้ ความคิดเป็นเครื่องแก้ถีนมิทระ.

วิจาร = ความอ่าน มีลักษณะตรวจตราพิจารณาเหตุผล และข้อเท็จจริงให้ได้ความแน่ชัด ย่อมเป็นลักษณะตรงกันข้ามกับวิจิกิจฉา ซึ่งมีลักษณะสงสัย ไม่แน่ใจในเหตุผลหรือข้อเท็จจริงนั้นๆ เมื่อลักษณะทั้งสองนี้มาประจันหน้ากันเข้าก็จะเกิดการต่อสู้กัน และฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะต้องพ่ายแพ้ ไป ถ้าความอ่านมีกำลังเหนือกว่าก็ย่อมชนะ ครองความเป็นใหญ่ในจิตต่อไป ข้อนี้มองเห็นง่าย เรา สงสัยในเรื่องใด เมื่อตั้งใจพิจารณาเรื่องนั้นอย่างเอาจริงเอาจัง เราก็สิ้นสงสัยทันที.

ปีติ = ความชุ่มชื่น มีลักษณะชื่นฉ่ำ สดใส ทำกายให้ผ่อนคลาย จิตใจสดชื่น ย่อมเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับพยาบาทะ ซึ่งมีลักษณะรุ่มร้อน เหี่ยวแห้ง จืดชืด ซีดเผือด เมื่อลักษณะทั้งสองมาประจันหน้ากันเข้า ก็จะต้องเกิดต่อสู้กันขึ้น และจะต้องพ่ายแพ้ไปฝ่ายหนึ่ง ถ้าปีติมีกำลังมากกว่าก็ย่อมชนะ และครองความเป็นใหญ่ในจิตใจต่อไป ความจริงข้อนี้พอมองเห็นได้ คนใจดีนิสัยสดชื่นรื่นเริง ไม่โกรธง่าย ถึงโกรธความถือโกรธคุมแค้นในใจก็มีกำลังอ่อน พลันที่จะจางตกลงไปจากใจ.

สุข = ความสบาย มีลักษณะปลอดโปร่ง ไม่อึดอัดกักตักลุ่ม เป็นลักษณะตรงกันข้ามกับอุทัจจะ และกุกุจะ ซึ่งมีลักษณะเดือดพล่าน พุพลุ้ง และหลุกหลิก ลูกลน รำคาญ เหมือนน้ำเป็นคลื่นระลอกฉะนั้น เมื่อลักษณะทั้งสองฝ่ายนี้มาประจันหน้ากันเข้า ก็จะต้องเกิดการต่อสู้หักล้างกัน และจะต้องพ่ายแพ้ไปฝ่ายหนึ่ง ถ้าความสุขสบายมีกำลังเหนือกว่า ก็ข่มอุทัจจะ และกุกุจะลงได้ และเข้าครองความเป็นใหญ่ในจิตใจต่อไป คนมีความสุขย่อมสงบอยู่ได้ ไม่ลูกลนเหมือนคนมีทุกข์ เช่น นั่งสบายก็มักนั่งนานๆ ได้ แต่ถ้าไม่สบายแล้ว แม้เวลานิดหน่อยก็รู้สึกนาน ถ้าจำเป็นต้องนั่งต่อไปก็เกิดรำคาญหงุดหงิดขึ้นในใจ.

เอกัคคตา หรือ สมาธิ = ความมีใจเป็นหนึ่ง หรือความสงบ มีลักษณะนิ่งๆ เทียงตรง ไม่ซัดส่าย หรือสั่นไหว เป็นลักษณะตรงกันข้ามกับกามฉันทะ ซึ่งมีลักษณะกระสับกระส่าย ดิ้นรน กระตุกกระดิกเร้าจิตให้สั่นสะเทือน เมื่อลักษณะทั้งสองนี้มาประจันหน้ากัน ก็จะต้องเกิดการต่อสู้กันขึ้น และจะต้องพ่ายแพ้ไปฝ่ายหนึ่ง เมื่อเอกัคคตามีกำลังกว่า ก็ย่อมชนะและครองอำนาจในจิต เอกัคคตาเป็นลักษณะอย่างอ่อนของอุเบกขา พุดฟังกันง่ายๆ ก็คือว่าเอกัคคตา คืออุเบกขาอย่างอ่อนๆ นั่นเอง พระบรมศาสดาตรัสว่า กามราคะละได้ด้วยอุเบกขา กามฉันทะ กับกามราคะก็มี ความหมายอย่างเดียวกัน ฉะนั้น กามฉันทะจึงระงับด้วยเอกัคคตาในปฐมฌาน สมจริงกับพระพุทธอุทานว่า สุขา วิราคตา โลเก กามานํ สมตักกโม ความไม่กำหนดกามคุณ ครอบงำกามราคะได้ เป็นความสุข ดังนี้.

เท่าที่อธิบายมานี้ ได้ความว่า ปฐมฌาน มีลักษณะ ดังนี้

๑. จิตสงบเยียบ กามคุณและอกุศลธรรมสงบไป เป็นใจปลอดโปร่ง ว่างแวงเหมือนอยู่ป่าเปลี่ยวคนเดียวฉะนั้น.

๒. จิตคิดอารมณ์หนึ่ง คือข้อกัมมัญฐาน ทำการเคล้าคลึงคลอเคลียอยู่กับอารมณ์นั้น.

๓. จิตอ่านอารมณ์ คือพินิจข้อกัมมัญฐาน ทำการไต่สวนสืบสวนอยู่ในอารมณ์นั้น.

๔. จิตชุ่มชื่น คือเบิกบานเพราะผ่านพบความสงบเยียบจากกามคุณ และอกุศลธรรมซึ่งไม่เคยผ่านมาก่อน.

๕. จิตมีความสุข คือสบายใจ โล่งใจ เพราะไม่มีกามคุณ และอกุศลธรรมก่อวนใจให้วุ่นวาย.

๖. จิตมีความเป็นหนึ่ง คือจิตเป็นอิสระแก่ตัว มีสิทธิ์ทำกิจอันเป็นประโยชน์ตนได้อย่างสบายไม่ต้องพะวงว่า จะมีนายมาบังคับให้ละทิ้งการงานของตนไปเพื่อประโยชน์ของนาย หมายความว่า จิตเสรี.

เมื่อได้ความในปฐมฌานเช่นนี้แล้ว จะได้อธิบายลักษณะทุติยฌานสืบไป.

ทุดิยฃาน ซึ่งปรากฏตามพระบาลีที่ยกมาตั้งไว้เป็นหลักนั้น และแสดงลักษณะไว้ว่า ระวัง วิทกวิจารณ์แล้ว จึงเข้าทุดิยฃาน ซึ่งมีความผ่องใสในภายใน ฯลฯ ดังนี้ แปลว่า ทุดิยฃาน ละองค์ ๒ ข้างต้นของปฐมฃานเสีย เหลือแต่เพียง ๓ องค์ คือ ปิติ สุข กับเอกัคคตา และมีลักษณะพิเศษเพิ่มขึ้น คือ ผ่องใสกับเป็นหนึ่งเด่นของใจ ซึ่งยังไม่มีในปฐมฃาน เพราะในปฐมฃานนั้น จิตต้องคิดอ่านอารมณ์ คือ ข้อธรรมกัมมัญฐานง่วนอยู่ ยังไม่วางมือในอารมณ์ได้ จิตจึงต้องสังโยคกับอารมณ์ อันเป็นภายนอกอยู่ตลอดเวลา จึงยังไม่มีลักษณะผ่องใส และเป็นหนึ่งเด่นได้ ครั้นมาถึงฃานที่ ๒ นี้ วิทกวิจารณ์ระงับไป อารมณ์ภายนอกก็ต้องระงับไปด้วย จึงมีแต่จิตดวงเดียวเสวยอารมณ์ภายใน คือ ปิติ สุข อันเกิดจากความสงบนั่นเองอย่างขึ้นฉ่ำ ผู้ดำรงอยู่ในฃานชั้นนี้จึงเป็นผู้หนึ่งๆ ขึ้นบาน ณ ภายในใจ ถ้าจะพูดให้ชัดว่า นั่งอมยิ้มก็ได้ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงอธิบายคำว่า อริยคุณิ ก็ทรงชี้เอาอาการของผู้เข้าทุดิยฃาน โดยใจความว่า ภิกษุเข้าทุดิยฃาน มีใจผ่องใสในภายใน ไม่คิดอ่านอะไร และไม่ส่งใจไปอื่น มีหน้าตาขึ้นบาน ไม่พูดจา และไม่เคลื่อนไหวอิริยาบถ หรือ อากัปกิริยาใดๆ นั่งนิ่งๆ อยู่อย่างนี้แล เรียกว่า อริยคุณิ ดังนี้ เมื่อว่าตามหลักทุดิยฃานในพระบาลีนี้ ต้องว่าประกอบด้วยองค์ ๕ เหมือนกัน แต่พระโบราณจารย์ท่านกำหนดไว้เพียง ๓ องค์เท่านั้น เป็นอันได้ความว่าทุดิยฃานมีลักษณะแห่งจิตที่พึงสำเหนียกไว้ ดังนี้

๑. จิตไม่คิดอ่านอะไร วางความคิดอ่านอารมณ์ คือ กัมมัญฐานแล้ว เหมือนคนทำธุระเสร็จแล้ว กำลังพักผ่อนฉนั้น.

๒. จิตผ่องใสและเป็นหนึ่งเด่น คือจิตไม่สังโยคกับอารมณ์อันเป็นภายนอก ที่จะทำให้อาการกระเพื่อม เป็นริ้วระลอกน้อยๆ จึงเกิดมีอาการผ่องแผ้วและเด่นชัดขึ้น เหมือนดวงจันทร์พ้นจากเมฆฉนั้น.

๓. จิตขึ้นบาน ด้วยอำนาจความสงบ.

๔. จิตสบาย ด้วยอำนาจความสงบ.

๕. จิตเป็นหนึ่งยิ่งขึ้น เพราะปราศจากอารมณ์อันเป็นภายนอกเข้าควบคุมกับจิต คงมีแต่อารมณ์ภายใน คือ ปิติ สุข เท่านั้น.

เมื่อได้ความในทุดิยฃานแล้วเช่นนี้ จะได้อธิบายลักษณะตติยฃานสืบไป.

ตติยฃาน ตามลักษณะที่ปรากฏในพระบาลีที่อัญเชิญมาตั้งไว้เป็นหลักนั้น คือ สิ้นกำหนดในปิติแล้ว จึงเข้าตติยฃาน ซึ่งเป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ สัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย (คือนามกาย) อยู่ โดยนัยนี้เป็นอันว่าต้องละองค์ที่ ๓ ของปฐมฃานเสียอีก คงเหลือแต่ ๒ องค์ คือ สุขกับเอกัคคตา แต่มีลักษณะพิเศษเพิ่มขึ้นในฃานชั้นนี้อีก ๓ คือ อุเบกขา สติ และสัมปชัญญะ ฉนั้นจึงคงมีองค์ ๕ เหมือนกัน แต่พระโบราณจารย์ท่านกำหนดไว้เพียง ๒ องค์เท่านั้น.

ทำไมในฃานชั้นนี้จึงต้องกำจัดปิติ เป็นเรื่องที่ควรรู้ไว้ ปิตินั้นมีลักษณะทั้งอ่อนและรุนแรง ท่านจำแนกตามลักษณะที่พอกำหนดได้ ๕ ลักษณะ ดังนี้

๑. ขุททกापิติ ปิติเล็กน้อย มีลักษณะขึ้นๆ เพียงนิดหน่อย เหมือนฝอยน้ำกระเซ็นถูกกาย ฉนั้น.

๒. ตรุณาปิติ ปิติอ่อนๆ มีลักษณะเย็นกาย เย็นใจ ชื่นใจ เหมือนลมอ่อนๆ พัดมาเฉื่อยๆ ต้องกายพอเย็นสบายฉะนั้น.

๓. ผรณาปิติ ปิติซาบซ่าน มีลักษณะชุ่มชื้น แผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์กายทั่วทุกเส้นขน เหมือนอาบน้ำเย็นทั่วทั้งตัว ได้รับความชุ่มเย็นฉะนั้น.

๔. โอกกนตिकाปิติ ปิติชุ่มซามีลักษณะชื่นฉ่ำ ทำให้เกิดอาการขนพองสยองเกล้า น้ำตาไหล หัวใจเต้นแรงตึกตัก เหมือนคนลงแช่ในน้ำเย็นนานๆ เกิดอาการหนาวสั่นฉะนั้น.

๕. อุพเพงคาปิติ ปิติตื่นเต้น มีลักษณะฟูขึ้น ทำให้จิตใจเบากายเบาและพองโตขึ้น บางทีถึงกับทำให้ลอยไปในอากาศได้ เหมือนคนที่ได้รับสิ่งที่น่าตื่นเต้นที่สุดในชีวิต เช่น ได้รับการยกย่องหรือบำเหน็จรางวัลจากผู้หลักผู้ใหญ่โดยไม่นึกไม่ฝัน ย่อมเกิดความตื่นเต้นลึกลอด ถึงกับกระโดดโลดเต้นอย่างเด็กๆ ก็ได้ฉะนั้น.

เมื่อปิติมีลักษณะดังกล่าวมา แม้เพียงปิติเล็กน้อยก็สามารถทำให้กระเพื่อมหรือไหวนิดๆ เหมือนน้ำใสๆ ที่ใสไว้ในภาชนะตั้งไว้ในที่ไม่มั่นคง เมื่อคนเดินไปเดินมาย่อมทำให้น้ำในภาชนะนั้นมีริ้วน้อยๆ ขึ้นได้ ปิติจึงเป็นอันตรายของอุเบกขาสุข ซึ่งเป็นองค์สำคัญของตติยฌาน จำเป็นต้องกำจัดเสีย ปิติดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจความพอใจยินดีรับเสวยอยู่ ไม่ดำรงใจให้เป็นกลางไว้ เมื่อเห็นโทษของปิติแล้ว ต้องการเสวยสุขประณีตสุขุม จึงวางความพอใจในปิติเสีย ทำสติสัมปชัญญะกำกับใจให้เป็นกลางยิ่งขึ้น ปิติก็ค่อยจางไปโดยลำดับ ในที่สุดปิติก็หายหมดไปจากใจ คงยังเหลือแต่สุข สุขุมประณีตกระชับกับอุเบกขา ท่านจึงเรียกว่า อุเบกขาสุข และใช้เป็นชื่อฌานของขั้นนี้ในที่บางแห่งด้วย เมื่อปิติจางไปหมดแล้ว ก็สามารถเข้าถึงตติยฌาน และดำรงฌานไว้ตามต้องการได้.

ส่วนสุขในฌานขั้นนี้ต่างจากสุขในฌานที่ ๑-๒ ซึ่งผ่านมาแล้ว สุขในฌานที่ ๑-๒ เป็นสุขเวทนาชัดๆ แผ่คลุมทั้งทางกายทางใจ ส่วนสุขในฌานที่ ๓ นี้ เป็นสุขเวทนาที่สุขุมใกล้เคียงไปทางอุเบกขา เป็นความสุขทางใจโดยเฉพาะ ไม่คลุมไปถึงรูปกาย ที่ว่าเสวยสุขด้วยกายนั้นหมายนามกาย มิใช่รูปกาย ฌานขั้นนี้พระอรียเจ้าชมเขยว่าเป็น สุขวิหาร ก็โดยฐานที่เป็นสุขประณีตสุขุมในภายใน ไม่กระเทือนถึงรูปกาย สามารถหลบลูกข่ายเวทนาทางกายได้ ทั้งอาจจะงับอาพาธได้ด้วย.

เป็นอันได้ความว่า ตติยฌานมีลักษณะเป็นที่สังเกต ดังต่อไปนี้

๑. จิตจางปิติ คือหมดความรู้สึก ดูดดื่มชุ่มชื้นดังในฌานก่อน.

๒. จิตเป็นกลาง คือวางเฉยไม่รับเสวยปิติ.

๓. จิตมีสติควบคุม คือสติมีกำลังแก่กล้าขึ้น มีอำนาจควบคุมใจให้ดำรงเป็นกลางเที่ยงตรง.

๔. จิตมีสัมปชัญญะกำกับ คือจิตมีความรู้สึกตัวเองชัดขึ้น รู้เท่าอาการของจิตใจในขณะนั้นทันทุกอาการ.

๕. จิตเสวยสุขุมสุข คือเสวยสุขประณีต ณ ภายในด้วยนามกาย ปราศจากความรู้สึกทางรูปกาย ตัดกระแสสัมพันธทางรูปกายได้.

๖. จิตถึงความเป็นหนึ่ง คือเป็นจิตดวงเดียว มีอารมณ์น้อย สุขุมประณีต.

เมื่อได้ความในตติยฌานเช่นนี้แล้ว ควรทำความเข้าใจในจตุตถฌานต่อไป.

จตุตถฌาน ตามลักษณะที่ปรากฏในพระบาลี ดังที่ยกมาตั้งไว้เป็นหลักนั้น คือ ละสุข ทุกข์ และดับโสมนัส โทมนัส ได้ก่อนแล้ว จึงเข้าจตุตถฌาน ซึ่งไม่มีสุข ทุกข์ มีแต่อุเบกขา กับสติและความบริสุทธิ์ของจิตอยู่.

เป็นปัญหาที่น่าคิดข้อหนึ่ง คือ ทุกข์ และโสมนัส น่าจะละได้ และดับไปตั้งแต่ฌานขั้นต้นๆ มาแล้ว โฉนจึงจะต้องมาละและดับในขั้นนี้อยู่อีก? การที่จะแก้ปัญหานี้ตัก จะต้องนึกถึงความจริงข้อหนึ่งว่า สุข ทุกข์ และโสมนัส โทมนัส เป็นเวทนา ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ เมื่อสุขเวทนามีในทีใด ทุกขเวทนามีในทีใด โสมนัสมีในทีใด โทมนัสก็จะต้องมีในทีนั้นด้วย ในเมื่อมันเปลี่ยนแปลงไป ฉะนั้นในฌานที่ ๔ นี้ จึงต้องมีการละสุข ทุกข์ และโสมนัส โทมนัส เป็นเบื้องต้นก่อน สุขทุกข์และโสมนัสโทมนัสในเบื้องต้นนี้เกิดมาจากลมอัสสาสะ ปัสสาสะ คือลมหายใจเข้า-ออกนั่นเอง เพราะลมหายใจนี้เป็นนามของจตุตถฌาน คือ คอยเสียดแทงให้เกิดสุขทุกข์ และโสมนัสโทมนัสอยู่เสมอ ถ้ายंत्रงับลมหายใจเข้า-ออกไม่ได้ตราบใด สุขทุกข์และโสมนัสโทมนัสก็จะต้องบังเกิดมีอยู่ตราบนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้เราจึงจับจุดได้ว่า ลมหายใจเป็นสิ่งที่ควรผ่อนบรรเทาให้ละเอียดลงไปโดยลำดับ จนกว่ามันจะระงับไป เมื่อลมหายใจระงับไปก็ชื่อว่าละสุขทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสได้โดยปริยาย แล้วย่อมเข้าถึงฌานที่ ๔ ได้ ซึ่งฌานในขั้นนี้ จิตใจจะรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ มีความเป็นกลาง กับความมีสติและความบริสุทธิ์กำกับใจอยู่เท่านั้น เป็นฌานที่มีเวทนา จิตซัด ใจบริสุทธิ์ผุดผ่อง นิมนวล ไม่มีสิ่งยวนใจ ปราศจากหมองมัวในภายใน ควรแก่การน้อมไปเพื่อทิพยอำนาจได้แล้ว เมื่อว่าตามลักษณะที่ปรากฏในพระบาลี จตุตถฌานก็ประกอบด้วยองค์ ๕ เหมือนกัน แต่พระโบราณจารย์กำหนดไว้เพียง ๒ คือ อุเบกขา กับ เอกัคคตา.

เป็นอันได้ความว่า จตุตถฌานมีลักษณะที่ควรสังเกต ดังต่อไปนี้

๑. ละสุข ทุกข์ ได้ คือ ระงับลมหายใจอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขทุกข์ได้.
๒. ดับโสมนัสโทมนัสได้ คือ ระงับลมหายใจเป็นที่ตั้งของมันได้นั่นเอง.
๓. จิตไม่มีทุกข์ คือ จิตเสวยเวทนาที่จิตซัด ซึ่งไม่กวนความรู้สึก.
๔. จิตเป็นกลาง คือ จิตมีความรู้สึกเป็นกลาง เทียงธรรม ซึ่งข้อนี้เป็นข้อสำคัญที่สุดขององค์ ๕ นี้ ท่านจึงเรียกชื่อฌานนี้ว่า อุเบกขาฌาน.

๕. จิตมีสติพละกำกับ คือ สติในขั้นนี้เป็นสติพละ สติสัมโพชฌงค์ และสติสัมมาสติ ซึ่งเป็นองค์ของมรรค เข้าควบคุมจิตใจไว้อย่างกระชับที่สุด จึงมีพละกำลังเพียงพอที่จะเป็นบาทฐานแต่งสร้างทิพยอำนาจได้.

๖. จิตมีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง.

หมายเหตุ: องค์ ๕ ของจตุตถฌาน ตามลักษณะในพระบาลี คือ

๑. อทุกขมสุขเวทนา รู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์.
๒. อุเบกขา ใจเป็นกลางเทียงธรรม.
๓. สติ สติมีกำลังควบคุม.
๔. ปาริสุทธิ จิตใจบริสุทธิ์ผุดผ่อง.
๕. เอกัคคตา จิตใจสงบเป็นหนึ่ง.

บทที่ ๒

วิธีเจริญญาณ ๔

เมื่อได้ทราบลักษณะของญาณ ๔ ดังกล่าวมาในบทที่ ๑ พอสมควรแล้ว จึงควรทราบวิธีเจริญญาณ ๔ นั้นสืบไป เพื่อเป็นข้อสังเกตในเวลาปฏิบัติจริงๆ เหมือนเรียนวิชาแผนที่ไว้เป็นข้อสังเกตในเวลาไปสำรวจภูมิประเทศฉะนั้น.

ข้อสำคัญควรทราบไว้ในเบื้องต้น คือ การเจริญญาณเป็นการอบรมจิตให้สุขุมประณีต และบริสุทธิ์ จิตที่ต้องอบรมนั้นคืออะไร ก็ไม่ควรเป็นปัญหายุ่งยาก เพราะทุกคนมีจิตใจอยู่แล้ว ตัวที่รู้จักสุขทุกข์ชั่วชั่วนั้นแหละคือจิต หมายถึงธรรมชาติชนิดหนึ่งซึ่งมีความรู้เป็นลักษณะ และครองความเป็นใหญ่ในอรรถภาพของตน ธรรมชาติชนิดนี้จะเรียกชื่อว่ากระไรบ้างไม่สำคัญ ความสำคัญอยู่ที่รู้ว่าเป็นธรรมชาติที่มีอำนาจในร่างกาย ถ้าได้ฝึกให้ดีแล้ว จะนำประโยชน์มาให้เหลือหลาย การที่พยายามจะรู้ลักษณะที่แท้จริงของจิตก่อนการอบรมจิตนั้น เป็นสิ่งเป็นไปได้ เพราะจิตเป็นธรรมชาติละเอียด ทั้งมีส่วนประกอบหลายชั้นหลายซ้อน ถ้าขืนพยายามจะไปรู้เข้าจะเกิดยุ่ง ซึ่งเข้าทำนองว่า “รู้ก่อนเกิด สะเด็ดก่อนตาย” เป็นเรื่องยุ่งยาก มีแต่พาให้เกิดกังขาสงสัยรำไป ทั้งเป็นทางพอกพูนทฤษฎีคาหะให้แน่นแฟ้น ซึ่งยากแก่การชำระเป็นอันมาก.

จิตใจเป็นที่ตั้งของกิเลส-ความไม่มีกิเลส, ของความดี-ความไม่ดี, ของความสุข-ความทุกข์, ของความรู้ผิด-และรู้ถูก.

ความรู้ผิดเป็นปัจจัยของกิเลส กิเลสเป็นปัจจัยของความไม่ดี ความไม่ดีเป็นปัจจัยของความทุกข์ โดยนัยตรงกันข้าม ความรู้ถูกเป็นปัจจัยของความไม่มีกิเลส ความไม่มีกิเลสเป็นปัจจัยของความดี ความดีเป็นปัจจัยของความสุข เมื่อเป็นดังนี้เราก็ปั่นแดนออกได้เป็น ๒ แดน คือ แดนสุขกับแดนทุกข์ ทางที่จะนำไปสู่แดนทั้งสองนี้ ก็ปั่นออกเป็น ๒ ทางได้เช่นกัน คือ ทางสุขกับทางทุกข์ ทางสุขไปสู่แดนสุข ทางทุกข์ไปสู่แดนทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนี้จะมุ่งไปแดนสุขหรือแดนทุกข์กันแน่? ถ้ามุ่งไปแดนไหนก็จงรีบตัดสินใจ แล้วรีบเร่งปฏิบัติดำเนินไป เมื่อเดินไม่หยุด ก็จะต้องถึงที่สุดของทางเข้าสักวันหนึ่งเป็นแน่ ที่สุดของทางนั้นแหละเป็นแดนที่ท่านมุ่งไปละสุขหรือทุกข์ก็รู้อย่างไม่ต้องถามใคร.

เมื่อจับหลักสำคัญได้ว่า จิตเป็นที่ตั้งของสุขและทุกข์เช่นนี้แล้ว ก็ลงมืออบรมจิตได้ทันที ไม่ต้องรื้อ เพราะต่างก็มีจิตซึ่งต้องเสวยทุกข์และสุขทุกวัน ทำอย่างไรจึงจะมีสุขสมบูรณ์สมปรารถนา ก็ควรรีบทำอย่างนั้น ดีกว่าจะปล่อยไปตามยถากรรม ซึ่งไม่แน่ว่าจะไปสุขหรือไปทุกข์.

วิธีการเจริญญาณ ซึ่งเป็นการอบรมจิตใจนั้น ท่านมิได้จำกัดกาลเวลาและอิริยาบถ คือ ให้ทำได้ทุกเมื่อและทุกอิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังมีวิธีการจำเพาะกาล และอิริยาบถอยู่ด้วย ซึ่งเราจำต้องศึกษาให้รู้ไว้ เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องตามวิธีนั้นๆ ดังต่อไปนี้

๑. วิธีการเกี่ยวกับเวลา

ชีวิตของเราขึ้นอยู่กับเวลา คือ ชีวิตจะต้องผ่านเหตุการณ์ต่างๆ ไปทุกกระยะวินาที สิ่งที่ผ่านมาสัมผัสเข้ากับตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของเรานั้น ท่านเรียกว่าอารมณ์ เป็นสิ่งที่มีอยู่เต็มโลก และจะต้องประกอบกับชีวิตของเราเสมอไป เวลาที่สิ่งเหล่านี้ผ่านมาสัมผัสทวาร คือ ตา หู ฯลฯ ของเรานั้นแหละเป็นเวลาที่สำคัญที่สุด ถ้านายประตุ คือ สติ เป็นผู้รอบคอบระมัดระวังดี ก็ไม่เกิดโทษ แต่ถ้านายประตุผลอไม่ระมัดระวังให้ดีก็เกิดโทษขึ้น โทษที่เกิดขึ้นก็มีทั้งอย่างอ่อนๆ และอย่างร้ายแรง ทำให้จิตผู้เป็นเจ้าของเสียคุณภาพไป ถ้าอารมณ์ที่ผ่านมาสัมผัสเป็นสิ่งที่จะนำใจไปทางบุญกุศล ย่อมทำใจให้เกิดมีคุณภาพดีขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านจึงกำหนดวิธีการเกี่ยวกับเวลาไว้ มีทั้งวิธีการแก้ วิธีการป้องกัน และวิธีการส่งเสริม.

วิธีการแก้

๑. รับผิดชอบต่อสิ่งที่ตรงกันข้ามกับโทษนั้นทันที เช่น ความกำหนัดเกิดขึ้น เพราะเหตุเห็น หรือ นึกคิดอารมณ์ที่สวयงามเป็นต้น ก็รีบสลัดอารมณ์นั้นเสีย แล้วคิดถึงสิ่งไม่สวยไม่งาม หรือรีบสงบใจให้ได้ถึงขั้นเอกัคคตา ความกำหนัดก็จะสงบไป ฯลฯ

๒. รับผิดชอบต่อริยาบถทันที เช่น นั่งอยู่ เกิดอารมณ์ขุ่นหมองขึ้นในใจโดยเหตุใดเหตุหนึ่ง พึงลุกยืนหรือเดินเสีย อารมณ์เช่นนั้นก็จะสงบไป.

๓. รับผิดชอบต่ออย่างใดอย่างหนึ่งทันที เช่น อยู่ว่างๆ ความรู้สึกฝายต่ำเกิดขึ้น พึงรีบทำกิจการงานอย่างใดอย่างหนึ่งเสีย ใส่ใจอยู่กับกิจที่ทำนั้น ความรู้สึกฝายต่ำก็จะตกไปจากจิตทันที.

วิธีการป้องกัน

สำรวมอินทรีย์ ๖ (อินทริยสังวร) ด้วย

๑. ทำสติควบคุมอินทรีย์เสมอทุกขณะไป (สติสังวร).

๒. ทำความรู้เท่าอารมณ์ให้ทันทั่วทั้ง (ญาณสังวร).

๓. ทำความอดทนต่ออารมณ์ที่สัมผัส (ขันติสังวร).

๔. ทำความพากเพียรละกิเลสล่วงหน้าไว้ (วิริยสังวร).

วิธีการส่งเสริม

๑. รับผิดชอบต่อความรู้สึกฝายสูงให้ดำเนินไปจนสุดกระแสของมัน ถ้าสามารถต่อกระแสความรู้สึกนั้นให้สูงยิ่งๆ ขึ้นได้ ก็รีบทำทันที อย่าละโอกาส.

๒. รับผิดชอบต่อความคิดฝายสูงที่เกิดขึ้นนั้นให้สำเร็จไปโดยเร็ว อย่าผัดเวลาไป เพราะจิตเป็นธรรมชาติกลับกลอกไว อาจละทิ้งความคิดที่ดีนั้นในภายหลังได้.

๓. รับผิดชอบต่อความพากเพียรอบรมจิต ในเวลาที่จิตปลอดโปร่ง จะได้ผลดีรวดเร็ว เพราะเวลาเช่นนั้นท่านว่า เป็นเวลาทำให้โอกาส ถ้าปล่อยให้เวลาเช่นนั้นผ่านไปเปล่าๆ จะเสียใจภายหลัง.

๔. รับประทานอาหารเพ็อร์ก้าวหน้าเรื่อยไป ในเมื่อได้สมาธิขั้นต้นๆ แล้ว อย่าวางใจและทอด
ธุระเสีย และพึงระมัดระวังอันตรายของสมาธิด้วย.

๒. วิธีการเกี่ยวกับอิริยาบถ

อิริยาบถ คือ อาการเคลื่อนไหวของร่างกาย ในความควบคุมของใจ มี ๔ ประการ คือ ยืน
เดิน นั่ง นอน วิธีการอบรมจิตเกี่ยวกับอิริยาบถ เป็นดังนี้

๑. **ยืนอบรมจิต** มักใช้ปฏิบัติคั่นในระหว่างการเดินจงกรม เพื่อพักผ่อนร่างกายเป็นระยะๆ
ไป คือ ยืนพักขาข้างหนึ่ง โดยผลัดเปลี่ยนกันไป ในเมื่อขาหนึ่งเมื่อย ก็เปลี่ยนพักอีกขาหนึ่ง ในขณะที่
ที่ยืนนั้นก็ทำการอบรมจิตเรื่อยไป เมื่อปฏิบัติในอิริยาบถยืนพอสมควรแล้ว ควรใช้อิริยาบถอื่น
ต่อไป.

๒. **เดินจงกรม** คือ เดินสำรวจจิตไปมา บนทางที่ทำไว้อย่างดี ราบรื่นสะอาด กว้าง
ประมาณ ๒ ศอก ยาวประมาณ ๒๐ ศอก หรือ ๒๐ ก้าว ทางเช่นนี้เรียกว่า ทางจงกรม ต้องทำไว้
ในที่เงียบสงัด ไม่เปิดเผยเกินไป และไม่ทึบเกินไป อากาศโปร่ง ถ้ามีที่เหมาะสมพอทำได้พึงทำเป็นทาง
เฉียงตะวัน เงามของตัวเองไม่รบกวนตัวเอง และทำนว่าเป็นการตัดกระแส แต่ถ้าจะทำที่จงกรมตาม
ลักษณะที่ว่ามีไม่ได้ แม้ที่เช่นใดเช่นหนึ่งก็พึงใช้เถิด ข้อสำคัญอยู่ที่การเดินสำรวจจิตเท่านั้น.

วิธีจงกรมนี้ พระบาลีไม่แสดงไว้ แต่ที่ปฏิบัติกัน ให้เอามือทั้งสองกุมกันไว้ข้างหน้า ปล่อย
แขนลงตามสบาย ทอดสายตาลงต่ำ มองประมาณชั่ววาหนึ่ง ทำสติสัมปชัญญะควบคุมจิตให้อยู่ใน
ความสงบ จะเอากัมมัฏฐานบทหนึ่งมาเป็นอารมณ์หรือไม่ก็ตาม แล้วก้าวเดินช้าๆ ไปสุดหัวจงกรม
แล้วหยุดยืนนิดหน่อย จึงกลับหลังหันก้าวเดินมาสู่ที่ตั้งต้น ครั้นถึงที่ตั้งต้นหยุดยืนนิดหน่อย แล้ว
กลับหลังหันก้าวเดินไปอีก โดยทำนองนี้เรื่อยๆ ไป เมื่อเมื่อยขาพึงยืนพักดั่งที่กล่าวไว้ในอิริยาบถ
ยืน หรือจะนั่งพักในอิริยาบถนั่ง ซึ่งจะกล่าวต่อไปก็ได้.

อานิสงส์ที่ได้ในการจงกรมนี้ พระบรมศาสดาตรัสว่า^๑

๑. เดินทางไกลทน.
๒. รับประทานอาหาร.
๓. เจ็บป่วยน้อย เดือดร้อนน้อย.
๔. อาหารที่ดื่มกินแล้ว ค่อยๆ ย่อยไปไม่บูดเน่า.
๕. สมาธิที่ได้ด้วยการจงกรม ดำรงมันนาน ไม่เคลื่อนง่าย.

ส่วนการเดินยืดแข้งยืดขานั้นไม่มีแบบ แล้วแต่อัธยาศัยและความถนัด การเดินชนิดนั้น
ท่านเรียก ชั่งฉวีหาร เป็นชนิดการเดินเล่นเรื่อยเปื่อยไปตามอัธยาศัยนั่นเอง ถึงอย่างนั้นนักปฏิบัติ
ก็ไม่ละโอกาสเหมือนกัน ย่อมมีสติควบคุมจิตใจ หรือคิดอ่านอะไรๆ ซึ่งเป็นเครื่องอบรมใจไปด้วย.

---

๑. มาใน สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เล่ม ๒๒ หน้า ๓๑.

๓. **นั่งเจริญสมาธิ** อิริยาบถนั่งในการเจริญสมาธินี้ พระบาลีบอกไว้สั้นๆ เราเข้าใจกันไม่ค่อยแจ่มแจ้ง ที่ทรงแสดงไว้ในวิธีเจริญสมาธิว่า ให้นั่งคู้ขา (บาลีว่า ปลงกั อากุชิตวา) จะคู้ขาแบบไหนก็ไม่ขัดอีก ทั้งนี้คงเป็นเพราะวิธีนั่งแบบนี้เป็นที่เข้าใจง่ายในสมัยนั้น ที่ทรงใช้คำสั้นๆ เช่นนั้นพอรู้เรื่องกัน คำว่า ปลงกั อาจตรงกับคำไทยว่านั่งแท่นก็ได้ กิริยานั่งแท่นก็นั่งขัดสมาธินั่นเอง โดยวิธีนั่งคู้ขาที่อ่อนลางเข้ามา เอาขาขวาที่อ่อนลางทับขาซ้ายที่อ่อนลาง พอให้ปลายเท้าทั้งสองจดถึงเข้าทั้งสองพอดี วิธีนั่งแบบนี้ตรงกับแบบของโยคี ที่เขาเรียกว่า ปัทมาศนะนั่งแบบกลีบบัว จะด้วยเหตุนี้กระมัง นักจิตรกรจึงวาดภาพพระพุทธเจ้า นั่งบนดอกบัว การนั่งแบบนี้บังคับให้ต้องนั่งตัวตรงจึงสบาย และนั่งทนด้วย สตรีไทยรังเกียจการนั่งแบบนี้ โดยถือว่าเป็นการขาดการระ จึงชอบนั่งแบบที่เรียกว่า พับเพียบ คือ ขาคู้ข้างหนึ่งพับไปข้างหลัง อีกข้างหนึ่งคู้เข้ามา ยันเข้าข้างหนึ่งไว้ ทำนี้บุรุษเพศไม่ค่อยถนัด ถึงจะนิยมใช้อยู่ในหมู่ผู้ดีก็นั่งกันไม่ค่อยทน แม้ในหมู่บรรพชิตที่ต้องใช้อยู่บ่อยๆ ก็นั่งไม่ค่อยทน สู้แบบบัลลังก์ไม่ได้ ยังมีแบบนั่งอีกแบบหนึ่งในการเจริญสมาธิ คือ แบบนั่งตั้ง ได้แก่ นั่งเก้าอี้ห้อยเท้าขึ้นเอง วิธีนี้ใช้ในการเจริญกสิณ ส่วนนั่งตามสบายนั้นไม่มีแบบตายตัว แล้วแต่ความถนัดของบุคคล.

เมื่อได้ทราบแบบนี้แล้ว พึงทราบวิธีปฏิบัติในการนั่งสัปดาห์ไป.

ก. **นั่งแบบบัลลังก์** ตั้งตัวให้ตรง อย่าให้เอน วางหน้าให้ตรง อย่าก้ม อย่าเงย และอย่าเอียง วางมือบนตัก เอามือขวาวางทับมือซ้าย พอให้หัวแม่มือจดกัน ตั้งสติให้มั่น สำรวมจิตเข้ามาตั้งไว้ตรงกลางทรงอก เอาชอกกัมมัฏฐานข้อหนึ่งที่ตนเลือกแล้วมาคิดและอ่านเรื่อยไปจนกว่าจะได้ความเมื่อได้ความแล้วจิตจะสงบเป็นหนึ่ง มีปีติและสุขเกิดขึ้นเลี้ยงจิตให้เกิดความชุ่มชื่นกายใจ มีความสุขกายสบายจิต โปร่งใจขึ้นมากน้อยตามกำลังของความวิเวก และความสงบ พึงดำรงความรู้สึกเช่นนี้ไว้ให้นานที่สุดที่จะนานได้ เมื่อเห็นว่าสมควรแล้ว พึงค่อยๆ ถอยจิตออก คือ นึกขึ้นว่าจะออกเท่านั้น จิตก็จะเคลื่อนจากฐานทันที แล้วค่อยๆ ผ่อนความรู้สึกให้จางออกทีละน้อยๆ จนกลับมาสู่ความรู้สึกอย่างธรรมดา แล้วจึงพิจารณาสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น จดจำเอาไว้เป็นบทเรียนสำหรับคราวหน้า และพิจารณาตรวจลักษณะองค์ฌานที่ปรากฏแก่จิตในคราวนั้นให้แจ่มใจ แล้วจึงเคลื่อนไหวอิริยาบถต่อไป อย่าออกจากสมาธิโดยรีบร้อน จะทำให้ประสาทได้รับความกระเทือนแรงไป เหมือนตื่นนอนแล้วรีบลุกอย่างตะลึงตะลาน ย่อมไม่สบายฉะนั้น.

ข. **นั่งแบบนั่งตั้ง** นั่งบนเก้าอี้ หรือตั้ง ห้อยเท้าลงจดพื้น ถ้าเท้าไม่จดถึงพื้นเพราะตั้งหรือเก้าอี้สูง พึงหาอะไรรองเท้าพอให้สบายๆ โดยไม่ต้องห้อยขาต่อแต่ วางมือแบบเดียวกับนั่งบัลลังก์ก็ได้ เอามือทั้งสองกุมกันไว้บนตักก็ได้ วางตัวและหน้าให้ตรงเช่นที่กล่าวในข้อ ก. (นั่งแบบบัลลังก์) ต่อนั้นไปพึงปฏิบัติโดยนัยที่กล่าวในข้อ ก. ถ้าเจริญกสิณ ก็พึงตั้งดวงกสิณให้ห่างจากที่นั่งประมาณวาหนึ่ง แล้วนั่งตามแบบ ลืมตาดูดวงกสิณ พินิจให้แน่แล้วหลับตานึกดู จนเห็นภาพดวงกสิณชัดเจนในตาใจ วิธีปฏิบัติต่อไปนี้จะได้กล่าวไว้ในข้อว่าด้วยกสิณ พึงติดตามไปอ่านที่นั่นอีก.

ค. **นั่งแบบพับเพียบ** แบบนี้เป็นแบบที่ถนัดของสตรีไทย พึงนั่งพับเพียบวางมือบนตัก วางตัวให้ตรง วางหน้าให้ตรง ดำรงสติให้มั่น สำรวมจิตคิดอ่านข้อกัมมัฏฐานที่เลือกไว้ โดยนัยที่กล่าวในข้อ ก. นั้นทุกประการ.

ง. นิ่งแบบสบาย คือ นิ่งตามถนัดของตนๆ แล้วคิดอ่านข้อกัมมัฏฐานอันใดอันหนึ่ง หรือไม่คิดอ่านอะไร เพียงแต่ตั้งสติสำเนียงอยู่ที่จิต คอยจับตาดูความเคลื่อนไหวของจิต หรือสังเกตลมหายใจเข้าออกตามแต่อัธยาศัย.

การที่แนะนำข้อนี้ไว้ก็โดยที่การบำเพ็ญฌาน ย่อมทำได้ทุกท่า ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ปล่อยให้เวลาล่วงไปเปล่าๆ ย่อมสำเนียงจับตาดูจิตใจของตนเสมอๆ แม้ในเวลาทำกิจใดๆ อยู่ก็ไม่ละทิ้งเลย.

อนึ่ง ในการนั่งเจริญฌานนี้ ก็มีกรพักผ่อนกายในระหว่างๆ ได้เช่นเดียวกัน วิธีพักกายในการนั่งคือ เมื่อนั่งตรงๆ เมื่อยแล้ว พึ่งนั่งย่อตัวลงสักหน่อย หายเมื่อยแล้วจึงนั่งตัวตรงอีก ส่วนการพักผ่อนในระหว่างก็ทำได้เช่นกัน คือ พักในท่าวางมือพลิกคว่ำพลิกหงาย หรือประสานมือก็ได้ แต่ต้องระวังอย่าให้จิตเคลื่อนจากฐานเท่านั้น คำว่า ฐาน นี้หมายถึงว่าจิตดำรงอยู่ในอารมณ์เช่นไร หรือในความสงบขนาดไหน ในขณะนั้น อันนั้นจัดเป็นฐานคือที่ตั้งของจิตในขณะนั้น.

๔. นอนเจริญฌาน อิริยาบถนอนในการเจริญฌาน มี ๒ อย่าง คือ นอนพักผ่อนร่างกาย กับนอนเพื่อหลับ มีวิธีปฏิบัติต่างกัน ดังนี้

ก. นอนพักผ่อนร่างกาย คือ เมื่อเจริญฌานในอิริยาบถทั้ง ๓ มาแล้ว เกิดความมีนเมื่อยหรืออ่อนเพลียร่างกาย พึ่งนอนเอนกายเสียบ้าง นอนในท่าที่สบายๆ ตามถนัด จะหลับตาหรือลืมตาก็ได้ กำหนดใจอยู่ในกัมมัฏฐานข้อใดข้อหนึ่ง หรือเอาสติควบคุมใจให้สงบนิ่งอยู่เฉยๆ ก็ได้.

ข. นอนเพื่อหลับ การนอนหลับ เป็นการพักผ่อนที่จำเป็นของร่างกาย ใครๆ ก็เว้นไม่ได้ แม้แต่พระอรหันต์ก็ต้องพักผ่อนหลับนอนเช่นเดียวกับปุถุชน ที่ท่านว่าพระอรหันต์ไม่หลับเลยนั้น ท่านหมายถึงจิตใจต่างหาก มิได้หมายถึงกาย การหลับนอนแต่พอดี ย่อมทำให้ร่างกายสดชื่นแข็งแรง ถ้ามากเกินไปทำให้อ้วนทอหะหะไม่แข็งแรง ถ้าน้อยเกินไปทำให้โรคภัยอ่อนเพลีย ความจำเสื่อมทรามและง่วงซึม ประมาณที่พอดีนั้น สำหรับผู้ทำงานเบาเพียง ๔-๖ ชั่วโมงเป็นประมาณพอดี ผู้ทำงานหนักต้องถึง ๘ ชั่วโมงจึงจะพอดี ในเวลาประกอบความเป็นผู้ตื่น (ชาคริยานุโยค) นั้น ทรงแนะนำให้พักผ่อนหลับนอนเพียง ๔ ชั่วโมง เฉพาะยามท่ามกลางของราตรีเพียงยามเดียว เวลานอนนั้นเป็นเวลาประกอบความเพียรทั้งสิ้น และทรงวางแบบการนอนไว้เรียกว่า สี่เหลี่ยม คือ นอนอย่างราชสีห์ การนอนแบบราชสีห์นั้น คือ นอนตะแคงข้างขวา เอนไปทางหลังให้หน้าหงายนิดหน่อย มือข้างขวาหนุนศีรษะ แขนซ้ายแนบไปตามตัว วางเท้าทับเหลื่อมกันนิดหน่อยพอสบาย แล้วตั้งสติอธิษฐานจิตให้แข็งแรงว่า ถึงเวลาเท่านั้นต้องตื่นขึ้นทำความเพียรต่อไป ก่อนหลับพึงทำสตินทรีย์ให้ไปอยู่กับอารมณ์ภายนอก ให้อยู่ที่จิต ปล่อยวางอารมณ์เรื่อยไปจนกว่าจะหลับ ถ้าให้สติอยู่กับอารมณ์ภายนอกแล้วจะไม่หลับสนิทลงได้ ครั้นหลับแล้วตื่นขึ้น พึงกำหนดดูเวลาที่ตรงกับอธิษฐานหรือไม่? แล้วพึงลุกออกจากที่นอน ล้างหน้า บ้วนปาก ทำความ پاکเพียรชำระจิตใจให้บริสุทธิ์จากนิรวณส์สืบไป ถ้าสามารถบังคับให้ตื่นได้ตามเวลาที่กำหนดไว้ไม่เคลื่อนคลาด ชื่อว่าสำเร็จอำนาจบังคับตัวเองขั้นหนึ่งแล้ว พึงฝึกหัดให้ชำนาญต่อไป ทั้งในการบังคับให้หลับ และบังคับให้ตื่นได้ตามความต้องการ จึงจะชื่อว่ามีความสำเร็จเหนือกาย ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการปฏิบัติอบรมจิตใจขั้นต่อไป.

เมื่อได้ทราบวิธีเจริญญาณโดยอิริยาบถทั้ง ๔ เช่นนี้แล้ว พึงสำเหนียกวิธีเจริญญาณทั่วไป ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ได้ทราบมาแล้วว่า การเจริญญาณเป็นการอบรมจิตให้สงบ เพื่อให้จิตบริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนการกลั่นน้ำให้ใสสะอาดฉะนั้น ธรรมชาติของน้ำ มีความใสสะอาดเป็นลักษณะดั้งเดิม ที่กลายเป็นน้ำขุ่นเพราะถูกเจือด้วยสิ่งอื่นในภายหลังฉนั้นใด จิตใจโดยเนื้อแท้ก็เป็นธรรมชาติใสผ่อง แต่ที่จิตนั้นมากลายเป็นธรรมชาติเศร้าหมองไป เพราะอุปกิเลสจรเข้ามาเจือปนในภายหลังฉนั้นนั้น วิธีกลั่นกรองจิตให้บริสุทธิ์ผุดผ่องเป็นสภาพแท้นั้น ย่อมต้องอาศัยเครื่องกรองที่เหมาะสม เครื่องกรองนั้นได้แก่กัมมัฏฐาน ๔๐ ประการ ดังจะกล่าวในบทต่อไป พึงเลือกใช้บทหนึ่งหรือหลายบทตามควรแก่เหตุ เพื่อข่มกิเลสที่พุดขึ้นในขณะนั้นให้สงบไป ก็มีภูมิตั้งขึ้นโดยทั่วไปก็เรียกว่าอารมณ์ แต่เมื่อนำเข้ามาอบรมจิตแล้ว กลับเรียกว่านิมิตไป พึงทราบความหมายของนิมิตในการอบรมจิตซึ่งแปรสภาพไปตามระยะดังนี้

๑. บริกรรมนิมิต ได้แก่ข้อกัมมัฏฐานที่นำมาเป็นข้ออบรมจิต ปรากฏอยู่ในห้วงนึกคิดของบุคคลเป็นเวลาชั่วขณะจิตหนึ่งแล้วเคลื่อนไป ต้องตั้งใหม่เป็นพักๆ ไป อย่างนี้แลเรียกว่า บริกรรมนิมิต จิตในขณะนี้เป็นสมาธิเพียงชั่วขณะจิตหนึ่ง จึงเรียกว่า ขณิกสมาธิ.

๒. อุกคหนิมิต ได้แก่ข้อกัมมัฏฐานนั้นเหมือนกัน ปรากฏอยู่ในห้วงความนึกคิดของบุคคลอย่างชัดเจนขึ้น ด้วยอำนาจกำลังของสติสัมปชัญญะควบคุม และดำรงอยู่นานเกินกว่าขณะจิตหนึ่ง จิตไม่ตกกว้างง่าย องค์ของฌานปรากฏขึ้นในจิตเกือบครบถ้วนแล้ว อย่างนี้เรียกว่า อุกคหนิมิต จิตในขณะนั้นเป็นสมาธิใกล้ต่อความเป็นฌานแล้ว เรียกว่า อุปจารสมาธิ ถ้าจะพูดให้ชัดอีกก็ว่า เข้าเขตฌานนั่นเอง.

๓. ปฏิภาคนิมิต ได้แก่ข้อกัมมัฏฐานที่นำมาอบรมจิตนั่นเอง เข้าไปปรากฏอยู่ในห้วงนึกคิดของบุคคลแจ่มแจ้งชัดเจน ถ้าเป็นรูปธรรมก็เป็นภาพชัดเจนและผ่องใสสวยงามดงามกว่าสภาพเดิมของมัน ถ้าเป็นอรูปธรรมก็จะปรากฏเหตุผลชัดแจ้งแก่ใจพร้อมทั้งอุปมาอุปไมยหลายหลาก จะเห็นเหตุผลที่ไม่เคยเห็น และจะทราบอุปมาที่ไม่เคยทราบอย่างแปลกประหลาด อย่างนี้แลเรียกว่า ปฏิภาคนิมิต จิตใจในขณะนั้นจะดำรงมั่นคง มีองค์ฌานครบถ้วน ๕ ประการเกิดขึ้นในจิต บำรุงเลี้ยงจิตให้สงบสุขแช่มชื่นอย่างยิ่ง จึงเรียกว่า อัปนาสมาธิ จัดเป็นฌานขั้นต้นที่แท้จริง จิตจะดำรงอยู่ในฌานนานหลายขณะจิต จึงจะเคลื่อนจากฌานตกลงสู่ภวังค์ คือจิตปกติธรรมดา.

นิมิตทั้ง ๓ เป็นเครื่องกำหนดหมายของสมาธิทั้ง ๓ ชั้น ดังกล่าวมานั้น ท่านจึงเรียกชื่อเช่นนั้น ผู้ปฏิบัติพึงสำเหนียกไว้เป็นข้อสังเกตขีดขั้นของสมาธิสำหรับตนเองต่อไป.

ที่นี้จะได้เริ่มกล่าวถึงวิธีเจริญญาณที่แท้จริงสืบไป เมื่อผู้ปฏิบัติทำการอบรมจิตมาจนถึงได้สมาธิ คือความเป็นหนึ่งของจิตขั้นที่ ๓ ที่เรียกว่า อัปนาสมาธิแล้ว ชื่อว่าเข้าขั้นของฌาน เป็น **ฌานียบุคคล** แล้วในขั้นต่อไป มีแต่จะทำการเจริญญาณนั้นให้ชำองยิ่งขึ้นโดยลำดับขั้นทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้

๑. ขั้นนึกอารมณ์

ฝึกหัดนึกอารมณ์ที่ใช้เป็นเครื่องอบรมจิตจนได้มานั้นโดยซ้ำๆ ก่อน เหมือนเมื่อได้ครั้งแรก ต้องนึกคิดและอ่านอารมณ์ตั้งนานๆ ใจจึงจะเห็นเหตุผลและหยั่งลงสู่ความสงบได้ แล้วค่อยหัดนึกอารมณ์นั้นไว้เข้าโดยลำดับๆ จนสามารถพอนึกอารมณ์นั้นใจก็สงบทันที เช่นนี้ชื่อว่า มีอำนาจในการนึกอารมณ์ ที่ท่านเรียกว่า อาวัชชนวสี = ชำนาญในการนึก.

๒. ขั้นเข้าฌาน

ฝึกหัดเข้าฌานโดยวิธีเข้าซ้ำๆ คือ ค่อยๆ เคลื่อนความสงบของจิต ไปสู่ความสงบยิ่งขึ้นอย่างเชื่องช้า คอยสังเกตความรู้สึกของจิต ตามระยะที่เคลื่อนเข้าไปนั้น พร้อมกับอารมณ์ที่เกิดขึ้น ความรู้สึกเช่นนั้นไปด้วย แล้วหัดเข้าให้ไวขึ้นทุกทีๆ จนสามารถเข้าได้ทันที ผ่านระยะรวดเร็ว เข้าถึงจุดสงบที่เราต้องการเข้าทันที เช่นนี้ชื่อว่า มีอำนาจในการเข้าฌาน ที่ท่านเรียกว่า สมาปชชนวสี = ชำนาญในการเข้า.

๓. ขั้นดำรงฌาน

ฝึกหัดดำรงฌานโดยวิธีกำหนดใจดำรงอยู่ในฌานเพียงระยะสั้นๆ ให้ชำนาญดีเสียก่อน แล้วจึงกำหนดให้ยังอยู่นานยิ่งขึ้นทีละน้อยๆ จนสามารถดำรงฌานไว้ได้ตั้งหลายๆ ชั่วโมง ตั้งวัน จนถึง ๗ วัน เมื่อการกำหนดฌานเป็นไปตามที่กำหนดทุกครั้งไม่เคลื่อนคลาดแล้ว ชื่อว่ามีอำนาจในการดำรงฌาน ที่ท่านเรียกว่า อธิษฐานวสี = ชำนาญในการอธิษฐาน.

๔. ขั้นออกฌาน

ฝึกหัดออกฌาน โดยวิธีถอนจิตออกจากความสงบอย่างช้าๆ ก่อน คือ พอดำรงอยู่ในฌานได้ตามกำหนดที่ตั้งใจไว้แล้ว พึงนึกขึ้นว่า ออก เท่านั้นจิตก็เริ่มไหวตัว และเคลื่อนออกจากจุดสงบที่เข้าไปยังอยู่นั้น พึงหัดเคลื่อนออกมาตามระยะโดยทำนองเข้าฌานที่กล่าวแล้ว และพึงสังเกตความรู้สึกตามระยะนั้นๆ ไปด้วย จนมาถึงความรู้สึกอย่างปกติธรรมดา ชื่อว่าออกฌาน ในครั้งต่อไป พึงหัดออกให้ไวขึ้นทีละน้อยๆ จนถึงสามารถออกทันทีที่นึกว่าออก คือ พอนึกก็ออกได้ทันที โดยไม่มีการกระเทือนต่อวิถีประสาทแต่ประการใด เช่นนี้ชื่อว่า มีอำนาจในการออกฌาน ที่ท่านเรียกว่า วุฏฐานวสี = ชำนาญในการออก.

๕. ขั้นพิจารณาฌาน

ฝึกหัดพิจารณาฌาน โดยวิธีเมื่อถอยจิตออกจากฌาน มาถึงขั้นความรู้สึกปกติธรรมดาแล้ว แทนที่จะลุกโดยเร็วออกจากที่ หรือหันไปสนใจเรื่องอื่น ก็หันมาสนใจอยู่กับฌานอีกที นึกทวนดูลักษณะฌานพร้อมทั้งองค์ประกอบของฌานนั้น แต่แต่ละลักษณะให้แจ่มใสขึ้นอีกครั้ง โดยความสุขุมไม่รีบร้อน ครั้งต่อไปจึงหัดพิจารณาให้รวดเร็วขึ้นทีละน้อยๆ จนสามารถพอนึกก็ทราบทั่วไปในฌานทันที เช่นนี้ชื่อว่า มีอำนาจในการพิจารณาฌาน ที่ท่านเรียกว่า ปัจจเวกขณวสี = ชำนาญในการพิจารณา.

ในขั้นต่อไปก็มีแต่ขั้นของ การเลื่อนฌาน คือก้าวหน้าไปสู่ฌานชั้นสูงกว่า ถ้าท่านผู้ปฏิบัติไม่ใจร้อนเกินไป เมื่อฝึกโดยขั้นทั้ง ๕ ในฌานชั้นหนึ่งๆ ชำนาญแล้ว การก้าวไปสู่ฌานชั้นสูงกว่าจะ

ไม่ลำบากเลย และไม่ค่อยผิดพลาดด้วย ขอให้ถือหลักของโบราณว่า “ข้าเป็นการ นานเป็นคุณ” ไว้เป็นคติเตือนใจเสมอๆ.

วิธีการที่จะเลื่อนฉานได้สะดวกดังใจนั้น อยู่ที่กำหนดหัวเลี้ยวหัวต่อของฉานไว้ให้ดี คือ ขั้นต่อไปจะต้องละองค์ฉานที่เท่าไร และองค์ฉานนั้นมีลักษณะอย่างไร ดำรงอยู่ได้ด้วยอะไร ดังที่ข้าพเจ้าได้อธิบายไว้แล้วในตอนว่าด้วยลักษณะฉานทั้ง ๔ นั้น เมื่อกำหนดรู้แจ่มชัดแล้ว พึงกำหนดใจไว้ด้วยองค์ที่เป็นปฏิปักษ์กับองค์ที่ต้องละนั้นให้มาก เพียงเท่านี้จิตก็เลื่อนขึ้นสู่ฉานชั้นสูงกว่าได้ทันที เมื่อเข้าถึงขีดชั้นของฉานชั้นนั้นแล้ว พึงทำการฝึกหัดตามขั้นทั้ง ๕ ให้ชำนาญ แล้วจึงเลื่อนสู่ชั้นที่สูงกว่าขึ้นไป โดยนัยนี้ ตลอดทั้ง ๔ ฉาน.

เพื่อสะดวกแก่การกำหนดหัวต่อ ของฉานดังกล่าวแล้วแก่ผู้ปฏิบัติ จึงขอชี้ “หนาม” ของฉานให้เห็นชัด โดยอาศัยพระพุทธรูปเป็นหลัก ดังต่อไปนี้

พระบรมศาสดาสั่งชี้หนามของฉานไว้ว่า เสียง เป็นหนามของปฐมฉาน, วิตก = ความคิด วิจาร = ความอ่าน เป็นหนามของทุติยฉาน, पीति = ความชุ่มชื้น เป็นหนามของตติยฉาน, ลมหายใจ เป็นหนามของจตุตถฉาน ดังนี้.

ในชั้นปฐมฉาน จิตยังสังโยคกับอารมณ์อยู่ อายตนะภายในยังพร้อมที่จะรับสัมผัสอายตนะภายนอกได้อยู่ ฉะนั้น เสียง จึงสามารถเสียดแทรกเข้าไปทางโสตประสาทสู่จตุรวมคือใจ แล้วทำให้กระเทือนเคลื่อนจากอารมณ์ที่กำลังคิดอ่านอยู่ บรรดาอายตนะภายนอกที่สามารถเสียดแทรกทำความกระเทือนใจในเวลาทำฉานนั้น เสียงนับว่าเป็นเยี่ยมกว่าเพื่อน ยิ่งเป็นเสียงที่กระแทกแรงๆ โดยกะทันหัน ยิ่งเป็นหนามที่แหลมที่สุด สามารถกระชากจิตจากฉานทันทีทันใด แต่ถ้าตีมด้าในอารมณ์ของฉานให้มากยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณแล้ว เสียงก็จะทำอะไรใจเราไม่ได้ ได้ยินก็เหมือนไม่ได้ยิน ไม่กระเทือนถึงใจนั้นเลย.

ในชั้นทุติยฉาน ความคิดความอ่าน จะกลายเป็นหนามดำจิตขึ้นมาในทันที คือ เมื่อไรตั้งลงสู่ความสงบโดยไม่คิดอ่านอะไรเลยนั้น ใจก็จะผ่องแผ้วอยู่โดดเดี่ยวเดียวดาย ภาพนิมิตในขณะนั้นคือ จิตจะใสแจ้วเหมือนน้ำใสนิ่งๆ ฉะนั้น แต่ครั้นแล้วเพราะความเคยชิน คือ จิตเคยท่องเที่ยวอยู่ในอารมณ์มานาน หรืออารมณ์เคยคลอเคลียอยู่กับจิตมานาน เมื่อมาพรากกันเช่นนี้ก็ จะพรากกันนานไม่ได้ ต้องมาเยียนบ่อยๆ จะค่อยๆ ปุดขึ้นในจิตเหมือนปุดฟองน้ำ ที่ปรากฏขึ้นมาจากส่วนใต้สุดของพื้นน้ำในเมื่อน้ำเริ่มใสใหม่ๆ ฉะนั้น เมื่อความคิดอ่านปุดโผล่ขึ้นในจิต จิตก็ไหว ฉะนั้นท่านจึงว่าเป็นหนามของฉานชั้นนี้ วิธีแก้ก็คือ ไม่เอาใจใส่เสียเลย เอาสติคุมใจให้นิ่งๆ ไว้เหมือนแขกมาเยียน เหมือนเราไม่เอาใจใส่ต้อนรับ แขกก็จะเก้อกลับไป และไม่มาอีกบ่อยนัก หรือไม่มาอีกเลยฉะนั้น.

ในชั้นตติยฉาน पीति = ความชุ่มชื้น ซึ่งเป็นทิพยาหารในฉานที่ ๑-๒ นั้น จะเกิดเป็นหนามของฉานชั้นนี้ทันที จะคอยทำให้จิตใจฟองฟูอยู่บ่อยๆ เหตุผลก็เหมือนในชั้นทุติยฉานนั่นเอง คือ पीติเคยเป็นทิพยาหารของใจมานานแล้ว เมื่อมาพรากไปเสียเช่นนี้ ก็อดจะคิดถึงและมาเยียนไม่ได้ วิธีแก้ก็ต้องใช้สติคุมใจให้วางเฉย ไม่เอาใจใส่ถึงอีกเลย มันก็จะหายหน้าไป ถ้าไม่เรียก มันก็จะไม่มาอีก.

ในขั้นจุดตกตาม ลมหายใจ ซึ่งเป็นเครื่องปรุงแต่งกายสืบทอดชีวิตนั้น เป็นที่ตั้งของสุขทุกข์ และโสมนัสโทมนัส เมื่อมาปรากฏในความรับรู้ของจิตอยู่ตราบใด สุขโสมนัส และทุกข์โทมนัส ซึ่งอาศัยอยู่กับมัน ก็จะปรากฏทำการรบกวนจิตอยู่ตราบนั้น เพราะลมหายใจเป็นพาหนะของมัน ลมหายใจมีอยู่ได้โดยธรรมดาเอง แม้จิตไม่เข้าไปเป็นเจ้าการ ก็คงมีอยู่เหมือนเวลานอนหลับ แต่ในความรู้สึกของคนตื่นอยู่ คล้ายกะว่ามันเป็นอันเดียวกันกับจิต จนไม่อยากจะวางธุระในมัน เข้าไปเป็นเจ้าการกับมันอยู่เรื่อยไป ผู้เข้ามาไม่เหมือนคนหลับ ตรงกันข้ามเป็นคนตื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ลมหายใจจึงคอยแหลมเข้าไปหาจิตบ่อยๆ เมื่อแหลมเข้าไปเมื่อไรจิตใจก็มักจะสัมปยุตต์กับมัน หรือมิฉะนั้นก็สะเทือน จึงชื่อว่าเป็นนามของจุดตกตาม วิธีการแก้ก็คือ เอาสติคุมจิตให้วางเฉยที่สุด ไม่ใส่ใจถึงส่วนหนึ่งส่วนใดของกายอีกเลย ลมหายใจก็ไม่ปรากฏในความรับรู้ของจิต ทั้งจะกลายเป็นลมละเอียดนิ่งเต็มตัว ไม่มีอาการเคลื่อนไหวไปมา และเวลานั้นจะรู้สึกประหนึ่งว่า ตนนั่งอยู่ในกลุ่มอากาศใสๆ สงบนิ่งแน่นอน เหมือนนั่งเอาผ้าขาวสะอาดโปร่งบางคลุมตัวตลอดศีรษะ ฉะนั้น.

ผู้ปฏิบัติพึงสำเหนียกต่อไปอีกว่า การเจริญญานนั้น เปรียบเหมือนการสำรวจภูมิประเทศ ซึ่งจำต้องเดินสำรวจกลับไปกลับมา เทียบแล้วเทียบเล่าจนชำของ มองเห็นภูมิประเทศในห้วงนี้กอย่างทะลุปรุโปร่งฉะนั้น เพราะฉะนั้น ต้องเดินงานที่ตนได้แล้ว ตั้งแต่ปลายจนต้น เทียบแล้วเทียบเล่า เป็นเหตุให้เกิดความชำของในฉานทะลุปรุโปร่ง.

ทิพยภาวะ

ก่อนจบบทนี้ ข้าพเจ้าขอชี้แจงเรื่องทิพยภาวะที่ได้พูดเกริ่นไว้ในตอนต้นของบทนี้สักเล็กน้อย ในคราวที่พระบรมศาสดาตรัสแก่ชาวบ้านเวนาคะปุระนั้น ทรงชี้แจงวัตถุภายนอกในเมื่อเจริญญานแล้วว่าเป็นทิพย์ นั้นเป็นการชี้วัตถุที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เห็นง่าย ทั้งเป็นเครื่องยืนยันถึงภาวะแห่งจิตใจในขณะนั้นว่าบริบูรณ์ไปด้วยทิพยสมบัติแล้ว จะมาโยคิดอะไรกับสิ่งภายนอกซึ่งเป็นสิ่งที่หยากกว่าหลายเท่าพันทวี เมื่อชีวิตจะต้องเป็นอยู่ได้ด้วยวัตถุปัจจัย แม้เช่นใดเช่นหนึ่ง ก็เป็นที่เพียงพอแล้ว ไม่จำเป็นต้องใช้วัตถุปัจจัยที่เลอค่าและฟุ่มเฟือย.

ความสุขของคนมิได้อยู่ที่วัตถุอันเลอค่า หรือฟุ่มเฟือย แต่อยู่ที่ความอิ่มเต็มต่างหาก เมื่อใจยังไม่อิ่มเต็ม แม้จะมั่งมีเหลือล้นสักปานใด ก็มิได้รับความสุข ฉะนั้น จุดที่เราควรเอาใจใส่จึงอยู่ที่ใจของเราเอง เมื่อแก้ไขให้หายทิว มีความอิ่มเต็มด้วยอุบายวิธีใดวิธีหนึ่งได้แล้ว นั้นชื่อว่า บรรลุถึงความสุขที่แท้จริง.

พระบรมศาสดาทรงรำพึง เมื่อคราวจะเลิกทุกกรกิริยาว่า “เราควรกลัวด้วยหรือ ซึ่งความสุขอันปราศจากอามิส ที่ปุถุชนเขาไม่เสพกัน เราควรกลับไปเดินทางนั้น ซึ่งมีสุขชุ่มชื่นใจ ก็ แต่ว่าบัดนี้ร่างกายเราอ่อนแอเต็มที ไม่มีกำลังพอที่จะเริ่มความเพียร เพื่อบรรลุสุขชนิดนั้นได้ เราควรบำรุงร่างกายให้แข็งแรงพอสมควรก่อน...” ดังนี้ ครั้นแล้ว ภายหลังก็ทรงบรรลุถึงความสุขนั้น และตรัสว่าเป็นความสุขที่ปราศจากอามิส ผู้ประสพความสุขชนิดนี้จะไม่คำนึงถึงความเลอค่า และ

ฟุ่มเฟือยของวัตถุภายนอก วัตถุปัจจัยแม้เช่นใดเช่นหนึ่ง ก็ดูเหมือนเป็นของดีพิเศษไปหมด และพอแก่ความต้องการ ดังที่ตรัสเรียกว่า เป็นทิพย์นั้นแล้ว.

การที่วัตถุภายนอกในความรู้สึกของผู้เข้าฌาน ๔ ปรากฏเป็นทิพย์ไปนั้น ก็ด้วยมีทิพย์ภาวะอยู่ในจิตใจพอเพียง หากไม่ก็ปรากฏเป็นทิพย์ไปไม่ได้ ฉะนั้น พึงทราบทิพย์ภาวะในจิตใจของผู้ได้ฌานไว้บ้าง การที่จะรู้ได้ก็ต้องอาศัยอนุমানจากความรู้สึกของคนธรรมดาในบางครั้งบางคราวเป็นหลัก เวลาเราคิดอ่านเรื่องอะไรอย่างหนึ่งซึ่งเราพอใจ เราจะรู้สึกเพลิดเพลิน เกิดความดูดดื่มไม่อยากจะหยุด และรู้สึกว่ามีความสุขเหลือล้น ถ้าได้มีเวลาคิดอ่านอะไรเพลินๆ เช่นนั้นนี้แหละที่พึงอาศัยเป็นหลัก อนุমানไปถึงความรู้สึกของผู้ได้ฌาน และพึงทราบว่า อารมณ์ของผู้ได้ฌานประณีตกว่า ดีกว่าของคนธรรมดาสามัญหลายเท่าพันทวี อารมณ์ประณีตที่ปรุงแต่งจิตใจของผู้ได้ฌานอยู่ในขณะนั้นนั้นแหละเรียกว่า “ทิพย์ภาวะ” ที่ทำให้รู้สึกสิ่งทั้งปวงภายนอกที่ตนบริโภคนิสัยอยู่ แม้เป็นเพียงสิ่งพื้นๆ ไมวิเศษวิโส กลายเป็นสิ่งวิเศษวิโส คือเป็นทิพย์ไปด้วย และทิพย์ภาวะนี้แหละจะเป็นเครื่องเกื้อหนุนให้เกิดทิพย์อำนาจต่อไป ผู้ต้องการทิพย์อำนาจจะมองข้ามไป แล้วจะปลูกสร้างทิพย์อำนาจขึ้นได้นั้น มิใช่ฐานะที่จะเป็นไปได้ เพราะฉะนั้น ผู้ต้องการทิพย์อำนาจจึงควรเจริญฌาน ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งทิพย์ภาวะ ให้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยทิพย์สมบัติก่อน แล้วจึงอาศัยเป็นที่ปลูกสร้างทิพย์อำนาจต่อไป จึงจะเป็นได้สมปรารถนา.

บทที่ ๓

บุพพประโยชน์แห่งฌาน

ท่านที่ได้อ่านบทที่ ๑-๒ มาแล้ว ย่อมทราบว่ามีจิตของผู้ได้ฌานสูงยิ่งเพียงไร และห่างไกลจากลักษณะจิตใจของมนุษย์สามัญปานฟ้ากับดิน การที่จะก้าวพรวดพรวดจากลักษณะจิตใจของคนสามัญขึ้นไปสู่ลักษณะจิตใจของผู้ได้ฌานนั้น ไม่มีทางจะสำเร็จได้ จำจะต้องปรับปรุงลักษณะจิตใจจากความเป็นมนุษย์ผู้ไร้ศีลขึ้นไปสู่ความเป็นผู้มีศีลเสียก่อน เพราะท่านว่า ศีลเป็นที่ตั้งของสมาธิและฌาน ผู้มีศีลสมบูรณ์ดีจึงจะมีสมาธิและฌานได้ ศีลนั้นเมื่อว่าโดยต้นเค้าได้แก่ความเป็นปกติของจิต คือเป็นจิตที่ปราศจากความคิดร้าย ความคิดเบียดเบียน ความคุมแค้นคิดหาช่องทางทำร้ายคนที่ตนเกลียด เป็นจิตที่ปราศจากความคิดโลภเพ่งเล็งหาช่องย่องเบาเอาทรัพย์สินของผู้อื่น และล่วงกรรมสิทธิ์ในสิ่งที่เขาหวงแหน และเป็นจิตที่ปราศจากความเห็นผิดไปจากคลองของมนุษยธรรม มีความเห็นชอบอย่างมนุษย์ที่ดีเขาเห็นกันอยู่ คือเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว โลกนี้มี โลกอื่นมี บิฑามารดาผู้ให้กำเนิดมี ผู้เกิดผิดๆขึ้นเอง (เช่น เทวดา) มี ฯลฯ

การรักษาปกติภาพของจิต เป็นการรักษาด้านศีล ส่วนการรักษาศีลตามสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้ นั้น เป็นการรักษาปลายศีล เพราะต้นเหตุของความดี-ความชั่วอยู่ที่จิต ถ้าจิตชั่วคือมีกิเลสและทุจริตแล้ว ย่อมบังคับกายวาจาทำชั่ว ถ้าจิตดีคือเป็นปกติ กิเลสและทุจริตไม่ครองอำนาจเหนือจิต จิตย่อมไม่บังคับกายวาจาให้ทำชั่ว การรักษาจิตจึงเป็นการรักษาด้านเหตุ การรักษากายวาจาเป็นการรักษาปลายเหตุ แต่ก็เป็นความจำเป็นอยู่เหมือนกัน ที่จะต้องรักษาตามสิกขาบทพุทธบัญญัติ เพื่อปิดกั้นอกุศลบาปธรรม มิให้มันหลั่งไหลออกไปทางกายวาจา และป้องกันอกุศลบาปธรรม มิให้มันได้ช่องเข้ามาครอบงำยับยั้งจิตใจ หากแต่ว่าการรักษาศีลตามข้อห้ามนั้นไกลต่อความเป็นสมาธิ ไม่พอจะเป็นบาทฐานของสมาธิและฌานได้ ต้องรักษาศีลที่จิตใจ คือรักษาความเป็นปกติของจิตใจให้มั่นคงแข็งแรง เมื่อจิตใจดำรงอยู่ในความเป็นปกตินานๆ เข้า ก็ย่อมมีลักษณะผ่องแผ้ว ชื่นบาน เยือกเย็นและมั่นคง ควรแก่ความเป็นพื้นฐานที่ตั้งของสมาธิต่อไป การรักษาศีลอย่างนี้แลเป็นศีลในองค์อริยมรรค ซึ่งเป็นศีลเสมอภาค ผู้เป็นพระอรหันต์บุคคลไม่ว่าบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ย่อมมีศีลชนิดนี้เสมอกัน ส่วนศีลที่รักษาตามสิกขาบทพุทธบัญญัตินั้นย่อมไม่สม่ำเสมอ เป็นการรักษาศีลให้เหมาะสมกับภาวะที่เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์เท่านั้น เมื่อรักษาได้ดีก็เป็นทางเจริญปิดปราโมทย์ ทำให้จิตใจผ่องแผ้วขึ้นได้ รักษาศีลตามสิกขาบทมีวิธีอย่างไร ไม่ประสงค์จะกล่าวในที่นี้ ผู้ประสงค์จะทราบโปรดศึกษาจากหนังสืออื่นๆ ซึ่งมีผู้เขียนไว้มากแล้ว.

อนึ่ง การอบรมจิตให้เป็นสมาธิและฌานนั้น ย่อมต้องอาศัยอุบายอันแยบคายจึงจะสำเร็จง่าย อุบายอันแยบคายนั้นท่านเรียกว่า กรรมฐาน ท่านแยกไว้เป็น ๒ ประเภท คือ สมถกรรมฐานประเภทหนึ่ง, วิปัสสนากรรมฐานประเภทหนึ่ง จะกล่าวในบทนี้เฉพาะแต่สมถกรรมฐาน ซึ่งเป็น

ประเภทอบรมจิตใจให้เป็นสมาธิและฌาน ส่วนวิปัสสนากรรมฐานอันเป็นประเภทอบรมจิตใจให้เกิดปัญญานั้น จะกล่าวในบทอื่น.

การอบรมจิตใจให้เป็นสมาธิและฌานตามหลักสมถกรรมฐาน จัดเป็นบุพพประโยชน์ของฌาน จะข้ามเลยไปเสียมิได้ จำเป็นต้องใช้สมถกรรมฐานข้อหนึ่งหรือหลายข้อ เป็นเครื่องอบรมจิตใจเสมอไป จิตใจจึงจะเป็นสมาธิและฌานได้ดังประสงค์.

สมถกรรมฐานนั้น พระบรมศาสดาตรัสไว้ในที่ต่างๆ โดยปริยายหลากหลาย พระโบราณาจารย์ประมวลมาไว้ในที่เดียวกัน มีจำนวนถึง ๔๐ ประการ จัดเป็นหมวดได้ ๗ หมวด คือ

กสิณ ๑๐

อสุภะ ๑๐

อนุสสติ ๑๐

อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑

จตุธาตววัตถาน ๑

พรหมวิหาร ๔

อรุปรกรรมฐาน ๔

มีวิภาคดังจะกล่าวต่อไป การที่แสดงอุบายทำความสงบจิตใจไว้มากเช่นนี้ ก็เพื่อให้เหมาะแก่จริตอัธยาศัยของเวไนย ซึ่งมีจริตอัธยาศัยต่างๆ กัน มิได้หมายให้ทุกคนเจริญทั้ง ๔๐ ประการจนครบ.

กสิณ คือวงกลมทำด้วยวัตถุต่างๆ ขนาดวัดผ่าศูนย์กลางคืบ ๔ นิ้ว สำหรับเป็นเครื่องเพ่งทำจิตใจให้สงบ มี ๑๐ ประการ คือ

๑. ปฐวีกสิณ วงกลมทำด้วยดินบริสุทธิ์สีอรุณ คือ สีเหลืองปนแดง เช่น สีหม้อใหม่ วิธีทำเอาดินบริสุทธิ์สีอรุณมาขยำให้เหนียวดีแล้ว ลาดลงบนแผ่นกระดานวงกลม ขนาดวัดผ่าศูนย์กลางคืบ ๔ นิ้ว ชัดให้เกลี้ยงงาม ปราศจากมลทินเช่นเส้นหญ้า เป็นต้น ทำให้เกลี้ยงเงลา เป็นเงาได้ยิ่งดี.

๒. อาโปกสิณ วงกลมทำด้วยน้ำใสบริสุทธิ์ ปราศจากสีและตะกอน วิธีทำ เอาน้ำบริสุทธิ์ใส่ภาชนะที่มีขอบปากกว้างกลมมน วัดผ่าศูนย์กลางได้คืบ ๔ นิ้ว ใส่น้ำเต็มขอบปาก.

๓. เตโชกสิณ วงกลมทำด้วยไฟ วิธีทำ ก่อไฟด้วยฟืนไม้แก่น ให้ลุกโชนเป็นเปลวสีเหลืองเหลืองแก่ และเอาแผ่นหนังหรือเสื่อลำแพนมาเจาะรูเป็นวงกลม กว้างขนาดวัดผ่าศูนย์กลางคืบ ๔ นิ้ว ตั้งบังกองไฟให้มองเห็นได้โดยช่องวงกลมเท่านั้น.

๔. วาโยกสิณ เพ่งลมที่พัดสัมผัสสอวัยวะ หรือพัดยอดไม้ยอดหญ้าให้หวั่นไหว กสิณนี้ทำเป็นวงกลมหรือดวงกลมไม่ได้ ท่านจึงแนะนำให้เพ่งลมที่พัดอยู่โดยธรรมชาติของมันนั้นเป็นอารมณ์ จนมองเห็นกลุ่มลมหรือสายลมที่พัดไปมานั้นติดตา หลับตามองเห็น ท่านห้ามเพ่งลมที่พัดปั่นป่วน เช่น ลมหัวด้วน เป็นต้น.

๕. นีลกสิณ วงกลมทำด้วยสีเขียว วิธีทำ เอาสิ่งที่มีสีเขียวบริสุทธิ์ เช่น ดอกบัวเขียว หรือผ้าเขียว ฯลฯ มาทำ ถ้าเป็นดอกไม้พึงบรรจุลงในภาชนะที่มีขอบปากกลม วัดผ่าศูนย์กลางได้คืบ ๔ นิ้ว ให้เต็มขอบปาก อย่าให้ก้านหรือเกสรปรากฏ ให้แลเห็นแต่กลีบสีเขียว ถ้าเป็นผ้าพึงขึงกับ

ไม้วงกลมขนาดนั้นให้ตั้งดี อย่าให้โยก ถ้าได้ผ้าเนื้อละเอียดเป็นเหมาะดี สีเขียวนี้หมายเขียวคราม ที่เรียกว่านิลนั่นเอง.

๖. ปัตกสถิน วงกลมทำด้วยสีเหลือง วิธีทำ เอาสิ่งที่มีสีเหลืองบริสุทธิ์ เช่น ดอกกรรณิการ์ เหลือง หรือผ้าสีเหลืองเป็นต้น มาทำโดยทำนองเดียวกับนิลกสถิน สีเหลืองนี้ หมายถึงสีเหลืองอ่อน หรือเหลืองนวลสีเขียวใบไม้หรือมรกต เป็นสีที่ใกล้เคียงกับสีเหลืองอ่อน ท่านว่าอนุโลมเข้ากับกสถินนี้ได้.

๗. โลहितกสถิน วงกลมทำด้วยสีแดง วิธีทำ เอาสิ่งที่มีสีแดง เช่น ดอกบัวแดง ผ้าแดง ฯลฯ มาทำ โดยทำนองเดียวกันกับนิลกสถิน.

๘. โอทาทกสถิน วงกลมทำด้วยสีขาว วิธีทำ เอาสิ่งสีขาวสะอาด เช่น ดอกบัวขาว ผ้าขาว ฯลฯ มาทำ โดยทำนองเดียวกันกับนิลกสถิน.

๙. อากาศกสถิน วงกลมอากาศ วิธีทำ เจาะฝาเป็นรูปกลม วัดผ่าศูนย์กลางสี่บ ๔ นิ้ว หรือ เจาะสี่เหลี่ยมขนาดเดียวกันนั้นก็ได้ พ่งดูอากาศภายในช่องวงกลมนั้น หรือจะขุดไม้เป็นวงกลม ขนาดนั้นตั้งไว้บนปลายหลักในที่แจ้ง แล้วพ่งดูอากาศภายในวงกลมนั้นก็ได้.

๑๐. อาโลกกสถิน วงกลมแสงสว่าง วิธีทำ เจาะกันหม้อเป็นรูปกลม วัดผ่าศูนย์กลางสี่บ ๔ นิ้ว ตามตะเกียงหรือเทียนไขไว้ภายในหม้อ ให้แสงสว่างส่องออกมาตามรูที่เจาะไว้ และหันทาง แสงสว่างนั้นให้ไปปรากฏที่ฝาหรือกำแพง แล้วพ่งดูแสงสว่างที่ส่องเป็นลำออกไปจากรูที่ไปปรากฏ ที่ฝาหรือกำแพงนั้น.

อาโลกกสถินนี้ ปรากฏในสมถกรรมฐาน ตามที่พระโบราณจารย์ประมวลไว้ แต่ที่ปรากฏ ในพระบาลี ในพระไตรปิฎกหลายแห่งแทนที่ ข้อนี้เป็น วิญญาณกสถิน คือ พ่งวิญญาณ ทั้งนี้ น่าจะเป็น เพราะกสถิน ๑-๘ เป็นรูปกสถิน ส่วนกสถิน ๙-๑๐ เป็นอรูปกสถิน ซึ่งใช้เป็นอารมณ์ของอรูปฌาน คือ อากาสนัญจายตนะ และ วิญญาณัญจายตนะ ตามลำดับกัน แสงสว่างน่าจะใกล้เคียงต่อเตโช หรือ มิฉะนั้นก็ใกล้เคียงต่อวิญญาณ ซึ่งมีลักษณะสว่างเช่นเดียวกัน เมื่อพ่งลักษณะสว่างแล้วน่าจะใกล้เคียง ต่อวิญญาณมากกว่า ถ้าเป็นวิญญาณกสถินจะทำวงกลมด้วยวัตถุไม้ได้ ต้องกำหนดดวงขึ้นในใจทีเดียว ให้เป็นดวงกลมขนาดวัดผ่าศูนย์กลางสี่บ ๔ นิ้ว อาโลกะและวิญญาณมีลักษณะใกล้เคียงกันมาก และ อำนาจผลแก่ผู้พ่งทำนองเดียวกัน คือ นำทางแห่งทิพยจักขุอย่างตวิเศษ ผิดกันแต่ลักษณะการ พ่งเท่านั้น คือ วิญญาณกสถินต้องพ่งข้างในไม่ใช่พ่งข้างนอกเหมือนอาโลกกสถิน และอำนาจตา ทิพย์ดีกว่า วิเศษกว่าอาโลกกสถิน.

วิธีปฏิบัติ พึงชำระตนให้สะอาด นุ่งห่มผ้าสะอาด ไปสู่ที่เงียบสงัด ปิดกวดบริเวณให้ สะอาด ตั้งตั้งสูงสี่บ ๔ นิ้ว สำหรับนั่งอันหนึ่ง สำหรับวางวงกสถินอันหนึ่ง นั่งห่างจากวงกสถิน ประมาณ ๕ ศอก นั่งในท่าที่สบาย วางหน้าให้ตรง ทอดตาลงแลดูดวงกสถินพอสมควรแล้วหลับตา นึกดู ถ้ายังจำไม่ได้พึงลืมตาขึ้นดูใหม่ แล้วหลับตานึกดู โดยทำนองนี้ จนกว่าจะเห็นวงกสถินในเวลา หลับตาได้ เมื่อได้แล้วพึงไปนั่งพ่งดวงกสถินในที่อยู่ให้ชำนาญ จนสามารถทำการขยายดวงกสถินให้ ใหญ่ และย่นให้เล็กได้ตามต้องการ เพียงเท่านั้นชื่อว่าสำเร็จกสถินแล้ว จิตใจจะสงบเป็นสมาธิ ตามลำดับ คือ ชั่วขณะ เฉียดฉาน และเป็นฉาน ๑-๒-๓-๔ ตามลำดับไป ในการเลื่อนชั้นของ ฉานนั้นต้องค่อยๆ เลื่อนไป อย่าด่วนก้าวหน้าในเมื่อฉานที่ได้แล้วตนยังไม่ชำนาญในการเข้าออก

การยั้งอยู่ การนึกอารมณ์ของฌาน และการพิจารณาองค์ของฌาน จะพลาดพลั้งแล้วจะเสียผลทั้งข้างหน้าข้างหลัง.

ส่วนวาโยกสิณ เป็นกสิณที่ทำวงกลมไม่ได้ และยกไปมาไม่ได้ ท่านแนะว่าพึงแลดูลมที่พัดไปมาโดยปกตินั้น แล้วจดจำลักษณะอาการเอาไว้ แล้วไปสู่ที่สงบ ปฏิบัติตนโดยนัยที่กล่าวมาแล้ว นั่งนึกถึงอาการลมพัด จนอาการนั้นปรากฏชัดแก่ใจ ชื่อว่าได้กสิณข้อนี้แล้ว ต่อไปก็พึงปฏิบัติตามนัยที่กล่าวมาแล้ว.

อสุภะ คือ สิ่งที่ไม่สวยงาม น่าพึงเกลียดพียงหน้าย เมื่อนึกเปรียบเทียบกับอดีตภาพที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะทำให้เกิดความสังเวช คือ ซาบซึ่งถึงความจริง อันเป็นลักษณะประจำของสังขาร ร่างกายเป็นอย่างดี ท่านแนะให้นำมาพิจารณาเป็นอารมณ์ เพื่อเกิดสังเวชและเบื่อหน่าย บรรเทา รากะ คือความกำหนัดในอรรถภาพ และบรรเทาอัสมิมานะ คือความสำคัญผิดคิดว่าเป็นตัวตนของตนจริงจัง อสุภะในที่นี้หมายถึงเฉพาะที่เป็นซากศพ หรืออวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของคนตายแล้ว ตลอดถึงของสัตว์ด้วย พระโบราณจารย์ท่านประมวลมาไว้ ๑๐ ชนิด คือ

๑. อุทฺธูมาตกะ ศพขึ้นอืด
๒. วินีลกะ ศพขึ้นพองเขียว
๓. วิปฺพพกะ ศพเน่าเฟะ น้ำหนองไหล
๔. วิฉินทกะ ศพขาดเป็นท่อนๆ
๕. วิชಾಯิตกะ ศพที่ถูกสัตว์กัดกิน
๖. วิชิตตกะ ศพที่กระจัดกระจาย
๗. หตฺวิชิตตกะ ศพที่ถูกสับฟันแทง
๘. โลหิตกะ ศพที่มีเลือดแดงๆ ไหล
๙. ปุพฺพวกะ ศพที่หนองไหลคลาคล่ำ
๑๐. อัญฺฐิกะ กระดูกชนิดต่างๆ

ในมหาสติปัฏฐานสูตร ที่มกนิกาย ทรงแสดงไว้ ๙ ลักษณะ คือ

๑. ศพที่ตายแล้วขึ้นอืด พองเขียว-เน่าเฟะ
๒. ศพที่สัตว์มีสุนัขเป็นต้น กำลังกัดกินอยู่
๓. โครงกระดูกสัตว์มีเอ็นรัดยึดไว้ ยังมีเนื้อเลือด
๔. โครงกระดูกสัตว์มีเอ็นรัดยึดไว้ เปื้อนเนื้อเลือด
๕. โครงกระดูกสัตว์มีเอ็นรัดยึดไว้ ปราศจากเนื้อเลือด
๖. กระดูกที่กระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง
๗. กระดูกที่เป็นสีขาวๆ
๘. กระดูกที่เป็นสีเหลืองๆ
๙. กระดูกที่ผุยุ่ยเป็นผงละเอียดแล้ว

ส่วนทสกนิบาต อังคุตตรนิกาย ทรงแสดงไว้โดยเป็นสัญญา มี ๕ ลักษณะ คือ

๑. อัญญิกสัญญา กำหนดหมายกระดูก
๒. ปุพฺพสัญญา กำหนดหมายหมู่หนอนไซศพ
๓. วินีลคสัญญา กำหนดหมายศพขึ้นพองเขียว
๔. วินินทกสัญญา กำหนดหมายศพที่เป็นท่อนๆ
๕. อุทฺธมาตคสัญญา กำหนดหมายศพขึ้นอืด

พระโหราณาจารย์คงประมวลเอาลักษณะที่ใกล้กัน รวมเป็นลักษณะเดียว และเพิ่มลักษณะบางอย่างซึ่งน่าจะมี จึงรวมเป็น ๑๐ ลักษณะ อย่างไรก็ตามจุดหมายของการพิจารณาอสุภะอยู่ที่ให้เกิดความรู้สึกซาบซึ้งในความจริงของอัฐภาพ โดยมีอสุภะเป็นประจักษ์พยานเท่านั้น จะใช้อสุภะในลักษณะใดก็ได้ แม้ที่สุดแต่แผลในตัวของตัวเอง ซึ่งเกิดจากเหตุต่างๆ ก็นำมาพิจารณาเป็นอสุภะได้.

วิธีปฏิบัติในเรื่องนี้ ท่านแนะนำไว้หลายปริยาย ตามสมควรแก่อสุภะนั้นๆ ประมวลแล้วเป็นดังนี้

๑. ไปพิจารณาอสุภะในป่าช้า หรือในที่ใดที่หนึ่งซึ่งมีอสุภะ ถ้าศพนั้นยังบริบูรณ์ต้องเป็นเพศเดียวกันจึงจะไม่เกิดโทษ เมื่อได้นิมิตแล้วพึงกลับมานั่งนึกถึงภาพอสุภะนั้นในที่อยู่ที่แฉ่มชัดในห้วงนึกยิ่งขึ้น.

๒. ไปนำเอาอสุภะที่พอนำมาได้ ประดิษฐานไว้ในที่อันสมควรแล้ว พงพิจารณาให้เกิดภาพติดตา นึกเห็นได้โดยนัยข้อ ๑.

๓. นึกหมายภาพอสุภะขึ้นในใจ ให้ปรากฏเป็นภาพที่น่าเบื่อหน่ายในห้วงนึกของตัวเอง โดยที่ไม่ต้องไปดูอสุภะก็ได้.

เมื่อจะเจริญกรรมฐาน พึงปฏิบัติตนโดยนัยที่กล่าวไว้ในเรื่องกลิน.

อนุสสติ คือ การนึกถึงบุคคลและธรรม หรือความจริงอันจะก่อให้เกิดความเลื่อมใส ความซาบซึ้งเหตุผล หรือความสงบใจอันใดอันหนึ่ง เป็นอุบายวิธีที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงวางไว้ให้สาธุชนทั่วไปทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ ก็ปฏิบัติได้สะดวก แม้จะมีภารกิจในการครองชีพ หรือธุรกิจของหมู่คณะ ของพระศาสนาอันมีกิจปฏิบัติได้ เพราะเป็นอารมณ์ที่หาได้ง่ายสะดวกสบาย และทำได้ในที่แทบทุกแห่ง ทั้งในบ้าน ทั้งในป่า ทั้งในที่ชุมชน เว้นอานาปานสติข้อเดียวที่จำต้องทำในที่สงัดเงียบ ปลอดภัย โปร่ง จึงจะสำเร็จผล อนุสสติ มี ๑๐ ประการ คือ

๑. พุทธานุสสติ นึกถึงพระพุทธเจ้า คือบุคคลผู้หนึ่งซึ่งเป็นอัจฉริยมนุษย์ เป็นผู้มีคุณธรรมสูงสุดน่าอัศจรรย์ และน่าเคารพบูชา เป็นพระบรมศาสดาผู้ชี้มรรคาแห่งความพ้นทุกข์แก่เวไนยนิกร เป็นผู้ส่องโลกให้สว่าง ฯลฯ ให้นึกด้วยความเลื่อมใสไปในพระพุทธรูปต่างๆ ตามที่ตนได้สดับมา โดยเฉพาะที่ชื่นใจก็คือพุทธรูป ๙ บท มี อรหํ เป็นต้น บทใดบทหนึ่งหรือทั้งหมด.

๒. ธัมมานุสสติ นึกถึงพระธรรม คือสภาวะที่จริงแท้ อันพระบรมศาสดาทรงค้นพบ แล้วนำมาบัญญัติสั่งสอน เป็นภาวะละเอียดประณีต ดำรงความจริงของตนยั่งยืน ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นสภาวะที่เที่ยงธรรมไม่เข้าใครออกใคร ใครปฏิบัติผิดธรรม ก็ได้รับโทษเป็นทุกข์ ใครปฏิบัติถูกต้องธรรม

ก็ได้รับอานิสงส์เป็นสุข เป็นเช่นนี้ทุกกาลสมัย ไม่มีใครเปลี่ยนแปลงหรือลบล้างความจริงอันนี้ได้ ฯลฯ โดยเฉพาะแล้วพึงนึกไปตามพระธรรมคุณ อันเป็นที่ชื่นใจ ๖ บท มี สุวากขาโต ภคฺวตา ธมฺโม เป็นต้น บทใดบทหนึ่งหรือทั้งหมด.

๓. สังฆานุสสติ นึกถึงพระสงฆ์ คือชนหมู่หนึ่งซึ่งเป็นพระสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตามแบบแผนสิกขาสาขีของสมณะที่พระบรมศาสดาทรงบัญญัติไว้เป็นอย่างดี ถึงความเป็นสักขีพยานของพระบรมศาสดาจารย์ในธรรมที่ทรงบัญญัติไว้ คือเป็นผู้ปฏิบัติตามได้ และประจักษ์ผลสมจริงตามที่ทรงบัญญัติไว้นั้น มีอยู่ ๔ จำพวก คือ (๑.) พระโสดาบัน (๒.) พระสกิทาคามี (๓.) พระอนาคามี (๔.) พระอรหันต์ เป็นบุคคลที่น่ากราบไหว้เคารพสักการบูชา เป็นนาบุญของชาวโลก ฯลฯ โดยเฉพาะพึงนึกไปตามคุณบทของพระสงฆ์ ๙ บท มี สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฺโฆ เป็นต้น บทใดบทหนึ่งหรือทั้งหมดก็ได้.

๔. สีลานุสสติ นึกถึงศีล คือคุณชาติอันหนึ่งซึ่งมีลักษณะทำให้เป็นปกติ-ให้เย็น-ให้ไม่เดือดร้อนกินแสบใจ และควบคุมความประพฤติทางกาย ทางวาจาให้ปราศจากโทษ แผ่ความสงบสุข-ความร่มเย็นไปยังผู้อื่น-สัตว์อื่นๆ ทัวไป แล้วนึกถึงศีลของตนที่ตนได้ปฏิบัติรักษาอยู่นั้นว่า ปฏิบัติรักษาได้ดีเพียงไร.

๕. จาคานุสสติ นึกถึงทานบริจาค คือคุณชาติอันหนึ่งซึ่งมีลักษณะทำให้กว้างขวาง-ให้เกิดเมตตากรุณา-ให้กล้าสละของรักของหวงแห่งเพื่อประโยชน์ เป็นคุณชาติที่ค้าชูโลกให้ดำรงอยู่ในสันติภาพ-สันติสุข โลกดำรงความเป็นโลกที่มีสุขพอสมควร ด้วยอำนาจความเสียสละของบุคคลแต่ละบุคคลพอสมควร หากโลกขาดทานบริจาคค้าจุน โลกจะถึงความปั่นป่วนและล่มจม ชีวิตของมนุษย์แต่ละชีวิตที่เป็นมาได้ ก็ด้วยอำนาจทานบริจาคของบิดามารดาหรือผู้อุปถัมภ์ ไม่มีชีวิตใดที่ปราศจากการอุปถัมภ์อุ้มชูของผู้มีเมตตาแล้วดำรงอยู่ได้ แล้วพึงนึกถึงทานบริจาคของตนเองว่า ตนได้สำนึกในคุณทานบริจาคและได้ทำทานบริจาคมแล้วอย่างไรบ้าง.

๖. ทเวตานุสสติ นึกถึงเทวดา หรือบุคคลผู้ทำความดีด้วยกาย-วาจา-ใจ แล้วปฏิบัติขึ้นในสวรรค์ ถึงความเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยกามคุณอันเป็นทิพย์ เลิศกว่า ประณีตกว่ากามคุณอันเป็นของมนุษย์ แล้วนึกถึงคุณธรรมที่อำนวยผลให้ไปเกิดในสวรรค์ มีศรัทธาความเชื่อกรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น แล้วนึกเปรียบเทียบตนกับเทวดาว่ามีคุณธรรมเหมือนกันหรือไม่.

๗. อุปमानุสสติ นึกถึงพระนิพพาน คือธรรมชาติอันสงบประณีตอันหนึ่ง ซึ่งเมื่อถึงเข้าแล้ว ย่อมหมดทุกข์-หมดโศก-หมดโรค-หมดภัย มีใจปลอดโปร่งเย็นสบาย หมดความวุ่นวาย-กระเสือกกระสนทุรนทุราย ตัดกระแสวงกลมได้ขาดสะบั้น ไม่ต้องหมุนไปในคติกำเนิดเกิดแก่ตายอีกเลย. ธรรมชาตินั้น พระบรมศาสดาทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง แล้วนำมาบัญญัติเปิดเผยให้ปรากฏขึ้น และบอกแนวทางปฏิบัติไว้เป็นอย่างดี เพื่อให้เข้าถึงธรรมชาตินั้น.

ธรรมชาตินั้นเป็น อมตะ-มิสุข-สิ้นสุด ซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับโลก โลกมีลักษณะที่เรียกว่า “ตาย” คือความแตก-ขาด-ทำลาย เป็นลักษณะประจำตัว โลกมีลักษณะที่เรียกว่า “ทุกข์” คือความลำบาก-คับแค้นบีบคั้น เป็นลักษณะประจำตัว โลกมีลักษณะที่เรียกว่า “ไม่แน่” คือมีความเปลี่ยนแปลง ไม่สิ้นสุด-ไม่หยุดยั้ง เป็นลักษณะประจำตัว โลกเป็นด้านนอก พระนิพพานเป็นด้าน

ใน คนสามัญมองเห็นแต่ด้านนอกไม่มองด้านใน จึงไม่ได้ความเยินใจ เมื่อใดบุคคลมามองด้านใน ศึกษาสำเนียงด้วยดี พินิจด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์แล้ว เมื่อนั้นเขาจะพบเห็นธรรมชาติอันปราศจากทุกข์ คือ พระนิพพาน.

ในที่ใดมีทุกข์ ความสิ้นทุกข์ก็จะต้องมีในที่นั้น ก็ในที่ใดมีความรุ่มร้อน ความสิ้นแห่งความรุ่มร้อนจะต้องมีในที่นั้น ความย่อคือเมื่อมีร้อนก็ย่อมมีเย็นแก่ มีมืดก็ย่อมมีสว่างแก่ เมื่อมีทุกข์ก็จะต้องมีสุขแก่เป็นแท้.

การนึกถึงพระนิพพานโดยบัดนี้ก็ดี โดยนัยที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมาจากตำราแบบแผนก็ดี จักเป็นอุปายทำให้สงบเย็นลงได้.

๘. มรณานุสสติ นึกถึงความตาย คือสภาวะที่จริงแท้อันหนึ่ง ซึ่งเมื่อมาสู่ชีวิตแล้วทำให้ชีวิตขาดสะบั้นลง แต่ก่อนเคยไปมาได้ ตื่นกินได้ นั่งนอนได้ ทำกิจต่างๆ ได้ หัวเราะและร้องให้ได้ ครั้นมรณะมาถึงแล้ว กิริยาอาการเหล่านั้นย่อมอันตรธานไปทันที มรณะนี้มีอำนาจใหญ่ยิ่งที่สุด ไม่มีมนุษย์คนใดเอาชนะมันได้ นักวิทยาศาสตร์ที่เก่งที่สุดก็ยังไม่สามารถเอาชนะมันได้ พระบรมครูของเราได้รับยกย่องว่า เป็นยอดปราชญ์มีอำนาจใหญ่ยิ่งกว่าเทวาและมนุษย์หลายเท่าพันส่วน ทรงยืนยันพระองค์ว่า “บรรลุลึงธรรมอันไม่ตาย” ก็ยังทรงต้องทอดทิ้งพระสรีรกายไว้ในโลก ให้เป็นภาระแก่พุทธบริษัทจัดการถวายพระเพลิง มีพระบรมธาตุเป็นสักขีพยานอยู่ในปัจจุบันนี้. ใครเล่าที่ไม่ต้องตาย? ตลอดกาลอันยืดยาวนานของโลกนี้ มีคนเกิดคนตายสืบเนื่องกันมาจนนับประมาณไม่ถ้วนแล้ว มีใครบ้างซึ่งเกิดแต่แรกมีมนุษย์ในโลกยังยืนมาจนถึงบัดนี้.

อนึ่ง ความตายนี้ จะมาสู่ชีวิตของบุคคลโดยไม่มีนิมิตบอกเหตุล่วงหน้าด้วย ไม่มีใครกำหนดรู้วันเวลาตายของตนได้ล่วงหน้าใดๆ ที่จะได้มีเวลาเตรียมตัว และกะการทำงานให้ทันกำหนด ฉะนั้นจึงไม่ควรวางใจในชีวิต กิจใดที่ควรทำ ควรรีบทำกิจนั้นเสีย อย่าผัดวันประกันพรุ่ง.

การนึกถึงความตายแล้วเกิดใจฝ่อ หมดเยื่อใยในชีวิต ไม่อยากจะทำกิจอะไร งามีงอเท้า รอคอยความตายเช่นนี้ ไม่สำเร็จประโยชน์ เป็นการคิดผิด พึงกลับความคิดเสียใหม่ พึงนึกถึงความตายแล้วเตือนสติตนให้ตื่นตัวขึ้น ไม่ประมาทหลับไหลอยู่ รีบทำกรรมดีที่ควรทำให้ทันเวลา รีบพากเพียรชำระล้างจิตใจของตนให้สะอาด ปราศจากกิเลส ก่อนความตายมาถึง ดังนี้จึงจะสำเร็จประโยชน์ตามความประสงค์ของกรรมฐานบทนี้.

๙. กายคตาสติ นึกถึงสิ่งเป็นกาย คือส่วนหนึ่งๆ ซึ่งประกอบกันขึ้นเป็นอวัยวะร่างกาย ที่เรียกว่า อากาโร ๓๒ ได้แก่ ฝ่ามือ ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไข้อยู่ ไข่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร สมอ^๑ นึกถึงสิ่งเหล่านี้แต่ละส่วนๆ โดย วมโณ-สี คนโธ-กลิ่น รโส-รส โอโช-โอชะ สณฐาโน-สัณฐาน ให้ปรากฏชัดเจนแก่ใจ.

ขั้นแรกพึงท่องจำอากาโร ๓๒ นี้ให้แม่นยำ ว่าได้ทั้งตามลำดับ ทั้งทวนลำดับ ขั้นสอง สำเนียงลักษณะของอากาโร ๓๒ นั้นแต่ละสิ่ง โดยสี กลิ่น รส โอชะ สัณฐาน ขั้นสามพึงดูของจริง

.....
๑. บางอาจารย์ว่า เยื่อในสมอง.

ให้เห็นด้วยตาแม้สักอย่างหนึ่งพอให้เป็นภาพติดตาไว้บ้าง ขั้นนี้ทำการนี้ถึงอาการ ๓๒ นี้ทั้งหมด ไปตามลำดับ แล้วทวนกลับหลายๆ เที้ยว ขั้นห้าเมื่ออาการใดใน ๓๒ นั้นปรากฏชัดเจนแก่ใจ ที่สุด ฟังถือเอาอาการนั้นทำการนี้ให้เห็นให้มากที่สุดต่อเรื่อยๆ จนเกิดเป็นภาพชัดเจนที่สุด ขยายให้ใหญ่ ให้มากได้ตามต้องการ ชื่อว่าสำเร็จกายคตาสติแล้ว.

กายคตาสตินี้ พระผู้มีพระภาคทรงพรรณนาอานิสงส์ไว้มากมาย มีอำนวยการให้สำเร็จ อภิญญา ๖ ปฏิสัมภีทา ๔ เป็นต้น.

๑๐. อานาปานสติ นึกถึงลมหายใจเข้าออก คือสภาพปรุงแต่งกายให้ดำรงสืบต่อไปได้ เมื่อใดสภาพนี้หยุดชะงักไป ไม่ทำการสืบต่อ เมื่อนั้นชีวิตก็ขาด ที่เรียกว่าตาย วิญญาณธาตุอันอาศัยอยู่ในร่างกายก็ออกจากร่างไป นี้นี้โดยลักษณะสามัญ ส่วนลักษณะพิเศษนั้นอาการไม่ หายใจย่อมมีได้แก่บุคคล (๑.) ผู้อยู่ในครรภ์มารดา (๒.) ผู้ดำน้ำ (๓.) ผู้สลบชนิดหนึ่ง และ (๔.) ผู้ เข้าจตุตถฌาน ในเวลาปกติย่อมต้องมีอาการหายใจ คือ สูดลมเข้าสู่ร่างกาย ผายลมออกจาก ร่างกายเสมอ แม้ในเวลาหลับ สภาพปรุงแต่งกายนี้ก็ทำหน้าที่อยู่เรื่อยๆ ไป.

วิธีปฏิบัติในกรรมฐานบทนี้ ฟังอยู่ในป่าในร่มไม้ หรือในที่ว่าง ซึ่งเป็นที่สงบ อากาศโปร่งเย็น สบาย อาบน้ำชำระกายให้สะอาด นุ่งห่มผ้าสะอาด ปราศจากกลิ่นเหม็นสาบ นั่งในท่าที่เรียกว่า บัลลังก์ ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น กำหนดลมหายใจเข้า-ออก อันเป็นไปอยู่โดยปกตินั้นให้รู้ทัน ทั้งเวลาลมเข้า เวลาลมออก แล้วกำหนดระยะเวลาลมเข้าออกสั้นยาวให้รู้ทัน ต่อนั้นกำหนดที่ที่ลม สัมผัส คือต้นลมสัมผัสที่ปลายจมูก กลางลมสัมผัสที่ทรวงอก ปลายลมสัมผัสที่ตรงสะดือ ในเวลา ลมออกตรงกันข้ามกับที่กล่าวมานี้ คือทวนลำดับออกไป ในระยะแรกๆ สติจะปรากฏประหนึ่งว่า แล่นไปตามอาการของลมเข้าลมออก แต่เมื่อทำไปนานๆ ในระยะต่อๆ ไปสติจะใหญ่โตครอบคลุม ร่างกายแม้ทั้งหมดไว้ จะไม่มีอาการแล่นตามอาการอีกต่อไป และลมหายใจก็จะปรากฏละเอียด เข้าทุกที จนปรากฏว่าไม่มีในที่สุด จะเห็นว่าลมปรุงแต่งกายชานอยู่ทั่วทุกส่วน แม้กระทั่งปลายเส้นขน เมื่อมาถึงขั้นนี้ชื่อว่าได้ผลในการเจริญอานาปานสติกรรมฐานขั้นต้นแล้ว ฟังเจริญให้แคล้วคล่อง เชี่ยวชาญต่อไป.

อานาปานสติกรรมฐานนี้ สามารถตัดกระแสวิตกได้ดี เหมาะสำหรับคนวิตกจริต คือคน ชอบคิดชอบนึก เป็นกรรมฐานสุขุม ประณีต เหมาะสำหรับมหาบุรุษ พระบรมศาสดาทรงบำเพ็ญ กรรมฐานข้อนี้มาก เวลาทรงพักผ่อน ที่เรียก “ปฏิสังขลนวิหาร” ก็ทรงอยู่ด้วยอานาปานสติสมาธิ วิหารเสมอ ทรงแสดงอานิสงส์ของกรรมฐานบทนี้ไว้มากมายว่า กายก็ไม่ลำบาก จักขุก็ไม่ลำบาก จิตก็พ้นจากอาสวะ ละความคิดเกี่ยวกับเสียงที่เคยชินได้ กำหนดน่าเกลียดในสิ่งไม่น่าเกลียดได้ กำหนดไม่น่าเกลียดในสิ่งน่าเกลียดได้ กำหนดน่าเกลียดได้ทั้งในสิ่งไม่น่าเกลียด ทั้งในสิ่งไม่น่า เกลียด กำหนดไม่น่าเกลียดได้ทั้งในสิ่งน่าเกลียด ทั้งในสิ่งไม่น่าเกลียด ได้ฉานสมบัติโดยไม่ยาก ตั้งแต่ฌานที่ ๑ ถึงสัญญาเวทิตนโรธ กำหนดรู้เวทนาได้ดี ได้บรรลุอรหัตตผล หรืออนาคามีใน ปัจจุบัน ฯลฯ.

อาหารเรปฏิกุศลสัญญา กำหนดความน่าเกลียดในอาหาร สิ่งที่เรานำมาบริโภคกินเข้าไปบำรุง เลี้ยงร่างกายเรียกว่าอาหาร โดยปกติเป็นสิ่งที่เราไม่เกลียด ถ้ารู้สึกเกลียดขึ้นเมื่อไร ก็จะกลืนเข้าไป

ไม่ได้เมื่อนั้น สิ่งที่เราไม่เกลียดนั้นเป็นเครื่องส่งให้รู้ว่า เรามีฉันทะราคะในสิ่งนั้นอยู่แล้ว อาหารที่เราพอใจเราก็จะอยาก เมื่อความอยากรุนแรงก็ก่อให้เกิดความโลภและทุจริตเป็นลำดับไป อาหารเป็นสิ่งที่เราต้องกินทุกวัน ถ้าเราไม่พิจารณาให้ดีก็จะเป็นปากทางให้บาปอกุศลไหลเข้าตัวเราทุกวัน ฉะนั้นจึงควรกำหนดความน่าเกลียดในอาหาร เพื่อตัดต้นเหตุแห่งบาปอกุศลเหมือนตัดต้นไฟแต่หัว ฉะนั้น ก็จะเห็นความน่าเกลียดของอาหารได้ ต้องกำหนดเทียบเคียงเวลาทั้งสอง คือเวลาเข้า กับเวลาออก ได้แก่เวลากินกับเวลาถ่าย เวลากินรวมหมู่กันกินได้ เวลาถ่ายจะทำเช่นนั้นไม่ได้ น่าเกลียด ฯลฯ ฟังฟังดูอาหารที่ระคนอยู่ในภาชนะเทียบกับอาหารเก่าในท้อง และในเวทกุฎีว่ามีสภาพเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกัน แต่นั่นก็จะเกิดปฏิกูลสัญญาขึ้น แทนที่จะกินอาหารนั้นไม่ได้ แต่ต้องขึ้นใจกินด้วยนึกเพียงว่า เป็นเครื่องยังชีพให้สืบต่อไป โดยนัยนี้ความอยากความติดรสอาหาร ความโลภอาหารและความทุจริตเนื่องด้วยอาหารก็จะบรรเทาเบาบางลง และหายไปโดยลำดับ จิตใจย่อมสงบระงับไม่ดิ้นรน จัดว่าได้ผลในกรรมฐานข้อนี้ในขั้นต้นแล้ว ฟังเจริญให้มาก ให้ชำนาญชำนาญสืบไป.

จตุธาตुวัตถาน กำหนดธาตุ ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม อันมีอยู่ในกายของตน โดยกำหนดเอาว่า สิ่งที่มีลักษณะแข็งแข็งในร่างกายรวมเป็นธาตุดิน สิ่งที่มีลักษณะเอิบอาบซึมซาบไปไหลไปมาได้ในร่างกายรวมเป็นธาตุน้ำ สิ่งที่มีลักษณะร้อนอบอุนในร่างกายรวมเป็นธาตุไฟ สิ่งที่มีลักษณะพัดไปมาในร่างกายรวมเป็นธาตุลม กำหนดให้มองเห็นสิ่งนั้นๆ ชัดเจน จนเห็นชัดในใจว่า กายนี้เต็มไปด้วยธาตุทั้ง ๔ หรือเป็นกลุ่มธาตุทั้ง ๔ แล้วกำหนดสิ่งที่มีลักษณะเป็นธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม ในภายนอก ที่มาสัมผัสเข้ากับกายนี้ หรือที่เราต้องกินดื่มใช้สอยอยู่ทุกวันนั้นว่า เป็นแต่ธาตุทั้งสิ้น จนเห็นชัดขึ้นในใจว่า “ธาตุกินธาตุ” เมื่อใด เมื่อนั้นชื่อว่าปฏิบัติกรรมฐานนี้สำเร็จผลในขั้นต้นแล้ว ฟังปฏิบัติให้ชำนาญชำนาญต่อไป.

พรหมวิหาร อยู่อย่างพรหม บุคคลจำพวกหนึ่งซึ่งทำความดีแล้วได้ปฏิบัติในพรหมโลก เรียกว่าพรหม พรหมนั้นมีใจสะอาด นิมมล อ่อนโยน ควบคุมใจไว้ในอำนาจได้ดี มีคุณธรรมประจำใจ ๔ ประการ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ธรรม ๔ ประการนี้จึงได้นามว่า “พรหมวิหาร” การอบรมใจโดยยึดเอาลักษณะของพรหมเป็นตัวอย่าง และปลูกธรรม ๔ ประการนั้นขึ้นในใจของตน ทำตนให้เหมือนพรหม เรียกว่าเจริญพรหมวิหาร ฟังเจริญไปตามลำดับข้อธรรม ๔ ประการ คือ

๑. เมตตา ความรักที่บริสุทธิ์ มีลักษณะมุ่งดี หวังดี ตรงกันข้ามกับความซึ่งเคียดเกลียดชัง และเป็นความรักที่ปราศจากกามราคะ (คือความกำหนัด) เป็นชนิดความรักระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดา.

๒. กรุณา ความเอ็นดู มีลักษณะทนดูตายไม่ได้ พอใจช่วยเหลือเกื้อกูลให้เขาได้รับสุข โดยไม่เห็นแก่เหนื่อยยากและสิ่งตอบแทน ตรงกันข้ามกับความพยายามทำร้าย.

๓. มุทิตา ความชื่นใจ มีลักษณะร่าเริงชื่นบาน พลอยมีส่วนในความสุขความเจริญของผู้อื่น ตรงกันข้ามกับความริษยา ซึ่งไม่ยอมให้ใครได้ดีมีสุขกว่าตนหรือเท่าเทียมตน.

๔. อุเบกขา ความเที่ยงธรรม มีลักษณะเป็นผู้ใหญ่ใจหนักแน่น รู้จักสิ่งเป็นได้-เป็นไม่ได้ ดีแล้ว มองเห็นความเป็นไปตามกรรมของสัตว์แจ้งชัดในใจ ควรช่วยก็ช่วย ไม่ควรช่วยก็ไม่ช่วย เป็นผู้รู้จักประมาณ ทำให้คุณธรรม ๓ ข้อข้างต้นสมดุลกันด้วย ใจจะสงบเย็นด้วยคุณธรรมข้อนี้อย่างมากทีเดียว จึงสามารถข่มกามราคะได้อย่างดี.

วิธีปฏิบัติ ปลุกคุณธรรม ๔ ประการนี้ขึ้นในใจที่ละข้อก่อน ทำให้มีลักษณะตามคุณธรรม ๔ ประการนี้ที่ละข้อแล้ว แผลน้ำใจเช่นนั้นไปยังผู้อื่น ตั้งต้นแต่คนที่เรารักอยู่แล้ว (เว้นคนต่างเพศกัน) ไป คนที่เป็นกลาง - คนที่เกลียดชัง - คนทั่วไป - สัตว์ทั่วไปตลอดสากลโลกทุกทิศทุกทาง เมื่อปฏิบัติได้ถึงขั้นนี้ชื่อว่าสำเร็จอัปมัณฺญาเจโตวิมุตติ ใจจะมีอิทธิพลเกิดความคิดกำจัดศัตรูภาพได้ดี กรุณาพละกำจัดทารุณาภาพได้ดี มุทิตาพละกำจัดความทุกข์โศกของผู้อื่นได้ดี อุเบกขาพละกำจัดกามราคะในเพศตรงกันข้ามได้ดี สตรีกับบุรุษผู้มีอุเบกขาพละจะเป็นมิตรสนิทสนมกันได้ โดยไม่ละเมียดอหิปัตยของกันและกัน.

อรุปรกรรมฐาน คือสิ่งมิใช่รูป เป็นนามธรรมที่ปรากฏแก่ใจ หรือที่รู้สึกได้ด้วยใจ ท่านให้นำมาเป็นบทปริกรรม คือเป็นข้อบรมจิตให้สงบ มี ๔ ประการ คือ

๑. อากาศ ได้แก่ความเว้งว่าง-ว่างเปล่า-ปลอดโปร่ง-ไม่มีที่สิ้นสุด-ไม่ติดขัด ไม่อาจมองเห็นได้ด้วยตาเนื้อ และไม่อาจสัมผัสได้ด้วยกาย สิ่งที่เห็นได้หรือสัมผัสได้ในอากาศนั้นเป็น อากาศธาตุ คือธาตุในอากาศ เช่น ก้อนเมฆ หรือละอองน้ำ ฯลฯ

๒. วิญญาน ในที่นี้ได้แก่ธาตุรู้ ซึ่งเป็นธาตุวิเศษศักดิ์สิทธิ์ มีรู้เป็นลักษณะ ประกอบด้วยแสงสีคล้ายเปลวไฟขณะนั้น ธรรมดาเปลวไฟย่อมมีความร้อนเป็นลักษณะ ประกอบด้วยแสง-สี คือมีแสงสว่างสีต่างๆ ฉันท วิญญานก็มี “รู้” เป็นลักษณะ ประกอบด้วยแสง-สี คือมีแสงสว่าง สีต่างๆ ฉันทนั้น วิญญานที่ยังมีสี เป็นวิญญานที่ยังไม่บริสุทธิ์ วิญญานที่ปราศจากสี เป็นวิญญานที่บริสุทธิ์ ซึ่งมีลักษณะใสบริสุทธิ์ดุจแก้วมณีโชติ.

๓. ความไม่มีอะไร ได้แก่ความโปร่งใจ ปราศจากความอึดอัด-ความคับแคบ-ความรำคาญเหมือนหนึ่ง ตนคนเดียวอยู่โดดเดี่ยวในสุญญวิมาน ฉะนั้น.

๔. ความสงบ ความประณีต ได้แก่ความดำรงมั่นคงของจิต ละเอียดอ่อน ประณีต สละสลวย ไม่เป็นคลื่นระลอก กระทบกระทบฉนวนวาบ.

วิธีปฏิบัติ วางสัญญาในอารมณ์ต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปและอรุปรเสีย กำหนดจิตให้อยู่ในอารมณ์อันเดียว คือ อรุปรกรรมฐานนี้อันใดอันหนึ่ง เมื่อกำหนดจิตในอารมณ์ต่างๆ ได้ และจิตกำหนดจดจ่ออยู่แต่อารมณ์อันเดียวนั้นได้ แม้จะดำรงอยู่ได้เพียงชั่วขณะหนึ่งก็ชื่อว่าสำเร็จอรุปรกรรมฐานนี้แล้ว พึงฝึกหัดให้เชี่ยวชาญชำนาญยิ่งขึ้นไป.

อรุปรกรรมฐานนี้ เป็นฌานประณีตโดยอารมณ์ เรียกชื่อเช่นนี้ตามอารมณ์ที่เป็นอรุปรเท่านั้น เข้าใจกันโดยมากกว่า ผู้จะเจริญอรุปรกรรมฐานนี้ได้จะต้องเจริญอรุปรกรรมฐานสำเร็จมาก่อน ความจริงอรุปรกรรมฐานนี้ เป็นอารมณ์ของสมณะชนิดหนึ่ง แต่เป็นอารมณ์ละเอียดประณีตกว่าอรุปรกรรมฐานเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จะจับตั้งต้นเจริญอรุปรกรรมฐานทีเดียวก็ย่อมจะได้ เป็นแต่ทำได้ยากสักหน่อย ไม่เหมือนผู้เคยผ่านอรุปรกรรมฐานมาก่อน.

ความแปลกกันแห่งอากาศสถิน กับอากาศมาน นี้อยู่ที่อากาศสถิน เฟ่งวงกลมอากาศ ฟ่ง ออกไปข้างนอก ส่วนอากาศมานเฟ่งอากาศโดยไม่กำหนดข้างหน้าข้างหลัง วางจิตเป็นกลาง ใส่ใจ แต่อากาศอย่างเดียว เมื่อจิตสงบก็จะเห็นมีแต่อากาศเว้งว่าง ไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีอะไรซึ่งเป็น รูปธรรมปรากฏในความรู้สึกในขณะนั้น ปรากฏประหนึ่งว่า ตนคนเดียวอยู่โดดเดี่ยวในนภากาศ ฉะนั้น อรูปมานนี้จะไว้กล่าวพิสดารในบทข้างหน้า.

สมถกรรมฐาน ๔๐ ประการนี้ แยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ รูปกรรมฐาน และอรูป กรรมฐาน ฌานที่สำเร็จขึ้นโดยอาศัยรูปกรรมฐานเป็นอารมณ์ เรียกว่ารูปฌาน ฌานที่สำเร็จขึ้น โดยอาศัยอรูปกรรมฐานเป็นอารมณ์เรียกว่า อรูปฌาน.

และท่านแบ่งออกโดยกิจเป็น ๒ ประเภทเหมือนกัน คือ กรรมฐานที่เป็นอารมณ์ชนิดใช้ ความคิดคำนึงใคร่ครวญเหตุผลเข้าประกอบเพื่ออบรมจิตให้สงบนั้นประเภทหนึ่ง ผู้บำเพ็ญสมถ- กรรมฐานประเภทนี้เรียกว่า “วิปัสสนาญาณิก” ซึ่งมีความหมายว่า ผู้บำเพ็ญภาวนาที่อาศัย ความเห็นเหตุผลหรือความจริงในกรรมฐานข้อนั้นชัดใจ เป็นพาหนะนำจิตไปสู่ความสงบ อีก ประเภทหนึ่ง คือ กรรมฐานที่เป็นอารมณ์สงบ-ประณีตโดยธรรมชาติ ไม่ต้องใช้ความคิดคำนึง ใคร่ครวญเหตุผลเข้าประกอบ เพียงแต่กำหนดนิ่ง สำเนียงอยู่แต่ในอารมณ์เดียวนั้นเรื่อยไปจนจิต สงบลง ผู้บำเพ็ญสมถกรรมฐานประเภทนี้ เรียกว่า “สมถญาณิก” ซึ่งมีความหมายว่า ผู้บำเพ็ญ ภาวนาที่อาศัยความสงบเป็นยานพาหนะนำจิตไปสู่ความสงบ ท่านจะเลือกบำเพ็ญประเภทไหนก็ แล้วแต่จริตอัธยาศัยของท่านจะเหมาะกับกรรมฐานประเภทไหนเป็นประมาณ จะถือเอาความยาก ง่ายเป็นประมาณหาได้ไม่ ฉะนั้น ก่อนแต่ท่านจะเลือกกรรมฐานบทใดมาเป็นบทปริกรรม คือ ข้อ อบรมจิตนั้น ควรตรวจจริตอัธยาศัยของตนให้รู้แน่ชัดเสียก่อน ดังต่อไปนี้.

จรีต ๖

พระบรมศาสดาทรงจำแนกจรีต คือ กิเลส และคุณธรรมที่ท่องเที่ยวอยู่ในจิตใจของบุคคล ฝ่ายละ ๓ รวมเป็น ๖ ประการ คือ

๑. **ราคจรีต** คนกำหนดกล้า มีราคะ คือความกำหนัดในกามคุณท่องเที่ยวอยู่ในจิตมาก จนเป็นเจ้าเรือน คือ ครอบความเป็นใหญ่ในจิตใจ ตลใจให้กำหนัดในกามคุณมาก ติดพันในกามคุณ จนถึงลุ่มหลงมัวเมา ราคะเป็นประดุจหนามยอกใจ การแก้ราคะก็ต้องใช้วิราคะ คือ หนามวิเศษ เหมือนหนามยอกก็เอาหนามบ่งฉะนั้น ราคะตั้งลงที่กามคุณ คือ รูปสวยงามน่ารักน่าชื่นใจ, เสียง ไพเราะ, กลิ่นหอม, รสอร่อย, สัมผัสนุ่มละเอียดย่อน ราคะทำให้มองไม่เห็นตำหนิที่น่าเบื่อหน่าย ของกามคุณ ซึ่งมีอยู่โดยธรรมดาแล้ว วิธีแก้จึงต้องพลิกเหลี่ยมขึ้นมองดูความน่าเบื่อหน่ายน่า เกียดอันมีอยู่ในกามคุณนั้น ฉะนั้นกรรมฐานเนื่องด้วย อสุภะ-ปฏิกุศล จึงเป็นสัปปายะ คือเหมาะ แก่คนราคจรีต เป็นไปเพื่อความเจริญ แม้ปัจจัยเลี้ยงชีพก็ต้องเป็นสิ่งปอนๆ-เศร้าหมอง-หยาบ จึง จะเป็นไปเพื่อถอนราคะออกจากใจได้.

๒. **โทสจริต** คนใจร้าย มีโทสะ คือความดุร้ายท่องเที่ยวอยู่ในจิตใจมากจนเป็นเจ้าเรือน คือ ครอบความเป็นใหญ่ในจิตใจ ดลใจให้ดุร้าย กริ้วโกรธ แม้นในเหตุเล็กๆ น้อยๆ อันไม่สมควรโกรธ ก็โกรธ ประดุจผิยักษ์สิ่งใจจะนั้น ธรรมดาผิยอมกลัวทวดาฉันใด อธรรมคือโทสะก็ยอมพ่ายแพ้แก่ ธรรมฉันนั้น ธรรมอันจัดเป็นเครื่องแก้โทสะนั้น ต้องเป็นธรรมฝ่ายเย็น สุภาพ อ่อนโยน จึงมี ลักษณะตรงกันข้ามกับโทสะ เมื่อโทสะซึ่งเปรียบเหมือนผิยักษ์สิ่งใจอยู่ จึงควรเจริญธรรมซึ่งเปรียบ เหมือนทวดามาสิ่งใจแทนที่เสีย เพราะธรรมดาผิยอมกลัวทวดาฉันใด ธรรมจะกำจัดอธรรม ออกไปฉันนั้น ฉะนั้น ธรรมเนียมอันเนื่องด้วยคุณธรรมฝ่ายสูง เช่น เมตตา กรุณา ฯลฯ พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ฯลฯ จึงเป็นสัปปายะ คือ เหมาะแก่คนมีโทสจริต เป็นไปเพื่อความเจริญ แม้ ปัจจัยเลี้ยงชีพก็ต้องเป็นสิ่งสวยงาม-ประณีต-สุขุม จึงจะเป็นไปเพื่อถอนโทสะออกจากจิตใจ.

๓. **โมหจริต** คนหลง มีโมหะ คือความหลงท่องเที่ยวอยู่ในจิตใจมากจนเป็นเจ้าเรือน คือ ครอบความเป็นใหญ่ในจิตใจมาก ดลใจให้มีตมัว อันตมัว ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี แม้นมีวัยผ่านมานานควร เป็นวิญญูชนได้แล้ว ก็ยังคงมีลักษณะนิสัยเหมือนเด็กๆ อยู่ และดลใจให้มองเห็นในแง่ที่ตรงกันข้าม กับเหตุผลและความจริงเสมอ ประดุจกลีสิ่งใจจะนั้น กลี คือผิชนิดหนึ่ง มีลักษณะมืดดำ ทำให้เป็น คนหลง คลั่งเพื่อไปต่างๆ ปราศจากความรู้สึกละอายใจในเมื่อมันเข้าสิ่งใจ โมหะท่านเปรียบ เหมือนกลีนั้น ผิกลีแล้วแสงสว่าง ฉะนั้นการแก้โมหะจึงต้องอาศัยธรรมะ ซึ่งมีลักษณะสว่าง- กระจ่างแจ้งเป็นปัจจัย เช่น การอยู่ใกล้ได้ปรึกษาได้ถามท่านผู้พหุสุตเนื่องๆ ข้อธรรมที่มีเหตุผล กระจ่างในตัว ไม่มีแง่ชวนให้สงสัย ธรรมเนียมที่เหมาะสมแก่คนจำพวกนี้ ต้องเป็นธรรมเนียมที่เนื่อง ด้วยกสิณและอรุณ ซึ่งเป็นอุบายเปิดใจให้สว่าง แม้ปัจจัยเลี้ยงชีพก็ต้องเป็นสิ่งโปร่งบาง-เปิดเผย- สะดวก ที่อยู่ถ้าเป็นที่โปร่งๆ หรือกลางแจ้งเป็นเหมาะสมที่สุด.

๔. **สัทธาจริต** คนเจ้าศรัทธา มีศรัทธาความเชื่อท่องเที่ยวอยู่ในจิตมากจนเป็นเจ้าเรือน คือ ครอบความเป็นใหญ่ในจิตใจ ดลใจให้เชื่อสิ่งต่างๆ ง่ายจนเกือบจะกลายเป็นงมงายไป ความจริง ศรัทธาเป็นคุณธรรม เมื่อมีอยู่ในใจยอมหนุนให้ทำความดีได้ง่ายเหมือนมีทุนสำรองอยู่แล้ว ย่อม สะดวกแก่การค้าหากำไรฉันนั้น คนเจ้าศรัทธาเป็นคนใจบุญสุนทาน ชอบดี รักษาม ทำอะไรก็ ประณีตบรรจง เป็นคนใจละเอียดอ่อน บำเพ็ญกรรมฐานได้แทบทุกอย่าง แต่ที่เหมาะสมที่สุด คือ อนุสสติ และกรรมฐานที่เกี่ยวกับการคิดค้นหาเหตุผล เช่น จตุธาตววัตถาน ฯลฯ.

๕. **พุทธิจริต** คนเจ้าปัญญา มีพุทธิคือความรู้ท่องเที่ยวอยู่ในจิตมากจนเป็นเจ้าเรือน คือ ครอบความเป็นใหญ่อยู่ในจิตใจ ดลใจให้รู้อะไรๆ ได้ง่ายๆ จนเกือบจะกลายเป็นคนสุรุ่ยไป ความจริง พุทธิ เป็นคุณธรรมนำให้รู้เหตุผล และความจริงได้ง่าย คนจำพวกนี้ชอบทำอะไรๆ ด้วยความรู้ และก็มักผิดพลาดเพราะความรู้เหมือนกัน ฉะนั้น ธรรมเนียมอันเป็นที่สัปปายะแก่คนจำพวกนี้ ต้องเป็นธรรมเนียมที่ประคับประคองจิตใจไปในเหตุผลที่ถูกต้อง ทำให้ปัญญามีหลักฐานมั่นคง เช่น อุปสมานุสสติ เป็นต้น.

๖. **วิตักกจริต** คนเจ้าความคิด มีวิตักกะคือความคิดท่องเที่ยวอยู่ในจิตใจมากจนเป็นเจ้า เรือน คือครอบความเป็นใหญ่ในจิตใจ ดลใจให้คิดให้อ่านอยู่เรื่อย จนกลายเป็นฟุ้งซ่านหรือเลื่อน ลอยไป ความจริงวิตักกะเป็นคุณธรรม เมื่อมีอยู่ในใจยอมหนุนให้เป็นคนช่างคิดช่างนึกในเหตุผล

และความจริงจากแง่ต่างๆ เป็นทางเรื่องปัญญา แต่ถ้ามากเกินไปจะตกไปข้างฝ่ายโมหะ กลายเป็นหลงทิศทางไปได้ ที่เขาเรียกว่า “ความคิดตกเหว” ไม่รู้จักแก้ไขตนออกจากความผิด ได้แต่คิดเพื่อไปทำเดี๋ยว ธรรมเนียมที่เหมาะสมแก่คนจำพวกนี้ต้องเป็นธรรมเนียมที่ไม่ต้องใช้ความคิด เช่น กสิณ-อรูป และที่เหมาะสมที่สุดคือ อานาปานสติ.

จริต ๑ - ๓ เป็นอกุศลเจตสิก ๔ - ๖ เป็นอัญญาสมานาเจตสิก ใกล้เคียงฝ่ายกุศล คนมีจริต ๑ - ๓ เป็นเจ้าเรือนจึงมักทำความชั่วให้ปรากฏ ส่วนคนมีจริต ๔ - ๖ เป็นเจ้าเรือนจึงมักทำความดีให้ปรากฏ.

อธยาศัย ๖

๑. โลภัชฌายะ คนมีความโลภเป็นเจ้าเรือน เป็นคนมักได้-ตระหนี่-หวงแหน.
๒. โทสัชฌายะ คนมีโทสะเป็นเจ้าเรือน เป็นคนดุร้าย โกรธง่าย ใจร้อนเหมือนไฟ.
๓. โมหัชฌายะ คนมีโมหะเป็นเจ้าเรือน เป็นคนหลงง่ายลืมนง่าย ใจมืดมัว ชบเซา มึนซึม.
๔. อโลภัชฌายะ คนมีอโลภะเป็นเจ้าเรือน เป็นคนใจบุญสุนทาน เอื้ออารี มีใจพร้อมที่จะสละเสมอ.

๕. อโทสัชฌายะ คนมีอโทสะเป็นเจ้าเรือน เป็นคนใจดี-เยือกเย็น มีใจพร้อมที่จะให้อภัยเสมอ.

๖. อโมหัชฌายะ คนมีอโมหะเป็นเจ้าเรือน เป็นคนใจฟ่องแผ้ว-เปิดเผย มีใจปราศจากมายาสาไถย พร้อมทั้งจะรับผิดอย่างหน้าชื่นใจบาน ในเมื่อทำความผิด.

คนมีอธยาศัยฝ่ายอกุศล คือ ๑ - ๓ นั้น เป็นคนหยาบ มักทำความชั่วหยาบทางกาย วาจา ใจ ให้ปรากฏ คนมีอธยาศัยฝ่ายกุศล คือ ๔ - ๖ นั้น เป็นคนละเอียด ประณีต มีกิเลสน้อยเบาบาง ในชั้นธสันดาน มักไม่ทำความชั่วหยาบทางกาย วาจา ใจ ให้ปรากฏ มีแต่ทำคุณงามความดีให้ปรากฏทางกาย วาจา ใจ เสมอ คนจำพวกนี้ง่ายแก่การอบรมศีลธรรมในขั้นสูง ถ้าไม่ประมาทและได้กัลยาณมิตรแล้ว อาจปฏิบัติบรรลุมรรคผลนิพพานในชาติปัจจุบันได้ง่าย.

เมื่อรวมจริตและอธยาศัยเข้ากันแล้ว พิจารณาหัดดูก็จะได้บุคคล ๓ จำพวก คือ

- (๑.) พวกจริตอธยาศัยหยาบ อินทรีย์อ่อน แนะนำในกุศลสัมมาปฏิบัติยาก.
- (๒.) พวกจริตอธยาศัยปานกลาง อินทรีย์ปานกลาง อาจแนะนำในกุศลสัมมาปฏิบัติได้.
- (๓.) พวกจริตอธยาศัยประณีต อินทรีย์กล้า แนะนำในกุศลสัมมาปฏิบัติง่าย.

ปรานียังคะ ๕

เมื่อได้พิจารณาหัดดูจริตอธยาศัยแล้ว พึงพิจารณาหัดดูอีกว่าสมบุรณ์พร้อม เกิดมาจากกุศลสมบัติหรือไม่? เพราะถ้าอธยาศัยไม่สมบุรณ์พร้อม ธาตุไม่แข็งแรงเนื่องจากอกุศลสมบัติเป็นปัจจัยขึ้นไปทำความพากเพียรอย่างขะมักเขม้นเข้าเกิดเจ็บป่วยร้ายแรงถึงธาตุพิการ สติวิปลาสขึ้น ก็จะลงโทษข้อปฏิบัติว่าพาให้เป็นเช่นนั้น เรื่องนี้ได้เกิดเป็นข้อवादหวั่นแก่สาธุชนอยู่มาก เลยกลายเป็นเครื่องมือชู้ย่งดีของมารไป ความจริงข้อสัมมาปฏิบัติมีแต่ให้คุณ ไม่ให้โทษเลย ผู้

ปฏิบัติตามข้อสัมมาปฏิบัติแล้วเกิดเจ็บป่วยขึ้นนั้น มิใช่เป็นเพราะข้อปฏิบัติ เป็นเพราะเหตุอื่นต่างหาก เมื่อได้สอบสวนดูตัวเองแล้ว เห็นว่าสมบูรณ์พร้อม พอที่จะปฏิบัติพากเพียรได้แล้ว ก็ไม่ควรจะหวาดหวั่นว่าจะเป็นบ้าเป็นหลังไป นอกจากพิเคราะห์อัตราภาพแล้ว พึงพิเคราะห์องค์คุณอันเป็นประธานและเป็นกำลังหนุนในการปฏิบัติอีกด้วย.

หลักที่ควรพิจารณานั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงวางไว้แล้ว ดังต่อไปนี้

ภิกษุทั้งหลาย องค์คุณอันเป็นที่ตั้งแห่งความเพียร มี ๕ ประการ คือ

๑. สทฺโธ โหติ สทฺทหติ ตถาคตสส โโพธิ เป็นผู้มีศรัทธาเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของตถาคต = เชื่อความรู้ของครู.

๒. อปฺปาพาโห โหติ อปฺปาตงฺโก สมเวปากินิยา คหณิยา สมณนาโคโต เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีความเดือดร้อนน้อย ประกอบด้วยธาตุในร่างกายอันสำเร็จมาแต่วิบากแห่งกรรมสม่าเสมอ ไม่เย็นเกินไป ไม่ร้อนเกินไป พอปานกลาง ทนทานต่อการพากเพียร.

๓. อสฺสฺส โหติ อมายาวิ เป็นคนไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เป็นผู้เปิดเผยตนตามเป็นจริงในพระศาสนา หรือในสหพรหมจารีผู้วิญญูชน.

๔. อารทฺธวิริโย วิหฺรติ เป็นผู้พากเพียรระลอกุศล เจริญกุศล ขยันขันแข็ง บากบั่นมั่นคง ไม่วางธุระในกุศลธรรม.

๕. ปญฺญวา โหติ เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐ ที่ให้เกิดความเบื่อหน่าย เห็นความเกิด-ความตาย และให้ถึงธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์โดยชอบ.^๑

เมื่อได้พิเคราะห์ตามหลักนี้แล้ว เห็นว่าตนเป็นผู้พร้อมเพื่อปฏิบัติพากเพียรแล้ว พึงเลือกกรรมฐานอันเหมาะแก่จริตอัธยาศัย แล้วแสวงหาที่ประกอบความพากเพียรต่อไป.

สัปปายะ ๔

สถานที่ที่เหมาะแก่การพากเพียรนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงไว้หลายปริยาย เมื่อประมวลแล้ว ต้องเป็นที่ซึ่งประกอบด้วยสัปปายะ ๔ ประการ คือ

๑. อาวาสสัปปายะ ที่อยู่เหมาะสม คือที่ซึ่งตนมีอิสระที่จะอยู่ได้สบาย กลางวันปราศจากคนพลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงัด ปราศจากกลิ่นไอของมนุษย์ เป็นที่ที่มนุษย์ไม่หวังแทน หรือยินดีให้อยู่ด้วยกันได้โดยปลอดภัย สัตว์ร้ายเช่นยุงไม่ชุม พอทนได้ น้ำใช้น้ำกินมีอยู่ใกล้ หาได้ง่าย โคจรคามไม่ไกลเกินไป และไม่ไกลเกินไป มีทางไปมาสะดวก มีพระเถระพหูสูตซึ่งอาจแก้ความสงสัยให้ได้ อยู่ใกล้หรืออยู่ด้วยกันในที่นั้น สะดวกแก่การไต่ถามข้อสงสัยข้องใจ อากาศปลอดโปร่ง ถูกกับธาตุ ทั้งอำนวยความสะดวกใจคือโล่งใจ สงบใจได้ง่าย ได้อุบายปัญญาบ่อยๆ ชวนให้ทำความเพียร และกิเลสไม่พึง.

๒. บุคคลสัปปายะ บุคคลเหมาะสม คือผู้อยู่ร่วมกันก็ดี ผู้ไปมาหาสู่ชั่วคราวก็ดี เป็นที่ถูกรักษาด้วยกัน สามารถเกื้อกูลกันในทางสัมมาปฏิบัติได้ อย่างต่ำๆ ก็ต้องไม่เป็นภัยแก่กัน ทั้ง

.....
๑. มาโน พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เล่ม ๒๒ หน้า ๗๔.

ผู้ปกครองเขตแดนที่ตนอยู่นั้นเป็นผู้มีอำนาจ อำนาจความสะดวกให้ตามสมควร ไม่เบียดเบียน ข่มเหง หรือกล่าวเสียดสีให้เกิดความขุ่นหมองใจ.

๓. อาหารสัปปายะ อาหารเหมาะสม คืออาหารที่ถูกธาตุ กินแล้วไม่ทำให้กิเลสฟุ้ง ไม่ทำ ให้ร่างกายอ่อนเพลีย มีนเมื่อย ง่วงซึม ทำให้ร่างกายมีกำลังแข็งแรง ทนทานต่อการพากเพียร ทำให้จิตใจแจ่ม ไม่ท้อแท้อ่อนแอ ชวนให้ทำความเพียร.

๔. ธรรมสัปปายะ ข้อปฏิบัติเหมาะแก่จริต คือกรรมฐานที่เลือกมาเป็นข้อปฏิบัติเหมาะแก่ จริต ช่มปราบกิเลสอันเป็นเจ้าเรือนลงได้ ได้ฟังธรรม ฟังวินัยสะดวก และข้อธรรมข้อวินัยที่ได้ฟังก็ ดี อุบายปัญญาที่ปรากฏแก่ใจตนเองก็ดี สามารถช่มปราบกิเลสได้ดี.

สัปปายะ ๔ ประการนี้ ผู้เป็นบรรพชิตสามารถหาให้ครบบริบูรณ์ได้ เพราะมีชีวิตอิสระ ไม่มีธุระกังวล ในการอาชีพผูกพันตนอยู่เหมือนผู้เป็นคฤหัสถ์ แต่ในปัจจุบัน ชีวิตของบรรพชิตก็ใกล้ เข้าไปทางฆราวาสมากแล้ว โดยที่ต้องอยู่รวมเป็นหมู่ในอารามภายในละแวกบ้าน ทั้งยังมีภาระ กังวลในการบริหารหมู่อีกด้วย ส่วนผู้ไม่มีหน้าที่ในทางบริหารหมู่โดยตรงก็รับภาระของครูบา- อาจารย์ ของเจ้าอาวาสบางประการ เป็นภาระผูกพันตน เกือบจะเป็นคนหมดอิสระภาพอยู่แล้ว เคาระห์ที่อยู่หน้อยที่อารามส่วนมากมีผู้ศรัทธาปลูกสร้างให้พอเพียงที่จะอยู่อย่างไม่คลุกคลีนก คือ สามารถจะอยู่ได้คนละห้อง หรือคนละหลังได้อย่างสบาย พอหายใจสะดวกอยู่บ้าง เวลากลางคืนก็ เเจียบพอสมควร ถ้าเป็นผู้ไม่ประมาทก็พออาจเวลาทำความเพียรได้อยู่ ส่วนคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน เป็นผู้มีชีวิตคลุกคลี มีภาระผูกพันในการอาชีพ ยากที่จะหาสัปปายะให้บริบูรณ์ แต่ก็มีใช้จะไร้อโอกาสเสียทีเดียว เวลาว่างงานและเวลาสงบเเจียบก็ยังมี พอจะปลีกตนปฏิบัติกิจอันประเสริฐนี้ได้ มหาบุรุษคือคนน้ำใจใหญ่ อดทน มีเพียร มีปัญญา อหยาศัยประณีต มีกุศลมูลแต่งสร้างสังขาร จะ เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม แม้จะอยู่ในที่เช่นไร ในหมู่ชนหมูไหน ได้อาหารถูกธาตุหรือไม่ก็ ตาม ก็ย่อมมีอุปาย-ปัญญา ปฏิบัติเอาตนพันทุกข์ได้ เป็นแต่ยากลำบากและเนิ่นช้าหน้อย ฉะนั้น เมื่อไม่ได้สัปปายะบริบูรณ์ ก็ไม่ควรท้อถอย ฟังอธิษฐานใจให้รู้สึกประหนึ่งว่า ตนคนเดียวอยู่ในโลก แล้วทำความพากเพียรพยายามเถิด.

บทที่ ๔

อุปกรณ์แห่งทิพยอำนาจ

ท่านได้อ่านบทที่ ๑-๒-๓ มาแล้ว ย่อมทราบวิธีปฏิบัติอบรมจิตใจตามหลักพระพุทธศาสนาพอสมควร หากจะใช้วิธีเท่าที่บอกไว้ใน ๓ บทนั้นเป็นเครื่องมือปลูกสร้างทิพยอำนาจก็พอเพียงแล้ว แต่เพื่อให้สะดวกและง่ายยิ่งขึ้น ควรทราบวิธีอันเป็นอุปกรณ์แก่ทิพยอำนาจไว้ สำหรับปฏิบัติประกอบกัน ดังจะกล่าวในบทนี้

จิตใจเป็นธรรมชาติละเอียดอ่อนสุขุมล น้อมไปทางดีก็ได้ น้อมไปทางชั่วก็ได้ หรือพูดฟังกันง่ายๆ ว่า เป็นที่ตั้งแห่งความดีและความชั่ว ความดีและความช่วนั้นต่างก็มีพลังงานในตัวของมันเอง และพลังงานของทั้งสองฝ่ายนั้นเป็นปฏิปักษ์กันโดยธรรมชาติ มีการต่อสู้ล้างผลาญกันอยู่เนืองนิตย์ จิตใจเป็นสนามต่อสู้ของทั้งสองฝ่ายนั้น และเป็นผู้พลอยได้ซึ่งผลแห่งการต่อสู้ด้วย คือพลอยเป็นสุขเมื่อความดีชนะ พลอยเป็นทุกข์เดือดร้อนเมื่อความชั่วชนะ จิตใจเองย่อมมีอิสระเสรีที่จะเข้ากับฝ่ายใดก็ได้ ในเมื่อพิจารณาด้วยปัญญาแล้วเห็นควรเข้ากับฝ่ายใด และมีทางเอาตัวรอดจากอำนาจทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นด้วย ไม่จำเป็นจะยอมจำนนให้อำนาจของทั้งสองฝ่ายนั้นมาครองความเป็นเจ้าเป็นใหญ่เสมอไปได้

วิธีการที่จะเอาตัวรอดจากอำนาจของความดีและความช่วนั้น เราต้องรู้เท่าลักษณะอำนาจทั้งสองนั้นอย่างถูกต้อง แล้วเข้ากับฝ่ายที่เป็นธรรม เปิดช่องทางให้อำนาจที่เป็นธรรมหลั่งไหลเข้ามา มีอำนาจครองความเป็นใหญ่ในจิตใจของเราไปก่อน แล้วจึงผันผ่อนเพื่อความเป็นอิสระเสรีในบั้นปลาย

ในบทนี้ ข้าพเจ้าจะได้ชี้ลักษณะอำนาจความดีและความช่วนั้น ทั้งสองฝ่ายนั้น เพื่อทราบและเลือกปฏิบัติในทางที่จะเพิ่มพูนอำนาจที่เป็นธรรมให้มากขึ้นในตัวเรา เพื่อเราจะได้มีอิทธิพลเพียงพอที่จะสลัดตนออกจากอำนาจของฝ่ายอื่น บรรลุถึง “ความเป็นตนของตน” เต็มที่ มีเสรีที่จะอยู่อย่างสบายต่อไป

อนึ่ง ไม่ว่าในหมู่ชนหมูใดในโลกนี้ที่จะไม่มีกีฬาชนิดใดชนิดหนึ่ง เป็นเครื่องเล่นเพลิดเพลินและบำรุงพลานามัยนั้นเป็นอันไม่มี แม้ในหมู่ชนผู้มีจิตใจสูงส่งสักเพียงไรก็ตาม ก็ย่อมมีกีฬาสำหรับเล่นเพลิดเพลิน และเป็นเครื่องบำรุงพลานามัยด้วยเช่นเดียวกัน ฉะนั้นในบทนี้ก็จะได้อธิบายถึงกีฬาในพระพุทธศาสนาไว้ด้วย เพื่อว่า เมื่อท่านต้องการเล่นกีฬาเพื่อความเพลิดเพลินหรือเพื่อพลานามัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะได้เล่นตามต้องการ

ต่อไปนี้จะอธิบายลักษณะความดีและความช่วน พร้อมด้วยวิธีเปิดช่องให้ความดีมีอำนาจในจิตใจ และปิดช่องมิให้ความช่วนมาเป็นเจ้าจิตใจ เพื่อเป็นแนวทางสังเกตและปฏิบัติ ส่วนวิธีการเอาตัวรอดจากอำนาจของทั้งสองเพื่อเป็นตนของตนเต็มทีนั้น จะได้อธิบายไว้กล่าวในบทว่าด้วยวิธีปลูกสร้างทิพยอำนาจขั้นสูง

ความดีกับความชั่ว มีลักษณะตรงกันข้ามเสมอไป ตั้งแต่ชั้นต่ำที่สุดจนถึงชั้นสูงที่สุด เปรียบประดุจน้ำกับไฟ ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามเสมอไปฉะนั้น ความดีนั้นก็มีลักษณะที่พอประมวลมากล่าวได้เฉพาะลักษณะใหญ่ๆ เพียง ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. ความดีมีลักษณะทำจิตใจให้เย็น
๒. ความดีมีลักษณะทำจิตใจให้ปลอดโปร่ง
๓. ความดีมีลักษณะทำจิตใจให้แจ่มใส

ส่วนลักษณะปลีกย่อยของความดี ย่อมมีมากมาย แต่ก็พอสังเกตได้โดยอาศัยลักษณะใหญ่ๆ ทั้ง ๓ ลักษณะนี้เป็นเครื่องวินิจฉัยเทียบเคียง ถ้าสังเกตให้ดีก็จะไม่หลงเข้าใจผิดไปได้.

ความชั่วมีลักษณะตรงกันข้ามกับความดี มีลักษณะที่พอจะประมวลมาได้เฉพาะลักษณะใหญ่ๆ เพียง ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. ความชั่วมีลักษณะทำจิตใจให้ร้อน
๒. ความชั่วมีลักษณะทำจิตใจให้อึดอัด
๓. ความชั่วมีลักษณะทำจิตใจให้มีดมัว

ส่วนลักษณะปลีกย่อยของความชั่วก็มีมากมายเช่นเดียวกัน แต่ก็พอสังเกตได้โดยอาศัยลักษณะใหญ่ ๓ ลักษณะนี้เป็นเครื่องวินิจฉัยเทียบเคียง ถ้าสังเกตให้ดีก็จะไม่หลงเข้าใจผิดไปได้.

ความดีย่อมอาศัยสิ่งที่ดีเป็นปัจจัย โดยนัยเดียวกัน ความชั่วก็ย่อมอาศัยสิ่งที่ชั่วเป็นปัจจัย สิ่งที่ดีและชั่วนั้นนับออกเป็น ๒ ชั้นคือ ชั้นโลกและชั้นธรรม ชั้นโลกได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ ชั้นธรรมได้แก่ธรรมคือสภาวะที่มาสัมผัสกับจิตใจได้.

จะอธิบายชั้นโลกก่อน โลกบริบูรณ์ด้วยรูปอันเป็นวิสัยของตา เสียงอันเป็นวิสัยของหู กลิ่นอันเป็นวิสัยของจมูก รสอันเป็นวิสัยของลิ้น และโผฏฐัพพะอันเป็นวิสัยของกาย สิ่งเหล่านี้ย่อมมีทั้งดีและไม่ดี ทั้งเป็นสิ่งที่มิประจําโลก ถ้าโลกปราศจากสิ่งเหล่านี้ โลกก็ไม่เป็นโลกอยู่ได้ โลกมนุษย์ก็ต้องมีสิ่งทั้ง ๕ นี้ โลกสวรรค์ก็ต้องมีสิ่งทั้ง ๕ นี้เต็มอยู่ โลกที่ต่ำกว่าสวรรค์และมนุษย์ลงไปก็ต้องมีสิ่งทั้ง ๕ นี้เช่นเดียวกัน สิ่งทั้ง ๕ นี้เป็นส่วนประกอบให้เป็นโลกสมบูรณ์ ถ้าโลกปราศจากสิ่งทั้ง ๕ นี้แล้ว จะเป็นโลกที่สมบูรณ์ไม่ได้ แม้แต่อรรถภาพของคนเราตลอดถึงสรรพสัตว์ที่พระบรมศาสดาตรัสเรียกว่าโลก ก็ประกอบด้วยสิ่งทั้ง ๕ นี้ทุกประการ ในที่ใดมีสิ่งทั้ง ๕ นี้ ในที่นั้นต้องเป็นโลก จะเป็นอื่นไปมิได้ การพ้นโลกหรือถึงที่สุดโลกตามความหมายในพระพุทธศาสนาก็หมายถึงพ้นจากอำนาจของสิ่งทั้ง ๕ นี้ นั่นเอง คือสิ่งทั้ง ๕ นี้ไม่มีอำนาจเหนือจิตใจ คนธรรมดาสามัญเมื่อประสบสิ่งทั้ง ๕ นี้อันเป็นสิ่งภายนอกตัวก็ดี ภายในตัวก็ดี ย่อมเกิดความรู้สึกขึ้นเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสมอ คือความรู้สึกฝ่ายดีกับฝ่ายชั่ว ความรู้สึกฝ่ายดีนั้นแหละคือความดี ความรู้สึกฝ่ายชั่วนั้นแหละคือความชั่ว ความดีความชั่วดังว่านี้เป็นชั้นโลก ให้ผลดีชั่วอยู่ในโลกนี้เอง เมื่อเราพิจารณาให้ดีก็จะเห็นว่า สิ่งที่ทำให้เราเกิดความรู้สึกฝ่ายดีนั้นเป็นสิ่งที่ดี สิ่งที่ทำให้เราเกิดความรู้สึกฝ่ายชั่วนั้นเป็นสิ่งที่ชั่ว ที่ว่านี้หมายเฉพาะในกรณีสามัญธรรมดาทั่วไป ส่วนในกรณีพิเศษสำหรับมีความรู้สึกพิเศษอยู่ในใจนั้น ย่อมเกิดความรู้สึกผิดแปลกไปจากลักษณะสามัญดังว่านั้นได้ เช่นคนที่มีความรู้สึกริษยาอยู่ในใจ พอเห็นกิริยาอาการแช่มชื่นของผู้ใดดีได้ดี แทนที่

จะรู้สึกเข้มแข็งไปด้วย ก็กลับรู้สึกเศร้าสร้อยหงอยเหงา หรือรู้สึกหมั่นไส้ไปก็ได้ ในลักษณะฝ่ายตรงกันข้ามก็เหมือนกัน บุคคลผู้ตั้งใจสังเกตความจริงของโลกในแง่ต่างๆ พอได้เห็นรูปที่น่าฟังเกลียดพิงหน่าย เช่น ซากของคนหรือสัตว์ที่ตายแล้ว แทนที่จะเกิดความรู้สึกเกลียดชังหรือเบื่อหน่ายอย่างในกรณีธรรมดาสามัญ ก็เกิดความรู้สึกซาบซึ้งในแง่แห่งความจริงของโลกขึ้นมาทันที จะว่าเกลียดชังหรือเบื่อหน่ายรูปนั้นก็ไม่ใช่ ทั้งยังผลให้เกิดความรู้สึกกำหนดในรูปได้ทันที ข้อนี้แล เป็นเหตุผลให้ทางพระพุทธศาสนาวางวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับให้ดูหรือพิจารณาอสุภะ เป็นเครื่องสอนใจไว้.

ส่วนชั้นธรรม ได้แก่สิ่งซึ่งมาสัมผัสเข้ากับจิตใจโดยเฉพาะ และก่อให้เกิดความรู้สึกดีหรือชั่วขึ้นในจิตใจนั่นเอง ธรรมเป็นสภาวะที่สุขุมประณีตเห็นได้ยากรู้ได้ยาก แต่ก็ไม่เกินวิสัยที่จะรู้จะเห็นได้ ธรรมย่อมมีหยาบ ปานกลาง และละเอียด เช่นเดียวกับทางโลก ธรรมชั้นหยาบย่อมมีลักษณะใกล้เคียงต่อความเป็นโลก หรือคล้ายคลึงกับโลกที่สุด ธรรมที่พอปานกลางมีลักษณะห่างออกจากโลกไปบ้าง ส่วนธรรมที่ละเอียดประณีตย่อมมีลักษณะห่างไกลจากโลกถึงกับตรงกันข้ามทีเดียว แต่จะอย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวโดยส่วนสามัญทั่วไปแล้ว โลกกับธรรมต้องอาศัยกันและกันเป็นไป เกื้อกูลอุดหนุนกันบ้าง ล้างผลาญทำลายกันบ้าง พอแต่อาศัยกันเฉยๆ บ้าง เป็นเช่นนี้อยู่ตลอดนิรันดรกาล จะชี้ให้เห็นโลกกับธรรมชั้นต้นๆ ที่เกื้อกูลหรือหักล้างกันให้เห็น คนที่มีจิตใจเข้มแข็ง มีความรู้สึกฝ่ายดีอยู่ในใจเสมอ ฝักรรณวรรณระจะเปล่งปลั่งสดใส มีพละนามยดี ถึงหากจะเผชิญเกิดเจ็บป่วยขึ้น ก็จะรักษาหายได้ไว ที่เป็นดังนี้ เพราะกำลังใจนั่นเองเป็นเหตุ ส่วนผู้มีจิตใจอ่อนแอ มีความรู้สึกฝ่ายชั่วอยู่ในใจเสมอ ฝักรรณวรรณระเศร้าหมองซีดเผือด พละนามยไม่ค่อยดี หากมีอันเป็นเกิดเจ็บป่วยขึ้น จะรักษาหายยากที่สุด ที่เป็นดังนี้เพราะขาดกำลังใจอุดหนุน ข้ำมีหน้าความรู้สึกอ่อนแอของใจนั้นก็กลับทำลายสุขภาพทางกายลงเสียด้วย ความซื่อเนี่ย่อมเป็นจริง ไม่เชื่อลองถามนายแพทย์ เขาจะรับรองเหตุผลข้อนี้ทันที.

ความดีความชั่วชั้นธรรมนี้ พึงสังเกตสภาวะอันเกิดกับใจโดยเฉพาะ ซึ่งไม่ได้อิงอาศัยสิ่งทั้ง ๕ ซึ่งเป็นโลกเกิดขึ้นแต่ประการใดประการหนึ่งเลย ลักษณะแห่งจิตใจในฉานขั้นต้นๆ ยังประกอบด้วยสภาวะที่เกิดกับใจโดยอาศัยสิ่งทั้ง ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง ฉะนั้นจึงนับว่าเป็นชั้นโลก ครั้นจิตสงบเข้าถึงลักษณะฉานขั้นสูงขึ้นไป สภาวะที่เกิดกับใจนั้นๆ มิได้อิงอาศัยสิ่งทั้ง ๕ ประการใดประการหนึ่งเลย จึงนับว่าเป็นชั้นธรรม แต่เป็นธรรมชั้นหยาบ จึงมีลักษณะใกล้เคียงต่อโลกหรือคล้ายคลึงกับโลก จิตในฉานขั้นประณีตประกอบด้วยสภาวะที่สุขุมประณีต ห่างจากลักษณะของโลกออกไป แต่ยังมีส่วนที่คล้ายคลึงกับโลกอยู่บ้าง ส่วนจิตใจในฉานขั้นสูงสุดหรือในธรรมชั้นสูงสุดนั้นประกอบด้วยสภาวะที่สุขุมประณีตที่สุด ไม่มีลักษณะของโลกเจือปนอยู่เลย เป็นลักษณะของธรรมล้วนๆ ตรงกันข้ามกับโลกทุกอย่าง ชั้นนี้แลที่ท่านเรียกว่า “โลกุตตรธรรม” มีได้ในความเป็นมนุษย์นี้แหละ ไม่ใช่สิ่งที่เกิดวิสัยของมนุษย์ หากแต่เป็น “อัจฉริยมนุสสรธรรม” คือธรรมของมนุษย์มหัศจรรย์ ผู้บรรลุถึงธรรมขั้นนี้เป็นบุคคลที่เพียบพร้อมไปด้วยความสุขสมปรารถนา ลักษณะภาวะของโลก คือ ความเปลี่ยนแปลง ความบีบคั้น ความเป็นอื่น จะไม่มีเลยในธรรมขั้น

นั้น คงมีแต่ลักษณะตรงกันข้าม คือ ความเที่ยงแท้ ความว่างโปร่ง ความเป็นตนของตนเองอย่างสมบูรณ์ที่สุด.

เมื่อทราบได้ทราบลักษณะของความดี-ความชั่ว ทั้งที่เป็นชั้นโลกและชั้นธรรมพอสสมควร เช่นนี้แล้ว ควรทราบวิธีปิดกั้นความชั่ว เปิดช่องความดี เพื่อให้ความดีหลังไหลเข้ามาครองความเป็นใหญ่ในจิตใจต่อไป.

ช่องทางไหลเข้าสู่จิตใจของความดี และความชั่วก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่งมีประสาทที่ทำให้สำเร็จการเห็น ได้ยิน รู้สึกกลิ่น รู้สึกรส และรู้สึกเย็นร้อนอ่อนแข็งประจำอยู่ เว้นแต่ผู้มีประสาททางช่องนั้นๆ พิจารณานั้น เมื่อสิ่งที่เป็นโลก คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ ผ่านมาในวิถีประสาททั้ง ๕ แล้ว จะเกิดวิญญานสี่คือความรู้สึกเห็นเป็นต้น ส่งกระแสสะเทือนไปตามวิถีประสาทแล่นเข้าถึงใจ ซึ่งเป็นเจ้าครองความเป็นใหญ่ในร่างกาย ใจจะรับรู้และเสวยรสของสิ่งนั้น แล้วทำการพิจารณาวินิจฉัยว่าควรทำอะไรต่อสิ่งนั้น ถ้าเป็นสิ่งที่ชอบใจก็จะรับเอาไว้ และหาทางได้มามากๆ ถ้าเป็นสิ่งไม่ชอบใจก็จะผลัดดันออก และหาทางกำจัดออกไปให้ห่าง ถ้าเป็นสิ่งไม่ก่อให้เกิดความชอบใจหรือไม่ชอบใจก็จะรู้สึกเฉยๆ ไม่เอาใจใส่แต่ประการใด ปล่อยให้มันตกไปเอง กระแสแห่งความรู้สึกทางวิถีประสาท ตลอดถึงความรู้สึกในใจนั้นจะส่งทอดถึงกันเร็วที่สุด และการพิจารณาวินิจฉัยก็เป็นไปอย่างรวดเร็วมาก เพราะอาศัยความเคยชินเป็นประมาณ ถ้าเอาสติปัญญาเข้าไปประกอบทำการพิจารณาวินิจฉัยอารมณ์แล้วจะเป็นไปโดยอาการแข็งเข้าสุขุม และเที่ยงธรรม ตรงนี้เป็นจุดสำคัญที่ผู้ปฏิบัติจะพึงสำเหนียกให้ตระหนักที่สุด และถือเป็นจุดทำการปฏิบัติจิตใจจากลักษณะสภาพที่ต่ำทรามให้ก้าวขึ้นสู่ลักษณะสภาพที่ต้งามสูงส่งยิ่งขึ้นไป.

สรีรศาสตร์จะอธิบายให้ท่านทราบลักษณะหน้าที่ของประสาททั้ง ๕ คือ ประสาทตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่ไม่สามารถบอกท่านได้ถึงจตุรรมของความรู้สึกว่าอยู่ตรงไหน เมื่อว่าถึงหัวใจ สรีรศาสตร์ก็บอกว่ามีหน้าที่สูบฉีดโลหิตไปหล่อเลี้ยงร่างกาย เมื่อว่าถึงมันสมอง สรีรศาสตร์ก็บอกว่ามีหน้าที่คิดนึกรู้สึก และลงความเห็นด้วยว่า “นั่นคือจิตใจ” แต่ในทางพระพุทธศาสนาจะบอกท่านว่า หัวใจนอกจากจะมีหน้าที่สูบฉีดโลหิตไปเลี้ยงร่างกายแล้ว ยังมีหน้าที่รับถ่ายทอดความรู้สึกจากประสาททั้ง ๕ เข้าสู่จิตใจอีกด้วย แล้วจิตใจจึงจะทำการพิจารณาวินิจฉัยโดยอาศัยมันสมอง แล้วส่งการทางมันสมองอีกทีหนึ่ง ความข้อนี้อันพึงสังเกตเมื่อเวลาเราได้ประสบสิ่งที่แปลกประหลาด หรือน่าตื่นเต้นหวาดเสียว เราจะรู้สึกหัวใจเต้นแรงผิดปกติ ถ้าเป็นสิ่งที่น่ากลัวที่สุดหัวใจจะถึงกับหยุดเต้นเอาทีเดียว เคยมีตัวอย่างผู้ประสบเหตุที่น่าตกใจที่สุดถึงกับสลบสิ้นสมปฤดีไปก็มีความรู้สึกในขั้นนี้จะแสดงอาการอยู่ตรงหัวใจ หาได้แสดงที่มันสมองไม่ ความรู้สึกที่มันสมองนั้นจะมีในตอนพิจารณาวินิจฉัยอารมณ์อันเป็นขั้นต่อไป ฉะนั้นทางพระพุทธศาสนาจึงบัญญัติช่องทางรับรู้อารมณ์ไว้ถึง ๖ ทาง เรียกว่าทวาร ๖ หรืออินทริย์ ๖ และสอนให้อบรมอินทริย์ทั้ง ๖ นั้นให้ดีด้วย จะยกเอาหลักคำสอนที่สอนให้อบรมอินทริย์มาตั้งไว้เป็นหลักปฏิบัติปิดกั้นความชั่ว และเปิดช่องความดี ดังต่อไปนี้

อานนทํ การอบรมอินทริย์อย่างเยี่ยมในอริยวินัยเป็นอย่างไร? อานนทํ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ ฟังเสียงด้วยโสตะ สูดกลิ่นด้วยฆานะ ลิ้มรสด้วยชีวหา สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้

ธรรมด้วยใน สิ่งน่าพอใจ สิ่งไม่น่าพอใจ สิ่งเป็นกลางๆ ย่อมเกิดขึ้นแก่เธอ เธอรู้อย่างนี้ว่า สิ่งน่าพอใจ สิ่งไม่น่าพอใจ สิ่งเป็นกลางๆ นี้เกิดแก่เราแล้ว แต่ว่ามันเป็นสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยสิ่ง หยาบเกิดขึ้น อุเบกขาเป็นสิ่งสงบ เป็นสิ่งประณีตดังนี้ สิ่งน่าพอใจ สิ่งไม่น่าพอใจ สิ่งเป็นกลางๆ ที่เกิดแก่เธอแล้วนั้นย่อมดับไป อุเบกขายังคงดำรงอยู่ อย่างนี้แล อานนท การอบรมอินทรีย์อย่าง เยี่ยมในอริยวินัย.

อานนท พระเสขะเป็นผู้มีปฏิปทาอย่างไร? อานนท ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ ฟังเสียงด้วยโสตตะ สูดกลิ่นด้วยฆานะ ลิ้มรสด้วยชีวหา สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมด้วยใจแล้ว สิ่งที่น่าพอใจ สิ่งที่ไม่น่าพอใจ สิ่งที่เป็นกลางๆ ย่อมเกิดขึ้นแก่เธอ เธอย่อมเบื่อ ย่อมหน่าย ย่อมเกลียดมัน อานนท พระเสขะเป็นผู้มีปฏิปทาอย่างนี้แล.

อานนท พระอริยะผู้อบรมอินทรีย์แล้วเป็นอย่างไร? อานนท ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักขุ ฟังเสียงด้วยโสตตะ สูดกลิ่นด้วยฆานะ ลิ้มรสด้วยชีวหา สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมด้วยใจแล้ว สิ่งที่น่าพอใจ สิ่งที่ไม่น่าพอใจ สิ่งที่เป็นกลางๆ ย่อมเกิดขึ้นแก่เธอ ถ้าเธอหวังจะ...

๑. กำหนดความไม่น่าเกลียด ในสิ่งน่าเกลียด
๒. กำหนดความน่าเกลียด ในสิ่งไม่น่าเกลียด
๓. กำหนดความไม่น่าเกลียด ทั้งในสิ่งน่าเกลียด ทั้งในสิ่งไม่น่าเกลียด
๔. กำหนดความน่าเกลียด ทั้งในสิ่งไม่น่าเกลียด ทั้งในสิ่งน่าเกลียด
๕. เว้นความน่าเกลียดและไม่น่าเกลียดทั้ง ๒ นั้นแล้ว เป็นผู้มีสติสัมปชัญญะวางเฉยอยู่ ดังนี้ เธอก็ปฏิบัติได้ตามความหวังนั้นทุกประการ อานนท พระอริยะผู้อบรมอินทรีย์แล้วเป็น อย่างนี้แล.

อานนท การอบรมอินทรีย์อย่างเยี่ยมในอริยวินัย พระเสขะผู้มีปฏิปทา พระอริยะผู้อบรมอินทรีย์แล้ว เราแสดงแล้วอย่างนี้ ซึ่งเป็นกรณีเยที่ศาสดาผู้มีความเอ็นดู หวังความเกื้อกูลแก่สาวก ควรทำ เราได้อาศัยความอนุเคราะห์ ทำแล้วแก่เธอทั้งหลาย เหล่านั้นรูกขมูล เหล่านั้นที่เรื่อนว่าง เธอทั้งหลายจงฟังพินิจ อย่าประมาท อย่าเดือดร้อนภายหลัง นี่เป็นอนุศาสนีของเราสำหรับเธอทั้งหลาย ดังนี้แล.

การที่จำลองเอาหลักวิธีการอบรมอินทรีย์มาตั้งไว้ทั้งดุ้นเช่นนี้ ก็เพื่อให้ท่านผู้อ่านได้ทราบวิธีการ พร้อมด้วยสำนวนโวหารที่พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนมาแล้วอย่างไร ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะถอดใจความเพื่อทราบวิธีปฏิบัติให้แจ่มแจ้งอีกชั้นหนึ่ง.

การฝึกจิตใจเนื่องด้วยอินทรีย์ มีพระบาลีแสดงไว้ในที่อื่น เป็นวิธีการปฏิบัติขั้นต้นก่อนขั้นที่จำลองเอาพระบาลีมาไว้ นี้จะขอถอดใจความมาไว้เพื่อทราบที่เดียว ดังนี้

“เห็นรูปด้วยจักขุ ฟังเสียงด้วยโสตตะ สูดกลิ่นด้วยฆานะ ลิ้มรสด้วยชีวหา สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมด้วยใจแล้ว ไม่ยึดถืออารมณ์โดยนิमित คือ รวมหมด หรือแยกส่วนออกถือ ซึ่งจะ เป็นช่องทางให้อกุศลบาปกรรมติดตามมาครอบงำ ปฏิบัติปิดกั้นอินทรีย์นั้นไว้” วิธีนี้เป็นขั้นที่ เรียกว่า สติสังวร = ระวังด้วยสติเป็นการป้องกันบาป.

ส่วนพระบาลีที่จำลองมาไว้แล้วนี้ มีใจความดังต่อไปนี้ คือ เมื่อเห็นรูปด้วยจักขุ ฟังเสียงด้วยโสตะ สูดกลิ่นด้วยฆานะ ลิ้มรสด้วยชีวหา สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมด้วยใจ ความพอใจไม่พอใจ และความรู้สึกกลางๆ ย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แต่อาศัยปัญญารู้เท่าว่า มันเป็นสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยสิ่งหยาบเกิดขึ้น อุเบกขาเป็นธรรมสงบประณีตกว่า เมื่อรู้เท่าเช่นนี้ ความรู้สึกพอใจไม่พอใจ และกลางๆ นั้นก็จะดับไป ใจเป็นอุเบกขาดำรงอยู่ เช่นนี้เป็นการอบรมอินทรีย์ด้วยปัญญา ละความพอใจ ไม่พอใจ และความรู้สึกกลางๆ ด้วยอำนาจปัญญารู้เท่า เป็นขั้นปฏิบัติที่เรียกว่า ญาณสังวร = ระวังด้วยญาณ เป็นการขจัดอกุศลบาปธรรมให้จางตกไปจากใจ บำรุงรักษาความดี คืออุเบกขาธรรมให้ดำรงอยู่เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตใจให้เที่ยงธรรม มันคงแข็งแรงสืบไป.

ขั้นต่อนั้นมา เป็นขั้นใช้ความอดทนต่อสู้กับอารมณ์ ซึ่งเกิดขึ้นเพราะเห็นรูป ได้ยินเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ และรู้ธรรมด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้น ย่อมอึดอัด ระอิดระอา เกลียด ชังอยู่ ไม่พอใจรับเอามันไว้ในจิตใจ ไม่นานมันก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของมัน วิธีนี้เป็นการข่มความรู้สึกฝ่ายชั่วด้วยอำนาจความอดทนที่เรียกว่า ขันตีสังวร = ระวังบาปด้วยความอดทน เป็นขั้นปราบอกุศลบาปธรรมให้ตกไปจากใจ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เสขปฏิบัติ = วิธีปฏิบัติของพระเสขะ = นักศึกษา.

อีกขั้นหนึ่งซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายในวิธีการฝึกอินทรีย์ ใช้วิธีเปลี่ยนความรู้สึกในสิ่งที่ได้ประสบด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้นให้เป็นไปตามต้องการ คือให้รู้สึกเกลียดก็ได้ ไม่เกลียดก็ได้ ทั้งในสิ่งน่าเกลียด ทั้งในสิ่งไม่น่าเกลียด และเว้นความรู้สึกทั้งสองนั้นเสีย ให้มีความรู้สึกเป็นกลางๆ มีสติสัมปชัญญะ กำกับตนอยู่เท่านั้นก็ได้ ขั้นนี้เป็นการใช้ความพากเพียรเอากำลังใจที่มีอยู่กดความรู้สึกอันเกิดขึ้นเองนั้นเสีย เปลี่ยนเป็นความรู้สึกตามต้องการ เป็นวิธีขับไล่อกุศลบาปธรรมให้ออกไปจากใจที่เรียกว่า วิริยสังวร = ระวังบาปด้วยอำนาจความเพียร เป็นวิธีการที่พระอรียเจ้าใช้อบรมอินทรีย์มาแล้วเป็นผลดี สมเด็จพระผู้มีพระภาคจึงตรัสสอนให้ใช้วิธีนี้อีกวิธีหนึ่ง ในการอบรมอินทรีย์.

เมื่อสรุปรวมแล้ว ได้วิธีอบรมหรือฝึกอินทรีย์ ๔ ประการ คือ

๑. สติสังวร เอาสติระมัดระวังอินทรีย์ ซึ่งเป็นช่องทางไหลเข้าของอกุศลบาปธรรม มิให้มันได้ช่องไหลเข้ามาครอบงำใจ.

๒. ญาณสังวร เอาความรู้ทำการพิจารณาอารมณ์ และความรู้สึกที่เกิดขึ้นให้รู้เท่าทัน คัดเอาไว้แต่อุเบกขา คือความมีใจเป็นกลางเฉยอยู่นั้นไว้ ปล่อยให้ความรู้สึกดีร้ายจางตกไปจากใจ.

๓. ขันตีสังวร เอาความอดทนเข้าข่มความรู้สึกอันเกิดขึ้นจากอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้น จนมันดับไปเอง.

๔. วิริยสังวร เอาความพากเพียรเข้าแก้ไขเปลี่ยนแปลงความรู้สึกไปตามความต้องการของตน โดยทำนองหนามยอกเอาหนามบ่ง จนสามารถทำความรู้สึกเป็นกลางในอารมณ์ทั้งดีร้ายได้อย่างดี.

วิธีทั้ง ๔ นี้ เป็นวิธีอบรมอินทรีย์อย่างประเสริฐในอริยวินัย คือ พระพุทธศาสนา ผู้มุ่งความเจริญก้าวหน้าทางจิตใจควรถือเป็นหลักอบรมจิตใจ จะได้ผลดีโดยง่าย เป็นวิธีฝึกให้จิตใจมีอำนาจสามารถบังคับอารมณ์ในใจของตนได้ ซึ่งเป็นวิธีการบังคับตนเองวิธีหนึ่ง เมื่อทำได้ดี จิตใจย่อมมี

อิทธิพลเหนือความรู้สึก สามารถวางสีหน้าให้เป็นปกติอยู่ได้ ทั้งในเวลาบ่ายนิตี ทั้งในเวลาบ่ายนิตี ร้าย จัดเป็นบุคคลที่น่าอัศจรรย์ ผิดแปลกไปจากมนุษย์ธรรมดาสามัญเป็นไหนๆ.

เจริญสติปัฏฐาน

สติปัฏฐาน ได้แก่การบำรุงสติให้เพียบพลายเป็นมหาสติ เพื่อความบริสุทธิ์ เพื่อระงับความเศร้า โศก คร่ำครวญ เพื่อดับทุกข์โทมนัส เพื่อบรรลุวิชชา เพื่อเปิดเผยพระนิพพาน มีวิธีการดังต่อไปนี้

๑. กายานุปัสสนา ตั้งสติดูความเปลี่ยนแปลง เกิด-ดับ ของกาย ตามลำดับขั้น ดังนี้

(ก.) ตั้งสติตามดูลมหายใจเข้า-ออก ให้รู้ทันระยะสั้น-ยาว, แผลความรู้สึกไปทั่วร่างกายทุก ส่วน, ฟ่อนบรรเทาลมหายใจให้สงบลงจนเป็นลมประณีตไม่กระเทือนความรู้สึก, สำเนียง ธรรมดาประจำกาย คือความเกิด-ความเสื่อมสลายให้เห็นชัด ทั้งในกายภายใน ทั้งในกายภายนอก ทั้งสองส่วนเทียบกัน, ดำรงสติไว้ว่า กายมีเพียงเป็นที่รู้เป็นที่ระลึก ไม่ติด และไม่ยึดถือสิ่งใดๆ ที่ได้ พบเห็นในกายนั้น.

(ข.) ทำสติให้รู้ทันอาการเคลื่อนไหวกายโดยอิริยาบถทั้ง ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน, สำเนียงธรรมดาประจำกาย ตั้งสติไว้ให้มั่นโดยทำนองข้อ ก.

(ค.) ทำสัมปชัญญะให้รู้ทันอาการเคลื่อนไหวทุกๆ อาการของกาย เช่น ก้าวไป ถอยกลับ เหลียวซ้าย แลดูขวา คู้ เขยียด พาดสังขมาฏฐิ ถีบบาตร ห่มจีวร กิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้มรส ถ่ายอุจจาระ- ปัสสาวะ เดิน ยืน นั่ง นอน หลับ ตื่น พุด นิ่ง และสำเนียงธรรมดาประจำกาย กับตั้งสติโดยนัย ข้อ ก.

(ข.) ตั้งสติพิจารณาให้เห็นอาการ ๓๒ ในกาย คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร (และมันสมอง) แล้วสำเนียง ธรรมดาประจำกาย กับตั้งสติดังนัยข้อ ก.

(ง.) ตั้งสติกำหนดพิจารณาดูกายให้เห็น โดยความมีธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ประชุม กันอยู่ในกายเต็มอยู่ สามารถแยกออกได้ตามลักษณะธาตุทั้ง ๔ แล้วสำเนียงธรรมดาประจำกาย และตั้งสติโดยนัยข้อ ก.

(จ.) ดูสรีระที่ตายแล้วในลักษณะต่างๆ กัน ตั้งแต่ตายใหม่ๆ จนกระทั่งเหลือแต่กระดูกผุยุ่ย เป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย น้อมเข้ามาเทียบกับสรีระของตนเองให้เห็นว่าเช่นเดียวกัน แล้วกำหนดดู ธรรมดาประจำกาย และตั้งสติโดยนัยข้อ ก.

เมื่อปฏิบัติตามลำดับขั้นดังกล่าวมานี้ ชื่อว่าบำรุงสติให้เพียบพลันในการติดตามดูกาย ที่ เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน จะเกิดความสำนึกและรู้เห็นความจริงของกายขึ้นอย่างดีทีเดียว.

๒. เวทนานุปัสสนา ตั้งสติติดตามดูความรู้สึกของผัสสะ ที่เรียกว่าเวทนาทั้ง ๓ อาการ คือ สุข ทุกข์ และไม่ทุกข์ไม่สุข ให้รู้ทันทุกอาการ เวทนามีอามิสคือเกิดแต่สัมผัสกับกามคุณก็รู้ทัน เวทนาปราศจากอามิสคือไม่เกิดจากกามคุณก็รู้ทัน แล้วสำเนียงธรรมดาประจำเวทนา คือความ

เกิดขึ้นแปรเปลี่ยน เสมอไปของเวทนา จนรู้เห็นแจ่มแจ้งในใจ และตั้งสติไว้เพียงเป็นที่รู้เป็นที่ระลึก ว่าเวทนามีเท่านั้น ไม่ติดและไม่ยึดถือสิ่งใดๆ ที่ตนได้ประสบพบเห็นในเวลานั้นๆ.

๓. **จิตตานุปัสสนา** ตั้งสติติดตามจิตใจของตน ให้รู้ทันอาการปกติ, มีกิเลสเจือ, ปราศจาก กิเลสเจือ, ฟุ้ง, ไม่ฟุ้ง, ใหญ่, ไม่ใหญ่, เยี่ยม, ไม่เยี่ยม, ตั้งมั่น, ไม่ตั้งมั่น, หลุดพ้น, ไม่หลุดพ้น, ของ จิตใจทุกๆ อาการไป แล้วสำเนียงกรรมตาประจำจิต คือ อาการเกิดขึ้น แปรเปลี่ยน เสมอสลาย ไปให้รู้ทัน และตั้งสติไว้เพียงเป็นที่รู้ และเป็นທີ່ระลึกว่าจิตมีเท่านั้น ไม่ติด และไม่ยึดถืออะไรๆ ที่ ตนได้ประสบพบเห็นในจิตใจทุกๆ ประการ.

๔. **ธัมมานุปัสสนา** ตั้งสติตามดูธรรม คือสภาวะที่ปรากฏแก่จิตใจ ซึ่งทำลายคุณภาพของ จิตใจบ้าง บำรุงจิตใจให้มีคุณภาพบ้าง หมุนจิตใจอยู่โดยสภาวะปกติบ้าง จนรู้เท่าทันสภาวะนั้นๆ ตามเป็นจริง แล้วสำเนียงกรรมตาของสภาวะนั้นๆ ว่ามีอาการเกิดขึ้น เปลี่ยนแปลงแปรไป อย่างไร ควรละหรือควรเจริญอย่างไร หรือเพียงเป็นสภาวะที่ควรกำหนดรู้ให้แจ่มแจ้ง และพึงตั้ง สติเพียงเป็นที่รู้เท่าเป็นที่ระลึกว่า สภาวะธรรมเป็นสิ่งมีอยู่ ไม่ติด และไม่ยึดถืออะไรๆ ในธรรมที่ตน ได้ประสบพบเห็นนั้นๆ.

ผู้เจริญสติปัญญา ต้องประกอบด้วยสติ สัมปชัญญะ และอาตปะความเพียรให้เป็นไป ด้วยกัน จึงจะสามารถกำจัดความเศร้าโศกคร่ำครวญ ความทุกข์โทมนัสออกไปจากใจได้ และจึงจะ สามารถบรรลุถึงวิชา และนิพพานสมประสงค์.

เจริญอิทธิบาทภาวนาและปธานสังขาร

อิทธิบาท คือ ธรรมที่เป็นพื้นฐานของฤทธิ์ หรือธรรมที่ทำให้สำเร็จสิ่งประสงค์ เป็นธรรมที่ จำเป็นต้องอบรม เพื่อเป็นอุปกรณ์แก้ทิพยอำนาจ มี ๔ ประการ และมีวิธีอบรมดังต่อไปนี้

๑. ฉันทะ ความพอใจ ได้แก่ความต้องการทิพยอำนาจ มุ่งมั่นหมายมือที่จะได้จะถึงอย่าง แร่งกล้า.

๒. วิริยะ ความเพียร ได้แก่ความบากบั่นมั่นคง ไม่วางธุระในกุศลธรรม อันเป็นบันไดไปสู่ ทิพยอำนาจ พยายามไต่ไป คืบคลานไป ไม่ยอมถอยหลัง ก้าวหน้าเรื่อยไป.

๓. จิตตะ ความเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ความมีใจแน่วแน่ในความมุ่งหมายของตน และแน่วแน่ใน การเจริญกุศลละอกุศล อันเป็นวิธีก้าวไปสู่ทิพยอำนาจที่ละขั้นๆ.

๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง พิจารณา ได้แก่ความสอดส่อง ไต่สวน ทวนเหตุผล เลือกคัด จัดสรรกุศล-อกุศลให้ออกจากกัน เพื่อละกุศล-เจริญกุศลได้สะดวก และสอดส่องแสวงหาวิธีการ เจริญทิพยอำนาจให้ทราบสู่ทางซัดใจอีกด้วย.

ขั้นแรกอาศัยคุณธรรมทั้ง ๔ นี้ เจริญสมาธิก่อน เมื่อได้สมาธิแล้ว จึงอาศัยสมาธิที่ได้เพราะ อาศัยธรรม ๔ ประการนี้ ทำความพากเพียรละอกุศล-เจริญกุศลให้เต็มกำลังอีกทีหนึ่ง ซึ่งท่าน เรียกว่าปธานสังขาร=แต่งความเพียร วิธีอาศัยอิทธิบาทเจริญสมาธิขั้นต้นนั้น เรียกว่า อิทธิบาท สมาธิ=สมาธิเกิดด้วยอิทธิบาท รวมกันเข้าเรียกสั้นๆ ว่า อิทธิบาทภาวนา=เจริญอิทธิบาท.

ท่านพรณาคณแห่งอิทธิบาทภาวนามากกว่าผู้ที่ได้เจริญอิทธิบาทให้บริบูรณ์เต็มที่แล้ว ถ้าจำนงจะมีชีวิตอยู่กี่ปีหนึ่งหรือเกินกว่ากี่ปีหนึ่ง ก็สามารถอธิษฐานให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแยมพรายหลายครั้ง เพื่อให้พระอานนท์กราบทูลอาราธนาให้ทรงอธิษฐานพระชนม์ชีพอยู่ถึงกี่ปีหรือเกินกี่กว่า แต่พระอานนท์รู้ไม่ทันอันผู้เสียทุกครั้งให้ทรงแยมพราย นัยว่า มารดลใจจึงมิได้กราบทูลอาราธนา ภายหลังเมื่อพระบรมศาสดาเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระเถระทั้งหลาย มีพระมหากัสสปเถระเป็นต้นจึงพากันตำหนิพระอานนท์ในข้อนี้อย่างมาก.

เรื่องอำนาจแห่งอิทธิบาทภาวนานี้ มีผู้ยกขึ้นเป็นปัญหาค่อนขอตในภายหลังว่า สรรเสริญคุณไว้เปล่าๆ ถ้ามีอำนาจทำได้ถึงเพียงนั้นทำไมถึงไม่ทำเสียเอง จะรอให้คนอื่นต้องอาราธนาทำไม พระนาคเสนเถระแก้แทนว่า ทรงมีอำนาจถึงเพียงนั้นมิได้ตรัสสมุสา อยากจะทำตามนั้น แต่มีผู้ประสงคฺมิให้ทรงลำปากพระกายไปนาน เหมือนพระเจ้าจักรพรรดิทรงพรณนาถึงความสามารถของม้าอาชาไนยของพระองค์ว่า ฝีเท้าเร็วอาจขี่รอบโลกได้ในวันเดียว และปรารถนาจะทรงทำเช่นนั้น บรรดาเสนามาตย์ราชเสวกทั้งหลายผู้ที่มีความจงรักภักดีกลัวว่า จะทรงลำปากพระกายเปล่าๆ จึงกราบทูลห้ามเสียฉันทใด เรื่องเกี่ยวกับสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นฉันทนั้น เพราะพระธรรมวินัยทรงแสดงว่าเพียงพอแล้ว อตภาพเป็นสิ่งประกอบไปด้วยทุกข์ที่จำต้องทน แม้จะบริบูรณ์ดีเพียงไร ก็ไม่พ้นที่ต้องลำปากด้วยภัยธรรมชาติทั้งภายในและภายนอก ปรากฏประหนึ่งคุณแก่ผู้วางอุบาทานในอตภาพแล้วฉันทนั้น ใครๆ ผู้แลเห็นความลำปากของพระผู้มีพระภาคเจ้าในข้อนี้ จึงไม่สามารถที่จะเห็นพระองค์ทรงลำปากพระกายไปนาน ส่วนการตำหนิพระอานนท์ในภายหลังก็ทำไปพอเป็นที่เท่านี้ดังนี้.

สร้างอินทรีย์และพละ

อินทรีย์ คือสภาวะที่เกื้อกูลแก่ความเป็นใหญ่ร่างกายธรรมดาของคน ต้องประกอบด้วยอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ จึงให้สำเร็จกิจการ การ ดู ฟัง ดม ลิ้ม รับสัมผัส และรู้เรื่องได้ฉันทใด กายพิเศษซึ่งเป็นส่วนภายในกายธรรมดานี้อีกชั้นหนึ่ง จะเป็นกายที่มีอำนาจพร้อมมูลเพื่อทำกิจการให้สำเร็จได้ก็ต้องประกอบด้วยอินทรีย์ฉันทนั้น อินทรีย์สำหรับกายชั้นนี้ที่ต้องเพิ่มเติมขึ้นมี ๕ สิ่ง คือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อมั่นในความรู้ของครูสั่งสอนตน สำหรับพระพุทธศาสนา ได้แก่เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า.

๒. วิริยะ ความเพียร คือความบากบั่นขยันขันแข็งไม่ทอดธุระในการละความชั่ว ทำความดียิ่งๆ ขึ้นไป.

๓. สติ ความยังคิด หรือการตรวจตราควบคุมตนเอง มิให้พลั้งพลาดในการทำ พุต คิด ยังกิจที่ประสงคฺให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี.

๔. สมาธิ ความมีใจมั่นคง ไม่เหวลาแหวะ ไม่งอนแง่นคลอนแคลน หนักในเหตุผลเที่ยงตรง

๑. คำว่า กัป ในที่นี้ หมายถึง อายุกัป คือเกณฑ์อายุขัยของคนแต่ละสมัย.

เหมือนเสาอินทขิล ไม่หวั่นไหวต่อลมฉะนั้น.

๕. ปัญญา ความฉลาด คือรู้สภาวธรรมตามความเป็นจริงถูกต้อง เป็นความรู้แจ่มกระจ่าง ในใจตัดความสงสัยลงได้ อย่างสูงหมายถึงรู้ทางสิ้นทุกข์ถูกต้อง.

ธรรมทั้ง ๕ นี้ เมื่อได้ทำการอบรมให้บริบูรณ์ขึ้นจนมีอำนาจในหน้าที่ของแต่ละข้อแล้ว จัดเป็นพละและเป็นอินทรีย์ หรือจะรวมเข้ากันเป็นพละกำลังอันยิ่งใหญ่ก็ได้ ผู้มีธรรมหมวดนี้เต็ม เปี่ยมในตน เป็นบุคคลผู้สามารถจะรับทิพยอำนาจไว้ในตนได้ ถ้าปราศจากธรรมหมวดนี้แล้ว จะไม่สามารถรับทิพยอำนาจไว้ได้เพราะกำลังไม่พอนั่นเอง ฉะนั้น ก่อนจะก้าวไปสู่ทิพยอำนาจ จึงควร สร้างทิพยพละและอินทรีย์ขึ้นก่อน.

ศรัทธาข้อต้น ต้องได้รับการปลูกสร้างเพิ่มเติมให้ไพบุลย์เป็นศรัทธามั่นคง วิริยะข้อ ๒ นั้น เมื่อได้อบรมตามหลักปธานสังขาร ในการเจริญอิทธิบาทแล้วก็เป็นอันได้สร้างสำเร็จแล้ว สติข้อ ๓ ต้องอบรมตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือให้มีสติตั้งมั่นในการรู้เห็น กาย-เวทนา-จิต-ธรรม จนมีสติ ไพบุลย์เป็นมหาสติ สมาธิข้อ ๔ เมื่อได้เจริญฌานมาตรฐานทั้ง ๔ ประการสำเร็จแล้ว ก็ชื่อว่ามี สมาธิบริบูรณ์ในขั้นนี้แล้ว ปัญญาข้อ ๕ ต้องอบรมให้มากขึ้น และให้เป็นสัมมาปัญญาคือรู้ดีรู้ชอบ จึงเป็นคุณแก่ตน เมื่อมีอินทรีย์ ๕ บริบูรณ์ขึ้นทุกประการแล้ว กายชั้นในคือนามกายจะเปลี่ยนรูป เป็นทิพยกายทันที มีอินทรีย์ ๕ นั้นเป็นส่วนประกอบให้มีอำนาจเห็น-ได้ยิน-ได้กลิ่น-ลิ้มรส-สัมผัส และรู้อะไรก็ได้ เช่นเดียวกับกายธรรมดาของพวกเราผู้ฝึกหัดขำนาญแล้วสามารถถอดออกจากร่างกายๆ นี้ไปเที่ยวอยู่ในทิพยโลกได้ ข้อนี้จะได้กล่าวในวิธีสร้างทิพยอำนาจในบทข้างหน้า.

เจริญโพชฌงค์

โพชฌงค์ คือองค์ธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดการตรัสรู้ขึ้นในดวงจิต หรือเป็นเหตุปลุกจิตใจให้ ตื่นเต็มที่ มี ๗ ประการ คือ

๑. สติ ความยังคิด มีลักษณะตรวจตราควบคุมจิตใจ และปรับปรุงธรรมข้ออื่นๆ ให้สมดุลกัน เมื่อได้อบรมตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เพียงพอแล้ว ก็ชื่อว่ามีสติสัมโพชฌงค์.

๒. ธรรมวิจยะ ความวิจยะธรรม คือพินิจคิดค้นเหตุผลของสิ่งนั้นๆ จนทราบชัดแก่ใจจริงๆ เมื่อได้ปฏิบัติตามปธานสังขารในการเจริญอิทธิบาทข้อ ๔ ก็ชื่อว่ามีธรรมวิจยะสัมโพชฌงค์แล้ว.

๓. วิริยะ ความเพียร มีนัยเช่นเดียวกับในปธานสังขาร ในการเจริญอิทธิบาทข้อ ๒.

๔. ปิติ ความดุจดดื่ม ได้แก่ปิติในองค์ฌานนั่นเองเมื่อได้เจริญฌานมาตรฐาน ๔ ประการ รู้จักปลุกปิติแล้ว ก็ชื่อว่ามีปิตีสัมโพชฌงค์แล้ว.

๕. ปัสสัทธิ ความราบเรียบของกายใจ ไม่เคลื่อนไหวกายใจในกิริยาที่ไม่จำเป็น เมื่อได้เจริญฌานมาตรฐานจนถึงขั้นจตุตถฌาน ระวังกายสังขารคือลมหายใจได้แล้ว ชื่อว่ามีปัสสัทธิสัมโพชฌงค์แล้ว.

๖. สมาธิ ความมีใจมั่นคง เมื่อได้เจริญฌานมาตรฐาน ๔ ประการให้บริบูรณ์แล้ว ก็ชื่อว่ามีสมาธิสัมโพชฌงค์แล้ว.

๗. อุเบกขา การเข้าไปเพ่งดูด้วยใจเป็นกลางเที่ยงตรง อันเป็นเหตุให้รู้จริงเห็นแจ้ง เมื่อได้เจริญอุเบกขามาน คือฌานที่ ๔ สำเร็จแล้ว ก็นับว่ามีอุเบกขาสัมโพชฌงค์พอสมควร ถ้ายังได้เจริญถึงขั้นอุเบกขามานแล้วยิ่งชื่อว่าอุเบกขาสัมโพชฌงค์บริบูรณ์ดี วิธีเจริญโพชฌงค์ที่จะให้ได้ผลดี ต้องอาศัยหลัก ๔ ประการ เป็นเครื่องประกอบ คือ

๑. อาศัยความเจียบเป็นเครื่องประกอบ.
๒. อาศัยความปรากจิตจากกามคุณเป็นเครื่องประกอบ.
๓. อาศัยความดับธรรมที่เป็นข้าศึกเป็นเครื่องประกอบ.
๔. อาศัยน้อมจิตไปในทางสละโลกเป็นเครื่องประกอบ.

ความเจียบมี ๓ ชั้น คือเจียบทางกาย เจียบทางจิต และเจียบจากกิเลสเป็นเหตุยึดชั้น ๕ ว่าเป็นตัวตนแก่นสาร ความปรากจิตจากกามคุณเป็นขั้นต้นของฌาน ต่อจากนั้นไปต้องตัดปรากจากอารมณ์ของฌานที่หยาบก้าวไปสู่ฌานประณีตโดยลำดับ จนถึงปรากจากอารมณ์ได้เด็ดขาด ความดับธรรมที่เป็นข้าศึกนั้นหมายตั้งแต่ขั้นต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด สิ่งใดเป็นปฏิปักษ์กับความดีต้องพยายามดับสิ่งนั้นให้หมด ส่วนความน้อมจิตไปในทางสละโลกนั้นเป็นการตั้งใจให้รู้จักเสียสละประโยชน์น้อยเพื่อประโยชน์ใหญ่โดยลำดับ ไม่อาลัยติดอยู่ในความสุขชั้นต่ำๆ ที่ตนได้ประสบในเมื่อยังมีทางจะได้ความสุขดีกว่าประณีตกว่านั้นขึ้นไปจนถึงสละโลกทั้งสิ้น เพื่อบรรลุธรรมอันยิ่งกว่าโลกในที่สุด คำว่าโลกในที่นี้ ก็พึงทราบโดยนัยที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นๆ ของบทนี้ มิได้หมายโลกคือแผ่นดินแผ่นฟ้าและประชาสัตว์แต่ประการใด ผู้ต้องการสิ่งใดที่ดีกว่าประณีตกว่าโลกเมื่อพบแล้วก็จำต้องสละโลกอยู่ดี แต่เมื่อมีความอาลัยไม่ยอมสละ ก็จะไม่ประสบสิ่งที่ดีกว่าประณีตกว่า ถ้าหากบังเอิญได้ประสบก็จะหลุดมือไปโดยเร็ว คนผู้ไม่ยอมสละโลกเพื่อได้ธรรมก็จะเป็นเหมือนบุรุษไม่ยอมทิ้งมัตปานในเมื่อพบแก้วฉะนั้น มีนิทานเล่ามาว่า มีชาย ๕-๖ คน ได้ทราบข่าวว่าบ้านร้างแห่งหนึ่ง มีคนล้มตายไปด้วยโรคปัจจุบันจนหมดจึงชวนกันไปเก็บเอาทรัพย์ที่ถูกทอดทิ้งไว้ ชายคนหนึ่งพอไปถึงเรือนหลังแรก ได้เห็นมัตปานก็ดีใจเหลือล้น ค่าที่ตนชอบลักแห จึงแบกเอามัตปานนั้นไป ครั้นสอบค้นไปยังเรือนหลังอื่นๆ ก็ไปพบเงินทองและแก้วโดยลำดับกัน คนอื่นๆ เขาทิ้งสิ่งที่เขาถือมาก่อนซึ่งมีค่าน้อยกว่าเสีย แล้วเก็บเอาสิ่งมีค่ามากกว่าไป ส่วนตาที่ชอบมัตปานอ้างว่าได้แบกมานานแล้วจะทิ้งก็เสียตาย ครั้นจะเอาเงินทองหรือแก้ว ซึ่งเป็นสิ่งมีค่ากว่าเพิ่มขึ้น ก็เหลือกำลังของตัว จึงคงแบกมัตปานกลับบ้าน คนอื่นๆ เขาร่ำรวยมีเงินทองแก้วเลี้ยงชีพเป็นสุขสืบไป ส่วนตาที่ชอบปาน ก็ยังคงนั่งพันปานลักแหไปตามเดิม นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้จักสละสิ่งมีค่าน้อย เพื่อถือเอาสิ่งมีค่ามาก จึงจะมีสุขสมปรารถนา.

เจริญอริยมรรค

อริยมรรค คือข้อปฏิบัติสายกลาง ประกอบด้วยองค์ ๘ เป็นข้อปฏิบัติประเสริฐนำไปสู่แดนสุขสมบูรณ์คือ

๑. สัมมาทิฎฐิ ความเห็นถูกคือเห็นอริยสัจ ๔ เป็นเหตุให้อยากพ้นทุกข์ไปสู่แดนสุขสมบูรณ์คือ พระนิพพาน.

๒. **สัมมาสังกัปปो** ความคิดชอบ คือคิดออกจากกามคุณ (= โลก) คิดออกจากความเคียดแค้น คิดออกจากความเบียดเบียน.

๓. **สัมมาวาจา** พูดชอบ คือประพฤตีสัจจิตทางวาจา ไม่มีเจตนาพูดให้ร้ายหรือทำลายประโยชน์ใคร.

๔. **สัมมากัมมันโต** ทำการงานชอบ คือประพฤตีสัจจิตทางกาย ไม่มีเจตนาทำร้ายใคร ไม่ล่วงละเมิดสิทธิในทรัพย์และสามีภรรยาของผู้อื่น.

๕. **สัมมาอาชีโว** เลี้ยงชีวิตชอบ คือเว้นมิจฉาชีพประกอบสัมมาชีพเลี้ยงชีวิต ไม่ยอมให้ชีวิตบังคับให้ประกอบกรรมบาปใส่ตัว คือไม่ยอมทำบาปเพราะชีวิตเป็นเหตุ.

๖. **สัมมาวาโย** พยายามชอบ คือพยายามละบาปอกุศล บำเพ็ญบุญกุศลใส่ตน ให้เป็นคนมีบุญมาก รุ่งเรืองด้วยบุญ.

๗. **สัมมาสติ** นึกชอบ คือนึกดูความจริงอันมีในกาย ในเวทนา ในจิต ในธรรม จนรู้ความจริงแจ่มแจ้ง.

๘. **สัมมาสมาธิ** ความมั่นคงของใจถูกทาง คือจิตเป็นสมาธิตามหลักฉันทามัตฐาน ๔ ประการ เว้นการประกอบสมาธิในทางผิด ซึ่งเป็นไปเพื่อความผิดของข้อปฏิบัติทุกๆ ประการ.

พระบรมศาสดาจารย์ตรัสว่า “มรรคมีองค์ ๘ นี้ สัมมาสมาธิเป็นองค์ประธาน^๑ เป็นประมุข นอกนั้นเป็นองค์ประกอบ” เพราะเมื่อบุคคลมีใจมั่นคง เทียงตรง มุ่งในทางถูกชอบแล้ว ความรู้เห็น ความคิดอ่าน การพูด การทำ การเลี้ยงชีพ ความพากเพียรและความรอบคอบ ย่อมเป็นไปทางเดียวกันหมด พุ่งสู่จุดหมายปลายทางที่ตนตั้งไว้ ย่อมจะบรรลุผลที่มุ่งหมายสมประสงค์โดยรวดเร็ว สัมมาสมาธิเปรียบเหมือนเข็มทิศประจำเรือเดินทะเลฉะนั้น ถ้าเข็มทิศดีการเดินเรือย่อมบรรลุถึงที่หมายปลายทางสะดวกฉันท การปฏิบัติธรรมก็เป็นฉันทนั้น.

การฝึกฝนอบรมจิตใจตามวิธีเท่าที่ได้บรรยายมาในบทที่ ๑ จนถึงบทที่ ๔ นี้ ย่อมเพียงพอที่จะใช้เป็นเครื่องมือปลูกสร้างทิพยอำนาจได้แล้ว เพราะจิตใจที่ได้รับการอบรมตามวิธีที่กล่าวมา เมื่อสำเร็จภูมิรูปฌานที่ ๔ แล้ว ย่อมเป็นจิตใจที่มีลักษณะตั้งงาม นิ่มนวล เหนียวแน่นมั่นคง และบริสุทธิ์ผุดผ่อง ควรแก่การน้อมไปเพื่อทิพยอำนาจอย่างดี ถ้าท่านประสงค์ทิพยอำนาจใดๆ จะเป็นชั้นโลกีย์ก็ตาม ชั้นโลกุตระก็ตาม ก็ย่อมจะสำเร็จได้ตั้งประสงค์ทุกประการ.

แต่ว่ายังมีภูมิแห่งจิตใจอีกบางประการ ซึ่งเป็นอุปกรณ์อย่างดีแก่ทิพยอำนาจ เป็นเครื่องเล่นเปล็ดเพลิน และบำรุงพลานามัยอย่างดีในพระพุทธศาสนา ควรศึกษาอบรมเพิ่มเติมอีก ดังจะได้อธิบายในลำดับต่อไปนี้.

เจริญอรุพฌาน

อรุพฌาน เป็นภูมิจิตใจที่ประณีตยิ่งกว่าฌาน ๔ อันเป็นฌานมาตรฐาน ที่ได้แสดงแล้วในบทก่อนๆ ฌาน ๔ ประการนั้นท่านเรียกชื่อรวมว่าอรุพฌาน แปลตรงๆ ว่าเพ่งรูป แต่ความจริง

๑. อัง. สุตตก. ๒๓/๔๒

มิได้เฟื่องรูปเสมอไป อารมณ์ คือข้อคิดคำนึงหรือพินิจเพื่ออบรมจิตใจให้เป็นสมาธิและเป็นฌาน
ขั้นต้นนั้น ย่อมมีทั้งรูปธรรม ทั้งอรูปธรรม เช่น หมวดอกสุภะเป็นรูปธรรม อุปสมานุสสติในหมวด
อนุสสติเป็นอรูปธรรม เป็นต้น การที่ท่านเรียกว่ารูปฌานย่อหมายถึงภูมิจิตใจเป็นประมาณ คือ
จิตใจในภูมินี้ยังแลเห็นรูปธรรมในมโนทวารได้ แม้อัตภาพของตนเองก็เป็นรูปธรรม และปรากฏ
แก่จิตใจอยู่ตลอดมา จนถึงฌานที่ ๔ ซึ่งเป็นขั้นสูงสุดในหมวดรูปฌาน ส่วนรูปฌานนั้นอารมณ์ที่
นำมาคิดคำนึงก็เป็นรูปธรรม เมื่อจิตใจสงบเข้าถึงขีดขั้นของอรูปฌาน แม้ขั้นต้นคืออากาสนัญญ
จายตนะก็จะไม่สามารถแลเห็นรูปธรรมในมโนทวาร แม้อัตภาพของตนเองก็ปรากฏเป็นอากาศไป
ไม่เห็นรูปร่างเหมือนในรูปฌาน ฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่าอรูปฌาน ความแตกต่างกันแห่งรูปฌาน
กับอรูปฌานมีเพียงเท่านี้ ต่อไปนี้จะได้อธิบายเป็นข้อๆ ผู้ต้องการเจริญพึงศึกษาสำเหนียกตามให้ดี
ดังต่อไปนี้

๑. อากาสนัญญจายตนฌาน

การที่จะทำความเข้าใจลักษณะฌานขั้นนี้ได้แจ่มแจ้ง ผู้ศึกษาต้องย้อนไปสังเกตลักษณะ
ฌานขั้นที่ ๔ ในหมวดรูปฌานอีกที จิตในฌานขั้นนั้น ย่อมสงบมั่นคง รวมลงเป็นหนึ่ง มีอุเบกขา
และสติควบคุมอยู่เป็นใจบริสุทธิ์ผ่องแผ้วปราศจากอุปกิเลส เป็นใจนิมนวล ละมุนละไม ลมหายใจ
ระงับไป ปรากฏเป็นกลุ่มอากาศโปร่งๆ แม้อัตภาพก็ปรากฏใสผ่องโปร่งบางคล้ายแก้วเจียรไน
ฉะนั้น สัมพาธะของฌานขั้นนี้ก็คือลมหายใจ เมื่อระงับไปไม่ปรากฏอาการเคลื่อนไหว กลายเป็น
อากาศหายใจแผ่ซ่านคลุมตัวนิ่งอยู่ ที่ปรากฏเป็นกลุ่มอากาศใสๆ นั้นเอง ถ้ากำลังแห่งความสงบ
อ่อนลงเมื่อใดก็ปรากฏมีอาการเคลื่อนไหว ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นทุกข์-สุขสะเทือนถึงใจอยู่เรื่อยๆ
ไป ท่านจึงจัดเป็นเครื่องค้ำใจในฌานขั้นนี้ ผู้ประสงค์จะหลีกเลี่ยงห่างจากสัมพาธะข้อนี้จึงทำความ
สงบก้าวหนายิ่งขึ้น โดยวางสัญญาที่กำหนดหมายในรูป คือ อัตภาพอันเป็นที่ตั้งแห่งลมหายใจนั้น
และรูปอื่นๆ อันมาปรากฏในมโนทวาร ทั้งวางสัญญาที่กำหนดหมายในสิ่งต่างๆ มีความรู้สึกนึกเห็น
เป็นต้น ทั้งวางสัญญากำหนดหมายในสิ่งสะเทือนจิตใจให้รู้สึกอึดอัดด้วย ทำความกำหนดหมายอา-
กาสนะ คือ กลุ่มอากาศหายใจที่ปรากฏเป็นกลุ่มอากาศโปร่งใสนั้นไว้ในใจเรื่อยๆ ใจก็จะสงบรวม
เป็นหนึ่ง มีอุเบกขากำกับกระชับแน่นยิ่งขึ้น อากาสนะ คือ อากาศหายใจนั้นจะโปร่งใสแผ่ซ่าน
กว้างขวาง ไม่มีขอบเขตจำกัดเหมือนในจุดตถฌาน แม้อัตภาพก็จะโปร่งใสกลายเป็นอากาศไป ไม่มี
สิ่งใดๆ ที่ถึงความเป็นรูปจะปรากฏในมโนทวารในขณะนั้น ความสงบจิตใจขั้นนี้แหละที่เรียกว่า
อากาสนัญญจายตนฌาน ผู้เจริญฌานขั้นนี้พึงสำเหนียกไว้ว่า รูปสัญญา คือความกำหนดหมายใน
รูปเป็นสัมพาธะ คือสิ่งค้ำใจของฌานขั้นนี้ วิธีเจริญฌานขั้นนี้จึงต้องวางรูปสัญญาให้สนิท แล้วใส่
ใจแต่อากาสนะอย่างเดียว ก็จะสำเร็จอากาสนัญญจายตนฌานดังประสงค์.

๒. วิญญาณัญจายตนฌาน

อรุปฌานที่ ๑ นั้นมีสิ่งทั้ง ๓ ปรากฏสัมพันธ์กันอยู่คือ อากาสาณะที่แผ่ชานกว้างขวางเป็น อากาศโปร่งใส เป็นที่ใสใจกำหนดหมายรู้อยู่ใน ๑ กระแสมนวิญญาณคือความรู้เห็นอากาศนั้น ๑ และธาตุรู้ซึ่งดำรงมั่นคง ณ ภายในนั้น ๑ เมื่อสิ่งทั้ง ๓ นี้ยังสัมพันธ์กันอยู่ตราบใด ความปลอดภัยจากความสะเทือนก็ย่อมยังหวังไม่ได้ตราบนั้น เพราะอากาศเป็นตัวธาตุ และวิญญาณเป็นตัวสื่อสัมผัสนำกระแสสะเทือนเข้าสู่จิตใจได้อยู่ อากาसानัญจายตนสัญญาจึงเป็นสัมพันธะ คือสิ่ง คับใจได้อยู่อีก ผู้ประสงค์จะหลีกออกจากสิ่งคับใจให้ยิ่งขึ้น จึงพยายามวางสัญญาอันเสีย มา กำหนดหมายใสใจเฉพาะกระแสวิญญาณทางใจสืบไป เมื่อใจสงบรวมลงเป็นหนึ่งมีอุเบกขากำกับ มั่นคงแล้ว จะปรากฏเห็นกระแสมนวิญญาณแผ่ชานไพศาลไปทั่วอากาศทั้งหมด อากาศปรากฏ ไปถึงไหน มโนวิญญาณก็แผ่ชานไปถึงนั้น ไม่มีขอบเขตจำกัด ความสงบใจขั้นนี้แหละท่านเรียกว่า วิญญาณัญจายตนฌาน ผู้ต้องการเจริญฌานขั้นนี้พึงทราบว่ อากาसानัญจายตนสัญญาเป็นสิ่งคับใจ ของฌานขั้นนี้ไว้ วิธีปฏิบัติก็ต้องพยายามปล่อยวางสัญญาอันเสีย หันมาทำความกำหนดหมายใส ใจแต่วิญญาณ คือความรู้ทางใจอันเป็นกระแสรับรู้อากาศนั้นสืบไป อย่าไปใสใจอากาศเลย โดยวิธี นี้ก็จะสำเร็จวิญญาณัญจายตนฌานสมประสงค์.

๓. อากิญจัญญายตนฌาน

อรุปฌานที่ ๒ วิญญาณกับอากาศยังมีส่วนใกล้ชิดกัน ทำให้เกิดการสังโยคกันได้ง่าย ไม่เป็น ที่ปลอดภัยจากสิ่งคับใจ ผู้ประสงค์ทำใจให้สงบประณีตห่างจากสิ่งบังคับใจยิ่งขึ้น จึงปล่อยวาง สัญญาที่กำหนดหมายกระแสวิญญาณอันเสีย มากำหนดหมายตัวมนธาตุ คือผู้รู้ซึ่งดำรงอยู่ ณ ภายใน ไม่กำหนดรู้อะไรๆ อื่นๆ ในภายนอกแม้แต่น้อย เมื่อใจสงบรวมลงเป็นหนึ่งมีอุเบกขากำกับ อยู่อย่างมั่นคง จะปรากฏมีแต่ธาตุรู้ดำรงอยู่โดดเดียว ไม่รับรู้อะไรๆ อื่นๆ ทั้งหมด นอกจาก ความรู้สึกกลางๆ ทางใจเท่านั้นปรากฏอยู่ จึงรู้สึกว่ามีอะไรแม้แต่น้อยหนึ่ง (นัตถิ กิญจ) ก่อวน จิตใจให้รำคาญ ความสงบจิตในขั้นนี้ท่านเรียกว่าอากิญจัญญายตนฌาน ผู้เจริญฌานขั้นนี้พึง สังเกตสัมพันธะของฌานขั้นนี้ไว้ให้ดี คือวิญญาณัญจายตนสัญญา ความกำหนดหมายกระแสมน วิญญาณนั่นเอง ปรากฏขึ้นทำความคับใจ คือมันอดที่จะรับรู้อะไรๆ อื่นๆ ในภายนอกไม่ได้นั่นเอง เมื่อกระแสความรู้เกิดขึ้นรับรู้อารมณ์อื่นๆ จิตก็ต้องถอยกลับจากอากิญจัญญายตนฌานทันที วิธี เจริญฌานขั้นนี้จึงต้องพยายามกำหนดวางสัญญาในกระแสวิญญาณให้เด็ดขาด จิตใจก็จะดำรงเป็น เอกภาพ มีความรู้สึกกลางๆ ณ ภายในดังประสงค์ ชื่อว่าสำเร็จอากิญจัญญายตนฌาน.

๔. เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

อรุปฌานที่ ๓ จิตใจดำรงเป็นเอกภาพ มีความรู้สึกกลางๆ ณ ภายใน กระแสมนวิญญาณ คอยเกิดขึ้นรบกวน เป็นเหตุให้รับรู้อะไรๆ อื่นๆ ซึ่งทำให้รำคาญใจ คับใจ อึดอัดใจ ยังไม่ปลอดภัย แท้ ผู้ประสงค์ความสงบใจโปร่งใจยิ่งขึ้น จึงสำเหนียกทราบว่า การกำหนดหมายรู้อาตุอันตนเองเป็น

ตัวเหตุภายใน ก่อให้เกิดกระแสมนวิญญาณคอยรับรู้อะไรๆ อยู่ จึงพยายามวางมนสัญญาที่เสียแล้วมากำหนดหมายความสงบประณีตของจิตใจนั่นเองอยู่เรื่อยไป เป็นการผ่อนสัญญาให้อ่อนลงใจจะได้สงบว่างโปร่งเป็นเอกภาพจริงจังขึ้น เมื่อใจสงบรวมลงเป็นหนึ่ง ถึงความเป็นเอกภาพเด่นชัดขึ้นกว่าเดิม ความรู้สึกอารมณ์เกือบดับหมดไปแล้ว หากแต่ยังมีสัญญาในความสงบประณีตนั้นผูกมัดไว้ให้จิตใจแขวนต้องแต่งกับโลกอยู่อีก ยังไม่เป็นเอกภาพสมบูรณ์จริงๆ สัญญาทั้งหลายน้อย เกือบจะพูดได้ว่าไม่มี เป็นสัญญาละเอียดประณีตที่สุด เป็นยอดสัญญา พระบรมศาสดาตรัสว่า ฌานชั้นนี้เป็นยอดอุपाทาน ดังนั้นเราจึงเห็นความในพระประวัติของพระองค์ตอนเสด็จไปทรงศึกษาลัทธิในสำนักอาหารดาบสและอุทกดาบสนั้นว่า ทรงบรรลุถึงฌานชั้นนี้ และทรงทราบว่ายังมีอุपाทานไม่ใช่ในพพานแท้ ดังนี้ ความสงบแห่งจิตใจชั้นนี้แล ท่านเรียกว่าเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ผู้ประสงค์เจริญฌานชั้นนี้ พึงกำหนดรู้สัมปะระ คือสิ่งที่ทำให้รู้สึกคับใจแคบใจขึ้นในฌานชั้นนี้ไว้ให้ดี ท่านว่าอาภิกขุจัญญายตนสัญญา ซึ่งเมื่อกล่าวให้ชัดก็คือมนสัญญานั่นเองเป็นตัวเหตุ ก่อให้เกิดความอึดอัดใจขึ้น มันคอยจะไหลขึ้นในดวงจิต ทำให้มีความรู้สึกเต็มตัวรับรู้อะไรๆ ขึ้นมาอีก วิธีการในชั้นนี้คือพยายามดับมนสัญญาเสียให้หายสนิทไปใสใจอยู่แต่ความสงบประณีตของจิตใจสืบไป ใจก็สงบลงเป็นหนึ่งถึงความเป็นเอกภาพ มีความรู้สึกกลางๆ กำกับใจอยู่เพียงนิดหน่อย แทนจะกล่าวได้ว่าไม่มีสัญญา ชื่อว่าสำเร็จเนวสัญญานาสัญญายตนฌานตั้งประสงค์ ฌานชั้นนี้แลที่เป็นปัญหากันมากในหมู่ภิกษุในสมัยพุทธกาลว่า บุคคลมีสัญญาอยู่แต่ไม่รับรู้อะไรๆ เลยมีหรือไม่มี? ท่านแก้กันว่า มี และชี้เอาฌานชั้นนี้ ซึ่งพระอานนท์ตรัสความอัศจรรย์ไว้ว่า น่าอัศจรรย์จริง! อินทรีย์ ๖ ก็มีอยู่ อารมณ์ทั้ง ๖ มีรูปเป็นต้นก็มีอยู่ สัญญาของบุคคลก็มีอยู่ แต่ไม่รับรู้อะไรๆ ได้เลย ดังนี้.

รูปฌาน ๔ และอรุณรูปฌาน ๔ รวมกันตรัสเรียกว่า วิโมกข์ ๘ เป็นธรรมเครื่องพ้นจากโลกตามลำดับกัน คือพ้นจากโลกหยาบๆ จนถึงพ้นจากโลกชั้นละเอียดประณีต แต่เป็นความพ้นที่ยังกำเริบได้ ไม่เป็นความพ้นเด็ดขาด และตรัสเรียกว่า สมابัตติ ๘ คือเป็นภูมิธรรมสำหรับเข้าพักผ่อนของจิต เป็นการพักผ่อนอย่างประเสริฐ ซึ่งทำให้เกิดพละอำนาจเพิ่มพูนขึ้นทุกๆ ที่ ผู้ประสงค์ความมีอิทธิพลอันยิ่งพึงฝึกฝนอบรมตนให้บริบูรณ์ด้วยฌานสมาบัตติ ดังแสดงมานี้ แล้วทำการเข้าออกให้ชำนาญแคล่วคล่องว่องไวตามลำดับขั้นทั้ง ๕ ที่เรียกว่าวสี ๕ ดังกล่าวในบทที่ ๒ นั้นแล้ว ท่านก็จะประสบความสำเร็จแห่งทิพยอำนาจสมหวัง.

เจริญสัญญาเวทิตนโรธ

ยังมีสมาบัตติขั้นพิเศษอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งสมเด็จพระบรมครู ได้ทรงค้นพบด้วยพระองค์ก่อนใครๆ แล้วนำมาบัญญัติเรียกว่า สัญญาเวทิตนโรธสมาบัตติ และทรงวางวิธีปฏิบัติไว้ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ท่านได้ทราบเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัตตินั้นแล้ว จะเห็นว่าเป็นภูมิจิตที่สูงมากแล้ว แม้ยังมีสัญญาก็เหมือนไม่มีสัญญา ไม่สามารถรับรู้อารมณ์อะไรๆ ได้เลย โฉนจะมีทางขึ้นไปอีก พระบรมครูของเราเมื่อได้เรียนรู้จบในสำนักอาหารดาบสและอุทกดาบส ทรงบรรลุถึงภูมิจิตที่เรียกว่า เนวสัญญานาสัญญายตนนั้นแล้ว ก็ตรัสถามอาจารย์ว่า ยังมีภูมิจิตที่สูงยิ่งกว่านี้หรือไม่?

ได้รับตอบว่า สุดเพียงนี้ เมื่อทรงพิจารณาด้วยพระปรีชาญาณอันเฉียบแหลมก็ทรงทราบว่ายังมีอุปาทาน ดังได้กล่าวมาแล้ว จึงลาอาจารย์เสด็จไปทรงค้นคว้าโดยลำพัง บังเอิญไปพบภิกษุทั้ง ๕ ที่เรียกว่าปัญจวัคคีย์ ซึ่งออกบวชติดตามหาพระองค์ ท่านทั้ง ๕ นี้ บางองค์คือโกณฑัญญะ ได้เป็นผู้ร่วมทำนายพระลักษณะของพระองค์ และลงความเห็นว่าจะได้ออกผนวชเป็นศาสดาเอกในโลก จึงคอยเวลาอยู่ ครั้นได้ทราบข่าวการเสด็จออกผนวชของพระศาสดา จึงไปชวนเพื่อนออกบวชตามส่วนองค์อื่นๆ นั้นเป็นหลานของพราหมณ์ผู้ได้ร่วมทำนายพระลักษณะ และลงความเห็นร่วมกันกับโกณฑัญญะพราหมณ์ จึงได้ส่งลูกหลานไว้ว่า เมื่อพระศาสดาเสด็จออกทรงผนวชเมื่อไร จงรีบออกบวชติดตามทันที ฉะนั้นภิกษุทั้ง ๕ จึงได้ติดตามมาพบพระองค์ ในเวลาที่กำลังทรงเสาะแสวงสันติวรบทโดดเดี่ยวพระองค์เดียว จึงพากันเข้าถวายตัวเป็นศิษย์เฝ้าปรนนิบัติต่อไป พระศาสดาทรงเห็นว่าเป็นผู้ได้ผ่านการศึกษาลัทธิสมัยทางธรรมมาบ้าง จึงทรงปรึกษาหาทางปฏิบัติเพื่อรอดพ้นจากสังสารวัฏ ภิกษุทั้ง ๕ นั้น ได้รับคำปรึกษาให้ทรงทดลองปฏิบัติธรรมานอย่างอุกฤษฏ์ ที่เรียกว่าทุกกรกิริยา จึงทรงน้อมพระทัยเชื่อและทดลองปฏิบัติ วาระแรกทรงบำเพ็ญ อุปถัมภ์ค้ำชูคือการเพ่งจนไม่หายใจ ทรงทำได้อย่างอุกฤษฏ์ สุดที่มนุษย์ธรรมดาจะทนทานได้ ก็ไม่สำเร็จผลดีอย่างไร จึงเปลี่ยนวิธีใหม่ คือวาระที่ ๒ ทรงกลั้นลมหายใจไว้ให้นานที่สุดที่จะนานได้ จนปวดพระเศียรเสียดพระอุทรอย่างแรง ก็ไม่สำเร็จผลดีอีกเหมือนกัน จึงทรงเปลี่ยนวิธีใหม่ คือวาระที่ ๓ ทรงอดพระกระยาหาร โดยทรงผ่อนสวຍให้น้อยลง จนถึงไม่สวຍเลย ทรงได้รับทุกขเวทนาในการนี้มากมาย ถึงกับสลบไสลสิ้นสมปฤดีไปหลายครั้ง จึงทรงสันนิษฐานแนพระทัยว่าไม่ใช่ทางรอดพ้นที่ดีแน่ จึงทรงหวนนึกถึงความสงบพระหฤทัยที่ได้ทรงประสบมาเองในสมัยทรงพระเยาว์ว่า จะเป็นหนทางที่ถูกเพื่อปฏิบัติให้รอดพ้นได้ จึงตัดสินพระทัยดำเนินทางนั้น ทรงกลับตั้งต้นบำรุงพระกายให้มีกำลังแล้ว ทรงดำเนินตามวิธีที่ทรงคิดไว้ คือทรงกำหนดลมหายใจอันเป็นไปโดยปกติธรรมดา ไม่ทำการกดข่มบังคับ เพียงแต่มีพระสติตามรู้ทันทุกระยะการเคลื่อนเข้าออกของลมไปเท่านั้น ก็ได้รับความสงบพระหฤทัย ได้ทรงบรรลุฌานสมาบัติทั้ง ๘ โดยลำดับ แล้วทรงศึกษาสำเนียงจุดสำคัญของฌานสมาบัตินั้นๆ จนทรงทราบชัดตามความจริงทุกชั้น ดังที่ตรัส สัมพาธะของฌานนั้นๆ ไว้ให้เป็นที่กำหนดการโจมตี เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงทรงทราบทางขึ้นต่อไปยังจุดสงบสูงสุด คือสัญญาเวทิตนโรธได้ถูกต้อง เมื่อทรงทราบว่าสัญญาที่เข้าไปกำหนดหมายในอะไรๆ ทุกอย่าง แม้เพียงนิดหน่อยก็เป็นตัวอุปาทานที่เป็นเชื้อ หรือเป็นสื่อสัมพันธ์กับโลก ก่อให้เกิดการสังโยคกับอารมณ์เกิดการกระเทือนจิตในขั้นได้ ทรงทราบว่า การไม่ทำสัญญากำหนดหมายในอะไรเลยนั้นแหละเป็นปฏิบัติที่ก้าวไปสู่จุดสงบสูงสุด จึงทรงปฏิบัติตามนั้น ก็ได้บรรลุถึงสัญญาเวทิตนโรธสมพระประสงค์ความสงบขั้นนี้ จิตใจบรรลุถึงความ เป็นเอกภาพสมบูรณ์ ไม่มีสัญญากำหนดหมายอะไร และไม่มีความรู้สึกเสวยรสของอารมณ์แม้แต่อุเบกขาเวทนาเหมือนในฌานสมาบัติที่รองลงไป กระแสโลก คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโณฏฐัพพะ ส่งกระแสเข้าไปไม่ถึง เพราะไม่มีสื่อสังโยค จิตกับโลกขาดออกจากกันอยู่คนละแดนเด็ดขาด นี่เป็นความหลุดพ้นของจิตขั้นสูงสุดในฝ่ายโลกีย์ที่ยังต้องกำเริบอยู่ เรียกว่า กุปปาเจโตวิมุตติ หรืออนิมิตตเจโตวิมุตติ เมื่อว่าโดยลักษณะจิตใจแล้วก็อยู่ในระดับเดียวกันกับโลกุตตรนิพพานนั่นเอง หากแต่ความพ้นของจิตขั้นนี้ยังไม่กำจัดอวิชชาสวะให้

สูญเสียหมดเชื่อได้ เมื่อใดกำจัดอวิชชาซะให้สูญเสียหมดเชื่อได้ด้วยปัญญา เมื่อนั้นความพ้นของจิต จึงเป็นอนุปปาเจโตวิมุตติ วิมุตติที่ไม่กำเร็บ ลึนชาติ จบพรหมจรรย์ เสร็จกิจกำจัดกิเลสแล้ว ไม่ต้อง เกิดอีกต่อไปในสังสารวัฏ หมดการหมุนเวียนเกิดตายเพียงนั้น ที่ท่านไม่เรียกวิมุตตินี้ว่าเป็นปัญญา วิมุตติเพราะมีมานเป็นบาทมาก่อน ดังแสดงไว้ในจุฬาสาโรปมสูตรเป็นตัวอย่าง วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุ ถึงภูมิธรรมอันสูงสุดนี้จะได้แสดงในวาระแห่งอัสวักขยญาณ ซึ่งเป็นทิพยอำนาจสูงสุดในบทหน้า.

สัญญาเวทิตนโรธนี้ เป็นสมาบัติขั้นสูงสุดเป็นที่พักผ่อนอย่างประเสริฐที่สุด และเป็นยอด แห่งโลกีย์วิโมกข์ ท่านกล่าวว่าผู้เข้าสมาบัติขั้นนี้แม้เอาภูเขามาทับก็ไม่รู้สึก และไม่ตายด้วย ในเมื่อ ยังไม่ถึงกำหนดออก คือผู้จะเข้าสมาบัติขั้นนี้ต้องกำหนดเวลาออกไว้ด้วย เมื่อยังไม่ถึงกำหนดที่ตั้ง ไว้ก็จะไม่ออก เมื่อถึงกำหนดแล้วจะออกเอง เวลาที่อยู่ในสมาบัติขั้นนี้ร่างกายจะหยุดเจริญเติบโต และเสื่อมโทรม ดำรงอยู่ในสภาพเดิมจนกว่าจะออก ร่างกายจึงจะทำหน้าที่ตามปกติต่อไป ด้วย เหตุนี้ท่านจึงว่าผู้ชำนาญในอิทธิบาทภาวนา อาจอธิษฐานให้ชีวิตดำรงอยู่ได้กับหนึ่ง หรือเกินกว่า กับหนึ่งได้.

ผู้เข้าสมาบัติขั้นนี้ได้ ท่านว่ามีแต่พระอนาคามีและพระอรหันต์เท่านั้น และต้องเป็นผู้ได้ เจริญสมาบัติ ๘ บริบูรณ์มาก่อนด้วย ที่ว่าเป็นยอดแห่งโลกีย์วิโมกข์นั้นหมายถึงสัญญาเวทิตนโรธ ของพระอนาคามี เพราะอวิชชายังเหลืออยู่ ยังมีได้ถูกกำจัดให้หมดไปสิ้นเชิง แต่ท่านเป็นผู้ทำให้ เต็มเปี่ยมในอธิจิตตสิกขา จึงสามารถเข้าสมาบัติขั้นนี้ได้ การที่นำมากล่าวไว้ในอธิการนี้ก็เพื่อให้ ทราบว่า ฌานสมาบัติในพระพุทธศาสนามีถึง ๙ ชั้น เปรียบประดุจปราสาท ๙ ชั้น ฉะนั้นสมาบัติ ๙ ชั้นนี้ ท่านเรียกอีกอย่างว่า อนุปปุพพิหาร ซึ่งแปลตรงศัพท์ว่า ภูมิเป็นที่เข้าอยู่ตามลำดับชั้น ส่วนชั้นที่ ๑๐ เรียกว่า อริยवास ภูมิเป็นที่อยู่ของพระอรหันต์โดยเฉพาะ ซึ่งจะแสดงไว้ในบทที่ ๑๒.

กีฬาในพระพุทธศาสนา

ได้กล่าวมาในต้นบทนี้ว่า ในพระพุทธศาสนาก็มีกีฬาสำหรับเล่นเพลิดเพลิน และบำรุง พละนามัย ฉะนั้นในวาระนี้จะได้กล่าวถึงกีฬาในพระพุทธศาสนาไว้ เพื่อผู้มีใจเป็นนักกีฬาจะได้ เล่นเพลิดเพลิน และบำรุงพละนามัยดังกล่าวแล้ว.

ในพระวินัยหมวดอภิสมจาร มีพระพุทธบัญญัติห้ามกิริยานอกรัตนนอรอยของสมณะไว้ มี การเล่นอย่างโลกๆ หลายประการ ตรัสว่าไม่เป็นการสมควรแก่สมณะ แล้วทรงแสดงกีฬาอัน สมควรแก่สมณะไว้ ๒ ประการ คือ ฌานกีฬา และ จิตตกีฬา ฌานกีฬาได้แก่การเล่นฌาน จิตต กีฬาได้แก่การเล่นจิต มีอธิบายดังต่อไปนี้

๑. ฌานกีฬา ฌานและสมาบัติดังได้กล่าวมาในบทที่ ๑-๒ และบทนี้ นอกจากบำเพ็ญไว้ เพื่อเป็นบาทฐานแห่งการเจริญทิพยอำนาจ และเป็นอุปกรณ์แก่ทิพยอำนาจดังกล่าวแล้ว ยังเป็น เครื่องมือในการกีฬาเพื่อเพลิดเพลินและเพื่อพละนามัยด้วย การเข้าออกฌานตามปกติเป็นไปโดย ระเบียบ ไม่มีการพลิกแพลงผาดโผน จัดว่าเป็นการเจริญฌานเพื่อประโยชน์เจริญทิพยอำนาจ ส่วน การเข้าออกฌานโดยอาการพลิกแพลงผาดโผนนั้น จัดเป็นการกีฬาฌาน เป็นไปเพื่อความ สนุกสนานเพลิดเพลิน และเพื่อพละนามัย.

การเข้าออกฌานเพื่อเป็นการกีฬานั้น พระโหราณาจารย์ได้วางแบบไว้ ๔ แบบ มีชื่อเรียกดังต่อไปนี้

ก. เข้าลำดับ ได้แก่ฌานตามลำดับฌานและลำดับอารมณ์ของฌาน อารมณ์ของฌานที่ใช้เล่นกันโดยมากใช้แต่กสิณ ๘ ประการ คือ รูปกสิณ ๔ วรรณกสิณ ๔ รวม ๘ พอดีกับฌาน ๔ ชั้น วิธีเข้าคือใช้ปฐมวิกสิณเป็นอารมณ์เข้าปฐมฌาน ออกจากปฐมฌานแล้วเข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้วเข้าตติยฌาน ฯลฯ จนถึงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน แล้วเปลี่ยนอารมณ์ใหม่ตามลำดับกัน คือ ใช้อาโปกสิณเป็นอารมณ์ เข้าออกฌานทั้ง ๘ ตามลำดับโดยนัยก่อน ทำอย่างนี้จนหมดกสิณทั้ง ๘ วิธีของพระโหราณาจารย์ท่านใช้เทียนติดลูกสลักตั้งไว้ในบาตร จุดเทียนนั้นตั้งไว้ข้างหน้าสำหรับกำหนดเวลา เมื่อลูกสลักตกลงในบาตรมีเสียงดังกึก ก็เปลี่ยนฌานที่หนึ่ง จะทำกำหนดเข้าฌานชั้นหนึ่งๆ นานสักเท่าไรก็แล้วแต่ความพอใจ แล้วกำหนดเวลาโดยลูกสลักนั่นเอง ถ้าติดลูกสลักห่างกัน เวลาในระยะฌานหนึ่งๆ ก็ต้องห่างกัน ถ้าติดลูกสลักถี่ เวลาในระยะฌานหนึ่งๆ ก็สั้น ลูกสลักนั้นทำด้วยตะกั่ว ทำเป็นลูกกลมๆ ขนาดเท่าลูกมะขามป้อมหรือลูกมะยม ลูกสลักนี้บางที่ท่านก็เรียกว่าลูกสังเกต สำหรับสังเกตเวลานั่นเอง การเข้าลำดับนี้ได้อธิบายมาแล้วในวิธีเจริญรูปฌาน ๔ เพื่อความชำนาญในการเข้าออกฌานตามลำดับชั้น ที่นี้ต้องลำดับฌานถึง ๘ ชั้น และลำดับอารมณ์ถึง ๘ อย่าง คงต้องกินเวลามิใช่เล็กน้อย แต่คงไม่รู้สึกนานสำหรับผู้เพลินในฌาน เหมือนคนเล่นหมากรุกหรือเล่นไพ่เพลินย่อมรู้สึกเวลาที่ผ่านไปไม่นานเลยฉะนั้น ผู้เล่นฌานก็ย่อมเป็นเช่นเดียวกัน.

ข. เข้าทวนลำดับ ได้แก่เข้าฌานชั้นสูงก่อน แล้วทวนลงมาหาฌานชั้นต้น อารมณ์ของฌานก็เหมือนกัน ใช้โอทาทกสิณก่อน แล้วจึงใช้กสิณทวนลงมาถึงปฐมวิกสิณ เป็นการทวนลำดับทั้งฌานและกสิณอันเป็นอารมณ์ของฌาน วิธีการกำหนดเวลาก็ใช้ลูกสลักหรือลูกสังเกตเช่นเดียวกับวิธีในข้อ ก.

ค. เข้าสลับ มี ๒ วิธีคือ สลับฌานวิธีหนึ่ง สลับอารมณ์ของฌานวิธีหนึ่ง วิธีต้นใช้อารมณ์ตามลำดับ แต่สลับฌานในระหว่างๆ คือ เข้าปฐมฌาน ทุติยฌาน อากาสนัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ ทุติยฌาน จตุตถฌาน วิญญาณัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ส่วนวิธีที่ ๒ เข้าฌานตามลำดับแต่สลับอารมณ์ คือฌานที่หนึ่งใช้ปฐมวิกสิณเป็นอารมณ์พอถึงฌานที่ ๒ ใช้เตโชกสิณเป็นอารมณ์ ฯลฯ ตัวอย่างเป็นดังนี้

- ปฐม – ปฐวิ,
- ทุติย – เตโช,
- ตติย – นิล,
- จตุตถ – โลหิตะ,
- อากาสนัญญายตนะ – อาโป,
- วิญญาณัญญายตนะ – วาโย,
- อากิญจัญญายตนะ – ปีตะ,
- เนวสัญญานาสัญญายตนะ – โอทาทะ

แล้วยังมีพลิกแพลงต่อไปอีก คือ สลับทั้งฉานทั้งอารมณ์ของฉาน การกำหนดเวลาใช้ลูก สลักตั้งในข้อ ก.

ง. เข้าวัฏฏ์ ได้แก่การเข้าฉานเป็นวงกลม คือ เข้าไปตามลำดับฉานถึงที่สุด แล้วกลับ เข้าฉานที่ ๑ ไปอีก วนไปจะก็รอบก็แล้วแต่ความพอใจของผู้เล่น การกำหนดเวลาใช้ลูก สลัก เช่นเดียวกับในข้อ ก. วิธีเข้าฉานแบบวงกลมนี้ท่านสมมุติเรียกอีกอย่างว่า “ห้วงลูกแก้ว” ดูกี่ สมจริง เพราะจิตใจที่ดำรงอยู่ในฉานย่อมส่องใสเหมือนแก้ว เมื่อเข้าฉานเป็นวงกลมก็ย่อมทำให้ แก้วคือใจนั้นเกิดเป็นวงกลมขึ้น และวงกลมนั้นก็เกี่ยวเนื่องกันไปดุจสายสร้อยสังวาล หากจะเรียกให้ สละสลวยขึ้นอีกว่า “สังวาลแก้ว” ก็น่าจะเหมาะดี.

การใช้ลูกสลักเป็นเครื่องกำหนดเวลานั้น ใช้แต่ในเมื่อยังไม่ชำนาญในการกำหนดเวลา ครั้น ชำนาญในการกำหนดเวลาด้วยใจแล้ว ก็เลิกใช้ลูกสลักได้.

๒. จิตตึกิพา จิตที่ได้รับการอบรมด้วยสมาธิตั้งแต่ชั้นต่ำๆ เพียงความเป็นหนึ่งของจิตชั่ว ขณะหนึ่งขึ้นไป จนถึงความสงบประณีตของจิตชั้นสูงสุด และที่ได้อบรมด้วยคุณธรรมต่างๆ มี ศรัทธาความเชื่อเป็นต้น ย่อมเกิดมีพลละอำนาจ สามารถทำการพลิกแพลงผาดโผนได้แปลกๆ ย่อม ก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเกิดพละนามัยเพิ่มพูนขึ้นด้วย การเล่นกีฬาทางจิตนี้ไม่ มีขอบเขตจำกัด อาจดัดแปลงพลิกแพลงเล่นได้ตามชอบใจ แต่ต้องเป็นกีฬาที่เป็นประโยชน์ด้วย จะกำหนดไว้พอเป็นแนวคิดดังต่อไปนี้

ก. แบบกายบริหาร เป็นการเล่นเพื่อบริหารกายให้มีสุขภาพอนามัยดี และเพื่อเป็นกายค ติาสติด้วย วิธีเล่น ใช้จิตที่ประกอบด้วยกระแสต่างๆ พุ่งผ่านไปทั่วร่างกายทุกๆ ส่วน ให้สัมผัสด้วย กระแสจิตตามชนิดที่ต้องการ ท่านกำหนดกระแสจิตที่ควรใช้ไว้ ดังนี้

๑. จิตประกอบด้วยกระแสวิตก คือความคิด
๒. จิตประกอบด้วยกระแสวิจารณ์ คือความอ่าน
๓. จิตประกอบด้วยกระแสที่ปราศจากวิตกวิจารณ์
๔. จิตประกอบด้วยกระแสปีติ คือความชื่นบาน
๕. จิตประกอบด้วยกระแสปราศจากปีติ
๖. จิตประกอบด้วยกระแสความสุขใจ
๗. จิตประกอบด้วยกระแสอุเบกขา คือความมีใจเป็นกลาง.

ทำจิตให้ประกอบด้วยกระแสเหล่านี้อันใดอันหนึ่ง แล้วแผ่กระแสขึ้นไปยังส่วนต่างๆ ของ ร่างกายจากบนถึงล่าง จากล่างถึงบน กลับไปกลับมามากหลายๆ เทียว จะใช้อิริยาบถนอนหรือนั่งก็ได้ ทางกายเมื่อได้รับสัมผัสกับกระแสจิตทั่วถึงเช่นนี้ ย่อมมีกำลังกระปรี้กระเปร่า เลือดลมย่อมเดิน สะดวก ทำให้ผิวพรรณสดใสขึ้น.

อนึ่ง จิตที่นำกระแสแผ่ชานไปตามส่วนต่างๆ ของร่างกายนั้น จะบังเกิดความรู้จักส่วน ต่างๆ ของร่างกายดีขึ้น เท่ากับเรียนรู้อวัยวะวิชาควิทยาไปในตัว.

นอกจากกระแสจิต ๗ ประการ ดังกล่าวแล้ว แสงสีต่างๆ ก็ประกอบเป็นกระแสจิตได้ เช่นเดียวกัน แสงสีนวลที่เรียกว่า อาโลกะ ก็เป็นประโยชน์ในทางบำบัดโรคในกายบางประการ ทั้ง

ทำให้ผิวพรรณผุดผ่องคล้ายทาด้วยแป้งนวลขณะนั้น แสงสีเหลืองอ่อนอีกหนึ่งเป็นประโยชน์ทำให้ร่างกายสดชื่น ผิวพรรณสดใสเปล่งปลั่ง วิธีทำ กำหนดจิตให้ประกอบด้วยแสงสว่างสีนวล หรือสีเหลืองอ่อนดังกล่าวแล้ว แล้วแผ่กระจายแสงสีนั้นไปทั่วสรรพางค์กายทุกส่วน ทวนขึ้น-ตามลงหลายๆ เที้ยว ก็จะได้ประโยชน์ดังกล่าวแล้ว.

ข. แบบจิตตบริหาร เป็นการกีฬาเพื่อบริหารจิตให้มีสุขภาพอนามัยและอิทธิพล ควบคู่กับความเพลิดเพลิน เพราะธรรมชาติของจิตใจก็เป็นสิ่งที่ต้องการการบริหารเช่นเดียวกับร่างกาย จิตใจที่ได้รับการบริหารดี ย่อมมีความสุข ปราศจากโรค และมีอิทธิพล ความฉลาดในกระบวนการจิต ย่อมเป็นประโยชน์ในการบริหารจิตอย่างมาก การทำอะไรอย่างเป็นการเป็นงานเสมอไป ย่อมทำให้รู้สึกเหน็ดเหนื่อยและระอิดระอา ถ้าทำเป็นการกีฬาเสียบ้าง แม้จะต้องเหน็ดเหนื่อยก็รู้สึกทำให้เกิดกำลังใจ มีความเข้มแข็งเบิกบานดีขึ้น ฉะนั้น ประชาญทางจิตใจท่านจึงกำหนดให้มีกีฬาทางจิตใจขึ้นใช้ จิตตกีฬาที่จะเป็นประโยชน์บริหารจิตใจนั้นก็ ได้แก่ การแต่งอารมณ์ คือแต่งความรู้สึกให้เป็นไปในสิ่งต่างๆ หรือโดยวิธีต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. แต่งความรู้สึกตามกระแส ทุกสิ่งย่อมมีกระแสในตัวของมันเอง สิ่งที่น่ารักก็มีกระแสความรักเป็นประจำ สิ่งที่น่าเกลียดก็มีกระแสความเกลียดเป็นประจำ เมื่อเราได้ประสบหรือนึกถึงสิ่งที่น่ารักหรือน่าเกลียด เราก็จะเกิดความรู้สึกรักหรือเกลียดขึ้นทันที การแต่งความรู้สึกอนุโลมตามกระแสของสิ่งนั้นๆ อย่างนี้ เป็นจิตตกีฬาขั้นแรกทำได้ง่าย.

๒. แต่งความรู้สึกทวนกระแส ทุกสิ่งย่อมมีกระแสดังกล่าวในข้อ ๑. ที่นี้ให้พยายามทำความรู้สึกทวนกระแสของสิ่งนั้นๆ ขึ้นไป คือ แทนที่จะรู้สึกรักในสิ่งน่ารัก ก็ให้รู้สึกเกลียด แทนที่จะรู้สึกเกลียดในสิ่งน่าเกลียด ก็ให้รู้สึกไม่เกลียด ดังนี้ เป็นต้น ขั้นนี้ออกจะทำได้ยาก แต่ถ้าทำได้จะเป็นประโยชน์มาก.

๓. แต่งความรู้สึกตัดกระแส คือให้รู้สึกรักก็ได้ ไม่รักก็ได้ ทั้งในสิ่งน่ารักทั้งในสิ่งไม่น่ารัก ทำให้รู้สึกเกลียดก็ได้ รู้สึกไม่เกลียดก็ได้ ทั้งในสิ่งน่าเกลียดทั้งในสิ่งไม่น่าเกลียด ขั้นนี้ยิ่งทำได้ยาก ถ้าทำได้ก็เป็นประโยชน์ยิ่ง.

๔. แต่งความรู้สึกเป็นกลางระหว่างกระแส คือ ให้มีความรู้สึกเป็นกลางในสิ่งน่ารักและน่าเกลียด ในสิ่งน่ายินดีและน่ายินร้าย ในสิ่งน่าตื่นเต้นและไม่น่าตื่นเต้น ฯลฯ ขั้นนี้ทำได้ยากที่สุด และถ้าทำได้ก็เป็นประโยชน์ที่สุด.

๕. กำหนดความรู้สึกเห็นเป็นอสุภะขึ้นในร่างกายตนเอง หรือในร่างกายของผู้อื่นอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าจิตตนเองมีกามราคะอยู่ กามราคะก็จะดับไปจากจิตทันที ถ้ากามราคะมีอยู่ในจิตของผู้อื่นซึ่งเป็นผู้ถูกเพ่งให้เป็นอสุภะนั้น กามราคะก็จะดับไปจากจิตผู้นั้นทันที.

๖. กำหนดความรู้สึกเมตตาขึ้นในจิตให้เต็มเปี่ยม แล้วกระจายความรู้สึกนั้นออกไปจากตัวโดยรอบๆ ทุกทิศทุกทาง เป็นปริมณฑลกว้างออกไปโดยลำดับ จนไม่มีขอบเขต ครอบคลุมโลกไว้ทั้งหมด แล้วทวนกลับคืนเข้าหาตัวเอง จะเกิดเมตตาพละขึ้นในตน สามารถระงับความเป็นศัตรูที่มีอยู่ในผู้อื่นได้ และทำให้บังเกิดจิตเมตตาขึ้นในคนทั้งหลาย ในสัตว์ทั้งปวง.

๗. กำหนดความรู้สึกกรุณา-มุทิตา-อุเบกขา ขึ้นในจิตให้เต็มเปี่ยมแล้วทำโดยนัยข้อ ๖ จะเกิดกรุณาพละ มุทิตาพละ และอุเบกขาพละขึ้นในตน กรุณาพละสามารถกำจัดวิหิงสาคือความเบียดเบียนได้ มุทิตาพละสามารถระงับความริษยา และปลุกความชื่นบานแก่บุคคลได้ อุเบกขาพละสามารถระงับกามราคะ ความกำหนัดในเพศตรงกันข้ามให้สงบลงได้.

๘. กำหนดให้เห็นผลอำนาจ อันมีอยู่ในสิ่งต่างๆ เช่น กำลังข้างสารเป็นต้น แล้วน้อมนึกให้รู้สึกว่าการกำลังอำนาจของสิ่งนั้นๆ ได้มีอยู่ในตัวของตน จะบังเกิดมีกำลังขึ้น เสมอกับกำลังของสิ่งที่ตนกำหนดเห็นนั้น.

๙. กำหนดให้เกิดความรู้สึกว่า กายของตนเบาเหมือนสำลี และมีความรวดเร็วดังกำลังของจิต จะบังเกิดอิทธิพลขึ้น ทำให้การเดินทางถึงเร็ว ไม่รู้สึกเหน็ดเหนื่อย.

๑๐. กำหนดความสว่างแจ่มใสขึ้นในใจ แล้วแผ่กระจายความสว่างนั้นออกไปรอบๆ ตัวเป็นปริณทล แผ่กว้างออกไปโดยลำดับจนทั่วโลกทั้งสิ้น จะทำให้รู้สึกปลอดโปร่ง แลเห็นโลกกว้างขวางไม่คับแคบ.

๑๑. กำหนดความรู้สึกกลืนต่างๆ ขึ้น ให้รู้สึกประหนึ่งว่ากลืนนั้นๆ ได้มีอยู่ ณ ที่นั้น ในขณะที่นั้นจะเกิดอิทธิพลในการสร้างกลืนขึ้น ให้ปรากฏในความรู้สึกของผู้อื่นได้ด้วย สามารถระงับกลิ่นที่ไม่พึงประสงค์ สร้างกลิ่นที่พึงประสงค์ขึ้นใช้ได้ด้วยอำนาจใจ.

๑๒. กำหนดความรู้สึกนึกเห็นภาพของสิ่งต่างๆ เช่น ดอกไม้เป็นต้น ให้ชัดเจนตนเอง แล้วให้รู้สึกประหนึ่งว่าภาพนั้นได้ปรากฏแก่สายตาของผู้อื่นด้วย จะบังเกิดอิทธิพลสามารถเนรมิตภาพของสิ่งต่างๆ ขึ้นให้ปรากฏแก่สายตาของคนอื่นๆ ได้.

การศึกษา เท่าที่ได้กำหนดไว้พอเป็นตัวอย่างนี้ ถ้าพยายามเล่นทุกๆ วัน ย่อมจะได้ผลคุ้มค่าของเวลาไม่เหนื่อยเปล่า ขอให้ท่านทดลองเล่นดู แล้วจะติดใจ.

ค. แบบอิทธิพล เป็นกีฬาชนิดที่เพิ่มพูนผลอำนาจสามารถในสิ่งต่างๆ อย่างน่าอัศจรรย์เป็นการบริหารทั้งกายและจิตไปพร้อมๆ กัน แบบนี้ต้องใช้อวัยวะเป็นที่กำหนด คือเป็นจุดแห่งของจิต พระโบราณจารย์กำหนดไว้ ๙ แห่ง โยคีกำหนดไว้มากกว่า ๙ แห่ง เมื่อเพ่งตรงอวัยวะนั้นๆ จะบังเกิดผลคือ อิทธิพลต่างๆ กัน ดังต่อไปนี้

๑. ตรงท้องน้อยใต้สะดือประมาณ ๒ นิ้ว จะบังเกิดผลอ่อนบรรเทาทุกขเวทนาทางกายลงได้.

๒. ตรงสะดือ จะบังเกิดรู้เห็นส่วนต่างๆ ของร่างกายขึ้นตามความเป็นจริง.

๓. ตรงเหนือสะดือประมาณ ๒ นิ้ว จะบังเกิดความรู้สึกกำหนด และเกิดกำลังกาย กระปรี้กระเปร่าขึ้น.

๔. ตรงทรวงอกระดับหัวใจ จะบังเกิดการตรัสรู้ขึ้น.

๕. ตรงคอกกลาง ใต้ลูกกระเดือก จะทำให้หลับ.

๖. ตรงคอกกลาง เหนือลูกกระเดือก จะทำให้หายใจ.

๗. ตรงปลายจมูก จะก่อให้เกิดความปิติยินดี ซาบซ่าน.

๘. ตรงลูกตา จะบังเกิดจิตตานุภาพ.

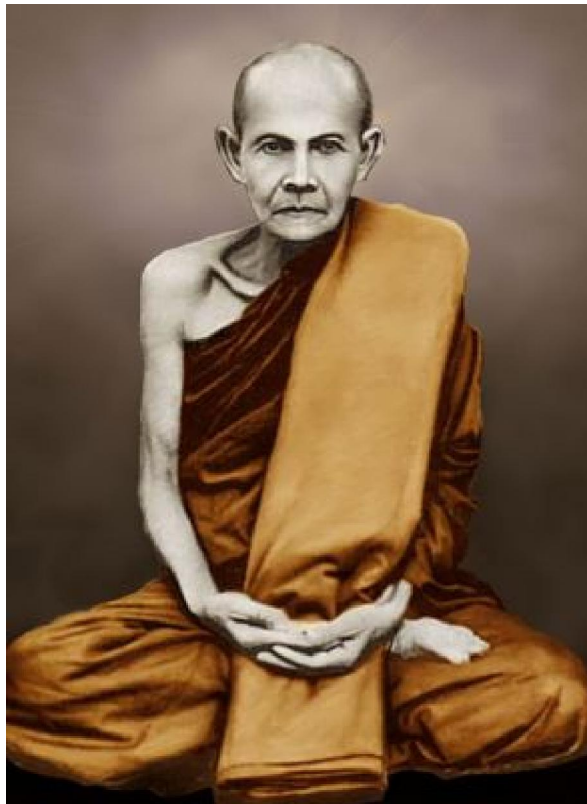
๙. ตรงระหว่างคิ้ว จะบังเกิดความตื่น หายง่วงได้.

๑๐. ตรงกลางกระหม่อม จะบังเกิดปฏิภาณผ่องแผ้ว และสามารถเห็นทวยเทพได้ด้วย.

๑๑. ตรงท้ายทอย จะไม่รู้สึกรู้ออกทุกขเวทนาทางกายแต่ประการใด เป็นที่หลบเวทนาได้ดี.

๑๒. ตรงประสาททั้ง ๕ จะบังเกิดสัมผัสญาณ มีความสามารถรับรู้สิ่งที่มาสัมผัสทางประสาททั้ง ๕ ได้ดี.

นอกจากที่ระบุไว้ก็มีอีกหลายแห่ง แต่เห็นว่าเกินความต้องการ เท่าที่ระบุไว้นี้ก็พอสมควรแล้ว เป็นที่ที่ควรฝึกหัดเพ่งจิตกำหนดเล่นๆ ดูทุกวัน วันละ ๕ นาทีถึง ๑๕ นาที ก็จะได้ผลบ้างตามสมควร อย่างน้อยก็เป็นการบริหารกายและจิต และเป็นอันได้เจริญกายคตาสติไปในตัว ท่านพรณนาอานิสงส์การเจริญกายคตาสติไว้มากมาย มีให้สำเร็จจกัญญา ๖ ประการเป็นต้น ฉะนั้นขอเชิญท่านหันมาเล่นกีฬาทางจิตในพระพุทธศาสนานี้ดูบ้าง บางทีจะสนุกดีกว่ากีฬาทางกายเป็นไฉนๆ.

หลวงปู่มั่น ฐิริทตโต

บทที่ ๕

วิธีปลูกสร้างทิพยอำนาจ

บัดนี้มาถึงบทสำคัญ ซึ่งเป็นจุดหมายของหนังสือเล่มนี้แล้ว ข้าพเจ้าจะได้พาท่านทำความเข้าใจลักษณะ พร้อมด้วยวิธีปลูกสร้างทิพยอำนาจแต่ละประการ ตามหัวข้อที่ได้ยกขึ้นไว้ในบทหน้านั้นแล้ว.

แต่ก่อนที่จะนำท่านไปทำความเข้าใจลักษณะทิพยอำนาจแต่ละประการนั้นจะขอพาท่านทำความเข้าใจในส่วนทั่วไปเสียก่อน เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้าซึ่งจำต้องเข้าใจกระจ่างแจ่มเสียแต่เบื้องต้น จึงจะไม่เกิดเป็นปัญหายุ่งยากในระหว่างที่ทำความเข้าใจทิพยอำนาจแต่ละประการนั้น.

คำว่า “ทิพยอำนาจ” เป็นคำที่ข้าพเจ้าบัญญัติขึ้นเอง เพื่อเรียกอิทธิญาและวิชาชั้นสูงในพระพุทธศาสนาอย่างสั้นๆ เท่านั้น อิทธิญาและวิชาในพระพุทธศาสนานั้น เป็นวิชาที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ คล้ายสำเร็จด้วยอำนาจเทพเจ้า ทั้งบางวิชาก็มีชื่อเรียกว่า “ทิพย...” เสียด้วย เช่น ทิพโสต ทิพจักขุ แต่ข้าพเจ้ามุ่งหมายจะรวมเรียกวิชานั้นๆ ด้วยคำสั้นๆ ให้เรียกง่ายๆ และเหมาะสมเท่านั้น ฉะนั้น ขอท่านผู้อ่านอย่าได้ตีความหมายของชื่อนี้ไปเป็นอย่างอื่น.

อิทธิญาในพระพุทธศาสนามี ๖ ประการ ส่วนวิชาชั้นสูงในพระพุทธศาสนามีหลายประเภท เรียกว่าวิชา ๓ ประการบ้าง วิชา ๘ ประการบ้าง เมื่อประมวลอิทธิญาและวิชาเข้ากันแยกเรียกเฉพาะแต่ที่แปลกกันได้เพียง ๘ ประการ ดังจะยกชื่อมาไว้อีก ดังนี้

๑. อิทธิวิธี ฤทธิ์ต่างๆ
๒. มโนมยิทธิ ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ
๓. เจโตปริยญาณ รู้จักใจของผู้อื่น
๔. ทิพโสต หูทิพย์
๕. ปุพเพนิวาสานุสสติ ระลึกชาติก่อนได้
๖. ทิพจักขุ ตาทิพย์
๗. จุตูปปาตญาณ รู้สัตว์เกิด-ตาย ได้ดี-ตกยากด้วยอำนาจกรรม
๘. อาสวักขยญาณ รู้จักทำอสังขารให้สิ้นไป

ทิพยอำนาจ ๘ ประการนี้ มีขีดขั้นของความสำเร็จอยู่สองขั้น คือขั้นโลกีย์และขั้นโลกุตตระ トラบใดที่ยังไม่บรรลุถึงอาสวักขยญาณ トラบนั้นยังเป็นขั้นโลกีย์ เมื่อใดบรรลุถึงอาสวักขยญาณ เมื่อนั้นชื่อว่าสำเร็จถึงขั้นโลกุตตระ ทิพยอำนาจขั้นโลกีย์ไม่มั่นคง อาจเสื่อมหายไปได้ในเมื่อรักษาไม่ดีหรือพลั้งพลาดศีลธรรมร้ายแรงขึ้น เพราะยังไม่มีอะไรเป็นประกัน ครั้นสำเร็จถึงขั้นโลกุตตระแล้วทิพยอำนาจทั้งหมดกลายเป็นมั่นคงสภาพ ไม่เสื่อมสลาย เพราะมีอาสวักขยญาณเป็นประกัน จิตใจของผู้บรรลุถึงอาสวักขยญาณเป็นจิตใจมั่นคง ไม่หวาดสะดุ้ง แม้จะร้ายแรงสักปานใดก็ตาม เมื่อจิตมั่นคงเช่นนั้นฐานอันเป็นฐานรองของทิพยอำนาจก็มั่นคง ทิพยอำนาจจึงมั่นคงไปด้วย.

ผู้จะปลูกสร้างทิพยอำนาจ จะตั้งจุดหมายเอาเพียงชั้นโลกีย์หรือมุ่งถึงชั้นโลกุตระก็ได้ตามใจ เพราะเป็นสิทธิของผู้ปฏิบัติแต่ละคนโดยเฉพาะ ผู้ปฏิบัติจะบรรลุถึงจุดหมายที่ตนตั้งไว้หรือไม่ นั้นย่อมแล้วแต่การปฏิบัติเป็นประมาณ ถ้าการปฏิบัติเป็นไปถูกต้องตามวิธีและเป็นไปสม่ำเสมอดี พร้อมทั้งวาสนาบารมีหนุนหลังอยู่แล้ว ย่อมจะบรรลุถึงจุดหมายประสงค์ ถ้าการปฏิบัติไม่เป็นดังว่ามาแล้ว ก็ยากที่จะบรรลุถึงจุดหมายที่ตั้งไว้ มีผู้กล่าวว่า ถ้าปฏิบัติเจริญภาวนาจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ไปก่อน ตนจะไม่ได้ลิ้มรสของโลกียสุขสมปรารถนาตั้งนั้นก็มิ ข้าพเจ้าขอแนะนำว่าถ้าจะกลัวสำเร็จแล้ว กลัวไม่สำเร็จยังดีกว่า เพราะเมื่อใจไม่เอาแล้วจะให้ได้พระอรหันต์โดยบังเอิญนั้นเป็นไม่มีเลย ข้าพเจ้าเคยเห็นแต่ผู้ปฏิบัติไม่บรรลุถึงจุดหมายที่ตนตั้งไว้นั้นแหละมากกว่าผู้บรรลุถึงจุดหมาย ทั้งนี้ก็เพราะพระอรหันต์ผลหรืออัสวักขยญาณนั้น เป็นภูมิธรรมที่สูงที่สุดในพระพุทธศาสนา ผู้จะบรรลุถึงภูมินั้นจะต้องเป็นบุคคลผู้มีบุญล้นเหลือ คนจนบุญไม่อาจบรรลุถึงภูมินั้นได้ ผู้กลัวจะบรรลุนี้รู้ตัวแน่นอนหรือว่ามีบุญเหลือล้น คนที่กลัวความสุขก็คือคนไม่มีสุข ภูมิพระอรหันต์เป็นภูมิที่มีสุขที่สุด ผู้ไม่เคยลิ้มรสความสุขประณีต เคยประสบแต่สุขเจือทุกข์จึงหวาดกลัวต่อความสุขล้วนๆ อันมีอยู่ในภูมิพระอรหันต์นั้น ถ้าบุคคลเป็นผู้มีบุญได้ก่อสร้างมามากแล้วจะไม่กลัวต่อการบรรลุภูมิพระอรหันต์ตผลเลย เมื่อเริ่มลงมือปฏิบัติเจริญภาวนาก็จะบังเกิดปีติ ดุจดี้ม อยากรเจริญให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ไม่ยอมถอยหลังเลยทีเดียว.

อนึ่ง อยากขอทำความเข้าใจกับผู้ศึกษาทิพยอำนาจนี้อีกว่า ทิพยอำนาจเป็นความรู้ความสามารถนำมหัศจรรย์ เหนือความรู้ความสามารถของมนุษย์สามัญ ย่อมจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานอันสูงกว่าธรรมดา คือว่า ก่อนจะสำเร็จถึงขั้นทิพยอำนาจนี้ จะต้องสำเร็จภูมิธรรมขั้นที่เรียกว่าฌานมาแล้ว ประกอบกับมีศีลธรรมดีงามประจำใจด้วย ฌานนั้นหมายถึง ฌานมาตรฐาน ๔ ประการ ที่กล่าวในบทที่ ๑ - ๒ เป็นสำคัญ ฌานที่สูงกว่านั้นเป็นเครื่องอุปกรณ์ช่วยให้สำเร็จทิพยอำนาจเร็วเข้า ฉะนั้น ผู้ศึกษาอย่าลืมความสำคัญของฌานและศีลธรรมอันดีในเมื่อจะทำการปลูกสร้างทิพยอำนาจ เปรียบเหมือนเราจะสร้างบ้าน จำต้องแสวงหาเครื่องเรือนมาให้พร้อม แล้วต้องทำพื้นที่ตรงจะปลูกนั้นให้ราบเรียบแน่นหนาถาวรด้วย เรือนที่ปลูกขึ้นจึงจะมั่นคงฉ้นใด การปลูกสร้างทิพยอำนาจก็เป็นฉนั้น เมื่อได้ทำความเข้าใจในส่วนทั่วไปฉนั้นแล้ว ข้าพเจ้าจะพาท่านไปทำความเข้าใจกับทิพยอำนาจแต่ละประการนั้นต่อไป ทิพยอำนาจแต่ละประการ มีเหตุผลและวิธีการที่จำต้องพูดมากจึงจะเข้าใจกัน ทิพยอำนาจมีถึง ๘ ประการ เมื่อบรรจุลงในบทเดียวก็จะเป็นบทใหญ่มาก จึงได้แยกออกเป็นบทๆ นับตั้งแต่บทนี้จนถึงบทที่ ๑๒ ดังท่านจะได้อ่านต่อไปข้างหน้า แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าต่างจุดหมายกัน มีจุดหมายอันเดียวกัน คือ บอกวิธีปลูกสร้างทิพยอำนาจทั้งสิ้น.

อิทธิวิธี ฤทธิ์ต่างๆ

คำว่าฤทธิ์ในภาษาไทยของเรา ย่อมเป็นที่เข้าใจกันอยู่ว่า หมายถึงการทำสิ่งที่น่าอัศจรรย์สำเร็จได้เกินวิสัยของคนธรรมดา ซึ่งมีความหมายตรงกับที่มาของคำนี้ในภาษาบาลีแล้ว จึงไม่

จำเป็นต้องอธิบายความหมายให้ยืดยาว ฉะนั้น จะได้นำเอาประเภทของฤทธิ์ตามที่ท่านจำแนกไว้ในพระบาลีมาตั้งไว้ แล้วทำความเข้าใจเป็นอย่างไรๆ ไปทีเดียว ดังต่อไปนี้

ฤทธิ์มี ๑๐ ประเภท คือ

๑. อธิษฐานฤทธิ์ ฤทธิ์ที่ต้องอธิษฐานให้สำเร็จ
  ๒. วิภพนาฤทธิ์ ฤทธิ์ที่ต้องทำอย่างผาดแผลง
  ๓. มโนมัยฤทธิ์ ฤทธิ์สำเร็จด้วยกำลังใจ
  ๔. ญาณวิปหาราฤทธิ์ ฤทธิ์สำเร็จด้วยกำลังญาณ
  ๕. สมาธิหาราฤทธิ์ ฤทธิ์สำเร็จด้วยอำนาจสมาธิ
  ๖. อริยฤทธิ์ ฤทธิ์สำเร็จด้วยวิสัยของพระอริยเจ้า
  ๗. กัมมวิปากชาฤทธิ์ ฤทธิ์เกิดแต่ผลกรรม
  ๘. ปุญญฤทธิ์ ฤทธิ์ของผู้มีบุญ
  ๙. วิชขามัยฤทธิ์ ฤทธิ์สำเร็จด้วยวิทยา
  ๑๐. สัมปโยคปัจจยิฉณนฤทธิ์ ฤทธิ์ที่สำเร็จเพราะประกอบกิจกุศลให้สำเร็จไป.
- จะได้ทำความเข้าใจเป็นข้อๆ ไป ดังต่อไปนี้

๑. **อธิษฐานฤทธิ์** ฤทธิ์ที่ต้องอธิษฐานให้สำเร็จนี้ เป็นข้อมุ่งหมายของอิทธิวิธีนี้โดยเฉพาะ เพราะว่า เมื่อกล่าวถึงอิทธิวิธีแล้ว พระผู้มีพระภาคทรงจำแนกไว้แต่ประเภทอธิษฐานฤทธิ์ประเภทเดียว ฤทธิ์ที่ต้องทำการอธิษฐานให้สำเร็จนี้มีหลายหลาก ล้วนแต่เป็นฤทธิ์ที่น่าอัศจรรย์ยิ่ง เช่น คนๆ เดียวอธิษฐานให้เป็นมากคนได้ คนมากอธิษฐานให้เป็นคนเดียวได้ ที่กำบังไม่เปิดเผยอธิษฐานให้เป็นที่เปิดเผยได้ ที่เปิดเผยอธิษฐานให้เป็นที่กำบังได้ อธิษฐานให้ฝากำแพง ภูเขา กลายเป็นอากาศแล้วเดินผ่านไปไม่ได้ติดขัด เหมือนไปในที่ว่างฉะนั้น อธิษฐานให้ดินเป็นน้ำแล้วดำเล่นได้เหมือนดำน้ำฉะนั้น อธิษฐานให้น้ำเป็นแผ่นดินแล้วเดินไปบนน้ำได้เหมือนเดินบนพื้นดินฉะนั้น อธิษฐานให้อากาศเป็นดินแล้วนั่งขัดสมาธิลอยไปบนอากาศได้เหมือนนอนฉะนั้น นอกจากนั่งขัดสมาธิแล้วจะเดินยืนนั่งนอนไปในพื้นอากาศอย่างปกติเหมือนบนดินก็ได้ อธิษฐานให้ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์มาอยู่ใกล้ๆ มือแล้วลูบคลำจับต้องด้วยมือเล่นได้ เหมือนคนจับต้องลูบคลำรูปอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้ๆ มือฉะนั้น และอธิษฐานให้ที่ไกลเป็นใกล้ ที่ใกล้เป็นไกล ของมากให้น้อย ของน้อยให้มาก ต้องการเห็นรูปพรหมด้วยทิพยจักขุก็ได้ ต้องการฟังเสียงพรหมด้วยทิพยโสตก็ได้ ต้องการรู้จิตของพรหมด้วยเจโตปริยญาณก็ได้ ต้องการไปพรหมโลกแล้วอธิษฐานให้กายเหมือนจิตให้จิตเหมือนกายแล้วไปพรหมโลกโดยปรากฏกายก็ได้ ไม่ปรากฏกายก็ได้ เนรมิตรูปให้มือวิยะครบถ้วนอินทรีย์บริบูรณ์สำเร็จด้วยใจแล้วไปปรากฏที่พรหมโลกก็ได้ ถ้าจำนงจะเดินยืนนั่งนอนในพรหมโลกนั้นก็ทำได้ ถ้าจำนงจะบังควัน ทำเปลวเพลิง แสดงธรรมถามปัญหาแก้ปัญหายืนพูดจาสนทนากับพรหมก็ทำได้ทุกประการ อย่างนี้แลเรียกว่าอธิษฐานฤทธิ์.

๒. **วิภพนาฤทธิ์** ฤทธิ์ที่ต้องทำอย่างผาดแผลงนั้น ท่านยกตัวอย่างพระสาวกของสมเด็จพระสังฆราชสัมมาสัมพุทธเจ้า มีนามว่าอภิกุ ไปยืนอยู่ในพรหมโลกแล้วยังพันโลกธาตุให้รู้แจ้งทางเสียงคือให้ได้ยินเสียง ปรากฏกายแสดงธรรมบ้าง ไม่ปรากฏกายแสดงธรรมบ้าง ปรากฏแต่กึ่งกายท่อน

บนแสดงธรรมบ้าง ท่านละเพศปกติเสียแล้วแสดงเพศเป็นเด็กบ้าง เพศนาคบ้าง เพศครุฑบ้าง เพศยักษ์บ้าง เพศอสูรบ้าง เพศพระอินทร์บ้าง เพศเทพเจ้าบ้าง เพศพรหมบ้าง เพศสมุทราชบ้าง เพศภูเขаб้าง เพศป่าบ้าง เพศราชสีห์บ้าง เพศเสือโคร่งบ้าง เพศเสือเหลืองบ้าง แสดงกองทัพเหล่าต่างๆ คือ พลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้าบ้าง อย่างนี้เรียกว่าวิภูพนาฤทธิ์ ในพุทธสมัยแห่งพระผู้มีพระภาคของเรา ก็ปรากฏว่า มีพระสาวกแสดงฤทธิ์ชนิดนี้เหมือนกัน แม้พระภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนก็ทำได้ เช่นพระเวททัตทำฤทธิ์ชนิดนี้ให้พระเจ้าอชาตศัตรูเมื่อยังเป็นยุพราชเกิดล้อมไสจนได้คบคิดกันทำอนันตริยกรรมอย่างโหดร้ายเพราะความโลภ แล้วถึงความวิบัติฉิบหายในปัจจุบันทันตา เว้นแต่พระเจ้าอชาตศัตรูเท่านั้นที่กรรมมิให้ผลทันตาเห็น เพราะกรรมไม่ร้ายแรงเท่าพระเวททัต ทั้งรู้พระองค์ทันแล้วรีบแก้ไข ก่อนที่กรรมจะให้ผลในปัจจุบัน ต่อมาเมื่อพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้ว ก็ทรงได้เป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ยกสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกด้วย จึงทำให้กรรมหนักกลายเป็นเบาได้บ้าง.

๓. **มโนมัยฤทธิ์** ฤทธิ์สำเร็จด้วยกำลังใจนี้ จัดเป็นทิพยอำนาจอีกประการหนึ่งต่างหาก จะได้อธิบายภายหลัง.

๔. **ญาณวิปหาราฤทธิ์** ฤทธิ์สำเร็จด้วยกำลังญาณนั้น ท่านแสดงไว้ว่า การละความสำคัญว่าเที่ยง เป็นสุข อุตตา ฯลฯ ได้สำเร็จด้วยปัญญาเห็นตามเป็นจริงของสังขารว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ฯลฯ นั้นเป็นฤทธิ์ประเภทหนึ่ง รวมความว่า วิปัสสนาญาณก็เป็นฤทธิ์ เพราะสำเร็จกิจกำจัดกิเลสได้.

๕. **สมาธิหาราฤทธิ์** ฤทธิ์สำเร็จด้วยอำนาจสมาธินั้น ท่านแสดงไว้ว่า การละนิเวรณได้สำเร็จด้วยปฐมฌาน ฯลฯ การละอาภิวัจฉญาณตนสัญญาได้สำเร็จด้วยเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ก็จัดเป็นฤทธิ์อีกประการหนึ่ง รวมความว่า ฌานสมาบัติซึ่งทำหน้าที่กำจัดกิเลสหรืออธรรมอันเป็นข้าศึกของสมาบัติให้สำเร็จได้ ก็จัดเป็นฤทธิ์ด้วย ฉะนั้น ผู้บรรลุฌานแม้แต่ปฐมฌานก็ชื่อว่าสำเร็จฤทธิ์ประเภทนี้แล้ว.

๖. **อริยฤทธิ์** ฤทธิ์สำเร็จด้วยวิสัยของพระอริยเจ้านั้น ท่านแสดงตัวอย่างไว้ว่า สามารถกำหนดความไม่รังเกียจในสิ่งน่าเกลียด สามารถกำหนดความรังเกียจในสิ่งไม่น่าเกลียด สามารถกำหนดความไม่รังเกียจทั้งในสิ่งน่าเกลียด-ทั้งในสิ่งไม่น่าเกลียด สามารถกำหนดความรังเกียจทั้งในสิ่งไม่น่าเกลียด-ทั้งในสิ่งน่าเกลียด และสามารถวางใจเป็นกลางอย่างมีสติสัมปชัญญะ ทั้งในสิ่งน่าเกลียดและไม่น่าเกลียดนั้นได้ ท่านอธิบายว่า เป็นด้วยอำนาจเมตตา หรือเห็นเป็นธาตุไปจึงไม่รังเกียจ และในด้านรังเกียจนั้นเป็นด้วยอำนาจการเห็นโดยเป็นสิ่งไม่งามหรือไม่เที่ยง ส่วนสามารถวางใจเป็นกลางได้นั้น ท่านว่ามีอุเบกขาในอารมณ์ ๖ โดยปกติซึ่งเป็นคุณลักษณะของพระอรหันต์ โดยเฉพาะ บุคคลผู้มีความสามารถบังคับความรู้สึกของตนได้ดีนั้นท่านยอมยกให้พระอริยเจ้า เพราะได้ผ่านการฝึกฝนอบรมจิตใจมาอย่างดีแล้ว ปุถุชนไม่สามารถบังคับความรู้สึกของตนได้ดีเหมือนพระอริยเจ้า ฉะนั้น ความสามารถบังคับความรู้สึกของตนได้จึงจัดเป็นฤทธิ์ประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นผลของการประพฤติธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นฤทธิ์ประเสริฐโดยฐานะเป็นเครื่องป้องกันตัวอยู่ทุกเมื่อ.

๗. **กัมมวิปากชาฤทธิ์** เกิดแต่ผลกรรม ท่านยกตัวอย่างไว้ว่า เป็นฤทธิ์ของนกทั้งปวง เทพเจ้าทั้งมวล มนุษย์บางจำพวก และวินิบาตบางเหล่า แต่ท่านมิได้ชี้ลงไปว่าได้แก่ฤทธิ์เช่นไร ข้าพเจ้าจะวาดภาพพอนึกเห็นดังนี้ ธรรมดานกบินไปในอากาศได้ทั้งหมด ความสามารถเช่นนี้ไม่มีในสัตว์ดิรัจฉานเหล่าอื่น แม้ในหมู่มนุษย์ธรรมดาาก็ไม่มี จึงจัดว่าเป็นฤทธิ์ชนิดหนึ่งซึ่งมีในหมู่นก เทพเจ้าทั้งปวงเป็นกำเนิดพิเศษไม่ต้องนอนในครรภ์ของมารดา เกิดปรากฏเป็นวิญญูชนทันที ไปมาในอากาศได้โดยปกติธรรมดา แสดงกายให้ปรากฏก็ได้ ไม่ให้ปรากฏก็ได้ ความสามารถเช่นนี้ไม่มีในสัตว์ประเภทอื่น จึงจัดเป็นฤทธิ์โดยกำเนิดของเหล่าเทพเจ้า ส่วนฤทธิ์ของมนุษย์บางจำพวกนั้น เห็นจะหมายความสามารถเกิดคนธรรมดาในบางกรณี เช่นเมื่อไม่นานมานี้ มีข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า มีเด็กหญิงอายุ ๑๐ กว่าขวบ สามารถร้องเพลงและเล่นเปียโนได้ดีกว่าคนที่ฝึกหัดมาตั้งนานๆ โดยที่เด็กหญิงคนนั้นได้รับการฝึกหัดเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เป็นที่ตื่นเต้นกันในชาวต่างประเทศว่าเด็กหญิงคนนั้นคงเคยเป็นนักร้องเพลงและดนตรีมาแล้วแต่ชาติก่อนเป็นแน่ จึงสามารถทำได้ดีในเวลาเล็กน้อยเช่นนี้ ส่วนวินิบาตนั้นเป็นกำเนิดของผู้ตกต่ำจำพวกหนึ่ง มีทุกข์เบาบางกว่าเปรตบางจำพวก คงเนื่องแต่พลังฉลาดในศีลธรรมเพียงเล็กน้อย แล้วตกต่ำไปสู่กำเนิดนั้น ความดีที่ทำไว้ยังตามไปอุปถัมภ์อยู่ ทำให้เป็นผู้มีฤทธิ์เดชคล้ายเทพเจ้าในบางกรณี ฤทธิ์ดังกล่าวมานี้ถ้าไม่ยอมยกให้ว่าเป็นผลของกรรมเก่าที่ทำเอาไว้แต่ชาติก่อนแล้ว ก็ไม่ทราบว่าจะยกให้เป็นอำนาจของอะไรดี เพราะไม่ปรากฏว่ามีการฝึกฝนอบรมเป็นพิเศษในปัจจุบันที่จะทำให้มีความสามารถเช่นนั้น.

๘. **บุญญฤทธิ์** ฤทธิ์ของผู้มีบุญ ท่านยกตัวอย่าง เช่น พระเจ้าจักรพรรดิสามารถเสด็จพาจาดตรงคินีเสนา ตลอดถึงคนเลี้ยงม้าเหาะไปในอากาศได้ โชติยศเรขฐี ชฎิลเรขฐี เมณฑกเรขฐี และโฆสิตเรขฐีในสมัยพุทธกาล มีบุญสมบัติเกิดขึ้นผิดประหลาดกว่ามนุษย์ธรรมดา มิได้ออกแรงทำมาหากิน แต่มีสมบัติมั่งคั่ง ทั้งไม่มีใครสามารถไปลักแย่งเอาได้ด้วย เรื่องบุญฤทธิ์นี้เรายอมรับกันว่ามีได้ เช่น พระมหากษัตริราชเจ้าผู้มีบุญญาภิสมภาร ในประวัติศาสตร์ของชาติไทยหลายพระองค์ ที่ทรงมีพระประวัติมหัศจรรย์ เช่น สมเด็จพระร่วงเจ้า กรุงสุโขทัย, สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, สมเด็จพระนารายณ์มหาราช, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, สมเด็จพระปิยมหาราช เจ้า ร.๕ เป็นต้น แม้ในหมู่สามัญชนเราก็มองรับกันว่า คนผู้จะได้ดีมีสุขนั้น นอกจากการทำดีในปัจจุบันแล้ว ย่อมต้องอาศัยบุญบารมีอดหนุนด้วย จนมีคติว่า “แข่งอะไรแข่งได้ แต่แข่งบุญวาสนาแข่งไม่ได้” ดังนี้ บุญที่ทำไว้แต่ชาติก่อนย่อมติดตามอุปถัมภ์บุคคลผู้ทำในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ส่งผลให้เป็นบุคคลดีเด่นในหมู่ชนเกินคาดหมาย สมพอเสียก็ไม่เสีย สมพอตายก็ไม่ตาย ผู้เชื่อมั่นในบุญได้ผูกเป็นคำสุภาษิตไว้ว่า “เมื่อบุญมาวาสนาช่วย ที่ป่วยก็หาย ที่หน่ายก็รัก เมื่อบุญไม่มาวาสนาไม่ช่วย ที่ป่วยก็หนัก ที่รักก็หน่าย” ดังนี้ อำนาจบุญวาสนาท่านจึงจัดว่าเป็นฤทธิ์ประเภทหนึ่งด้วยประการฉะนี้.

๙. **วิชขามัยฤทธิ์** ฤทธิ์สำเร็จด้วยวิทยา ท่านแสดงตัวอย่างไว้ว่าวิทยากร ร่ายวิทยาแล้วเหาะไปในอากาศได้ แสดงกองทัพคือพลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้า ในท้องฟ้าอากาศได้ ในสมัยปัจจุบันเรามีพยานในข้อนี้อย่างดีแล้ว คือผู้ทรงคุณวิทยาในวิทยาศาสตร์แขนงต่างๆ ได้สำแดงฤทธิ์

เดชแห่งคุณวิद्याประเภทนั้นๆ ให้ประจักษ์แก่โลกมากมาย เช่น สร้างอากาศยานพาเหินฟ้าไปได้ สร้างเครื่องส่งและรับวิทยุสามารถส่งเสียงไปปรากฏทุกมุมโลก เมื่อตั้งเครื่องรับย่อมสามารถรับฟังเสียงนั้นได้ และสามารถสร้างเครื่องส่งและรับภาพในที่ไกลได้เช่นเดียวกับส่งและรับเสียง ฯลฯ เป็นอันรับรองกันว่า ฤทธิ์ประเภทนี้มีได้แน่แล้ว.

๑๐. **สัมมัตตปิโยคปัจฉัยอิชฌณฤทธิ์** ฤทธิ์สำเร็จเพราะการประกอบกิจชอบ ท่านอธิบายว่าได้แก่การละอกุศลมีกามฉันทะเป็นต้นได้ด้วยคุณธรรมมีเนกขัมมะเป็นต้น เป็นผลสำเร็จอย่างสูงได้แก่การละสรรพกิเลสได้ด้วยพระอรหัตตมรรคเป็นผลสำเร็จ จัดเป็นฤทธิ์ประเภทหนึ่ง.

ฤทธิ์ประเภทนี้ คล้ายฤทธิ์ประเภทหมายเลข ๔-๕ ซึ่งกล่าวมาแล้ว แต่ประเภทนี้กว้างกว่า โดยหมายถึงคุณธรรมทั่วไป อันมีอำนาจกำลังกำจัดความชั่วได้ เมื่อความดีทำหน้าที่กำจัดความชั่วไปได้ชั้นหนึ่งๆ ก็จัดว่าเป็นฤทธิ์หนึ่งๆ ในประเภทนี้ได้ ส่วนฤทธิ์ประเภทหมายเลข ๔-๕ นั้น หมายถึงอำนาจวิปัสสนาปัญญาที่อำนาจฉาน เฉพาะที่ทำหน้าที่กำจัดปัจเจกของตนโดยตรงเท่านั้น ฉะนั้น บุคคลผู้ประกอบคุณงามความดีสำเร็จ กำจัดความชั่วออกจากตัวได้แม้สักอย่างหนึ่งก็ชื่อว่าฤทธิ์ในประเภทนี้บางประการแล้ว เมื่อบรรลุถึงพระอรหัตตผลก็ชื่อว่าฤทธิ์ประเภทนี้ อย่างสมบูรณ์ทันที.

บรรดาฤทธิ์ ๑๐ ประเภทนี้ ฤทธิ์ที่ประสงค์จะกล่าวในทิพยอำนาจขั้นต้นนี้ ได้แก่ฤทธิ์ ๓ ประเภทข้างต้นเท่านั้น ฤทธิ์ประเภทหมายเลข ๓ ได้ยกขึ้นเป็นทิพยอำนาจประการหนึ่งต่างหาก จึงยังเหลือสำหรับทิพยอำนาจขั้นนี้เพียง ๒ ประเภท คือ อธิษฐานฤทธิ์ กับ วิภวฤทธิ์เท่านั้น ฉะนั้น จะได้อธิบายลักษณะ เหตุผล พร้อมด้วยอุทาหรณ์ และวิธีปลูกสร้างทิพยอำนาจ ๒ ประเภทนี้ต่อไป.

อธิษฐานฤทธิ์ ปรากฏตามนิเทศที่ท่านแจกไว้มี ๑๖ ประการ คือ

๑. **พหุภาพ** ได้แก่การอธิษฐานให้คนๆ เดียวปรากฏเป็นหลายคน มีจำนวนถึงร้อย พัน หมื่น คนก็ได้ ท่านยกตัวอย่างท่านพระจูฬปันถกเถระ มีเรื่องเล่าว่า พระมหาปันถกเถระผู้พี่ชายของพระจูฬปันถกเถระ ได้ออกบวชในพระธรรมวินัยของพระศาสดา เมื่อได้ลูกลงยอดแห่งสาวกบารมีแล้วนึกถึงน้องชาย จึงไปนำมาบวชในพระธรรมวินัยด้วย น้องชายคือพระจูฬปันถกเถระนั้นปรากฏว่าสติปัญญาที่บวชให้เรียนคาสรรเสริญพระพุทธรเจ้าเพียงคาถาเดียว ตั้ง ๔ เดือนก็จะได้พี่ชายจึงขับไล่ไปตามธรรมเนียมอาจารย์กับศิษย์ พระบรมศาสดาทรงทราบว่าเป็นผู้มีอุปนิสัย หากแต่มีกรรมบางอย่างขัดขวางอยู่เล็กน้อยจึงทำให้เป็นคนทึบในตอนแรก แต่ต่อไปจะเป็นผู้เปรื่องปราดได้ จึงเสด็จไปรับมาอบรม ทรงประทานผ้าขาวผืนหนึ่งให้ถือบริกรรมว่า โรฆธรมฺ ๑ เรื่อยไป ท่านปฏิบัติตามพระพุทธรโอรานนั้น ได้เห็นมลทินมือติดผ้าขาวเศร้าหมองขึ้น เกิดวิปัสสนาญาณแจ้งใจขึ้นทันทีนั่นเอง เมื่อเจริญวิปัสสนาญาณไม่ทอดยถ่านก็ลูกลงภูมิจพระอรหัตตผล เกิดความรอบรู้ทั่วถึงในพระไตรปิฎก และได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาในภายหลังว่า เป็นยอดของผู้เชี่ยวชาญทางเจโตวิวิญ คือการพลิกจิต พี่ชายคงยังไม่ทราบว่่าน้องชายลูกลงภูมิจพระอรหัตแล้ว เมื่อมีผู้มานิมนต์สงฆ์ไปฉันภัตตาหารในบ้าน ท่านก็มีได้นับน้องชายเข้าไปในจำนวนสงฆ์ เมื่อพระบรมศาสดาพร้อมด้วยสงฆ์ประทับ ณ ที่นิมนต์แล้ว ทรงตรวจดูไม่เห็นพระจูฬปันถกเถระจึงตรัส

บอกทายกว่ายังมีพระตกค้างอยู่ในวัดรูปหนึ่ง ทายกก็ให้ไปนิมนต์มา ครั้นผู้ไปถึงวัด แทนที่จะเห็นพระรูปเดียวตั้งพระพุทธรูปก็กลับเห็นพระตั้งพันรูป นั่งทำกิจต่างๆ กันเต็มร่มไม้ ไม่ทราบจะนิมนต์องค์ไหนถูก จึงกลับไปกราบทูลให้ทรงทราบ ตรัสสั่งให้ไปนิมนต์ใหม่ระบุชื่อพระจุฬป็นถเถระ ทายกก็ไปนิมนต์อีก พอไปถึงก็ระบุชื่อตามตรัสสั่งว่าขอนิมนต์ไปฉันภัตตาหาร พอจบค่านิมนต์ก็ได้ยินเสียงตอบขึ้นพร้อมกันตั้งพันเสียงว่าตนชื่อพระจุฬป็นถเถระ ทายกก็จนปัญญาไม่ทราบว่าจะนิมนต์องค์ไหนอีก จึงกลับคืนไปเฝ้ากราบทูล ที่นี้ตรัสสั่งว่า จงมองดูหน้า^๑ องค์ไหนหน้ามีเหงื่อให้ไปจับมือองค์นั้นมา ทายกไปนิมนต์และปฏิบัติตามที่ตรัสสั่ง ก็ได้พระจุฬป็นถเถระมาตั้งประสงค์ ทนที่นั่นเอง พระจำนวนตั้งพันองค์ก็หายวับไป คงมีพระองค์เดียวคือพระจุฬป็นถเถระเท่านั้น ทายกเห็นแล้วเกิดอัศจรรย์ขนพองสยองเกล้าจึงนำความกราบทูลพระบรมศาสดา ตรัสว่าเป็นวิสัยของภิกษุผู้มีฤทธิ์ในพระธรรมวินัยนี้ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างในอิทธิปาฏิหาริย์พหูภาพ แม้พระบรมศาสดาก็ทรงทำ เช่นในคราวทำยมกปาฏิหาริย์ ทรงเนรมิตพระองค์ขึ้นหลายหลาก ล้วนทรงทำกิจต่างๆ กันในท้องฟ้าเวหาหนวดงิ้วแล้วไว้ในบพนา การทำฤทธิ์พหูภาพนี้ใช้มนภาพเป็นเครื่องนำพาใจให้สงบ แล้วอธิษฐาน ก็เป็นได้ตั้งพันทันที จะกำหนดให้เป็นกี่ร้อยกี่พัน และจำนวนเท่าไร ให้ทำกิจอะไร ก็กำหนดตามใจแล้วอธิษฐานให้เป็นเช่นนั้น.

๒. **เอโกภาพ** ได้แก่การอธิษฐานให้คนมากกลับเป็นคนเดียว เป็นวิธีตรงกันข้ามกับพหูภาพ และต้องทำคู่กันเสมอไป คือเมื่อทำให้มากแล้วก็อธิษฐานกลับคืนเป็นคนเดียวตามเดิม ส่วนคนมากจริงๆ ทำให้ปรากฏเพียงคนเดียวหรือน้อยคนนั้นจะต้องใช้วิธีกำบังเข้าช่วย คือปิดบังมิให้มองเห็นคนอื่นๆ มากๆ ให้เห็นแต่เพียงคนเดียวหรือน้อยคน วิธีนี้จะได้กล่าวในข้ออื่น ตัวอย่างอิทธิปาฏิหาริย์เอโกภาพนี้ก็ให้แก่พระจุฬป็นถเถระนั่นเอง จึงเป็นอันได้ความชัดว่า เอโกภาพหมายถึงอธิษฐานกลับคืนเป็นคนเดียวนั่นเอง.

๓. **อาวิภาพ** ได้แก่การอธิษฐานให้ที่กำบังเป็นที่เปิดเผย ดังที่พระบรมศาสดาทรงทำในคราวเสด็จลงจากดาวดึงส์ ทรงอธิษฐานให้โลกทั้งสิ้นสว่างไสวทั้งหมด ทำให้มนุษย์และเทวดาเห็นกันได้ ที่เรียกว่าปาฏิหาริย์เปิดโลก ดังเล่าไว้ในบพนานั้นแล้ว.

ปาฏิหาริย์อาวิภาพนี้ ใช้อาโลกสิณเป็นเครื่องนำพาใจให้สงบเป็นฌาน แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่าจงสว่าง กำหนดไว้ในใจให้สว่างเพียงใดก็จะสว่างเพียงนั้นทันที ถ้ากำหนดให้สว่างหมดทั้งโลก โลกทั้งสิ้นก็จะสว่างไสว แม้จะอยู่ไกลกันตั้งพันโยชน์ก็จะแลเห็นกันได้เหมือนอยู่ใกล้ๆ กัน ฉะนั้น.

๔. **ติโรภาพ** หรือกำบัง-หายตัว ได้แก่การอธิษฐานที่โล่งแจ้งให้เป็นที่มิอะไรกำบัง เช่นให้มีกำแพงกันเป็นต้น ดังพระบรมศาสดาทรงทำปาฏิหาริย์จงดกรมในน้ำคราวไปทรมานปุราณชฎิล และคราวทรงกำบังมิให้พระยศเถระกับบิดาเห็นกัน ซึ่งได้เล่าไว้ในบพนานั้นแล้ว.

ปาฏิหาริย์ติโรภาพนี้ ใช้มนภาพนี้ถึงเครื่องกันโดยธรรมชาติ เช่น กำแพงเป็นต้น เป็นเครื่องนำ หรือใช้กสิณ เช่นนิลกสิณ หรืออากาศกสิณเป็นเครื่องนำก็ได้ เพื่อพาใจให้สงบเป็นฌาน

๑. ในอรรถกถาธรรมบท องค์ไหนก่อนให้จับชายจีวรขององค์นั้น.

แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า จงกำบัง ดังนี้ ก็สำเร็จดังอธิษฐานทันที.

๕. **ติโรกฐาทาสชมานภาพ** หรือล่องหน ได้แก่การอธิษฐานที่ทึบซึ่งมีอะไรก็บังกายอยู่โดยธรรมชาติ เช่น ฝา กำแพง ภูเขา ให้กลายเป็นที่โปร่ง สามารถเดินผ่านไปได้ตั้งในที่ว่างๆ ฉะนั้น อุทาหรณ์ในข้อนี้ยังไม่เคยพบจะมีผู้ทำหรือไม่ไม่ทราบ แต่น่าจะทำได้เช่นเดียวกับอวิภาวปาฏิหาริย์ เป็นแต่ปาฏิหาริย์นี้ใช้อากาศกลืนเป็นเครื่องนำทำให้สงบเป็นฌานแล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า จงเป็นอากาศ ก็จะเป็นได้ดังอธิษฐานนั้นทันที พระอาจารย์ภูริทัตตเถระ (มัน) เคยเล่าให้ฟังว่า เมื่อคราวท่านไปอยู่ถ้ำเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อไปอยู่แรกๆ รู้สึกอึดอัดคับแคบทั้งๆ ถ้ำนั้นก็กว้างพอสมควร ท่านจึงเข้าอากาศกลืนเบิกภูเขาทั้งลูกให้เป็นอากาศไป^๑ จึงอยู่ได้สบาย ไม่รู้สึกอึดอัดเหมือนแรกๆ แต่ท่านมิได้เล่าว่าสามารถเดินผ่านภูเขาไปได้หรือไม่? ผู้ชำนาญทางอากาศกลืนน่าจะทดลองทำดูบ้าง น่าจะสนุกดี.

๖. **ปฐวีอุมมุขภาพ** หรือดำดิน ได้แก่การอธิษฐานแผ่นดินให้เป็นแผ่นดิน แล้วลงดำผุดดำว่ายได้สนุกๆ เหมือนทำในน้ำธรรมดาเช่นนั้น ตัวอย่างในข้อนี้ยังไม่เคยพบ ได้พบแต่คำกราบทูลของนางอุบลวรรณาเถรี ในคราวที่พระผู้มีพระภาคจะทรงทำยมกปาฏิหาริย์ว่านางสามารถทำได้ แล้วทูลอาสาจะทำปาฏิหาริย์แทนพระบรมศาสดา เพื่อให้เดียรถีย์และมหาชนเกิดอัศจรรย์ว่า แม้แต่สาวิกาของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็มีฤทธิ์นำอัศจรรย์เพียงนี้ แล้วพระบรมศาสดาจะมีฤทธิ์นำอัศจรรย์เพียงไหน.

ปาฏิหาริย์ข้อนี้บังชัดเจนแล้วว่า ต้องใช้อาโปกสิณเป็นเครื่องนำ ทำให้สงบเป็นฌาน แล้วจึงอธิษฐานด้วยญาณว่า จงเป็นน้ำ ก็จะเป็นได้ดังอธิษฐานทันที.

๗. **อุทกาทิฆชมานภาพ** หรือใต้น้ำ ได้แก่การอธิษฐานน้ำให้เป็นแผ่นดิน แล้วเดินไปบนน้ำได้เหมือนเดินบนแผ่นดินฉะนั้น ข้อนี้ก็ไม่มีปรากฏมีอุทาหรณ์ คงเนื่องด้วยหาที่น้ำทำปาฏิหาริย์ข้อนี้ไม่ได้กระมัง! ครั้งหนึ่งพระบรมศาสดากับพระสาวก เดินทางไปจะข้ามแม่น้ำแห่งหนึ่ง ผู้คนกำลังสาละวนจัดหาเรือแพเพื่อส่งข้ามแก่พระศาสดาและพระสาวก เมื่อจัดเสร็จพระบรมศาสดากับพระสาวกลงเรือแล้วตรวจดูไม่เห็นพระอีก ๒ รูป จึงคอยอยู่นานก็ไม่เห็นมา พระบรมศาสดาจึงตรัสว่าไม่ต้องคอยผู้ที่ข้ามไปแล้ว ครั้นข้ามไปถึงฝั่งโน้นก็พบพระทั้งสองรูปนั้นนั่งรออยู่ก่อนแล้ว สมจริงดังพระพุทธรูปดำรัส การข้ามน้ำของพระสองรูปนั้นปรากฏว่าเหาะข้ามไป มิได้ไต่ไปบนน้ำ จึงมิใช่อุทาหรณ์ของปาฏิหาริย์นี้.

ปาฏิหาริย์ข้อนี้ บ่งความแจ่มแจ้งอยู่ว่า ต้องใช้ปฐวีกสิณเป็นเครื่องนำทำให้สงบเป็นฌาน แล้วจึงอธิษฐานด้วยญาณว่า จงเป็นแผ่นดิน ก็จะเป็นได้ดังอธิษฐาน.

๘. **อากาศจังกมณภาพ** หรือปาฏิหาริย์เหินฟ้า ได้แก่การอธิษฐานอากาศให้เป็นแผ่นดิน แล้วนั่งขัดสมาธิบนอากาศได้ สำเร็จอิริยาบถเดิน ยืน นั่ง นอน ได้เหมือนบนแผ่นดินฉะนั้น อุทาหรณ์ในข้อนี้มีมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำมาครั้ง ครั้งทรงทำยมกปาฏิหาริย์ก็ทรงใช้ปาฏิหาริย์นี้ประกอบด้วย คือ ทรงเนรมิตพระองค์ขึ้นหลายหลาก ทำกิจต่างๆ กันบนนภากาศกลาง

.....
๑. พระอาจารย์มัน เคยทำฤทธิ์หายตัวให้ดู และบอกว่าใช้อากาศกลืนเหมือนกัน.

หาว บ้างทรงแสดงธรรม บ้างทรงจกรม บ้างทรงนั่งสมาธิ บ้างทรงบรรทมสี่ทิสยาสน์ เป็นต้น บน
อากาศกลางหาวนั่นเอง ก่อนหน้าที่จะได้ทรงทำยมกปาฏิหาริย์นี้ มีเรื่องเล่าว่า พระมหาโมคคัล-
ลานเถระกับพระปิณโฑลภารทวาชเถระ ไปบิณฑบาตด้วยกัน ได้ยินคำโฆษณาของเศรษฐีคนหนึ่ง
ว่าเขายังไม่ปลงใจเชื่อว่ามีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ถ้ามีจริงขอให้เหาะเอาบาตรไม้แก่นจันทน์ที่
แขวนอยู่บนอากาศนี้ไป เขาพร้อมด้วยบุตรภรรยาจะถวายตัวแก่ผู้นั้น ย่อมเคารพนับถือ
สักการบูชาตลอดชีวิต ถ้าพ้น ๗ วันไปไม่มีใครเหาะมาเอาบาตรนี้ได้ เขาก็จะลงความเห็นว่ามี
พระอรหันต์ในโลกแน่แล้ว คำอวดอ้างของสมณคณาจารย์นั้นๆ ว่าเป็นอรหันต์เป็นมุสา เป็นคำลวง
โลก ดังนี้ ท่านทั้งสองจึงปรึกษากันว่าเราจะทำอย่างไรดี วันนี้ก็เป็นที่ครบ ๗ วันแล้ว ถ้าจะ
ปล่อยไป เขาก็จะปรามาสพระอรหันต์เล่นได้ เพราะเศรษฐีคนนี้มีอิทธิพล คนเชื่อถือถ้อยคำแก่มาก
อยู่ เขาก็จะพากันลบหลู่ดูหมิ่นสมณะทั้งหลาย ไม่สนใจฟังคำแนะนำสั่งสอนต่อไป เว้นแต่ผู้มี
สติปัญญาจักคิดและพิจารณา ท่านทั้งสองลงความเห็นว่าจะควรทำปาฏิหาริย์ เพื่อป้องกันเสีย
หนามได้ จึงวางภาระนี้ให้แก่พระปิณโฑลภารทวาชเถระเป็นผู้ทำ ท่านได้ใช้ปลายเท้าคืบแผ่นดิน
แผ่นใหญ่ พาเหาะลอยขึ้นไปในอากาศสูง ๗ ชั่วโมง ๗ ชั่วโมง ๗ รอบ แล้ว
ปล่อยแผ่นดินให้ไปตกลงยังที่เดิมของมัน ส่วนตัวท่านเหาะลอยไปเอาบาตรไม้แก่นจันทน์ยัง
เศรษฐีคนนั้นพร้อมด้วยบุตรภรรยาให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มหาชนได้ติดตามขอให้พระปิณ-
โฑลภารทวาชเถระแสดงอิทธิปาฏิหาริย์มีประการต่างๆ อีกหลายครั้ง ความทราบถึงพระบรม
ศาสดา จึงตรัสประชุมสงฆ์สั่งห้ามแสดงอิทธิปาฏิหาริย์พร่ำเพรื่อ ให้ทุบบาตรแก่นจันทน์แตกกัน
โดยตรัสว่าเป็นบาตรไม่ควรบริโภคน พอข่าวการทรงสั่งห้ามแสดงอิทธิปาฏิหาริย์นี้กระจายไป พวก
เดียรถีย์นิครนถ์ก็ได้ทำทายเป็นการใหญ่ โดยเข้าใจว่า เมื่อทรงห้ามพระสาวกมิให้แสดงปาฏิหาริย์
แล้ว พระบรมศาสดาก็คงไม่ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เช่นเดียวกัน แต่เดียรถีย์นิครนถ์ต้องผิดหวัง
หมด เพราะพระบรมศาสดาทรงรับจะแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แข่งกับเดียรถีย์นิครนถ์ที่มาทำทนาย ตั้ง
เรื่องปรากฏในยมกปาฏิหาริย์ที่นำมาเล่าไว้ในบทนี้นั้นแล้ว พวกเดียรถีย์นิครนถ์หลงกลตก
หลุมพรางแพบจะแทรกแผ่นดินหนีก็มี.

อิทธิปาฏิหาริย์เหินฟ้านี้ นอกจากใช้ปลุกวิภังคเป็นเครื่องนำดังกล่าวแล้ว ท่านว่าใช้ลหุภาพ
คือความเบาเป็นเครื่องนำก็ได้ อธิบายว่า เข้าจุดตุณมานแล้วอธิษฐานให้กายเบาเหมือนสำลี แล้ว
ลอยไปในอากาศได้ หรือลอยไปตามลมได้ เหมือนสำลีหรือปุยพุนุ่นนั้น เพราะลหุสัญญาปรากฏ
ชัดในจุดตุณมาน คือรู้สึกเบากายเบาจิต กายก็โปร่งบางเกือบจะกลายเป็นอากาศอยู่แล้ว ย่อม
เหมาะที่จะใช้ทำปาฏิหาริย์ข้อนี้สะดวกดี.

๙. สันติเกภาพ ได้แก่การอธิษฐานให้สิ่งที่อยู่ในที่ไกลมาปรากฏในที่ใกล้ เช่น อธิษฐานให้
ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ซึ่งอยู่ในที่ไกลมาปรากฏในที่ใกล้ๆ มือ แล้วลูบคลำจับต้องได้ หรืออธิษฐาน
ให้ที่ไกลเป็นที่ใกล้ที่เรียกว่า ย่นแผ่นดิน เช่นสถานที่ห่างไกลหลายร้อยโยชน์ อธิษฐานให้มาอยู่
ใกล้ๆ เดินไปประเดี๋ยวเดียวก็ถึง เช่นนี้เป็นต้น.

อิทธิปาฏิหาริย์นี้ มีอุทธานุภาพหลายหลาก เช่น คราวที่พระบรมศาสดาเสด็จไปทรมาน
ปุราณชฎิล ได้เสด็จไปบิณฑบาตถึงอุตตรกฐทวีป ซึ่งเป็นที่ไกล กลับมาถึงพร้อมกับผู้ไปบิณฑบาต

ในที่ใกล้ๆ ดังเล่าไว้ในบทหน้านั้นแล้ว เมื่อคราวทรงทำยมกปาฏิหาริย์เสร็จ เสด็จไปจำพรรษา ณ ดาวดึงส์ ปรากฏว่าก้าวพระบาทเพียง ๓ ก้าวก็ถึงดาวดึงส์เทวโลก อนึ่ง ปรากฏในตำนาน พระพุทธเจ้าเสด็จเลียบโลกก็ว่าได้เสด็จไปในที่ต่างๆ ซึ่งเป็นระยะทางห่างไกลมากในเวลาไม่กี่วัน สตรีวิสัยที่คนธรรมดาจะเดินทางด้วยเท้าได้ไกลถึงเพียงนั้น สถานบ้านเมืองในแคว้นสุวรรณภูมิ มากแห่งได้มีตำนานรับสมอ้างข้อนี้ เช่น พระพุทธบาทสระบุรี ก็ว่าเสด็จมาประทับเหยียบรอยพระบาทไว้ด้วยพระองค์เอง รอยพระบาทตามริมฝั่งแม่น้ำโขงอีกหลายแห่ง เช่นที่ เวินกุ่ม โพนสัน เป็นต้น ก็มีตำนานรับสมอ้างเช่นเดียวกัน ทางภาคเหนือก็มีรอยพระบาทหลายแห่งที่มีตำนานเช่นนี้ แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ไปเห็นสถานที่เหล่านั้นด้วยตนเองทั้งหมด ที่สระบุรี เวินกุ่ม โพนสัน ข้าพเจ้าได้ไปนมัสการ มีผู้ยืนยันรับรองว่า เสด็จมาประทับรอยพระบาทไว้ด้วยพระองค์จริง.

อีกเรื่องหนึ่ง พระเถระรูปหนึ่งอยู่เกาะลังกา เวลาพระอาทิตย์ตกมาพักกะท่านมาก ท่านพาไปบิณฑบาตถึงกรุงปาฏลีบุตรในอินเดีย โดยทำอิทธิปาฏิหาริย์ย่นแผ่นดินทะเลเล็กน้อยระหว่างเกาะลังกากับอินเดีย ปรากฏแก่พระภิกษุผู้ไปด้วย เป็นลำคลองเล็กๆ น้ำสีเขียวๆ เท่านั้น ท่านเนรมิตเป็นไม้สะพานไต่ข้ามไป ครั้นไปถึงอินเดียแล้วพระที่ไปด้วยก็แปลกใจ จึงถามท่านว่าเป็นเมืองอะไร ท่านบอกว่าเมืองปาฏลีบุตร พระที่ไปด้วยติงวาก็ปาฏลีบุตรอยู่ในอินเดียมิใช่หรือ นี่เราอยู่เกาะลังกา ไฉนจึงจะมาถึงเมืองปาฏลีบุตรได้ใช้เวลาไม่นาน พระเถระบอกความจริงให้ทราบดังเล่าไว้เบื้องต้น พระเหล่านั้นเกิดอัศจรรย์ขนพองสยองเกล้า และได้ความเชื่อมั่นในพระธรรมวินัย เป็นพลวปัจจัยให้แรงความเพียรบำเพ็ญสมณธรรมยิ่งขึ้น จนได้บรรลุมรรคผลตามสมควรแก่वासนาบารมีของตนๆ เรื่องย่นแผ่นดินได้นี้ แม้ในปัจจุบันก็ปรากฏว่ามีผู้ทำได้ แต่ไม่อาจนำมาเล่าไว้ในที่นี้ได้.

อิทธิปาฏิหาริย์สันติเกภาพนี้ ใช้มนภาพเป็นเครื่องนำ คือนึกเห็นสถานที่หรือสิ่งที่อยู่ไกลนั้นให้แจ่มชัด แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า จงอยู่ใกล้ ก็จะเป็นได้ตั้งอธิษฐานทันที.

๑๐. **ทูเรภาพ** ได้แก่การอธิษฐานให้ที่ใกล้เป็นที่ไกล หรือให้สิ่งที่อยู่ไกลไปปรากฏอยู่ใกล้ดังในคราวที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทรมานพระองค์ลีมาลเถระเป็นตัวอย่าง ดังได้เล่าไว้ในบทหน้านั้นแล้ว พระองค์ทรงพระดำเนนโดยปกติ แต่พระองค์ลีมาลเถระเมื่อยังเป็นโจร วิ่งตามจนสุดฝีเท้าก็ไม่ทัน ปรากฏเห็นพระองค์เสด็จอยู่ในที่ไกลเสมอ จนถึงร้องตะโกนให้ทรงหยุด อีกครั้งหนึ่งกำลังแสดงธรรมแก่นางวิสาขามหาอุบาสิกา และหญิงสหาย ๔ - ๕ คน หญิงเหล่านั้นชวนสุราไปดื่มในเวลาฟังเทศน์ เมื่อมาเข้าแล้วทำท่าจะพอรำตามวิสัยของคนเมา พระบรมศาสดาทรงสังเกตเห็น จึงทรงทรมานด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ทูเรภาพ ทำให้หญิงเหล่านั้นไปปรากฏอยู่ในที่ไกลสุดสายตา จนเกิดความกลัวตัวสั่นงันงก และสร้างเมา จึงทรงทำให้มาปรากฏในที่ใกล้ตามเดิม หญิงเหล่านั้นทูลขอขมาคารวะ และรับพระไตรสรณคมน์ ตั้งอยู่ในศีล ๕ - ๘ ตลอดชีวิต.

ปาฏิหาริย์นี้ ก็ใช้มนภาพเป็นเครื่องนำเช่นเดียวกับสันติเกภาพ คือนึกเห็นสิ่งที่อยู่ใกล้หรือสถานที่ใกล้ให้แจ่มชัดในใจ และนึกเห็นเป็นอยู่ใกล้ แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า จงอยู่ใกล้ ก็จะเป็นได้ตั้งอธิษฐานทันที.

๑๑. **โลกภาพ** ได้แก่การอธิษฐานให้ของมากปรากฏเป็นของน้อยเพียงนิดหน่อย^๑ ข้อนี้ไม่เคยพบตัวอย่าง คงเป็นเพราะไม่มีเหตุจำเป็นให้ทำได้ ปาฏิหาริย์นี้ ใ้มโนภาพนึกเห็นสิ่งของมากมายเป็นเพียงนิดหน่อยให้แจ่มชัดในใจ แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า จงเป็นนิดหน่อย ก็จะเป็นได้ดังอธิษฐาน หรือจะใช้ปาฏิหาริย์กำบังให้เห็นแต่เล็กน้อยก็ได้เหมือนกัน.

๑๒. **พหุภาพ** ได้แก่การอธิษฐานให้ของน้อยปรากฏเป็นของมาก มีตัวอย่างหลายหลาก เช่น ในครั้งหนึ่งพระบรมศาสดาสั่งพระมหาโมคคัลลานเถระให้ไปทรมานเศรษฐีตระหนี่ ในกรุงสาวัตถีคนหนึ่งไม่ปรากฏนาม เศรษฐีกับภรรยากำลังทอดขมเบื้องอยู่ชั้นบนของปราสาท โดยเกรงจะมีผู้ขอกิน พระมหาโมคคัลลานเถระทำปาฏิหาริย์เหาะไปปรากฏตัวอยู่ในอากาศตรงช่องหน้าต่าง เศรษฐีเห็นแล้วก็ไม่พอใจ จึงกล่าวคำประชดพระเถระ พระเถระก็เฉย ในที่สุดเศรษฐีรำคาญใจหนักขึ้น จึงตกลงใจแบ่งให้ครั้งหนึ่ง ๒ คนสามีภรรยาช่วยกันดึงจนเหงื่อไหลไคล้อย ก็ไม่สามารถแบ่งขมนั้นได้ ทั้งนี้เป็นด้วยอำนาจปาฏิหาริย์ของพระเถระ เศรษฐีจึงตกลงใจถวายหมดครั้นแล้วพระเถระไม่รับ บอกว่าพระบรมศาสดาพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ๕๐๐ รูป กำลังนั่งรอฉันอยู่ที่วัดพระเชตะวัน ขอให้เศรษฐีกับภรรยานำไปอังคาสด้วยตนเอง เศรษฐีอดเอื้อนอยู่หน่อยหนึ่ง แต่แล้วก็ตกลงยอมไป พระเถระพาไปทางอากาศ ไปอังคาสพระบรมศาสดาและพระสงฆ์สาวก ๕๐๐ รูป ด้วยขมเบื้องเพียงแผ่นเดียว จนอิมหันสำราญหมดทุกรูป ครั้นแล้วก็ยังปรากฏอยู่เท่าเดิม เศรษฐีจึงกราบทูลว่า จะให้ทำอย่างไรอีก ตรัสให้นำไปเททิ้งที่เงื่อมใกล้ชุมประตูพระเชตะวัน สถานที่นั้นเลยต้องเรียกว่า เงื่อมขมเบื้องสืบมา เศรษฐีกับภรรยาเห็นความอัศจรรย์ในพระพุทธานุภาพ บังเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้บริจาคทรัพย์บำรุงพระพุทธานุภาพมากมาย เรื่องสำหรับปาฏิหาริย์ข้อนี้มีมาก ถ้านำมาเล่าก็จะยืดยาว.

ปาฏิหาริย์นี้ ใ้มโนภาพเป็นเครื่องนำทำให้สงบเป็นฌาน แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า จงมาก ดังนี้ก็จะเป็นได้ดังอธิษฐาน.

๑๓. **กายวลิกภาพ** ได้แก่การโน้มน้ำจิตและการอธิษฐานจิตให้เป็นเหมือนกาย แล้วหยั่งลงสู่สุขัลลัญญา และลหุขัลลัญญา ทำให้กายเบา แล้วไปปรากฏกายในพรหมโลกได้ ถ้าต้องการสำเร็จอิริยาบถ คือ เดิน ยืน นั่ง นอน ก็ทำได้ ถ้าต้องการจะเห็นพรหมด้วยทิพพจักขุก็ได้ ฟังเสียงพรหมด้วยทิพพโสตก็ได้ รู้อิทธิพรหมด้วยเจโตปริยญาณก็ได้ ต้องการสนทนาปราศรัยกับพรหมก็ได้ ต้องการแสดงธรรมถามปัญหาแก้ปัญหาก็ทำได้ทุกอย่าง ก็ทำได้ทุกประการ ณ พรหมโลกนั้น เรื่องนี้พระบรมศาสดาทรงทำ มีเรื่องเล่าไว้ในพรหมนิมิตตนิคสูตร ทรงเล่าว่า เมื่อคราวเสด็จประทับที่ภควัน แคว้นออกกัฏฐะ ทรงทราบความคิดผิดๆ ของท้าวพกาพรหม จึงเสด็จไปพรหมโลกช่วยปริบตาเดี๋ยวก็ถึง แล้วได้สนทนากับพรหมถึงเรื่องที่เกิดขึ้นนั้นว่าเป็นความเห็นที่ผิดทันทีที่มีมารชั่วเข้ามาสู่พระองค์ด้วยประการต่างๆ เป็นต้นว่า ผู้ไม่เคารพนับถือพระพรหม ตายแล้วจะไปสู่กำเนิดกายที่เลว พระบรมศาสดาสอดบด้วยพระวาจาที่ส่อว่าทรงรู้เท่าทัน และตรัสว่าพระองค์เป็นผู้ยิ่งกว่าพรหม แล้วเกิดทำกันขึ้นว่า พรหมจะหายไปให้พระองค์ตามหา พรหมก็หาย

๑. ทรงอธิษฐานบาตรที่ทำวจตุโลกบาลนามาถวาย ๔ ใบให้เป็นใบเดียว.

ไปไม่ได้ พระองค์จึงตรัสทำว่าจะหายไปให้พรหมตามหาบ้าง พรหมตามหาไม่พบ ทั้งๆ ที่ทรงแสดงธรรมให้ได้ยินก้องอยู่ พรหม พรหมบุโรหิต และพรหมปารีสัช เกิดอัศจรรย์ยอมยกให้ว่ายิ่งกว่าพรหมจริงๆ ที่นั่นมีมารชั่วร้ายแทรกเข้ามาซุ่มซ่ามอีก ห้ามว่า เมื่อรู้เองดีแล้วก็อย่าสอนผู้อื่น เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายที่ตรัสรู้มาก่อนแล้ว ผู้สั่งสอนผู้อื่นตายแล้วไปดำรงอยู่ในกายแล้ว ผู้ไม่สั่งสอนผู้อื่นตายแล้วไปดำรงอยู่ในกายประณีต เราเตือนท่านเพราะหวังดี อย่าสอนผู้อื่น ดังนี้ พระบรมศาสดาทรงทราบว่าเป็นคำของมารชั่วร้ายแล้วตรัสห้ามคำนั้น ทรงยืนยันว่าทรงทราบธรรมดาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายดีแล้ว จำต้องสอนผู้อื่น จึงจะสมกับความเป็นพระพุทธรูป ทรงนำเรื่องนี้มาเล่าที่วัดพระเชตะวัน กรุงสวตถิ และตรัสสั่งให้เรียกว่าพรหมนิมิตตนิทสูตร เพราะเป็นความเชื่อเชืงของพรหม มิใช่ของมารดังนี้ พระโบราณาจารย์นำเรื่องนี้มาประพันธ์เป็นคำฉันท์ถวายพระพรชัยมงคล ซึ่งพระสงฆ์ใช้สวดพรพระอยู่ในทุกวันนี้ ท่านย่อใจความว่า คราวทรมานพกาพรหมนั้นทรงใช้พระคทาวิเศษ คือพระปรีชาญาณ ทรงทรมานพกาพรหมพร้อมทั้งบริษัทให้ละความเห็นผิดได้ นับเป็นชัยชนะที่เลื่องลือโด่งดังครั้งหนึ่ง.

การไปพรหมโลกอย่างปรากฏกาย เป็นปาฏิหาริย์ที่ทำได้ยาก ต้องมีใจโหด คือมีอำนาจทางใจแรงกล้า สามารถน้อมนิกให้กายกับจิตมีสภาวะเท่ากัน ทั้งในทางความเบาและความเร็วพร้อมกับการอธิษฐานให้เป็นดังนั้นด้วย ครั้นแล้วต้องเข้าฌานชั้นที่มีทั้งสุขสัญญาและลหุสัญญา คือ ตติยฌาน จึงจะไปพรหมโลกได้ตั้งประสงค์ ถ้าจะเข้าจตุตถฌานซึ่งมีแต่ลหุสัญญาก็จะเลยไปจะไม่พบหมู่พรหมสมหมาย พึงสังเกตว่าภูมิของฌานซึ่งกำหนดไว้เป็นภูมิของฤทธิ์นั้น เพื่อให้เลือกเข้าฌานที่มีภูมิเสมอกันกับโลกที่มุ่งจะไป และฤทธิ์ที่มุ่งจะทำ ไม่ให้เข้าฌานเลยภูมิไป เช่น จะไปเทวโลกซึ่งบริบูรณ์ไปด้วยความสุขเข้มข้น ต้องเข้าปติสุกภูมิ คือ ทุตติยฌาน จึงจะเห็นเทวโลก.

การทำให้กายกับจิตมีสภาวะเท่ากันนี้ อาจจะต้องตรงกับที่ทางโยคี (คือ ท่านปตัญชลี) กำหนดจิตโดยวิสัยของกาย และอธิษฐานให้กายเบา สามารถเหาะลอยไปในอากาศซ้าๆ คล้ายไปด้วยกายธรรมดา ดังนี้.

๑๔. **จิตตวลิกภาพ** ได้แก่การน้อมกาย และอธิษฐานกายให้เป็นเหมือนจิต แล้วหยั่งลงสู่สุขสัญญาและลหุสัญญา แล้วไปพรหมโลกโดยไม่ปรากฏกาย ครั้นแล้วจึงเนรมิตรูปที่สำเร็จด้วยใจมีอินทรีย์บริบูรณ์ให้ไปปรากฏเบื้องหน้าพรหม แล้วทำกิจต่างๆ มีสนทนาเป็นต้น กับพรหม ดังในข้อ ๑๓ ก็ทำได้ทุกประการ.

ปาฏิหาริย์นี้ตรงกันข้ามกับข้อ ๑๓ คือ ข้อนี้ให้น้อมกายและอธิษฐานให้เป็นเหมือนจิตธรรมชาติจิตนั้นเบาและรวดเร็วว่องไว เมื่อกายมีวิสัยเท่าจิตก็ย่อมเบา รวดเร็วและว่องไว ไม่เป็นวิสัยที่ใครๆ ผู้ไม่มีตาที่วิเศษจะพึงเห็นได้ ปาฏิหาริย์นี้อาจจะตรงกับที่ทางโยคี (คือท่านปตัญชลี) บัญญัติไว้ว่า ลหุภาพนั่นเอง เขาอธิบายว่า ทำให้กายเบาและรวดเร็วเท่าจิต สามารถไปมาได้ว่องไวและผ่านไปได้ในที่ทุกแห่งไม่ติดขัด เหมือนการไปมาของจิตฉะนั้น.

วิธีปฏิบัติในข้อนี้ พึงเทียบเคียงกับที่กล่าวไว้ในข้อ ๑๓ นั้นทุกประการ.

๑. มีผู้สงสัยว่าเหตุไรจึงเรียกว่าถวายพรพระ พรมี ๒ ประเภทคือ พรพระกับพรเทวดา บทบาทุ เป็นต้น เป็นพรพระ.

๑๕. **ธูมาชิกภาพ** หรือบังควัน ได้แก่การอธิษฐานให้บังเกิดเป็นควันกลุ่มคลุมตัวไว้ เพื่อปิดบังมิให้อีกฝ่ายมองเห็นตัว โดยมากใช้ทรมานพวกนาค ซึ่งเป็นพิษร้าย ปาฏิหาริย์นี้ใช้นิลกสิณก็ได้ ไซมโนภาพนิกเอาควันไฟซึ่งเป็นไปตามธรรมชาตินั้นก็ใช้ได้ มาเป็นอารมณ์ ทำใจให้สงบเป็นฌานแล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า จงเป็นควัน ก็จะเป็นได้ดังประสงค์.

๑๖. **ปัชชลิกภาพ** หรือเปลวเพลิง ได้แก่การอธิษฐานให้เกิดเปลวเพลิงลุกรุ่งโรจน์โชตินาการท่วมตัว เป็นปาฏิหาริย์ที่ใช้ทรมานนาคร้ายโดยมาก เช่นเดียวกับข้อ ๑๕ ธรรมดานาคกลัวไฟใช้ปาฏิหาริย์นี้ทรมานย่อมได้ผล ทำให้เขากลับและยอมอ่อนน้อมได้ง่าย.

ปาฏิหาริย์ข้อ ๑๕ และข้อนี้มักใช้ติดๆ กันเสมอ ในการทรมานนาคร้ายใช้ข้อ ๑๕ ก่อนแล้วจึงใช้ข้อนี้ในภายหลัง พระบรมศาสดาได้ทรงทำคร่าวไปทรมานปูราณชฎิลดังกล่าวไว้ในบทนำแล้ว ครั้งหนึ่ง ทรงส่งพระมหาโมคคัลลานเถระไปทรมานนันทโทปนันทนาคราช โดยทรงแนะนำอุปเท่ห์ให้พระเถระไปทรมานด้วยปาฏิหาริย์หลายประการ มีปาฏิหาริย์ ๒ ประการนี้ด้วย จึงทรมานสำเร็จ อีกเรื่องหนึ่งทรงส่งพระมหาโกฏิฐิตเถระ ไปทรมานพญานาคที่ทำปยาคะ ก็ใช้ปาฏิหาริย์ ๒ ประการนี้ สามารถทรมานพญานาคสำเร็จ.

ปาฏิหาริย์นี้ต้องใช้เตโชกสิณ เป็นเครื่องนำทำให้สงบ แล้วอธิษฐานด้วยญาณว่า จงเป็นเปลวเพลิง ก็จะเป็นได้ดังอธิษฐาน ปาฏิหาริย์นี้แม้ในปัจจุบันก็มีผู้ทำได้ แต่ไม่อาจนำมาเล่าได้.

ส่วนวิภูพพนาฤทธิ์ ปรากฏแจ่มแจ้งในนิเทศ ดังได้ยกมากล่าวในตอนแจกประเภทแห่งฤทธิ์นั้นแล้ว ฤทธิ์ประเภทนี้ไม่มีขอบเขตจำกัด อาจดัดแปลงพลิกแพลงทำได้ต่างๆ ยิ่งกว่าที่ปรากฏในนิเทศนั้นก็ได้ เป็นฤทธิ์ที่ต้องใช้มนโอภาพกับกำลังใจเป็นสำคัญ.

เมื่อพิจารณาถึงทางที่จะพึงเป็นได้แห่งฤทธิ์ ๔ ประเภทนี้แล้ว ได้เหตุสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. กำลังฌานอันเป็นภูมิแห่งฤทธิ์.
๒. กำลังกสิณหรือมนโอภาพ ซึ่งมีอิทธิบาท ๔ เป็นกำลังหนุน.
๓. กำลังใจซึ่งเป็นต้นตอของฤทธิ์ ๑๖ ประการ.
๔. กำลังอธิษฐาน ซึ่งมีบทของฤทธิ์ ๘ ประการเป็นกำลังอุดหนุน.

ฉะนั้น จะได้ขยายความแห่งกำลังอันสำคัญ ๔ ประการนี้ ให้เป็นที่เข้าใจแจ่มแจ้ง จะได้ถือเป็นหลักในการสร้างฤทธิ์ ๒ ประเภทนี้สืบไป.

๑. กำลังฌานอันเป็นภูมิแห่งฤทธิ์นั้น ท่านจำแนกไว้ ๔ ภูมิ คือ วิเวกชาภูมิ ภูมิแห่งความเจียบจากามคุณ และอกุศลธรรม ซึ่งได้แก่ปฐมฌาน ๑ , ปิติสุขภูมิ ภูมิแห่งปิติสุข เกิดแต่สมาธิ ซึ่งได้แก่ทุติยฌาน ๑ , อุเบกขาสุขภูมิ ภูมิแห่งอุเบกขาสุข ซึ่งได้แก่ตติยฌาน ๑ , อทุกขมสุขภูมิ ภูมิแห่งจิตไม่ทุกข์ไม่สุข ซึ่งได้แก่จตุตถฌาน ๑ รวมความว่าภูมิแห่งฌานทั้ง ๔ ประการเป็นที่ตั้งแห่งฤทธิ์ได้ทั้งหมด แล้วแต่กรณี ฤทธิ์บางประการอาศัยภูมิแห่งจิตในฌานชั้นต่ำ แต่บางประการต้องอาศัยภูมิแห่งจิตในฌานชั้นสูง จึงจะมีกำลังเพียงพอที่จะทำได้ ฤทธิ์ชนิดใดควรใช้ฌานเพียงภูมิไหน ต้องอาศัยการฝึกฝนทดลองแล้วสังเกตเอาเอง เรื่องของฌานได้กล่าวมามากแล้ว คงเป็นที่เข้าใจและคงเชื่ออำนาจของฌานบ้างแล้ว แม้แต่ความสำเร็จในฌานนั้นเอง ท่านก็จัดเป็นฤทธิ์ประเภทหนึ่งอยู่แล้ว จึงไม่ต้องสงสัยว่าฌานจะไม่เป็นกำลังสำคัญในการทำฤทธิ์ประการหนึ่ง.

๒. กำลั๊งกสิณ หรือมโนภาพ ซึ่งมีอิทธิบาท ๔ เป็นกำลั๊งหนุณั้น คือ กสิณ ๑๐ ประการ ดังกล่าวไว้ในบทที่ ๓ นั้น ต้องได้รับการฝึกหัดให้ชำนาญชำนาญ สามารถใช้เป็นกสิณได้ดังกล่าไว้ในบทที่ ๔ ส่วนมโนภาพนั้นหมายถึงภาพนึกหรือภาพทางใจ ซึ่งจำลองมาจากภาพของจริงอีกทีหนึ่ง คล้ายดวงกสิณนั่นเอง เป็นแต่มโนภาพมิได้จำกัดวัตถุและสีสัณวรรณะอย่างไร ภาพนึกหรือภาพทางใจนี้จะต้องได้รับการฝึกหัดอบรมไว้ให้ชำชอง เป็นภาพแจ่มแจ้งเจจใจ สามารถนึกกวาดขึ้นด้วย ทันทีทันใด เช่นเดียวกับดวงกสิณ การฝึกหัดเพ่งกสิณและทำมโนภาพนี้ ต้องอาศัยกำลั๊งอุดหนุน ของอิทธิบาทภาวนาเป็นอย่างมากที่สุด อิทธิบาทภาวนานี้ได้อธิบายไว้แล้วในบทที่ ๔ เมื่อได้ฝึกเพ่ง กสิณ และฝึกมโนภาพไว้ชำชองแล้ว เป็นที่มั่นใจได้ทีเดียวว่าจะทำฤทธิ์ได้ตั้งประสงค์.

๓. กำลั๊งใจ ซึ่งเป็นต้นตอของฤทธิ์ ท่านจำแนกไว้ ๑๖ ประการ คือ

- (๑.) จิตมั่นคง ไม่แพบผ่อเพราะเกียจคร้าน
- (๒.) จิตมั่นคง ไม่ฟูฟุงเพราะความฟุงชาน
- (๓.) จิตมั่นคง ไม่ร่านเพราะความกำหนัด
- (๔.) จิตมั่นคง ไม่พล่านเพราะพยาบาล
- (๕.) จิตมั่นคง ไม่กรุ่นเพราะความเห็นผิด
- (๖.) จิตมั่นคง ไม่ติดพันในกามคุณารมณ
- (๗.) จิตมั่นคง หลุดพันจากกามราคะ
- (๘.) จิตมั่นคง พรอกห่างจากกิเลสแล้ว
- (๙.) จิตมั่นคง ไม่ถูกกิเลสคลุมครอบทับไว้
- (๑๐.) จิตมั่นคง เป็นหนึ่งไม่สายไปเพราะกิเลสต่างๆ
- (๑๑.) จิตมั่นคง เพราะศรัทธาอบรม
- (๑๒.) จิตมั่นคง เพราะความเพียรประคอบประหม
- (๑๓.) จิตมั่นคง เพราะสติพุ่มพักไม่พลั้งผลอ
- (๑๔.) จิตมั่นคง เพราะสมาธิครอบครองไว้
- (๑๕.) จิตมั่นคง เพราะปัญญาปกครองรักษา
- (๑๖.) จิตมั่นคง เพราะถึงความสว่างไสวหายมืดมัว

จิตที่มั่นคงแข็งแรงดังกล่าวมานี้ นับว่าเป็นกำลั๊งสำคัญที่สุดในการทำฤทธิ์ ท่านจึงจัดเป็น ต้นตอของฤทธิ์ ผู้ประสงค์สร้างฤทธิ์ต้องพยายามอบรมจิตใจด้วยคุณธรรมต่างๆ ดังกล่าวไว้ในบทที่ ๔ นั้นทุกประการ.

๔. กำลั๊งอธิษฐาน ซึ่งมีบทของฤทธิ์ ๘ ประการเป็นกำลั๊งหนุณ คือว่า การบำเพ็ญอธิษฐาน บารมีที่จะสำเร็จได้ ต้องอาศัยกำลั๊งหนุณของอิทธิบาท ๔ และสมาธิอันได้เพราะอาศัยอิทธิบาท ๔ ประการนั้น ประกอบกัน บุคคลผู้จะสามารถอธิษฐานให้เกิดฤทธิ์เดชต่างๆ ได้นั้น จะต้องบำเพ็ญ อธิษฐานบารมีมาอย่างมากมาย เป็นคนมีน้ำใจเด็ดเดี่ยว ลงได้ตั้งใจทำอะอะไรหรือเปล่งวาจาปฏิญาณ ว่าจะทำอะอะไรอย่างไรไปแล้วถ้าไม่เป็นผลสำเร็จจะไม่ยอมหยุดยั้งเลย แม้จำต้องสละชีวิตก็ยอม ตั้ง สมเด็จพระบรมศาสดาของเราเป็นตัวอย่าง ในสมัยเป็นพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญพระบารมีเพื่อพระ

โพธิญาณ เคยตั้งพระหฤทัยไว้ว่า ใครประสงค์ดวงพระเนตรก็จะควักให้ ใครประสงค์ดวงหฤทัยก็จะแหะให้ ภายหลังมีผู้มาทูลขอดวงพระเนตรมิได้ทรงอดเอื้อนเลย ได้ตรัสเรียกนายแพทย์ให้มาควักพระเนตรออกทำทานทันที แม้จะได้ทรงรับทุกขเวทนาสาหัสจากการนั้น ก็ได้ปริปากบ่นแม่สักคำเดียว ครั้นมาในปัจฉิมชาติที่จะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระศาสดาเอกในโลก ก็ได้ทรงบำเพ็ญพระอิชฌานบารมีมั่นคง ทรงบากบั่นมั่นคงก้าวหน้าไม่ถอยหลังตลอดมาจนถึงวาระจะได้ตรัสรู้ ก็ทรงอิชฌานจาตุรงคมหาปธาน คือความเพียรใหญ่ยิ่งประกอบด้วยองค์ ๔ คือ ทรงตั้งพระหฤทัยเด็ดเดี่ยวว่า เนื้อเลือดจะเหือดแห้ง ยังเหลือแต่หนัง เอ็น และกระดูกก็ตามที่ ถ้ายังไม่บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เราจะไมยอมหยุดยั้งความเพียรเป็นอันขาด ดังนี้ อาศัยอำนาจน้ำพระหฤทัยเด็ดเดี่ยวมั่นคงเป็นกำลัง ก็ได้ทรงบรรลุพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณสมประสงค์.

อิชฌานบารมีที่จะดีเด่นได้ ต้องประกอบด้วยอิชฌานธรรมซึ่งเป็นกำลังหนุน ๔ ประการ คือ

๑. สัจจะ ความสัตย์ มีมั่นหมายไม่กลับกลอก
๒. ทมะ มีความสามารถบังคับจิตใจได้ดี
๓. จาคะ มีน้ำใจเสียสละอย่างแรงกล้า เมื่อรู้ว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่มากกว่าที่มีอยู่แล้ว จะไม่รีรอเพื่อสิ่งนั้นเลย ยอมทุ่มเททุกสิ่งทุกอย่างกระทั่งชีวิตเข้าแลก และ
๔. ปัญญา มีความฉลาดเฉลียว รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์-ไม่เป็นประโยชน์, ควร-ไม่ควร, เป็นได้-และเป็นไปไม่ได้.

แล้วดำรงในสัตย์อันเป็นประโยชน์ และเป็นธรรมบังคับจิตใจให้เป็นไปในอำนาจ ทุ่มเทกำลังพลังลงเพื่อประโยชน์ที่มุ่งหมายนั้น.

อิชฌานบารมีที่ได้อบรมฝึกฝน โดยทำนองดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นสิ่งมีพลานุภาพเกินที่จะคาดคิดถึงได้ว่ามีประมาณเพียงใด ผู้มีอิชฌานบารมีได้อบรมแล้วอย่างนี้ เมื่อตั้งใจหรือมุ่งหมายที่จะให้เกิดอำนาจมหัศจรรย์อย่างไร ก็ย่อมจะสำเร็จได้ทุกประการ เมื่อใจศกดิ์สิทธิ์เช่นนั้น แม้การกระทำและคำพูดแต่ละคำที่เปล่งออกมา ก็ย่อมศกดิ์สิทธิ์เป็นฤทธิ์เดชเช่นเดียวกัน ดังสมเด็จพระร่วงเจ้า กรุงสุโขทัย มีพระวาจาศกดิ์สิทธิ์สามารถสาปขอมดำดินให้กลายเป็นหินไปได้ฉะนั้น.

เมื่อได้ทราบหนทางที่จะให้บังเกิดฤทธิ์อำนาจมหัศจรรย์ดังนี้แล้ว ควรทราบวิธีทำฤทธิ์นั้นต่อไป เพื่อเมื่อถึงเวลาจำเป็นต้องทำฤทธิ์ ก็จะได้ทำได้ทีเดียว.

อิชฌานฤทธิ์ทั้ง ๑๖ ประการนั้น เมื่อจะทำฤทธิ์ชนิดใด พึงสำเหนียกดูว่า ควรใช้กสิณหรือมโนภาพชนิดใดแล้ว พึงอาศัยกสิณหรือมโนภาพชนิดนั้นเป็นพาหนะนำใจให้สงบเป็นสมาธิเข้าถึงภูมิที่สามารถจะอิชฌานฤทธิ์ชนิดนั้น แล้วพึงออกจากฌานในทันที พึงอิชฌานคือตั้งใจแน่วแน่ว่า จงเป็น (อย่างนั้น) ครั้นอิชฌานแล้วพึงเข้าสู่ความสงบอีก ก็จะสำเร็จฤทธิ์ตามที่อิชฌานทันที.

ส่วนวิภวณาทฤทธิ พึงอาศัยมโนภาพเป็นพาหนะนำไปสู่ความสงบถึงขั้นของฌาน อันเป็น ภูมิของฤทธินั้นๆ แล้วน้อมจิตไปโดยประการที่ต้องการให้เป็นนั้น ก็จะสำเร็จฤทธินั้นสมประสงค์ เช่น ต้องการแปลงกายเป็นช้าง พึงนึกวาดภาพช้างขึ้นในใจให้แจ่มชัด จนจิตเป็นฌานขั้นใดขั้นหนึ่ง แล้วจึงน้อมให้ภาพช้างนั้นเด่นชัดยิ่งขึ้น แล้วแสดงกิริยาอาการตามใจประสงค์ให้เหมือนช้าง จริงๆ ต่อไป ก็เชื่อว่าสำเร็จฤทธิข้อนี้ได้ ส่วนข้ออื่นๆ ก็พึงทราบโดยนัยเดียวกัน.

การทำฤทธิทั้งสองประเภทนี้ เมื่อทำเสร็จแล้วพึงอธิษฐานเล็กทุกครั้ง อย่าปล่อยทิ้งไว้จะเป็น สัตถุญาหลอกตนเองอยู่ร่ำไป ท่านผู้สนใจในทิพยอำนาจข้อนี้ก็ดี ข้ออื่นๆ ที่จะกล่าวข้างหน้าก็ ดี หากยังไม่เข้าใจแจ่มแจ้ง ข้าพเจ้ายินดีช่วยเหลือ โดยเฉพาะเป็นรายๆ ไป เชิญติดต่อได้ทุก เมื่อ.

บทที่ ๖

วิธีสร้างทิพยอำนาจ มโนมัยฤทธิ์ ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ

ฤทธิ์ประเภทนี้ ปรากฏในคำอธิบายเรื่องฤทธิ์ในปฏิสัมภิทามรรค จัดไว้ในประเภทอิทธิวิธี แต่ในอิทธินิเทศที่ทรงแสดงไว้ในพระบาลี มิได้มีปรากฏฤทธิ์ประเภทนี้ ในญาณทัสสนะ ๘ หรือที่เรียกว่าวิชา ๘ ประการ ทรงยกขึ้นเป็นข้อหนึ่งต่างหาก เรียกว่า มโนมยาภินิมมณะ แปลว่าการเนรมิตรูปสำเร็จด้วยใจ มีลักษณะคล้ายคลึงกับวิภวณาทฤทธิ์ คือ ฤทธิ์ผาดแผลง ดังแสดงแล้วในบทที่ ๕ แปรลกกันแต่ว่าฤทธิ์ประเภทนี้ไม่มีลักษณะผาดแผลง เพียงแปลงรูปร่างขึ้นอีกกายหนึ่งจากกายเดิมนั้นแล้วไปปรากฏกายในที่อื่นอีกที การจัดไว้ในประเภทอิทธิวิธีก็ชอบแก่เหตุ แต่ข้าพเจ้าประสงค์จะจัดไว้เป็นทิพยอำนาจประการหนึ่งต่างหาก ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในวิชาหรือญาณทัสสนะ ๘ ประการ.

คำว่ามโนมัยฤทธิ์ หมายถึงฤทธิ์ทางใจที่ต้องเนรมิตกายหรือรูปร่างอันสมบูรณ์ มีอินทรีย์ครบเหมือนรูปร่างตัวจริงขึ้น แล้วส่งกายหรือรูปร่างนั้นไปทำกิจแทนตนยังที่ไกล หรือให้ปรากฏขึ้นในที่เฉพาะหน้าก็ได้ ท่านเรียกรูปร่างที่เนรมิตขึ้นนั้นว่า มโนมัยกาย หรือนิรมานกาย พระบรมศาสดาและพระสาวกชอบใช้ เพราะสะดวกในการบำเพ็ญประโยชน์โปรดเวไนยในที่ไกล ไม่เป็นฤทธิ์ที่ทำให้มหาชนเกิดตื่นเต้นต้อมตาม เป็นฤทธิ์เสียบๆ จะเห็นก็เฉพาะผู้ที่มุ่งไปโปรด หรือผู้ที่มีทิพยจักขุเท่านั้น ถึงคนอื่นจะเห็นบ้างก็เลื่อนราง เพราะไปมาโดยวิสัยใจ ย่อมรวดเร็วมากประมาณเพียงชั่วลัดนิ้วมือ หรือชั่วพริบตาเดียวเท่านั้น ยากที่คนธรรมดาสามัญจะทันสังเกตเห็นเว้นแต่ท่านผู้ทำฤทธิ์จะแสดงซ้ำๆ เพื่อให้สามัญชนเห็นได้ ดังในกายวสิกภาพปาฏิหาริย์ ที่ได้อธิบายมาแล้วในข้อว่าด้วยอิทธิวิธี.

พระบรมศาสดาเสด็จไปโปรดเวไนยซึ่งอยู่ห่างไกลกัน จะเสด็จไปโดยธรรมดาก็ได้ประโยชน์ไม่คุ้มหรือไม่ทันกับเวลา โดยมากทรงเสด็จด้วยพระมโนมัยกาย เช่นคราวเสด็จไปโปรดพระมหาโมคคัลลานเถระ ณ บ้านกัลลวาลมุตตคาม เพื่อทรงแสดงวิธีแก้ถีนมิทระแก่พระเถระ ซึ่งกำลังถูกถีนมิทระครอบงำ ดังได้เล่าเรื่องนี้ไว้ในบทหน้าแล้ว ตามเรื่องปรากฏว่าทรงเปล่งพระรัศมีโอภาสไปปรากฏพระองค์อยู่ตรงหน้า ทรงแสดงธรรมให้ฟัง ผู้ได้รับโปรดแลเห็นพระองค์ชัดเจน เหมือนพระองค์เสด็จไปด้วยพระกายธรรมดา ถึงกับปูลาดอาสนะถวาย และกราบถวายบังคมคอยฟังพระธรรมเทศนา ดังเรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้

ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับที่สวนกวาง ชื่อ เกสกลาวัน ใกล้นครสูงสูมารคิระ ในภคคะชนบท สมัยนั้นท่านพระอนุรุทธเถระพักอยู่ ณ สวนกวาง ชื่อปาจินวังสะ ในเจดีย์ชนบท คนละประเทศกับพระบรมศาสดา ครั้งนั้นท่านพระอนุรุทธเถระ กำลังดำริถึงมหาปุริสวิตก ๗ ข้อ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบดำรินั้นแล้ว จึงเสด็จหายพระองค์ไปจากที่ประทับเสด็จไปสู่ที่พักของท่านพระอนุรุทธเถระเพียงชั่วเวลาคู่แขนเหยียดแขนเท่านั้นก็ถึง ไปปรากฏ

พระองค์เฉพาะพักตร์ท่านพระอนุรุทธเถระ แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดถวายเป็นส่วนท่านพระอนุรุทธเถระได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่อันสมควร.

ครั้นแล้วพระบรมศาสดา จึงทรงรับรองดำริ ๗ ข้อของท่านพระอนุรุทธเถระว่า เป็นมหาปุริสวิตก คือ เป็นความคิดของมหาบุรุษ แล้วทรงแสดงเพิ่มให้อีก ๑ ข้อ รวมเป็น ๘ ข้อ เรียกว่ามหาปุริสวิตก ๘ ประการ และทรงแสดงอานิสงส์ต่อไปว่า เมื่อตรีกตรองตามมหาปุริสวิตก ๘ ประการนั้นแล้วจะเข้าฌานที่ ๑ - ๒ - ๓ - ๔ ได้โดยง่าย ไม่ยากลำบาก และเมื่อได้ฌาน ๔ ประการนั้นแล้ว เปรียบเทียบดูกับความสุขของคฤหบดี หรือบุตรของคฤหบดี ผู้ที่มีปัจจัยเลี้ยงชีพอย่างสมบูรณ์ดีที่สุดในบ้าน ก็ให้เห็นทันทีว่าปัจจัย ๔ ของสมณะ คือ ปิณฑิยา โลโภชณะ อาหารที่ไปรับมาจากชาวบ้าน ผู้มีศรัทธาคนละเล็กคนละน้อยคลุกเคล้าปนเปกันก็ดี, ปิงสุกุลจีวร ผ้าเปื้อนฝุ่นที่ไปเก็บมาทำผ้านุ่งห่มก็ดี, รุกขมूलเสนาสนะที่อยู่ตามธรรมชาติภายใต้ร่มไม้ก็ดี, ปุติมุตตเภสัชยาตองด้วยน้ำปัสสาวะเน่าก็ดี เป็นสิ่งดีกว่า สะดวกสบายกว่า ทั้งเป็นไปเพื่อบรรลुพระนิพพานด้วยดังนี้. ครั้นแล้วจึงตรัสสั่งให้ท่านพระอนุรุทธเถระจำพรรษา ณ ที่นั้นต่อไป ส่วนพระองค์ได้เสด็จกลับไปสวนทวารวาสกวัน ชั่วครู่เดียวก็ถึง แล้วทรงแสดงมหาปุริสวิตก ๘ ประการนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย ณ ที่ประทับนั้นอีกครั้งหนึ่ง.

ส่วนท่านพระอนุรุทธเถระ จำพรรษา ณ สวนทวารวาสกวันในเจดีย์ชนบทต่อไป ในภายในพรรษาเรียบเรียงความเพียรไม่นานนักก็บรรลุถึงภูมิพระอรหัตตผล ได้เป็นพระอรหันต์พระองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนาได้ภาสิตคานานี้ในเวลานั้นว่า

“พระศาสดาผู้เยี่ยมยิ่งในโลก ทรงทราบความคิดของเรา จึงเสด็จมาหาเราด้วยพระฤทธิ์โมโนมัยกาย ทรงแสดงธรรมตามที่เราคิดเห็น เพิ่มเติมให้ยิ่งขึ้นไป พระพุทธเจ้าผู้ทรงยินดีในธรรมไม่เนิ่นช้า ได้ทรงแสดงธรรมที่ไม่เนิ่นช้าแก่เรา เราจึงแจ้งธรรมของพระองค์แล้ว บรรลุวิชชา ๓ เสร็จกิจพระพุทธศาสนาแล้ว จึงยินดีอยู่ในพระพุทธศาสนาของพระศาสดาพระองค์นั้น” ดังนี้.

ภายหลังมาท่านพระอนุรุทธเถระ ได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า ยอดเยี่ยมกว่าภิกษุผู้มีทิพยจักขุทั้งหลาย.

อีกเรื่องหนึ่ง มีกุลบุตรคนหนึ่งชื่อวัคกลี ได้เห็นพระบรมศาสดามีพระรูปโฉมสง่างาม พระฉวีวรรณผุดผ่อง ก็เกิดความเลื่อมใสออกบวชในพระธรรมวินัยของพระบรมศาสดา ติดตามดูพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่เนืองๆ ต่อมาเมื่อทรงเห็นว่ามีอินทรีย์พอสมควรแล้ว จึงทรงแสดงธรรมเนื่องด้วยอสุภะให้ฟัง ท่านเกิดความคิดและไปเร่งความเพียรในที่วิเวกใกล้ภูเขาแห่งหนึ่ง ครั้นต่อมาเกิดอาพาธหนัก โยมอุปัฏฐากนำไปทำการรักษาพยาบาลอยู่ในบ้าน อาพาธยิ่งกำเริบหนัก อยากเห็นพระผู้มีพระภาคเป็นขวัญตาครั้งสุดท้ายก่อนตาย หากทรงพระกรุณาโปรดเสด็จมาเพราะกำลังอาพาธหนัก จะไปเฝ้าด้วยตนเองมิได้ พระบรมศาสดาได้ตรัสสั่งไปกับคนผู้ไปเฝ้าว่าเธออยากจะเห็นทำไม ซึ่งร่างกายอันเป็นของเปื่อยเน่านี้ ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม จงเร่งทำความเพียรทางจิต เมื่อถึงเวลาอันควรเราจะไปเอง ดังนี้ พอท่านพระวัคกลีได้รับทราบพระพุทธดำรัสแล้ว สั่งให้โยมอุปัฏฐากห้ามเอาท่านไปไว้ ณ ช้างภูเขา ซึ่งเป็นที่เงียบที่ท่านเคยไปอาศัยทำความเพียรอยู่ก่อนอาพาธ ท่านได้เร่งทำความเพียรทางจิตตลอดวันและคืนโดยไม่

ประมาท อาพาธทวิหนักขึ้น ท่านก็เร่งทำความเพียรหนักขึ้นเป็นทวีคูณ พระบรมศาสดาทรงรอเวลาอยู่ พอได้โอกาสจึงแปลงพระรัศมีโอกาสไปปรากฏพระกายในที่เฉพาะหน้าของท่านวักลิทันที เมื่อท่านแลเห็นก็เกิดปีติปราโมทย์ พยายามจะลุกขึ้นกราบถวายบังคม แต่พระบรมศาสดาผู้มีพระมหากรุณาได้ตรัสห้าม และตรัสถามถึงอาการป่วยพอสมควรแล้ว ทรงแสดงธรรมเพียงสั้นๆ ว่า ภิกษุผู้มากไปด้วยปราโมทย์ เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา สามารถบรรลุสันติบทคือพระนิพพาน ซึ่งเป็นที่ระงับสังขาร มีสุขจริงแท้ ดังนี้ แล้วเสด็จกลับ พอพระผู้มีพระภาคเสด็จไปแล้วไม่นาน ท่านทำการเจริญปีติปราโมทย์ เกิดสุขกายสบายจิต จิตตั้งมั่นเป็นสมาธิโดยง่ายแล้วเจริญวิปัสสนาต่อ ในคืนวันนั้นเองท่านก็ลู่ถึงยอดแห่งสาวกบารมีญาณ ได้เป็นพระอรหันตองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา ทันใดนั้นเทวดาได้ไปเฝ้ากราบทูลพฤติการณ์ของพระวักลิเถระให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า แม้เราเองก็ทราบแล้ว ในคืนวันนั้นเองตอนใกล้รุ่ง ท่านก็ปรินิพพานไป เพราะทนทานต่ออาพาธไม่ไหว มารใจบาปได้ไปพยายามค้นหาดวงวิญญาณของพระวักลิเถระว่า ไปไหนก็หาไม่พบ เกิดเป็นคว้นกัณฑ์รอบบริเวณ รุ่งเช้าพระบรมศาสดาจึงพาพระสงฆ์จำนวนหนึ่งไปทำฌานบิณฑกพระพุทธวักลิเถระ แล้วเก็บอัฐิไปก่อสถูปบรรจุไว้เพื่อเป็นที่กราบไหว้ของคนและเทวดาต่อไป ครั้นในสมัยที่ทรงประกาศเอตทัคคะแก่พระสาวก-สาวิกา ว่าใครเยี่ยมยอดในคุณข้อไหนบ้าง ก็ทรงยกย่องพระวักลิเถระว่า เยี่ยมยอดกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ศรัทธาวิมุตติ คือผู้พ้นจากกิเลสด้วยอำนาจความเชื่อมั่นในพระบรมศาสดา เชื่อฟังคำสั่งสอน ปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเด็ดเดี่ยวดังเรื่องที่เราเล่ามา ก็แสดงว่าท่านพระวักลิเถระเชื่อฟังพระบรมศาสดาอย่างดีเยี่ยม จึงทรงยกย่องไว้ในคุณข้อนี้ให้เป็นที่ปรากฏ เป็นตัวอย่างแก่ปัจฉิมชนตาชน คือคนผู้เกิดมาในภายหลัง เมื่อได้ฟังเรื่องราวนี้แล้ว ก็จะได้ถือเอาเป็นคติประพฤติตาม ให้สามารถเป็นพยานในพระพุทธดำรัสที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรมผู้หนึ่งเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้หนึ่งเห็นธรรม” ซึ่งมีความหมายว่า พระผู้มีพระภาคผู้พระบรมศาสดาที่แท้จริงนั้น มิใช่รูปกายอันเปื่อยเน่าผุพังไปเช่นนั้นเลย หากแต่เป็นพระธรรมอันไม่รู้จักตายนั้นต่างหาก ผู้ที่ยังหลงสู่กระแสพระอมตธรรมนั้นแล้ว ย่อมได้เห็นเฝ้าแหนพระผู้มีพระภาค ผู้พระบรมศาสดาของตนสมดังประสงค์แท้จริง กลายเป็นรัตนะดวงหนึ่ง ซึ่งมีคติเสมอกันกับพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ รัตนะทั้ง ๓ นี้เป็นแก่นสารไม่รู้จักสูญสลาย เป็นสิ่งไม่รู้จักตาย มีอยู่ทุกกาลสมัย ผู้สนใจในเรื่องนี้โปรดดูในหนังสือพรหมจรรย์คืออะไร? ตอนว่าด้วยพุทธปรัชญา ก็จะทราบได้ว่า จิตที่บรรลุถึงอมตธรรมแล้ว เป็นวิมุตติสาร ซึ่งตายไม่เป็น คนและเทวดาสามัญไม่ เห็น เว้นแต่พรหมบางพวกผู้บรรลุวิสุทธิธรรมเท่านั้นสามารถเห็นได้.

พระมหาโมคคัลลานะ ซึ่งได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า ยอดเยี่ยมกว่าบรรดาพระสาวกผู้มีฤทธิ์ และเป็นอัครสาวกเบื้องซ้ายของพระบรมศาสดา เป็นกำลังใหญ่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประชาชนทั่วไปได้ดี ท่านมักใช้มนมัยฤทธิ์นี้ไปปรากฏในสวรรค์บ้าง ในนรกบ้าง แล้วนำข่าวหรือเรื่องราวในสวรรค์และนรกนั้นมาบอกเล่าแก่ชาวมนุษย์ให้ทราบ เพื่อให้ชาวมนุษย์ยังเกิดความเชื่อมั่นในกรรมดี-กรรมชั่ว ว่าสามารถอำนวยผลในโลกได้จริง จะได้มั่นอยู่ในกรรมดีมีศีลธรรมงามยิ่งขึ้น ดังนี้ เรื่องปรากฏที่ท่านรวบรวมไว้ในพระไตรปิฎก หมวดเปตวัตถุและวิมานวัตถุเป็นส่วนมาก จะนำมาเล่าไว้สัก ๒ เรื่อง ดังต่อไปนี้

ครั้งหนึ่ง ท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ เข้าสมาธิอดมโนมัยกายไปชมสวรรค์ ได้พบ เทพธิดาองค์หนึ่งซึ่งมีวรรณะสดใสสว่างรุ่งเรืองทั่วทิศ เหมือนดาวประกายพรึก จึงไต่ถามว่าทำ ความดีอะไรไว้ จึงได้สมบัติเห็นปานนี้ เทพธิดานั้นเมื่อถูกพระมหาโมคคัลลานเถระถามถึงผลกรรม ก็ดีใจ กราบเรียนท่านว่า ดิฉันเป็นอุบาสิกาอยู่เมืองสาเกต สมบูรณ์ด้วยทานและศีล ยินดีในการ จำแนกแจกทานทุกเมื่อ ได้ถวายเครื่องนุ่งห่ม ภัตตาหาร เสนาสนะ เครื่องตามประทีป โดยมีใจผ่อง ใสยิ่ง ในท่านผู้มีจิตใจตรงแล้ว วันดิถี ๑๔-๑๕ ค่ำ และดิถี ๘ ค่ำ กิ่งปักษ์ ดิฉันได้รักษาอุโบสถศีล ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการตลอดปักษ์อย่างน่าอัศจรรย์ สำรวมดีในศีลทุกเมื่อ คือ เว้นการฆ่า สัตว์, ลักทรัพย์, ประพฤติล่วงใจสามี, มุสาวาท, และการดื่มของมึนเมา ยินดีในสิกขาบท ๕ ประการ ฉลาดในอริยสัจ เป็นอุบาสิกาของพระผู้มีพระเนตรดี มีพระยศ ซึ่งทรงพระนามว่า โคตมะ จึงได้สมบัติเห็นปานนี้ ดิฉันได้ฟังเรื่องราวสวนอุทยานในสวรรค์ชื่อนันทวันเนืองๆ จึงเกิดพอใจตั้ง จิตไว้ในที่นั่น แล้วได้เกิด ณ นันทวันสมประสงค์ ดิฉันไม่เชื่อฟังพระพุทธานุญาตของพระศาสดาผู้ อาศิตยพันธุ์ ตั้งจิตไว้ในที่ต่ำ จึงเกิดเดือดร้อนภายหลัง ดิฉันจะอยู่รักษาอุโบสถศีลในวิมานนี้ไม่นาน เท่าไหร่ เมื่อถูกถามถึงกำหนดอายุในสวรรค์ของนาง นางบอกว่าดิฉันจะอยู่ที่นี้เพียง ๖ หมื่นปี เท่านั้นท่านมหาโมคคัลลานเถระ! แล้วก็จตุตถจาณูไปเกิดร่วมหมู่มนุษย์ ดังนี้ พระมหาเถระจึงกล่าวเตือนว่า ท่านอย่ากลัวอุโบสถศีล ท่านได้รับพุทธานุญาตแล้วว่าท่านเป็นพระโสดาบัน เป็นผู้วิเศษแล้ว ท่านละ ทุกคติได้แล้ว ดังนี้ ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเปรตที่ท่านได้ไปพบเห็นในแดนนรก ดังต่อไปนี้

ครั้งหนึ่ง ท่านเข้าสมาธิแล้วไปสู่แดนเปรต ซึ่งใกล้กับแดนนรก ได้เห็นเหตุการณ์แปลก ประหลาด จึงถามเขาว่า ข้างหน้าไปโดยข้างเผือก ท่ามกลางไปโดยรถเทียมด้วยม้าอัคร เบื้องหลัง หญิงสาวไปในวอ ย่อมสว่างรุ่งเรืองทั่วทั้ง ๑๐ ทิศ ส่วนท่านทั้งหลายมีมือถือสาก หน้าร้องไห้ ตัว แดกแตน ครั้งเป็นมนุษย์ทำบาปอะไรไว้ จึงต้องดื่มเลือดของกันและกันดังนี้ ได้รับคำตอบว่า ข้างหน้าผู้ไปโดยข้างเผือกตัวประเสริฐซึ่งก้าวไปด้วยเท้าทั้ง ๔ นั้น เป็นบุตรคนโตของข้าพเจ้า ทั้งหลาย เขาให้ทานแล้วมีสุขร่าเริง ผู้ไปโดยรถเทียมม้าอัคร ๔ ตัว ซึ่งผูกเทียมกันเป็นหมวดดีนั้น เป็นบุตรคนกลางของข้าพเจ้าทั้งหลาย เขาไม่ตระหนี่ เป็นทานบดี ย่อมรุ่งเรือง ส่วนหญิงผู้ไปในวอ ข้างหลังนั้นเป็นลูกสาวคนเล็กของข้าพเจ้าทั้งหลาย นางมีปัญหา ตาใสเหมือนตาเนื้อ มีสุขร่าเริง ด้วยการจำแนกแจกทาน เขาเหล่านี้มีจิตเลื่อมใสได้ถวายทานแก่สมณพราหมณ์ในกาลก่อน ส่วน ข้าพเจ้าทั้งหลายได้เป็นคนตระหนี่ ด่าทอสมณพราหมณ์ที่เขาเหล่านั้นถวายทานบำรุงบำเรออยู่ จึง ชุบผอม เหมือนไม้ธูปถูกไฟเผาฉะนั้น พระมหาเถระจึงถามต่อไปว่า ท่านทั้งหลายกินอะไร? นอน ะไร? อยู่อย่างไร? ซึ่งเมื่อโภคะทั้งหลายเพียงพอมิใช่น้อย จึงคลาดความสุขถึงทุกขีในบัดนี้? ได้รับ คำตอบว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายฆ่ากันและกัน แล้วดื่มกินหนองและเลือด ครั้นดื่มมากแล้วก็มิให้ทาน ทั้งไม่บริโภคะเอง อย่างนั้นนั่นเอง สัตว์ผู้ต้องตายซึ่งมีโภคะมากมาย ไม่บริโภคะเอง ทั้งไม่ทำบุญ ตาย แล้วจึงไปคร่ำครวญอยู่ยมโลก เกิดเป็นเปรตทิวระหายเหลือประมาณในปรโลก ภายหลังต้องถูก เผาไหม้อยู่นาน เพราะทำกรรมซึ่งมีทุกข์เป็นกำไรไว้ จึงต้องเสวยทุกข์แสนเผ็ดร้อน ทรัพย์กับ ข้าวเปลือกก็ส่วนหนึ่ง ชีวิตก็ส่วนหนึ่ง ผู้ฉลาดรู้ว่าเป็นคนละส่วนกันแล้วควรทำที่พึง นรชนเหล่าใด ฉลาดในธรรม รู้แบบนี้ นรชนเหล่านั้นย่อมไม่ประมาทในทาน เพราะเชื่อฟังคำพระอรหันต์ ดังนี้.

ส่วนพระสารีบุตรเถระอัคคสาวกเบื้องขวา ซึ่งได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาว่า เลิศกว่า
ภิกษุสาวกผู้มีปัญญาถึงนั้น เป็นกำลังยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าในการเผยแผ่พระธรรม
วินัย ทรงยกย่องว่า สามารถประกาศอนุตตรธรรมจักรได้เท่าเทียมกับพระองค์ ทรงแนะนำภิกษุ
ทั้งหลายให้คบหาสมาคม เคารพนับถือเชื่อฟัง ท่านก็เชี่ยวชาญทางจิต มีฤทธาานุภาพไม่น้อย ได้เคย
ไปเห็นเปรตซึ่งเป็นแดนเปรต หลงเปลือยกาย ผิวพรรณทราวม ผอมกะหร่อง สะพรั่งด้วยเส้นเอ็น
ท่านจึงถามว่าเป็นอะไรอยู่ที่นี้ ได้รับตอบว่า ดิฉันเป็นนางเปรต ท่านผู้เจริญ! ตกทุกข์ได้ยากอยู่
ยมโลก เพราะทำบาปกรรมไว้ จึงจากยมโลกไปสู่เปตโลก ท่านถามต่อไปว่า ทำกรรมชั่วไว้ด้วยกาย
วาจา ใจ อย่างไรหรือ? จากโลกนี้ไปสู่โลกเปรตด้วยผลกรรมอะไร? ได้รับตอบว่า บิดามารดาหรือ
แม่ญาติซึ่งเป็นผู้มีจิตใจเลื่อมใสต่อสมณพราหมณ์ไม่อนุเคราะห์ดิฉัน ไม่ชักชวนดิฉันว่า จงให้ท่าน
บ้างเลย ดิฉันจากมาเปล่าเปลือยอยู่อย่างนี้ถึง ๕๐๐ ปี ต้องถูกความหิวกระหายขบกัด นี่เป็นผล
บาปกรรมของดิฉัน ท่านเจ้าคะ! ดิฉันขอไหว้ท่าน ท่านผู้กล้าหาญ! ท่านผู้มีอำนาจมาก! โปรด
อนุเคราะห์ดิฉัน โปรดให้ท่านอะไรๆ แล้วอุทิศแก่ดิฉันด้วยเถิด โปรดปลดเปลื้องดิฉันจากทุกข์บ้าง
เถิดเจ้าข้า! พระเถระรับคำแล้วให้คำข้าวคำหนึ่ง ผ้าเท้าฝ่ามือ น้ำดื่มถาดน้อยๆ ถาดหนึ่งแก่ภิกษุ
ทั้งหลาย แล้วอุทิศทักษิณาแก่นางเปรตนั้น ผลก็เกิดในลำดับนั้นทันที โภชนะฝ้านุ่งห่มน้ำดื่มนี้เป็น
ผลของทักษิณา ลำดับนั้นนางก็เป็นผู้สะอาด นุ่งห่มผ้าสะอาด ทรงผ้าผืนดีมาแต่แคว้นกาสิ มีผ้า
อาภรณ์งดงาม เข้าไปหาพระสารีบุตร พระเถระเห็นแล้วจึงถามว่า ท่านมีวรรณะสดใส สว่าง
รุ่งเรืองทั่วทุกทิศ เหมือนดาวประจักษ์ รุ่งเรืองเช่นนี้สำเร็จแก่ท่านเพราะกรรมอะไร? เมื่อเป็น
มนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้? จึงมีอำนาจรุ่งเรือง มีวรรณะส่องสว่างทั่วทุกทิศ ได้รับคำตอบว่า ท่าน
มีผู้กรุณาต่อสัตว์โลกได้เห็นดิฉันผู้ผอมเหลืองอดอยาก เปล่าเปลือยผิว ถึงทุกข์ ครั้นแล้วได้ให้คำข้าว
ผ้าเท้าฝ่ามือ น้ำดื่มถาดน้อยๆ แก่ภิกษุทั้งหลายแล้วอุทิศแก่ดิฉัน ท่านจงตีผลแห่งคำข้าวคำเดียว
กลายเป็นภัตตที่ จะต้องกินถึงหมื่นปี ดิฉันเป็นผู้ได้กามสมบัติตามต้องการ บริโภคโภชนะมีกับข้าว
รสต่างๆ มากอย่าง ท่านจงดูผลแห่งแผ่นผ้าเท้าฝ่ามือซึ่งกลายเป็นฝ้านุ่งห่มมากกว่าของพระเจ้า
นันทราช ที่ห่มในประเทศ เป็นผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าปาน และผ้าฝ้ายไพบูลย์ มีค่ามากห้อยย้อยอยู่
เต็มอากาศ ดิฉันจะนุ่งห่มฝ้านั้นๆ อันเป็นที่รักแห่งใจ ท่านจงดูผลแห่งน้ำดื่มถาดน้อยๆ ซึ่ง
กลายเป็นสระโบกขรณีสี่เหลี่ยมลึก ตบแต่งดี มีน้ำใส ทาราบรินเย็นดี อบอวลด้วยกลิ่น ดาดาดด้วย
ดอกปทุม บริบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำ ดิฉันย่อมรื่นรมย์ ย่อมเล่น ย่อมบันเทิง ไม่มีภัยแต่อย่างใด จึงมาเพื่อ
ไหว้ท่านมุนี ผู้มีความกรุณาต่อสัตว์โลกเจ้าข้า ดังนี้!

อีกเรื่องหนึ่ง ท่านได้พบหญิงเปรตตนหนึ่ง ซึ่งมีพรรณณะเศร้าหมองซูบซีดเช่นตนก่อน
สอบถามได้ความว่าเคยเป็นมารดาของท่านมาในชาติอื่นๆ มาเกิดในแดนเปรต หิวกระหาย
เหลือเกิน ต้องกินน้ำลายน้ำมูกและโลหิต ไม่มีที่พึ่งพึ่งอาศัย ขอให้ท่านบริจาคทานอุทิศผลให้ เพื่อ
จะได้พ้นจากการกินน้ำเลือดน้ำหนองบ้าง ท่านได้ฟังคำมารดาแล้วมีใจสงสาร จึงปรึกษาพระมหา
โมคคัลลานะ ท่านพระอนุรุธะ และพระกัปปินะ พวกเขาสร้างกุฏิ ๔ หลังถวายในสงฆ์จตุรทิศ
แล้วอุทิศกุฏิ ข้าว น้ำเป็นทักษิณาแก่มารดา ทันใดนั้นบังเกิดผลเห็นประจักษ์ มีวิมาน ข้าว น้ำ
ผ้าผ่อน เป็นผลของทักษิณา นางมีกายสะอาด นุ่งห่มผ้าสะอาด ทรงผ้าผืนดีมาแต่แคว้นกาสิ มีผ้า

อาการดังกล่าว เข้าไปหาท่านพระมหาโมคคัลลานะ เล่าความจริงให้ทราบว่าเป็นมารดาเดิมที่พระ
สารีบุตรทำบุญอุทิศให้ ได้รับผลพันธุกรรมร้อนแล้ว มุ่งมาเพื่อไหว้ท่านมุนี ผู้มีความสงสารสัตว์โลก
นั้น เจ้าข้า! ดังนี้.

พระมหาเถระทั้งสอง เป็นผู้มีอำนาจทางจิตด้วยกัน ย่อมสามารถถอดใจออกจากร่าง
เนรมิตกายหนึ่งขึ้นแล้วไปบำเพ็ญประโยชน์ในที่ไกลได้ เรื่องที่เล่ามาก็เป็นเรื่องในที่ไกล ไม่ใช่ในที่
อยู่ของท่าน จึงสันนิษฐานว่าจะต้องใช้มนมัยกายไปพบเห็น กิตติศัพท์ที่ท่านพระมหาเถระทั้งสอง
บำเพ็ญประโยชน์ เป็นกำลังใหญ่ของพระบรมศาสดา ดุจพระกรขวาซ้ายนี้ ได้แพร่กระจายไปจน
เป็นที่ปองร้ายของเดียรฉัตรนิครนถ์ พระมหาเถระทั้งสองเคยถูกประทุษร้ายในกรุงราชคฤห์ ครั้ง
สุดท้าย พระมหาโมคคัลลานเถระก็ถูกประทุษร้ายถึงต้องนิพพาน ข้าพเจ้าได้เล่าเรื่องเกี่ยวกับ
มนมัยฤทธิ์เหลือใจไปไกลแล้ว จะขอวกเข้าหาเรื่องต่อไป.

การสามารถถอดดวงจิตออกจากร่าง และเนรมิตรูปกายขึ้นอีกรูปกายหนึ่ง ซึ่งมีรูปลักษณะ
เหมือนรูปกายจริงของตน แล้วส่งไปทำกิจหรือปรากฏในที่ไกลได้นั้น ย่อมต้องอาศัยกำลังใจและ
มโนภาพตั้งได้กล่าวไว้แล้วในข้อว่าด้วยอิทธิวิธี จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวในที่นี้อีก.

วิธีถอดจิตนั้น คล้ายแบ่งภาพจิตออกไปทำการ ความรู้สึกแห่งจิตในกายเดิมก็ยังมีอยู่ แต่มี
สายโยงถึงกันตลอดเวลา อีกอย่างหนึ่ง ถอดออกไปทั้งหมดโดยไม่มีความรู้สึกเหลืออยู่ในร่างกาย
เดิมเลย คล้ายไปหมดทั้งตัวก็ได้ วิธีแรกทำได้ง่ายโดยที่ไม่ต้องเข้าฌานอย่างสูงชนิดที่หมดความรู้สึก
ในกายเดิม คือเพียงแต่ทำมโนภาพขึ้น เนรมิตรูปร่างของตนไปปรากฏ ณ เฉพาะผู้ที่เราต้องการ
ช่วยเหลือหรือพบปะนั้น แล้วทำกิจตามประสงค์แล้วก็กลับ ในขณะที่ส่งจิตไปนั้นร่างกายเดิมจะ
อยู่ในท่าหรืออิริยาบถใดๆ ก็ตาม ส่วนมโนมัยรูปต้องให้อยู่ในท่าหรืออิริยาบถปกติตามธรรมเนียม
การพูดจา การแสดงธรรมก็ออกไปจากจิตในร่างกายเดิมนั้น มโนมัยรูปเป็นแต่เพียงภาพปรากฏ และ
ถ่ายทอดเสียงอีกทีหนึ่ง ส่วนวิธีหลังต้องเข้าสมาธิ แล้วส่งจิตทั้งหมดออกไปจากร่าง แล้วเนรมิตกาย
ขึ้นตามรูปลักษณะกายเดิมให้ครบถ้วน แล้วไปทำกิจหรือไปปรากฏกายในที่ใดๆ โดยมีความรู้สึก
เต็มตัวในมโนมัยกายนั้นทีเดียว ส่วนกายเดิมที่อยู่เบื้องหลังนั้นไม่มีความรู้สึก ดำรงความเป็นปกติ
อยู่ด้วยอำนาจฌานรักษาเท่านั้น วิธีนี้ไปได้นานๆ และรู้สึกสนุกสนานด้วย พวกเข้าฌานแบบไปดู
นรก สวรรค์หรือโลกด้านอื่นๆ ใช้วิธีนี้ทั้งนั้น มีข่าวว่าโยคีสามารถถอดใจออกจากร่างไปเที่ยวใน
โลกอื่นนับเป็นเวลาตั้งเดือนๆ ก็ได้ โดยที่กายเดิมไม่เป็นอันตรายประการใด วิธีถอดจิตออกจาก
ร่างตามวิธีหลังนี้เป็นดังนี้

- (๑.) ทำอาโลกสิณ จนได้ดวงสว่าง-ใสดีแล้ว.
- (๒.) ย่อดวงกสิณนั้นให้เล็กลงประมาณเท่าลูกมะขามป้อมแล้ว.
- (๓.) รวมกำลังใจส่งดวงนั้นออกทางกระหม่อมไปสู่ที่ที่ประสงค์จะไป.
- (๔.) เมื่อรู้สึกกายเบาวูบ และไปปรากฏตัวอยู่ในที่ซึ่งกำหนดจะไปนั้นแล้ว เชื่อว่าถอดจิตไป
ได้แล้ว.
- (๕.) พึงขยายดวงกสิณให้โตตามเดิมอีก พร้อมกับเนรมิตกายให้ปรากฏชัดขึ้น แล้วทำกิจมี
สนทนาเป็นต้น กับเทวดาหรือผู้ใดผู้หนึ่งที่ได้พบในคราวนั้น.

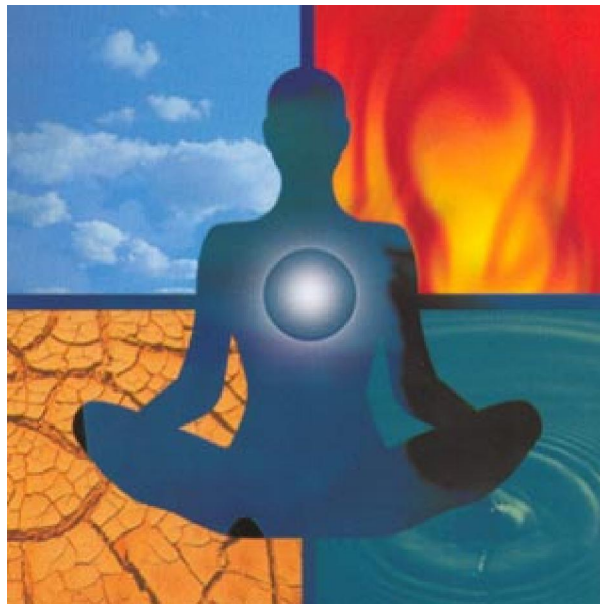
(๖.) เมื่อจะกลับ พึงย่นดวงกสิณให้เล็กลงเท่าลูกมะขามป้อมแล้วจึงกลับ.

(๗.) ถ้ามีมารมากั้นทางในระหว่างทาง เช่นถูกอมเป็นต้น พึงรวมกำลังใจขยายดวงกสิณให้ใหญ่กว้าง หรือแผ่จิตออกให้กว้างที่สุดเท่าที่จะทำได้ มารก็จะกระจายไปหรือเปิดทางให้ไป.

(๘.) จุดเพ่งทำดวงกสิณนั้น คือเพดานปากกับจมูกต่อกัน เมื่อได้ดวงแล้วจึงรวมกำลังส่งออกไปทางกระหม่อม.

(๙.) ภูมิจิตในขณะนั้น ถ้าจะไปสวรรค์ ต้องให้เป็นปีติสุขภูมิ ถ้าจะไปพรหมโลกต้องให้เป็นอุเบกขาสุขภูมิ ถ้าจะไปมนุษยโลกและอบายโลก เข้าฌานเพียงวิเวกชาภูมิเท่านั้นก็ได้.

วิธีถอดจิตตามแบบนี้ ใช้กันอยู่ในหมู่พุทธบริษัทในสมัยปัจจุบัน.

บทที่ ๗

วิธีสร้างทิพยอำนาจ เจโตปริยญาณ รู้จักใจผู้อื่น

ทิพยอำนาจข้อนี้ เป็นอนุกรรมในการแสดงธรรมอย่างวิเศษ การแสดงธรรมที่จะสพกับจริต อหิวาศัยและความคิดเห็นของบุคคล จนถึงทำให้ผู้ฟังเกิดอัศจรรย์และยอมเชื่อฟังได้อย่างนั้น ย่อมอาศัยทิพยอำนาจข้อนี้เป็นกำลังสำคัญอุดหนุนอยู่ พระบรมครูของเราทรงใช้ทิพยอำนาจข้อนี้ เสมอในการทรมานเวไนย ใครควรได้รับการทรมานด้วยวิธีใด ด้วยพระธรรมเทศนาอย่างไร ย่อมทรงกำหนดไว้ในพระหฤทัยก่อนแล้ว จึงทรงดำเนินการในภายหลัง ข้อนี้ย่อมสมจริงกับพระพุทธรูปที่ทรงปฏิบัติประจำวัน คือ

๑. ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตณฺจ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาตโปรดสัตว์ สงเคราะห์ผู้ต้องการบุญให้ได้ทำทานในเขตดี ถ้าผู้ควรได้รับการสงเคราะห์ในวันนั้นอยู่ในที่ใกล้ ก็มักเสด็จไปสงเคราะห์ในเวลาบิณฑบาตนั่นเอง.

๒. สายณฺเห ธมฺมเทศนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่ประชาชนซึ่งพากันมาฟัง คือในที่ใดที่เสด็จไปประทับประจำอยู่นาน ในที่นั้นประชาชนผู้เคารพนับถือยอมถือเป็นกรณีสำคัญ เวลาเย็นซึ่งเป็นเวลาว่างงาน และพระบรมศาสดาจารย์ก็ออกจากที่พักผ่อนในเวลากลางวัน ต่างก็เข้าเฝ้าฟังพระธรรมเทศนาเสมอ เช่นประชาชนในกรุงสาวัตถีเป็นตัวอย่าง.

๓. ปโทเส ภิกฺขุ โอวาทํ เวลาพลบค่ำทรงโอวาทพระภิกษุให้เข้าใจในข้อวัตรปฏิบัติอบรมจิตใจ และให้ฉลาดในข้อธรรมที่จะนำไปสั่งสอนประชาชน หรือโต้ตอบปัญหาต่างๆ เวลาค่ำพระภิกษุทั้งหลายจะมาชุมนุมกันในโรงอุปัฏฐาก พระบรมศาสดาจารย์จะทรงกำหนดจิตใจของภิกษุทั้งหลายด้วยเจโตปริยญาณแล้วเสด็จไปที่โรงอุปัฏฐาก ทรงโอวาทและแสดงธรรมแก่ความสงสัยของภิกษุทั้งหลายพอสมควรแล้ว จึงเสด็จกลับพระคันธกุฎีซึ่งเป็นที่ประทับ บางคราวถึงกับรุ่งสว่าง ณ อุปัฏฐากศาลานั้นเอง.

๔. อหฺตมฺรตฺเต เทวปฺยหนํ เวลาเที่ยงคืนทรงแก้ปัญหาเทวดา คือว่าเทวดามาเฝ้าเวลาเที่ยงคืนเสมอ และขอปัญหาต่างๆ มาทูลถาม จึงเป็นภารกิจที่ทรงแก้ปัญหาเทวดาในเวลานั้น ครั้นรุ่งเช้าก็ตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟัง เพื่อจดจำเอาไว้.

๕. ปจฺจุเส ว คเต กाले ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ เวลาจวนใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้ควรโปรด คือ พองจวนรุ่งสว่างไม่ว่าประทับ ณ ที่ใดๆ จะทรงเข้าพระกรุณาสมบัติเสมอ ทรงแผ่ น้ำพระทัยสงสารสัตว์ อธิบายจะโปรดให้พ้นทุกข์ไปทั่วโลกทุกทิศทุกทาง ใครเป็นผู้มีอุปนิสัยควรโปรด ก็จะมาปรากฏในข่ายพระญาณ ทรงกำหนดจิตอหิวาศัยด้วยเจโตปริยญาณแล้วพอรุ่งเช้าก็เสด็จไปโปรดทันที ถ้าเป็นที่ใกล้ก็เสด็จไปในคราวบิณฑบาตนั่นเอง ถ้าเป็นที่ไกลก็เสด็จไปภายหลังบิณฑบาตแล้ว การที่ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพระกรุณาสมบัตินี้ ทรงถือเป็นธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติเป็นอาจิณ มิได้ละเว้นเลย.

การกำหนดรู้จิตอหยาตัยเสียก่อนแล้ว จึงแสดงธรรมสั่งสอน ย่อมได้ผลคักคัทธิเหมือนกับบ่งนามด้วยนาม หรือเกาถูกที่คันขณะนั้น. พระบรมศาสดาและพระสาวกผู้ชำนาญทางเจโตปริยญาณจึงทรงใช้เสมอ.

อนึ่ง การสามารถกำหนดรู้จิตใจ แล้วบอกได้ว่าผู้นั้นมีจิตใจอย่างไร มีความคิดเห็นอะไรในขณะนั้น มีกิเลสหรือคุณธรรมอะไรแทรกซึมอยู่ในใจ ควรแก้ไขหรือส่งเสริมอย่างไรจึงจะเป็นผลดี เช่นนี้ท่านจัดเป็นปาฏิหาริย์อันหนึ่ง เรียกว่า อาเทศนาปาฏิหาริย์ แปลว่าการดักใจถูกต้องเป็นที่น่าอัศจรรย์ เป็นปาฏิหาริย์ ๑ ใน ๓ คือว่า ปาฏิหาริย์มี ๓ ประการดังกล่าวมาแล้วในบทที่ ๕ คือ

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ ได้แก่ฤทธิ์เป็นที่น่าอัศจรรย์.

๒. อาเทศนาปาฏิหาริย์ ได้แก่การดักใจถูกต้องเป็นที่น่าอัศจรรย์.

๓. อนุศาสนีปาฏิหาริย์ ได้แก่คำสอนเป็นที่น่าอัศจรรย์ คือเป็นคำสั่งสอนประกอบด้วยเหตุผล ความจริง และสามารถปฏิบัติตามได้ ทั้งให้ผลสมจริงแก่ผู้ปฏิบัติตั้งตรงสไว้ ไม่เป็นการเกินวิสัย ทั้งเป็นคำสั่งสอนเหมาะแก่ทุกสมัยด้วย.

ในบรรดาปาฏิหาริย์ ๓ นี้ ทรงยกย่องอนุศาสนีปาฏิหาริย์ว่าเยี่ยมยอด ด้วยประทานเหตุผลว่า ยิ่งยืนเป็นประโยชน์นาน แม้แก่ปัจฉิมชนคนรุ่นหลังๆ ส่วนอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์นั้นเป็นประโยชน์เฉพาะผู้ได้ประสบพบเห็น หรือคนรุ่นนั้นเท่านั้น ไม่เป็นประโยชน์แก่คนรุ่นหลังๆ ดังอนุศาสนี ถึงอย่างนั้นก็ดี พระผู้มีพระภาคก็มีได้ทรงละการทำฤทธิ์และดักใจ ทรงใช้ปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ นั้นอยู่เสมอ พระอนุศาสนีย่อมสำเร็จขึ้นด้วยปาฏิหาริย์ ๓ ประกอบกัน ฉะนั้นจึงสำเร็จประโยชน์ดี.

เป็นความจริงที่แน่นอนที่สุด ถ้าคนผู้ให้คำสั่งสอนเป็นคนมีอานุภาพทางใจ ทั้งมีญาณหยั่งรู้ อหยาตัยของผู้รับคำสั่งสอน และเป็นผู้ทำได้ในสิ่งที่ตนสั่งสอนแล้ว คำสั่งสอนย่อมมีรสชาติดูดีมีและซาบซึ้งถึงใจของผู้ฟัง เป็นเหตุให้ผู้รับคำสั่งสอนบังเกิดสติและปัญญาได้ดี ด้วยเหตุนี้ปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ ประการจึงจำเป็นต้องใช้ในการแนะนำสั่งสอนผู้อื่นเสมอไป ผู้มีอานุภาพทางใจแม้มิได้ตั้งใจใช้อิทธิปาฏิหาริย์ก็ตาม อำนาจใจนั้นย่อมแผ่รัศมีครอบคลุมจิตใจผู้ฟังให้เกิดความสงบ ความเคารพยำเกรง ความตั้งใจฟังอยู่โดยปกติแล้ว จึงเป็นอันแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อยู่ในตัวแล้ว ส่วนการดักใจหรือกำหนดรู้ใจก็เหมือนกัน สำหรับผู้มีใจผ่องแผ้วย่อมสามารถรับสัมผัสกระแสจิตของผู้อื่นได้ทุกขณะไป ถึงไม่ตั้งใจกำหนดรู้ก็ย่อมรู้ได้อยู่แล้ว การแสดงธรรมหรือให้คำแนะนำสั่งสอนจึงอาจปริวิตไปตามอหยาตัยของผู้รับธรรมเทศนา หรือคำแนะนำสั่งสอนได้โดยปกติ อนุศาสนีของท่านผู้สามารถเช่นนี้ ย่อมมีรสชาติดูดีมีและซาบซึ้งใจ เป็นอนุศาสนีปาฏิหาริย์แท้. ผู้มีโอกาสได้รับคำสั่งสอนของผู้เช่นนั้น ย่อมเท่ากับได้รับโสรจสรองด้วยน้ำทิพย์ หรือได้รับพรสวรรค์ ย่อมชุ่มชื่นเบิกบานใจทันทีทันใด.

เจโตปริยญาณ นอกจากอำนาจประโยชน์ในการแสดงธรรมแล้ว ยังเป็นประโยชน์ในการเลือกคบค้าสมาคมกับคนได้ดีด้วย เพราะว่าอาเสวนะ คือการคบค้าสมาคมย่อมเป็นปัจจัยน้อมเอียงอหยาตัยใจคอของเราให้เปลี่ยนแปลงไปได้ ถ้าจิตใจน้อมเอียงไปในด้านดีก็เป็นศรีแก่ตัว ถ้าน้อมเอียงไปในด้านร้ายก็เป็นภัยแก่ตัว นักปราชญ์ท่านจึงสอนให้เลือกคบคน เว้นการคบค้า

สมาคมกับคนชั่ว สมาคมกับคนดี คนดีและคนชั่วท่านว่ามีความประพฤติเป็นเครื่องหมายให้รู้ คือ คนดีมีความประพฤติดี และคนชั่วมีความประพฤติชั่วเป็นลักษณะ แต่ถึงกระนั้นก็มีใช้รู้ได้ง่าย เพราะคนโดยมากย่อมมีนิสัยปิดชั่วเปิดดี เราจะหาคนเปิดเผยตรงไปตรงมาได้ยาก ถ้าเรามีเจต-
ปรีชาญาณแล้ว เราจะรู้จักคนดีคนเลวได้ไวที่สุด เพราะคนเราปิดอะไรๆ ในส่วนภายนอกนั้นย่อมปิด ได้ แต่จะปิดใจปิดไม่อยู่ ผู้รู้สึกตัวว่ามีความชั่ว พยายามปกปิดเพื่อมิให้ผู้อื่นรู้ นั้น ย่อมมีความรู้สึก ในใจรุนแรง ทำให้เกิดกระแสทางใจขึ้น แล้วเกิดเป็นลูกคลื่นแผ่ชานออกไปเป็นปริณทล คนผู้มี เจตปรีชาญาณย่อมรับทราบได้ดี ผู้พยายามปกปิดความชั่วของตัวจึงเท่ากับเปิดเผยความชั่วในใจ ยิ่งขึ้น สมกับคำว่า “ยิ่งปิดเท่ากับยิ่งเปิด” เพราะเหตุว่ากระแสจิตย่อมเกิดจากความรู้สึกสะท้อน ใจนั่นเอง ก่อนอื่น ท่านแสดงสิ่งปรุงแต่งไว้ ๓ ประการ คือ

๑. กายสังขาร สิ่งปรุงแต่งกาย ได้แก่กลมหายใจเข้า-ออก ซึ่งเป็นไปอยู่โดยปกติธรรมดา ทำให้ร่างกายเจริญอยู่และเจริญเติบโตสืบต่อไป เมื่อใดลมหายใจขาดไป เมื่อนั้นกายก็หยุดดำรง และหยุดเจริญเติบโต ถึงแก่ความขาดสิ้นชีวิตอันทรียลงทันที.

๒. วจีสังขาร สิ่งปรุงแต่งวาจา ได้แก่วิตกคือความคิด และวิจารณ์คือความอ่าน อันเป็นไปอยู่ในจิตใจของคนปกติธรรมดาทุกคน ก่อนที่จะพูดจาปราศรัยย่อมต้องคิดอ่านเรื่องที่จะนำมาพูด และคิดอ่านปรุงแต่งคำพูดเข้าเป็นพากย์ เป็นประโยค ให้ผู้ฟังรู้เรื่องที่ตนพูด เมื่อคิดอ่านขึ้นยังมี ทันได้พูดออกมาทางปากก็ย่อมเกิดเป็นสัททชาติทันที ผู้มีทิพพอโส-หุทิพย์ ย่อมได้ยินเช่นเดียวกับ เสียงพูดทางปาก ส่วนผู้มีเจตปรีชาญาณย่อมรับทราบกระแสสัมผัสแห่งความคิดอ่านนั้นได้ ง่ายดาย.

๓. จิตตสังขาร สิ่งปรุงแต่งจิต ได้แก่สัญญาและเวทนา สัญญาหมายถึงความรู้สึกสัมผัสทาง ทวาร ๖ จำได้ว่าเป็นอะไร เวทนาหมายถึงความรู้สึกสัมผัส คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นที่ สบาย ไม่สบาย หรือเฉยๆ นั้น ความรู้สึก ๒ ประการนี้ปรุงแต่งจิตให้เกิดความรู้สึกดี-ร้ายขึ้นในใจ อยู่เสมอ และเป็นเหตุให้คิดอ่าน ตรึกตรองหาอุบายเพื่อได้สิ่งดี เว้นสิ่งร้ายเสมอ เมื่อจะพูดก็ย่อม พุดไปตามความคิดอ่านนั่นเอง สัญญาและเวทนาทำให้เกิดกระแสคลื่นขึ้นในจิตก่อนสิ่งอื่นๆ ดังนี้ ผู้มีเจตปรีชาญาณจึงสามารถรับรู้ได้ในเมื่อมาสัมผัสเข้ากับใจ เพราะสิ่งใดที่เกิดเป็นกระแสคลื่น แล้ว สิ่งนั้นจะต้องแผ่ชานออกไปเป็นปริณทลรอบๆ ตัว จะปิดไว้ไม่อยู่ เหมือนคลื่นน้ำเกิดจาก ความสะท้อน ย่อมเป็นกระแสคลื่นกระจายออกไปจนสุดกำลังของมันฉะนั้น.

จิตตสังขาร และ วจีสังขาร ๒ ประการนี้ ถ้าจะเปรียบกับคลื่นภายนอก จิตตสังขารเปรียบ ได้กับคลื่นวิทยุ วจีสังขารเปรียบได้กับคลื่นเสียง ซึ่งแผ่กระจายไปในอากาศวิณณะนั้น สมัยปัจจุบัน วิทยาศาสตร์สามารถค้นพบความจริงเรื่องวิทยุและเสียง จึงประดิษฐ์เครื่องส่งและรับคลื่นทั้งสองนี้ เป็นผลสำเร็จ ทำให้เราได้ฟังเสียงอันมาจากกระยะไกลได้ ส่วนคลื่นจิตตสังขารและวจีสังขารนี้ เมื่อ จะบัญญัติศัพท์ให้คล้ายคลึงกับคลื่นทั้งสองนั้น ข้าพเจ้าขอบัญญัติคลื่นจิตตสังขารว่า คลื่นจิต, ขอ บัญญัติคลื่นวจีสังขารว่า คลื่นเสียง คลื่นจิตและคลื่นเสียงย่อมแผ่กระจายออกจากแหล่ง คือตัวเอง เป็นปริณทลอยู่เสมอ กว้างแคบตามกำลังของคลื่นจิต ซึ่งเป็นแรงส่งนั่นเอง ถ้าความกระเทือน ทางจิตแรง คลื่นก็แรง และสามารถส่งไปได้ไกลมากเช่นเดียวกับคลื่นวิทยุฉะนั้น ผู้มีเครื่องรับคลื่น

จิตและคลื่นเสียงย่อมสามารถรับรู้รับฟังได้ เหมือนผู้มีเครื่องรับวิทยุฉะนั้น จิตใจที่ได้รับการฝึกฝนจนใสแจ๋วแล้วนั้น จะเป็นเครื่องรับรู้คลื่นจิตเป็นอย่างดี จิตใจที่ได้รับการฝึกฝนเช่นนั้นด้วย มีทิพพโสทรด้วย จะสามารถรับฟังคลื่นเสียงได้เป็นอย่างดี เว้นแต่จะไม่เปิดรับรับรู้รับฟังเท่านั้น ถ้ามีความจำนงจะรับรู้รับฟังแล้วเป็นต้องรู้และได้ยินเสมอ.

นอกจากความสามารถในการรับรู้คลื่นจิต และรับฟังคลื่นเสียงของจิตดังกล่าวมาแล้ว ผู้เชี่ยวชาญทางจิตอย่างเยี่ยม เช่น พระบรมศาสดา สามารถรับรู้สภาพของจิตก่อนแต่ที่จะมีความกระเทือนจิตและคิดอ่านเสียด้วยซ้ำ เช่นในเวลาที่บุคคลอยู่ในฌานได้ตั้งใจไว้อย่างไร มีความรู้สึกในขณะนั้นอย่างไร มีความโน้มเอียงไปทางไหน เมื่อออกจากฌานแล้วจะรู้สึกสัมผัสอย่างไร และจะคิดอ่านอย่างไรต่อไป เช่นนี้ พระบรมศาสดาทรงสามารถคาดการณ์ถูกต้องหมด มีเรื่องหนึ่งในพระไตรปิฎก ซึ่งควรเป็นอุทาหรณ์แห่งเจโตปริยญาณอย่างดี จะนำมาเล่าต่อไปนี้

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับที่บุพพาราม กรุงสาวัตถี วันนั้นเป็นวันอุโบสถ พระจันทร์เพ็ญ พระมหาเถระที่มีชื่อเสียง คนรู้จักมากมายท่าน อาทิเช่น พระมหาโมคคัลลานะ พระอนุรุทธะ ฯลฯ ต่างก็มาเฝ้าและรอฟังพระปาฏิโมกข์ พระอานนท์ได้จัดแจงชุมนุมสงฆ์พร้อมเพรียงในเวลาเย็น แล้วไปเฝ้ากราบทูลเวลาให้ทรงทราบ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงนั่งครั้นปฐมยามล่วงไปแล้วพระอานนท์ก็ไปเฝ้ากราบทูลเตือนอีก ก็ทรงนั่งอีก ครั้นมัชฌิมยามล่วงไปแล้วพระอานนท์ก็ไปเฝ้ากราบทูลเตือนอีก จึงตรัสว่าสงฆ์ไม่บริสุทธิ์ ไม่สมควรจะสวดพระปาฏิโมกข์ พระอานนท์จึงกลับไปแจ้งพระพุทธรักษาแก่พระมหาเถระในที่ชุมนุม พระมหาเถระรูปหนึ่งได้ลุกขึ้นประกาศพระพุทธรักษาแล้วบอกให้สำรวจตัวเอง ใครเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์จึงออกไปจากที่ชุมนุม ภิกษุทั้งหลายต่างก็นิ่ง ไม่มีใครแสดงตัวว่าไม่บริสุทธิ์แล้วออกจากที่ชุมนุมไป พระมหาเถระประกาศซ้ำอีกเป็นครั้งที่ ๒ และที่ ๓ โดยลำดับ ก็ไม่มีใครแสดงตัวว่าไม่บริสุทธิ์เช่นเดิม จึงทันทันนั้นพระมหาโมคคัลลานเถระได้ตรวจจิตภิกษุทั้งหลายด้วยเจโตปริยญาณ ทราบว่าภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์สมจริงกับพระพุทธรักษา จึงบอกระบุชื่อภิกษุนั้นให้ออกไปจากที่ชุมนุม ภิกษุนั้นก็ยั้งอยู่อีก พระอานนท์จึงลุกขึ้นไปลากแขนเธอออกไปจากที่ชุมนุม แล้วไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคว่า บัดนี้มีสงฆ์บริสุทธิ์แล้ว โปรดทรงแสดงพระปาฏิโมกข์เถิดพระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปสู่ที่ชุมนุมแล้วทรงแสดงปาฏิโมกข์ในท่ามกลางสงฆ์ผู้บริสุทธิ์ เมื่อทรงแสดงพระปาฏิโมกข์จบลงแล้วจึงตรัสว่า ไม่เป็นการสมควรเลยที่ตถาคตจะแสดงพระปาฏิโมกข์ในสงฆ์ผู้ไม่บริสุทธิ์ ถ้าขึ้นแสดง ศีระชะของผู้ไม่บริสุทธิ์นั้นก็จะพึงแตก ๗ เสียง ดังนี้.

ความจริง จิตใจโดยธรรมชาติย่อมมีกระแสอยู่เสมอ กระแสจิตใจของบุคคลย่อมมีลักษณะต่างๆ กัน แล้วแต่สิ่งสัมปยุตต์ในขณะนั้น ถ้าสิ่งสัมปยุตต์เป็นฝ่ายดีกระแสจิตก็ย่อมดี ถ้าสิ่งสัมปยุตต์เป็นฝ่ายไม่ดีกระแสจิตก็ย่อมไม่ดี ผู้มีความเชี่ยวชาญทางเจโตปริยญาณอย่างเยี่ยมสามารถรับรู้กระแสจิตดังนี้ได้ดี เท่ากับรู้ใจตนเอง เพราะท่านผู้เช่นนั้นย่อมได้ผ่านการฝึกฝนจิตในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานมาเป็นอย่างดีแล้ว กระแสจิตตามที่ท่านกำหนดไว้ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน มี ๑๖ ลักษณะ ซึ่งเป็นลักษณะใหญ่ๆ แบ่งเป็นฝ่ายดีและฝ่ายไม่ดี เพื่อทำการศึกษาสำเหนียกให้ทราบกันทุกลักษณะไป จะได้แก้ไขส่วนชั่ว และปรับปรุงส่วนดีให้ดียิ่งขึ้นไปดังต่อไปนี้

โศภจิต

กระแสดิจฝ่ายชั่ว

๑. สราคจิตต์ จิตเจือรัก
๒. สโทสจิตต์ จิตเจือชัง
๓. สโมหจิตต์ จิตเจือหลง

กระแสดิจฝ่ายดี

๔. สังขิตตจิตต์^๑ จิตหดหู่

กระแสดิจฝ่ายดี

๕. มหัคคตจิตต์ จิตกว้างขวาง
๖. อนุตตรจิตต์ จิตยิ่งใหญ่
๗. สมาหิตจิตต์ จิตตั้งมั่น
๘. วิมุตตจิตต์ จิตอิสระ

กระแสดิจฝ่ายดี

๑. วิตราคจิตต์ จิตหายรัก
๒. วิตโทสจิตต์ จิตหายชัง
๓. วิตโมหจิตต์ จิตหายหลง

กระแสดิจฝ่ายชั่ว

๑. วิกขิตตจิตต์ จิตฟุ้งซ่าน

กระแสดิจฝ่ายชั่ว

๑. อมหัคคตจิตต์ จิตคับแคบ
๒. สอตุตรจิตต์ จิตไม่ยิ่งใหญ่
๓. อสมาหิตจิตต์ จิตซัดส่าย
๔. อวิมุตตจิตต์ จิตติดขัด.

หมายเหตุ: นี้เรียงลำดับตามมหาสติปัฏฐานสูตร.

จะอธิบายลักษณะจิต ๑๖ นั้นพอเป็นที่สังเกตของผู้ศึกษาต่อไป แต่จะอธิบายฝ่ายดีก่อน จิตหายรัก หายชัง หายหลงนั้น เป็นจิตที่จางจากความรัก ความชัง และความหลง กลับคืนสู่สภาพเดิมแท้ของจิต จึงจัดไว้ในฝ่ายดี ตามธรรมดาปุถุชนทุกคนย่อมมีกิเลสเป็นปกติ แต่กิเลส นั้นมิได้แสดงตัวให้ปรากฏชัดๆ เสมอไปจะแสดงตัวให้ปรากฏชัดก็ต่อเมื่อมีอารมณ์มาสัมผัส ยั่ววน ก่อกวนขึ้นเท่านั้น โดยปกติกิเลสจึงเป็นเพียงอนุสัย คือ นอนเนื่องอยู่ในจิตของปุถุชนอย่างมืด เมียนเหมือนไม่มีกิเลสอะไรเลย ลักษณะการตอนนี้แหละที่เรียกว่าปกติจิตชนิดหนึ่ง เป็นจิตปกติ ของปุถุชน แต่มิใช่ปกติจิตของพระชินาสพ เพราะจิตของพระชินาสพไม่มีอนุสัย จิตปกติของ ปุถุชนนี้มีลักษณะไม่ร้อน ไม่ร้ายแต่ประการใด ค่อนไปทางลักษณะเย็นเสียด้วยซ้ำ เหมือนน้ำที่มี ตะกอนนอนอยู่ภายใต้ เมื่อน้ำนั้นไม่กระเพื่อม ย่อมมีลักษณะใส แต่ยังมีตะกอนจมนอนอยู่ จึงไม่ เป็นน้ำใสสะอาดแท้ ข้ออุปมานี้ฉันใด จิตใจที่หายรัก หายชัง หายหลงก็ฉันนั้น เพราะจิตยังไม่ ปราศจากกิเลสอย่างเด็ดขาด ยังมีส่วนแห่งกิเลสเจืออยู่ เป็นแต่กิเลสไม่ฟุ้ง จิตจึงใสในสภาพปกติ ของตนเท่านั้น อาจจะถูกกลับขุ่นขึ้นเมื่อไรก็ได้ ในเมื่อถูกกระเทือน ฉะนั้น จิตปกติชนิดนี้จึงหมายถึง จิตที่ยังมีกิเลสอยู่ แต่กิเลสนอนไม่ฟุ้งฟุ้งขึ้นครอบคลุมจิต จิตในลักษณะสภาพเช่นนั้นย่อมมีกระแส ปกติไม่ร้อนไม่ร้าย ค่อนข้างมีกระแสเย็น ส่วนจิตเจือราคะ โทสะ โมหะ เป็นจิตผิดปกติ คือแปร สภาพไปสู่ความรัก ความชัง ความหลง ถูกความรัก ความชัง ความหลง ครอบงำ ทำให้มีลักษณะ ร้อนรุ่มกัลลัดกุ่ม ลุ่มหลงและขุ่นมัว เหมือนน้ำเจือสีหรือสิ่งสกปรก ถูกกระทบกระเทือนเป็นระลอก กระฉอกกระฉอน ย่อมขุ่นขึ้นไม่โปร่งใส แลดูเงาไม่เห็นฉะนั้น. จิตเจือความรัก ความชัง และความ

หลง เป็นจิตร้าย มีลักษณะร้อนต่างๆ กัน คือ จิตเจือราคะมีลักษณะร้อนอบอวน จิตเจือโทสะมีลักษณะร้อนแผดเผา จิตเจือโมหะมีลักษณะร้อนอบอ้าว.

สังขิตตจิตต์ จิตย่อหย่อน หมายถึงจิตซึ่งไม่มีอารมณ์ร้อน อารมณ์เย็นมายั่วยวนก่อความ แต่ถูกอารมณ์มีอารมณ์มีมารบกวน จิตปุถุชนนั้นเมื่อถูกอารมณ์มาสัมผัสย่อมแตกกระจายซัดส่ายฟุ้งไปตามลักษณะของอารมณ์ เหมือนปุยฝุ่นหรือสำลีที่ถูกลมพัดขณะนั้น จิตที่ฟุ้งไปตามอารมณ์เป็นจิตเสียปกติ ย่อมมีกระแสร้อนรุ่มตามลักษณะของอารมณ์หรือกิเลสที่สัมปยุตต์นั้นๆ ถ้าสัมปยุตต์ด้วยราคะก็คิดพล่านไปในกามารมณ์ ถ้าสัมปยุตต์ด้วยโทสะก็คิดพล่านไปในเรื่องหงุดหงิดขัดเคือง ถ้าสัมปยุตต์ด้วยโมหะอย่างแรงก็คิดพล่านไปในเรื่องสงสัย ทำให้เกิดอาการลังเลใจ หวาดระแวงไปต่างๆ นานา แต่ถ้าอยู่กับโมหะที่อ่อนก็มีแต่ก็หัดตัว เป็นจิตอ่อนกำลังซบเซาซึ่งงอซึมมีตัวย่อหย่อน ไม่ปราดเปรียวกระฉับกระเฉงแข็งแรง จิตใจตามสภาพธรรมดาย่อมมีลักษณะหุดหู่เป็นพักๆ ส่วนจิตฟุ้งซ่านเป็นจิตพลุ่งพล่าน ไม่ดำรงตนเป็นปกติ สัมปยุตต์ไปด้วยอารมณ์ วุ่นวายและกิเลส จึงจัดเป็นฝ่ายชั่ว มีกระแสผิดปกติเป็นกระแสร้อนอบอวน แผดเผา และอบอ้าวอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามลักษณะกิเลสที่เจือขึ้น.

มหัคคตจิตต์ จิตกว้างขวาง เป็นจิตมีคุณธรรมเจือ คือ เป็นสมาธิขั้นอุปจาระ มีกระแสจิตแผ่กว้างเป็นปริมณฑลโดยรอบๆ ตัว มากน้อยตามกำลังสมาธิ. ผู้ฝึกหัดสมาธิแบบนี้เมื่อจิตสงบลงย่อมแผ่กระจายจิตออกไปโดยรอบๆ ตัว กำหนดเขตชั่วร่วมไม้หนึ่ง บริเวณวัด บริเวณหมู่บ้าน ตำบลอำเภอ จังหวัด โดยลำดับไปจนสุดสามารถที่จะทำได้ ท่านเรียกสมาธิชนิดนี้ว่า มหัคคตเจโตวิมุตติ จิตหลุดพ้นจากลักษณะคับแคบ ถึงความใหญ่โตกว้างขวาง คล้ายอัปมัณฺญาเจโตวิมุตติ จิตหลุดพ้นจากความชัง ถึงความรักในสรรพสัตว์ ไม่มีเขตจำกัด ครอบคลุมโลกทั้งสิ้นหมด มหัคคตจิตต์นี้มีอาการแผ่จิตออกไปกว้างเป็นปริมณฑลโดยรอบ มิใช่แผ่เมตตาในสรรพสัตว์ จุดหมายของมหัคคตจิตต์อยู่ที่ต้องการกำจัดความรู้สึกคับแคบของจิตเป็นสำคัญ จิตคับแคบนั้นเป็นจิตเจือด้วยโทษ เป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว มีความรู้สึกเศร้าหมองไม่เบิกบาน เมื่อทำการเจริญจิตแบบแผ่กว้าง ย่อมแก้โทษดังกล่าวลงได้. อนึ่ง จิตในขั้นอุปจารสมาธิแบบทั่วไปมีลักษณะกว้างขวาง แก้วความคับแคบได้เช่นเดียวกัน เป็นแต่ไม่มีปริมณฑลกว้างไกลดังที่ตั้งใจทำ ฉะนั้น มหัคคตจิตต์จึงหมายถึงจิตเป็นสมาธิขั้นอุปจาระ มีกระแสสงบและสว่างเป็นปริมณฑลโดยรอบๆ ตัว มากน้อยตามกำลังของการกระจายออก ส่วนอมหัคคตจิตต์เป็นจิตตรงกันข้าม มีลักษณะคับแคบ ไม่มีกระแสสว่าง เป็นจิตขอมซ่อนเศร้าหมอง.

อนุตตรจิตต์ จิตยิ่งใหญ่ เป็นจิตมีคุณธรรมเจือ คือ เป็นสมาธิขั้นอัปปนาถึงความ เป็นเอกภาพ มีอำนาจในตัวเอง เป็นอิสระในการทำงานของตน ไม่รู้สึกว่ามีอะไรเป็นนายเหนือตนในขณะที่ อยู่ในสมาธินั้น จึงจัดว่าไม่มีอะไรยิ่งใหญ่กว่า จิตในมานตั้งแต่ขั้นปฐมมานขึ้นไปจนถึงขั้นสัญญาเวทิตนโรธ ได้นามว่าอนุตตรจิตต์ทั้งหมด เพราะจิตในมานทั้งหมดเป็นเอกภาพ ยิ่งในมานขั้นสูงยิ่งมีเอกภาพสมบูรณ์ จิตที่เป็นเอกภาพย่อมมีลักษณะองอาจกล้าหาญ ไม่ครั่นคร้ามต่ออะไร หายหวาดหายนกลัวหายนสะดุ้ง มีกระแสหนักแน่นและสว่างไสว ส่วนจิตใจที่ไม่เป็นเอกภาพย่อมรู้สึกเหมือนเป็นทาสของสิ่งต่างๆ อยู่โดยปกติ มีหวาดมีกลัว มีสะดุ้งสะเทือนใจอยู่เนืองๆ จึงเรียกว่า

สุดตรจิตต์ จิตที่ไม่ยิ่ง โดยความก็คือจิตเป็นทาส ไม่เป็นไทยแก่ตัว ย่อมมีลักษณะอ่อนแอ อาจถูก
ป่วนถูกหมุนไปได้ทุกๆ ทาง มีกระแสเบาๆ ไม่หนักแน่น และไม่สว่างไสว.

สมาธิจิตต์ จิตตั้งมั่น เป็นจิตเจือด้วยคุณธรรม คือถึงความเป็นอนุชา เพราะได้รับการ
ฝึกฝนอบรมด้วยคุณธรรมต่างๆ มีสติปัญญาสามารถดำรงรักษาตัวได้ดี ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์หรือ
กิเลสใดๆ ที่มาสัมผัส มีอุเบกขาธรรมในสิ่งนั้นๆ เสมอไปที่ท่านกล่าวไว้ว่าอนุชจิตต์ ๑๖ ประการ
เป็นค้ำมูลของฤทธิ์ ดังกล่าวในบทที่ ๕ แล้ว จิตตั้งกล่าวนั้นมีลักษณะมั่นคง เทียงตรง ไม่เอนเอียง
ไม่หวั่นไหวและแจ่มใสเสมอ มีกระแสหนักแน่นดุจตี๋มซาบซึ่งและเย็นๆ ส่วนอสมาธิจิตต์ จิตไม่
ตั้งมั่นนั้นมีลักษณะตรงกันข้ามทุกประการ คือเป็นจิตกลั้บกลอกเป็นจิตใจที่ไม่ดี เสียคุณภาพ ไม่
เป็นตนของตน ตกเป็นทาสของอารมณ์และกิเลส มีลักษณะมืดมัว วูบวาบไปมา.

วิมุตตจิตต์ จิตเป็นอิสระ เป็นจิตเจือด้วยคุณธรรมสูง คือหลุดพ้นจากสิ่งขัดข้อง ถึงความมี
อิสระแก่ตัว อยู่ได้ตามใจประสงค์ ไม่ต้องพะวงว่าจะมีใครมาข่มเหง ต้องการอยู่สบายด้วยวิห
ธรรมใดๆ ก็อยู่ได้ตามใจประสงค์ นี้กล่าวหมายถึงวิมุตตจิตต์ชั้นสูง ส่วนการพ้นจากกิเลสของจิตใจ
เพียงชั่วขณะก็ดี ข่มปราบไว้นานๆ ก็ดี พ้นเพียงบางส่วนก็ดี ก็ยอมทำใจให้รู้สึกปลอดโปร่ง เป็น
อิสระตามสมควรแก่ความพ้นนั้นๆ ซึ่งตรงกันข้ามกับจิตขัดข้อง ติดขัดในสิ่งต่างๆ ให้รู้สึกว่าคุณไม่มี
อิสระภาพแก่ตัว ไม่เป็นตนของตน ต้องคอยฟังบังคับบัญชาของนายคือกิเลสหรืออารมณ์อยู่เสมอ
ความเป็นอิสระของจิตเป็นคุณธรรมที่ดี เป็นที่พึงปรารถนาในพระพุทธศาสนา พระบรมศาสดา
ทรงวางวิธีการปฏิบัติไว้โดยอนุบายก็เพื่อให้บรรลุถึงความมีอิสระของจิตนี้เอง ผู้บรรลุถึงขั้น
อิสระสูงสุดแล้ว ย่อมรู้สึกตัวว่าพ้นจากอำนาจดั่งให้จมดิ่งลงสู่เหวนรกแล้ว โล่งใจ เบาใจที่สุด พระ
พุทธองค์เมื่อทรงบรรลุถึงภูมิอิสรภาพเต็มที่นี่แล้ว ทรงยับยั้งอยู่ด้วยความสงบเป็นเวลานานถึง ๗
สัปดาห์ ที่เรียกว่าเสวยวิมุตตสุข ไม่ปรากฏว่าเสวยพระกระยาหารเลยตลอดเวลาที่พักสงบอยู่นั้น
จนถึงสัปดาห์สุดท้ายในวันคาร์บ ๗ จึงทรงรับข้าวสตุก้อน-สตุงของสองพาทนิช คือตปุสสะ และ
ภัลลิกะ ซึ่งบังเอิญเดินทางไปค้าขายไปพบเข้า เกิดความเลื่อมใสศรัทธาปฏิญาณตนเป็นอุบาสก
แรกที่สุดในพระพุทธศาสนา จิตใจที่บรรลุถึงขั้นอิสรภาพสูงสุดย่อมมีลักษณะสว่างสดใสที่สุด ดุจดั่ง
แก้วมณีโชติฉะนั้น และมีกระแสดิ่งดุจอย่างแปลกประหลาด สามารถโน้มน้าวจิตใจของผู้ได้พบเห็น
ให้อ่อนโยนลงได้ง่าย ส่วนจิตที่มีลักษณะติดขัดไม่เป็นอิสระแก่ตัวนั้น ย่อมมีกระแสให้รู้สึกอึดอัดใน
ใจ ไม่ปลอดโปร่งในใจ มีกระแสมืดมัว.

บุคคลผู้มีใจโตปริยญาณ ต้องผ่านการฝึกฝนอบรมจิตตามหลักจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน
ดังกล่าวมานี้ เมื่อสามารถตามรู้ตามเห็นจิตใจของตนทุกๆ อาการที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งลักษณะ
ใหญ่ๆ ๑๖ ลักษณะนั้นแล้ว แม้ลักษณะปลีกย่อยออกไปก็จะรู้เห็นได้ทุกลักษณะไป เมื่อรู้จักจิตใจ
ของตนดีแล้วย่อมรู้จักจิตใจของผู้อื่นได้ดีเช่นเดียวกัน เพราะจิตมีกระแสกระจายออกจากตัวเป็น
ปริมาณพลโดยรอบดังกล่าวมาแล้ว ผู้ฝึกจิตใจได้ดีแล้วย่อมเหมือนสร้างเครื่องรับวิทยุไว้รับกระแส
เสียงที่กระจายมาตามอากาศฉะนั้น บุคคลผู้ไม่ฝึกฝนอบรมจิตให้ดีแต่ต้องการรู้จิตใจของผู้อื่นนั้น
ย่อมมิใช่ฐานะที่จะเป็นได้ เหมือนไม่มีเครื่องรับวิทยุ หรือเครื่องรับวิทยุเสียแต่ต้องการฟังเสียงซึ่ง
กระจายมาตามอากาศจากระยะไกลเกินวิสัยหูธรรมดานั้น ย่อมมิใช่ฐานะที่จะเป็นไปได้นั้น เหตุ

นั่น ผู้ต้องการรู้จักใจผู้อื่นพึงฝึกหัดสังเกตจิตใจตนเองให้ทราบชัดทุกลักษณะการเสียก่อน ตามหลักจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน แก้ไขปรับปรุงลักษณะการที่ไม่ดีของจิตใจเสียใหม่ ให้กลายเป็นจิตใจมีลักษณะดี ส่งเสริมส่วนที่ดีให้ดียิ่งขึ้นไปจนถึงที่สุดเป็นจิตตวิมุตติ หลุดพ้นจากความเป็นทาส ถึงความเป็นไทย มีอิสรภาพเต็มที่ มีความเป็นตนของตนทุกเมื่อ มีอำนาจเหนือกิเลสและอารมณ์ทุกประการก็จะบรรลุถึงทิพยอำนาจ คือเจโตปริยญาณสมดังความประสงค์.

ตามที่บรรยายมานี้ ว่าโดยเจโตปริยญาณอย่างสูง เมื่อจะกล่าวโดยปริยายอย่างต่ำ ผู้ฝึกฝนอบรมจิตใจได้ความสงบใจแม้เพียงขั้นอนุภาวารสมาธิ ก็สามารถกำหนดรู้กระแสจิตของผู้อื่นในชั้นเดียวกันและต่ำกว่าลงไปได้ โดยนัยนี้ได้ความว่า ผู้ฝึกฝนจิตย่อมมีเจโตปริยญาณเป็นบำเหน็จความชอบเรื่อยไปจนถึงขั้นสูงสุด ไม่ต้องท้อใจว่าเป็นสิ่งเกินวิสัยของคนธรรมดา คนสามัญธรรมดา ก็สามารถมีได้ ถ้าเอาใจใส่สังเกตใจตนเองอยู่บ่อยๆ ความข้อนี้พึงเห็นเช่น คนเราเมื่อแรกพบปะกัน ย่อมรู้สึกชอบหรือชังกันได้ ทั้งๆ ที่ยังมีได้แสดงกิริยาอาการหรือการกระทำให้เป็นที่น่าชอบหรือน่าชัง ทั้งนี้เป็นเพราะจิตย่อมรู้จักจิตอยู่โดยธรรมดาแล้ว บุคคลที่มีกระแสจิตไม่ดีเมื่อเราพบเห็นเข้า เราจะรู้สึกไม่ชอบขึ้นมาทันที ส่วนผู้มีกระแสจิตที่ดีเมื่อเราพบเห็นเข้าเราจะรู้สึกชอบขึ้นมาทันทีเหมือนกัน ส่วนผู้มีกระแสจิตปกติไม่ดีไม่ร้ายนั้นเมื่อเราพบเห็นเข้าเราก็รู้สึกปกติเฉยๆ ไม่เกลียดชัง ทั้งไม่รู้สึกชอบด้วย แต่ผู้ศึกษาอย่าลืมว่า ความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ หรือเฉยๆ นี้เกิดจากกิเลสของตัวเองก็มี ที่จะได้รู้ได้ว่ามิใช่เกิดจากกิเลสของตัวเองก็ต้องสังเกตรู้ปกติจิตของตนอยู่เสมอ ซึ่งรับรองตัวเองได้ว่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นนั้นมิได้เกิดจากกิเลสของตัวเอง เป็นความรู้สึกทางกระแสสัมผัสที่ผ่านมาสัมผัสกับจิตใจของตนเข้าเท่านั้น.

การรู้จักจิตใจของผู้อื่น นอกจากรู้ได้ทางกระแสสัมผัสอันเป็นวิสัยของเจโตปริยญาณ โดยเฉพาะแล้ว ย่อมรู้ได้ทางทิพพจักขุซึ่งจะกล่าวข้างหน้า เพราะว่าจิตใจของคนเราเป็นธาตุชนิดหนึ่ง ซึ่งมีความรู้เป็นลักษณะ เรียกว่ามโนธาตุ แปลว่าธาตุรู้ ธาตุรู้นี้ประกอบด้วยแสงสีและกระแสธรรมดว่าแสงย่อมมีลักษณะต่างๆ กัน สว่างมากน้อยต่างกัน แสงย่อมมีสีประกอบเป็นลักษณะอีกด้วย เหมือนแสงไฟย่อมเจือด้วยสีอันเกิดจากเชื้อต่างกันฉะนั้น เทวดารู้จักกันว่ามีศักดิ์านภาพมากน้อยกว่ากันด้วยสังเกตแสงสีของจิตนี้เอง เพราะทวยเทพไม่มีร่างกายเป็นเครื่องปิดบัง แสงสีของจิตย่อมปรากฏชัด นอกจากแสงประกอบด้วยสีแล้วยังประกอบด้วยกระแสดังกล่าวมาแล้วอีกด้วย ถ้าเราสังเกตให้ดีจะทราบได้ว่า ในขณะที่เราได้สัมผัสกับแสงนั้นๆ เราจะรู้รสสัมผัสขึ้นต่างๆ กัน เช่นแสงสว่างสีนวลให้เกิดความรู้สึกชื่นใจ เบิกบานใจเป็นต้น ฉะนั้นจิตจึงประกอบด้วยแสงสีและกระแสดังกล่าวแล้ว ผู้มีทิพพจักขุเห็นแสงจิตประกอบด้วยสีชนิดใดๆ แล้วย่อมลงความเห็นได้ว่าเป็นจิตชนิดใด เจือราคะหรือโทสะโมหะประการใด โดยอาศัยความสังเกตแสงสีจิตของตนเองเช่นเดียวกัน ข้อนี้จะได้กล่าวละเอียดในบทว่าด้วยทิพพจักขุข้างหน้า.

การกำหนดรู้จิตใจของผู้อื่นนั้น เมื่อว่าโดยลักษณะของเจโตปริยญาณที่แท้จริงแล้ว รู้ได้ทางกระแสสัมผัสทางเดียว แต่ธรรมดาผู้ฝึกฝนจิตใจย่อมเกิดญาณความรู้หลายประการด้วยกัน จึงอาจรู้แม้โดยประการอื่นด้วยอำนาจความรู้อื่นๆ ก็ได้ พระอาจารย์ภูริทัตตเถระ (มัน) อาจารย์ของ

ข้าพเจ้าได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า ญาณความรู้ที่เกิดขึ้นในการกำหนดรู้เหตุการณ์ อุปนิสัยใจคอของผู้อื่น นั้นมี ๓ อย่าง คือ

๑. เอกวิธญาณ รู้โดยส่วนเดียว หมายความว่าเกิดความรู้สึกขึ้นทางใจที่เดียว เช่นรู้ว่าจะมีเหตุการณ์อย่างนั้นๆ ในวันนั้นวันนี้ หรือเมื่อนั้นเมื่อโน้น แม้เหตุการณ์ที่กล่าวมาแล้วแต่ครั้งไหนๆ ซึ่งคนในสมัยปัจจุบันลืมกันหมดแล้วก็เช่นเดียวกัน ส่วนอุปนิสัยจิตใจของคนก็รู้ได้ทางใจขึ้นมาเฉยๆ เช่นเดียวกัน.

๒. ทวิธญาณ รู้โดยส่วนสอง คือมีภาพนิมิตปรากฏขึ้นมาก่อน แล้วจึงรู้ความหมายของนิมิตนั้นอีกที.

๓. ตริธญาณ รู้โดยส่วนสาม คือมีภาพนิมิตปรากฏขึ้นก่อนแล้ว ต้องกำหนดถามในใจเสียก่อนเข้าสู่ความสงบจนถึงฐิติจิต ถอยออกมาถึงขั้นอุปจาระ จึงสามารถรู้เรื่องตามนิมิตที่ปรากฏนั้น.

ตามลักษณะความรู้ ดังที่ท่านอาจารย์ให้ข้อสังเกตไว้นี้ มิใช่รู้ด้วยญาณเพียงอย่างเดียว เป็นการรู้ด้วยญาณหลายอย่าง มีทั้งเจโตปริยญาณ มีทั้งทิพพจักขุญาณประกอบกัน นอกนั้นก็ยังมีญาณเล็กๆ น้อยๆ ที่ท่านเรียกว่า อนาคตังสญาณ และอดีตังสญาณ เป็นต้น ซึ่งญาณความรู้ต่างๆ นั้นย่อมเกิดแก่ผู้มีจิตใจผ่องแผ้วเสมอ เมื่อจะกล่าวถึงจุดรวมของญาณต่างๆ ก็ได้แก่จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสนั่นเอง เมื่อฝึกฝนอบรมใจให้บริสุทธิ์ผ่องใสแล้ว มิใช่แต่เจโตปริยญาณเท่านั้นจะเกิดขึ้น แม้ญาณอื่นๆ ก็เกิดขึ้นด้วยตามสมควรแก่กำลังวาสนาบารมี และประกอบพยายาม จิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องใสนั้นถ้าจะสมมติชื่อขึ้นใหม่ให้สมกับลักษณะที่แท้จริงแล้ว ก็อาจสมมติได้ว่า ใจแก้ว เพราะมีลักษณะใสเหมือนแก้วมณีโชติ ถ้าฝึกฝนใจถึงขั้นใจแก้วแล้ว ภาพเหตุการณ์ที่ผ่านมาย่อมแสดงเงาขึ้นที่ใจแก้วเสมอไป เหมือนเงาปรากฏที่กระจกเงาฉะนั้น ใจแก้ว จึงเป็นจุดศูนย์รวมของญาณทุกประการ ผู้ต้องการญาณพิเศษต่างๆ พึงฝึกฝนจิตใจให้บริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนแก้วมณีโชติ ก็จะสำเร็จดังมโนรถทุกประการ.

วิธีปลูกสร้างเจโตปริยญาณ ไม่มีอะไรพิเศษไปกว่าจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานดังกล่าวแล้ว ฉะนั้น จึงเป็นอันจบเรื่องทีกล่าวในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาที่ต้องการเจโตปริยญาณพึงฝึกหัดตามหลักจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานนั้นเถิด จะสมหวังโดยไม่ยากเย็นเลย.

บทที่ ๘

วิธีสร้างทิพยอำนาจ ทิพโสต หูทิพย์

ทิพยอำนาจข้อนี้ หมายถึงความสามารถรับฟังเสียง ๒ อย่าง คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ได้ ทั้งในที่ไกล ทั้งในที่ใกล้ ด้วยโสตธาตุทิพย์อันบริสุทธิ์เกินกว่าโสตธาตุของมนุษย์ ท่านเรียกชื่อทิพยอำนาจข้อนี้ว่า ทิพโสตธาตุญาณ แปลว่าความรู้ทางโสตธาตุญาณทิพย์บริสุทธิ์บ้าง เรียกสั้นๆ ดังตั้งเป็นหัวข้อข้างบนนี้บ้าง รวมใจความเข้าก็คือ หูทิพย์นั่นเอง.

ธาตุพิเศษในร่างกายมนุษย์ ซึ่งสามารถรับรู้สิ่งที่เป็นวิสัย ท่านจัดไว้ ๖ ประการ คือ

๑. จักขุธาตุ ธาตุตา มีความสามารถในการเห็นรูป.
๒. โสตธาตุ ธาตุหู มีความสามารถในการฟังเสียง.
๓. ฆานธาตุ ธาตุจมูก มีความสามารถในการดมกลิ่น.
๔. ชิวหาธาตุ ธาตุลิ้น มีความสามารถในการลิ้มรส.
๕. กายธาตุ ธาตุกาย มีความสามารถในการรับสัมผัสสิ่งซึ่งมาสัมผัส และ
๖. มโนธาตุ ธาตุใจ มีความสามารถรับรู้ธรรม คือสิ่งที่เกิดขึ้นทางใจ.

ธาตุเหล่านี้ท่านเรียกว่า อินทริยธาตุ แปลว่าธาตุคืออินทริย์ หรือธาตุที่เป็นใหญ่ ท่านว่าเป็นผลของกรรมที่ทำไว้แต่ชาติก่อน ผู้ทำบุญไว้ก็ได้ธาตุเหล่านี้สมบูรณ์ดี ผู้ทำบาปไว้ก็ได้ธาตุเหล่านี้บกพร่อง ธาตุทั้ง ๖ นี้จึงมีดีเลวตามลักษณะของบุญบาป ซึ่งเป็นผู้แต่ง อารมณ์อันเป็นวิสัยของธาตุทั้ง ๖ นั้น ท่านก็จัดไว้ ๖ ประการเช่นเดียวกัน คือ

๑. รูปธาตุ ธาตุรูป อันเป็นวิสัยของตาจะฟังเห็น
๒. สัทธาธาตุ ธาตุเสียง อันเป็นวิสัยของหูจะฟังฟัง
๓. คันธธาตุ ธาตุกลิ่น อันเป็นวิสัยของจมูกจะฟังดม
๔. รสธาตุ ธาตุรส อันเป็นวิสัยของลิ้นจะฟังลิ้ม
๕. โผฏฐัพพธาตุ ธาตุที่ฟังถูกต้อง อันเป็นวิสัยของกายจะฟังสัมผัส
๖. ธัมมธาตุ ธาตุธรรม อันเป็นวิสัยของใจจะฟังรู้.

ธาตุทั้ง ๖ นี้ ย่อมมีทั้งในร่างกายตัวเอง ทั้งในร่างกายของผู้อื่น สิ่งอื่น เมื่อมาสัมผัสกับธาตุภายในทั้ง ๖ นั้น จะเกิดเป็นกระแสะสะเทือนใจ ก็ต่อเมื่อวิญญาณธาตุ คือธาตุรับรู้อารมณ์ซึ่งมีประจำทวาร ๖ ทำหน้าที่รับรู้เสียก่อน ถ้าวิญญาณธาตุไม่ทำหน้าที่รับรู้แม้จะให้เห็นได้ยินเป็นต้นก็สักว่าไม่เห็นได้ยินเป็นต้นเท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจแต่ประการใด เช่น ในเวลาเรากำลังคิดอะไรเพลินๆ อยู่ มีอะไรมาผ่านสายตาเราเราก็เห็น แต่ไม่รู้สึกลึกลับพิเศษขึ้นไปกว่านั้น ฉะนั้น วิญญาณธาตุจึงเป็นสื่อสำคัญที่ให้เกิดความสะเทือนใจที่เรียกว่าผัสสะ วิญญาณธาตุนี้ท่านก็จัดเป็น ๖ และเรียกชื่อตามทวาร ๖ เช่น จักขุวิญญาณธาตุเป็นต้น ๖ คุณด้วย ๓ จึงเป็น ๑๘ ธาตุนี้จัดเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาที่พึงทำการศึกษาสำเนียงให้รู้แจ้งเห็นจริง เพื่อทำลายรังของอวิชชา เพราะว่าเมื่อไม่รู้แจ้งแจ้งธาตุ ๑๘ ประการนี้แล้ว มักหลงไหลใฝ่ฝันและสำคัญผิดในธาตุ ๑๘ นี้ ซึ่ง

เป็นสายขนวนแห่งทุกขในสังสารวัฏสไปไม่รู้จักสิ้นสุด เมื่อศึกษาให้รู้จริงในธาตุ ๑๘ นี้แล้ว อวิชชาในธาตุ ๑๘ นี้ก็เป็นอันถูกทำลายไป สายขนวนแห่งทุกขก็ขาดสะบั้นลง เพราะเหตุนี้ท่านจึงให้ศึกษาสำเหนียกธาตุ ๑๘ นี้ให้รู้แจ้งเห็นจริงเป็นทางเรื่องปัญญา.

บรรดาธาตุ ๑๘ ประการนั้น มโนธาตุคือธาตุใจหรือธาตุรู้เป็นตัวการสำคัญที่สุด ในการก่อให้เกิดสุขขึ้นในตน ถ้าใจรู้จักตัวเองดี ใจก็ไม่ก่อทุกข์แก่ตัว ถ้าใจไม่รู้จักตัวเองดี มักก่อทุกข์ใส่ตัว ฉะนั้น ทางพระพุทธศาสนาจึงสอนหนักในทางให้รู้จักใจตามความเป็นจริง เพราะว่า เมื่อรู้จักใจตามความเป็นจริงแล้ว ก็จักรู้จักสิ่งอื่นง่ายขึ้น ในการฝึกเพื่อทิพโสตธาตุนี้ทางพระพุทธศาสนาก็แนะนำให้ฝึกใจก่อน แล้วจึงให้หันมากำหนดสำเหนียกเสียง เพื่อรับฟังด้วยโสตธาตุอีกทีหนึ่ง เหตุไรทางพระพุทธศาสนาจึงนิยมให้ฝึกใจก่อนฝึกประสาททั้ง ๕ เป็นเรื่องควรพิจารณา ทางพระพุทธศาสนาถือว่า ใจเป็นจุดศูนย์กลางที่รวมของความคิด-ความชั่ว ใจเป็นผู้ทำดีทำชั่วก่อนสิ่งอื่น เมื่อใจดีก็บังคับกายวาจาให้ทำดี เมื่อใจชั่วก็บังคับกายวาจาให้ทำชั่ว ใจเองเป็นผู้ดี-ผู้ชั่ว และเป็นผู้เสวยผลของความคิด-ความชั่วที่ตัวทำไว้ ฉะนั้น ใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ควรได้รับการศึกษาอบรมให้ดีที่สุดก่อนสิ่งอื่น เมื่อใจได้รับการอบรมดีแล้ว ใจจะเป็นที่ตั้งแห่งทิพยภาวะ คือสิ่งเป็นทิพย์ทั้งปวง จะเกิดมีทิพยอินทรีย์ และทิพยอำนาจโดยลำดับ เมื่อมีทิพยสมบัติเหล่านี้สมบูรณ์ในใจแล้ว ย่อมสามารถรับรู้ทิพยวิสัยทั้งปวงได้เกินกว่าทิพโสตเสียอีก ด้วยเหตุนี้ทางพระพุทธศาสนาจึงนิยมให้ฝึกใจก่อนฝึกประสาท.

วิธีการฝึกใจเพื่อให้เป็นที่ตั้งแห่งทิพยอำนาจนี้ ทางพระพุทธศาสนาสอนให้อาศัยอิทธิบาทภาวนา อบรมใจจนได้สมาธิ เข้าถึงขีดชั้นของฌานที่ ๔ ดังได้กล่าวมาแล้วตั้งแต่บทที่ ๑ ถึงบทที่ ๔ ใจที่สงบเข้าถึงขีดชั้นของฌานที่ ๔ เป็นใจที่สมบูรณ์ด้วยทิพยภาวะ ย่อมมีทิพยอินทรีย์สามารถรับรู้ทิพยวิสัยทั้งปวง ถ้าน้อมใจไปเพื่อรู้ในทางใดก็จะรู้ในทางนั้นได้ทุกทาง คือ น้อมใจไปในทางเห็นรูปก็จะเกิดตาทิพย์สามารถเห็นรูปทั้งรูปทิพย์และรูปมนุษย์ได้ น้อมใจไปในทางฟังเสียงก็จะเกิดหูทิพย์สามารถฟังเสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ได้ น้อมใจไปในทางดมกลิ่นก็จะเกิดฆานทิพย์สามารถสูดดมกลิ่นทิพย์และกลิ่นมนุษย์ได้ น้อมใจไปทางลิ้มรสก็จะเกิดชีวหาทิพย์สามารถลิ้มรสทิพย์และรสมนุษย์ได้ น้อมใจไปในทางสัมผัสก็จะเกิดกายทิพย์สามารถรับสัมผัสทิพย์และสัมผัสมนุษย์ได้ ตกลงว่า สามารถปลูกสร้างทิพยอินทรีย์ขึ้นใช้ได้ทุกประการ.

อนึ่ง เมื่อศึกษาอบรมใจจนได้สมาธิเข้าถึงขีดชั้นของฌานที่ ๔ แล้ว จะรู้ว่าใจกับกายเป็นคนละส่วน สามารถแยกออกจากกันได้เด็ดขาด ความรู้นี้เป็นปัจจัยให้เกิดทิพยอำนาจ สามารถถอดจิตออกจากกายไปได้ เนรมิตรูปกายขึ้นอีกกายหนึ่งต่างหากจากกายเดิม ซึ่งมีลักษณะละม้ายเหมือนกายเดิมที่สุด แล้วใช้ไปบำเพ็ญประโยชน์ในที่ไกลได้ ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๖ คือ มโนมยฤทธิ์ เมื่อใจสามารถไปบำเพ็ญประโยชน์ในที่ไกลได้เช่นนั้น ใจก็ต้องมีอินทรีย์ทุกส่วน เช่นเดียวกับกายนี้ เป็นความรู้สำหรับเป็นปัจจัยให้เกิดทิพยอำนาจข้อนี้ (คือ ทิพโสตธาตุ) เมื่อรู้ว่าใจมีทิพยอินทรีย์เช่นนี้แล้วย่อมสะดวกที่จะฝึกฟังเสียงในลำดับต่อไป.

อนึ่ง เมื่อมโนธาตุ คือธาตุใจได้รับการฝึกฝนอบรมดีเช่นนั้น ขณะเดียวกันจักขุธาตุ โสตธาตุ ฆานธาตุ ชิวหาธาตุ และกายธาตุ อันเป็นส่วนรูปกาย ก็พลอยได้รับการฝึกฝนอบรมไปด้วยในตัว

จะเกิดเป็นธาตุผ่องใสขึ้นกว่าปกติ สามารถรับรู้อารมณ์อันเป็นวิสัยของตนได้ดีกว่าปกติธรรมดา คนตาฝ้าฟางเมื่อได้รับอบรมทางจิตใจมากขึ้นจนเป็นสมาธิ ตาจะหายฝ้าฟาง คนหูตึงจะเกิดมีหูดีขึ้น คนจมูกตันก็จะเกิดจมูกดีขึ้น คนลิ้นชา ก็จะเกิดลิ้นดีขึ้น คนกายชาก็จะเกิดกายดีขึ้น การฝึกจึงเป็นประโยชน์แก่ร่างกายด้วยประการฉะนี้ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะสนใจศึกษาอบรมใจให้ดี ทางโยคีก็จะทราบเหตุผลอย่างนี้เหมือนกัน จึงวางวิธีฝึกเพื่อทิพยอำนาจไว้ว่า การตั้งสังขมในประสาททั้ง ๕ จะบังเกิดผลทำให้ประสาททั้ง ๕ ผ่องใส สามารถรับสัมผัสได้ดี และอาจสามารถรับสัมผัสทิพยวิสัยได้ด้วย ดังนี้ วิธีการทางพุทธศาสนาพุ่งสู่จุดศูนย์กลางคือใจก่อนอื่น ให้ฝึกใจให้ดีแล้วจึงฝึกกาย ส่วนวิธีการทางโยคีพุ่งไปตามจุดที่หมายจะให้เกิดทิพยอำนาจประการนั้นๆ ที่เดียว ความแตกต่างทางพุทธศาสนากับทางโยคีเป็นเช่นนี้ ผู้ศึกษาพึงสำเหนียกไว้ด้วย.

ความสามารถในการฟังเสียงไกลและเสียงทิพย์นั้น เป็นวิสัยของทิพยอินทรีย์ มีวิสัยของโสตรประสาทธรรมดา ฉะนั้น โสตรประสาทธรรมดาเราจะทำให้สามารถยิ่งไปกว่าธรรมดาเกินไป ย่อมไม่อาจเป็นไปได้ เพราะประสาทรูปสามัญนั้นเป็นวิบากสมบัติ สำเร็จมาแต่กรรมหนหลัง จะให้มันดีวิเศษยิ่งขึ้นไปกว่ากำลังกรรมซึ่งเป็นผู้ตกแต่งสร้างกรรมนั้นย่อมไม่ได้โดยเอง เพียงแต่ทำให้ดีขึ้นกว่าปกติได้บ้างเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนทิพยอินทรีย์นั้นเป็นสิ่งที่เราสามารถจะแต่งสร้างเพิ่มเติมให้วิเศษยิ่งขึ้นไปเท่าไรก็ได้ เพราะเป็นวิสัยของใจ เป็นสิ่งมีใจหรือเป็นสิ่งประกอบกับใจ เป็นอินทรีย์ที่เนื่องกับใจเสมอไป ถ้าได้รับการฝึกฝนอบรมดีเป็นใจผ่องใส ทิพยอินทรีย์ก็ผ่องใสไปด้วย ถ้าใจได้รับอบรมดียิ่งเป็นใจวิเศษเป็นแก้วได้แล้ว ทิพยอินทรีย์ก็ผ่องใสที่สุด เป็นอินทรีย์แก้วที่เดียว ฉะนั้น จุดของการฝึกเพื่อรับฟังเสียงไกลและเสียงทิพย์นั้นจึงอยู่ที่จิตใจโดยตรง เมื่อฝึกจิตใจให้เป็นสมาธิขั้นจตุตถฌานได้แล้วชื่อว่าบรรลุถึงภูมิทิพย์ ย่อมมีทิพยภาวะ มีทิพยอินทรีย์สมบูรณ์พอที่จะฝึกเพื่อฟังเสียงต่อไปได้.

จิตใจเป็นธรรมชาติแปลกประหลาด ที่มีความสามารถทั้งในการเห็น การฟังเสียง การดมกลิ่น การลิ้มรส การสัมผัส และการรับรู้อารมณ์ เท่ากับมีอินทรีย์ทั้ง ๖ พร้อมมูลที่ดวงจิตนั่นเอง ฉะนั้น เมื่อจิตใจบรรลุถึงภูมิทิพย์เมื่อไร ทิพยอินทรีย์ทั้ง ๖ ก็มีบริบูรณ์ขึ้นเมื่อนั้น ท่านจะฝึกอินทรีย์ในทางเห็น ทางฟัง ก็ย่อมจะสำเร็จได้ตั้งประสงค์ทุกประการ ที่นี้มีปัญหาต่อไปว่า ทิพยวิสัยคือแดนทิพย์หรือสิ่งเป็นทิพย์นั้นคืออะไร? มีจริงหรือไม่? เป็นปัญหาที่ควรพิจารณาต่อไป.

ทิพยวิสัยนั้น คือ สิ่งที่ละเอียดประณีต มองเห็นไม่ได้ด้วยตาธรรมดา ได้ยินไม่ได้ด้วยหูธรรมดา ได้กลิ่นไม่ได้ด้วยจมูกธรรมดา ได้รสไม่ได้ด้วยลิ้นธรรมดา รู้สึกสัมผัสไม่ได้ด้วยกายธรรมดา รู้ไม่ได้ด้วยใจหยาบๆ เป็นวิสัยที่จะรับรู้ได้ด้วยทิพยอินทรีย์โดยเฉพาะ เป็นสิ่งที่มีอยู่ทั่วไปแม้ในโลกคือพิภพที่เราอาศัยอยู่นี้เอง หากแต่เป็นคนละแดน คนละวิสัย จึงไม่สามารถเห็นกันได้ ส่วนแดนทิพย์ที่แท้จริงนั้นอยู่ห่างไกลจากโลกของเราออกไปในทางสูงมากที่สุด ประมาณระยะทางไม่ถูกว่าเท่าไร คือ อากาศผิวโลกที่เราอยู่นี้ย่อมได้รับแสงสว่างจากดวงอาทิตย์และดวงจันทร์คนละเวลา คือ พระอาทิตย์ส่องโลกเวลากลางวัน พระจันทร์ส่องโลกเวลากลางคืน แดนที่ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ส่องแสงไปถึงได้จัดว่าเป็นโลกมนุษย์ พอพันธรัศมีของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไปนั้นจะถึงพิภพมืดอากาศทึบ เป็นแดนของราหูสุรินทร์ เป็นแดนที่มีอาณาเขตกว้างไกลมิใช่น้อย เมื่อพันธรัศมีไป

จึงจะถึงแดนทิพย์ มีแสงสว่างต่างสีมีรัศมีเย็นชื่นใจ ไม่มีความร้อนแผดเผาเหมือนในแดนมนุษย์ แดนทิพย์นี้ก็กว้างขวางและเป็นชั้นสูงต่ำลดหลั่นกัน มีรัศมีสีสนต่างกันด้วย ความใหญ่ยิ่งต่ำต้อยของเทพเจ้าในแดนทิพย์นี้เขาสังเกตกันได้ด้วยรัศมีสีสนนั่นเอง ย่อมเคารพนับถือยำเกรงกันด้วยศักดานุภาพแห่งรัศมีสีสน มิได้เคารพนับถือยำเกรงกันประการอื่น ฉะนั้น เราจึงได้ทราบจากพระประวัติของพระบรมศาสดาว่า ถ้ามีเทพเจ้ามาเฝ้า เทพเจ้าคนใดศักดาน้อยก็ถอยออกไปๆ บางทีจนถึงสุดขอบจักรวาลก็มี การกำหนดขอบจักรวาลนี้มีได้หมายถึงสุดแผ่นดิน หมายถึงสุดรัศมีแห่งโลกที่แสงจันทร์อาทิตย์ส่องถึง เลยนั่นไปต้องถือว่าเป็นจักรวาลอื่น มิใช่จักรวาลนี้ โลกที่เราอยู่นี้ ท่านเรียกว่ามณฑลจักรวาล เป็นแดนที่เจริญ มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้โปรดสัตว์ได้ ส่วนจักรวาลอื่นๆ ท่านว่าไม่มีพระพุทธเจ้าไปตรัสรู้โปรดสัตว์เหมือนในจักรวาลนี้ จะได้ติดตามเรื่องแดนทิพย์ต่อไป ต่อจากแดนสวรรค์ไปทางสูงด้านเหนือจะพบแดนอีกแดนหนึ่งซึ่งมีแสงสว่างแจ่มจ้า ยิ่งกว่าแดนสวรรค์ เป็นแดนแห่งความสงบสุข ปราศจากความโกลาหลวุ่นวายด้วยประการใดๆ ทั้งสิ้น ต่างคนต่างอยู่ด้วยความสงบสุข ปราศจากการวิวาทชิงดีกัน แดนนี้เรียกว่า พรหมโลก เมื่อแดนทิพย์คือโลกสวรรค์และโลกพรหม อยู่ในที่ห่างไกลจากโลกมนุษย์ถึงเพียงนี้ จึงมิใช่วิสัยที่มนุษย์ธรรมดาจะสามารถผ่านไปถึงได้ ที่มีผู้เขียนเรื่องธากถาจารย์ศาสนาที่พรรณนาว่าโลกสวรรค์อยู่บนฟ้าชั้นเมื่อเขาสามารถทำอากาศยานผ่านไปในฟ้าได้ เขาจึงพูดว่าไม่เห็นสวรรค์วิมานที่ไหนในฟ้า มีแต่อากาศเวหา เว้งว้างว่างเปล่า เอาอากาศยานผ่านไปก็ไม่ติดขัด แต่ความจริงอากาศยานไปได้ไม่ถึงครึ่งฟ้าเสียด้วยซ้ำ จะคุยโตว่าผ่านไปในฟ้าไม่เห็นมีสวรรค์วิมานเมืองแมนที่ไหนนั้น เป็นการคุยอย่างคนตาบอดนั่นเอง ซึ่งเมื่อคนตาดีได้ฟังแล้วก็อดขันไม่ได้ฉะนั้น.

เทพเจ้าในแดนสวรรค์และแดนพรหม ที่รวมเรียกว่าแดนทิพย์มีจริงหรือไม่เพียงไรนั้น จะชี้เหตุผลไว้แต่โดยสังเขป ธาตุที่ประกอบกันเข้าเป็นองค์เทพเจ้านั้น เป็นธาตุทิพย์ซึ่งละเอียดยิ่งกว่าธาตุธาตุในโลกมนุษย์หลายพันเท่า เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมิใช่วิสัยแห่งตาธรรมดาจะพึงเห็นได้ ไม่ต้องพูดไกลแค่แต่ธาตุในอากาศนี้เอง ตาธรรมดาก็มองไม่เห็นเสียแล้ว ธาตุในอากาศเป็นธาตุธาตุนักวิทยาศาสตร์ใช้กล้องจุลทรรศน์ส่องดู ก็เห็นอินทรีชนิดหนึ่งเล็กมาก รู้จักเป็นรู้จักตายเหมือนชีวะทั้งหลาย จึงเรียกว่าจุลินทรี เมื่อเป็นเช่นนี้เราจะอวดอ้างเอาสายตาธรรมดามาเป็นเครื่องวัดว่ามี-ไม่มี ด้วยการเห็น-ไม่เห็น ย่อมไม่ได้ตัวเอง ถ้าเราไม่รู้เรายอมรับว่าไม่รู้ยังดีกว่าที่จะอวดรู้ในสิ่งที่ตนไม่สามารถรู้ แล้วกล่าวปฏิเสธหรือทัภถมศาสนา ซึ่งเป็นการละเมิดมรรยาทแห่งสุภาพชน.

เมื่อธาตุที่ประกอบกันเข้าเป็นองค์เทพเจ้าละเอียดยิ่งเช่นนั้น องค์เทพเจ้าจึงมิใช่วิสัยแห่งอินทรีธรรมดาจะพึงรับรู้ เป็นวิสัยแห่งทิพย์อินทรีจะพึงรับรู้โดยเฉพาะ ที่นี้ลองถอยลงมาพิจารณาดูสิ่งที่มีในผิวโลกเรานี้อีกที นอกจากมนุษย์กับสัตว์ดิรัจฉานที่เราเห็นกันอยู่แล้วมีอะไรอีกอย่างดีที่สุดตามนุษย์นักวิทยาศาสตร์บอกได้แค่จุลินทรีในอากาศ ซึ่งคนธรรมดาไม่เห็น แต่ก็รับรองกันว่ามีจริง เพราะเชื่อภูมิของนักวิทยาศาสตร์ ส่วนทางศาสนาบอกได้ว่า มีพวกอภิสมาณกายซึ่งมีรูปร่างละม้ายคล้ายคลึงกับมนุษย์ มีความเป็นอยู่คล้ายมนุษย์ และปนเปออยู่ในหมู่มนุษย์ก็มี อยู่ห่างออกไปจากแดนมนุษย์ก็มี พวกนี้มีใช้พวกทิพย์แท้ เพราะรูปร่างหายากกว่าพวกทิพย์ มีความเป็นอยู่ต่ำกว่าทรามกว่าพวกทิพย์ จะเรียกว่าครึ่งมนุษย์ครึ่งทิพย์ก็ได้ ทางศาสนาเรียกอีกชื่อว่าอมมนุษย์

แปลว่า แม้นมนุษย์ คือคล้ายคลึงกับมนุษย์นั่นเอง คำสามัญที่รู้จักกันไปสำหรับเรียกพวกนี้ว่า ผี คือไม่รู้ว่าจะอะไร ชักให้สงสัยและถามกันเสมอว่าอะไรๆ นั่นเอง แม้พวกนี้มนุษย์สามัญก็ไม่ค่อยเห็น มีเห็นได้บางครั้งบางคราว ผู้ได้เห็นแล้วยอมปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่มีผี แต่ผู้ไม่เห็นก็ไม่อยากเชื่อว่ามี ถึงอย่างนั้นก็น้อยคนที่ไม่กลัวผี ทั้งๆ ที่ตนเองปฏิเสธว่าไม่มีนั่นเอง ถ้าไม่เชื่อข้อความนี้ โปรดไปเยี่ยม ป่าช้าในเวลาตึกสงัดดูบ้าง ท่านจะเกิดความหวาดเสียว ขนลุกเกรียวขึ้นได้อย่างประหลาด ทั้งๆ ที่ใจของเราไม่เชื่อว่ามีผี ข้าพเจ้าจะยอมยกให้เฉพาะผู้ได้อบรมจิตใจอย่างดีจนทราบความจริงเรื่องนี้ และกำจัดความขลาดกลัวจากสันดานได้แล้วเท่านั้นที่ไม่ว่ารู้สึกกลัว ในเมื่ออยู่ในป่าช้าเปลี่ยวๆ คนเดียวในเวลาตึกสงัด มนุษย์ธรรมดาคนอื่นต่อให้ใจแข็งเท่าแข็งก็จะอดหวาดสะดุ้งไม่ได้เลย ก็เมื่อใจของท่านไม่ยอมเชื่อว่ามีผี ทำไมท่านจึงกลัวในป่าช้าเวลาตึกสงัด อะไรทำให้ท่านกลัว? ถ้าไม่มีอะไร ท่านกลัวทำไม? ปัญหาเหล่านี้ท่านจะตอบไม่ได้เลย จนกว่าท่านจะรับรองว่ามีผีจริงๆ เรื่องผีมี หรือไม่มี? เป็นปัญหาประจำโลก ถึงอย่างนั้นก็ยังมีมนุษย์ไม่น้อยที่ยอมรับว่ามีผี และมีการทรงเจ้าเข้าผี แม้ในต่างประเทศซึ่งเป็นประเทศที่เจริญแล้วก็ยังมีการทรงเจ้าเข้าผี บางประเทศถึงกับมีสมาคม ค้นคว้าเรื่องวิญญาณของผู้ตายแล้ว แต่หันไปทางทรงเจ้าเข้าผี จึงยังไม่เป็นที่เลื่อมใสของ นักวิทยาศาสตร์เท่าไรนัก ถ้าสมาคมค้นคว้าวิญญาณนั้นหันมาศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาจะ ได้ผลดีกว่าวิธีทรงเจ้าเข้าผีอย่างที่ทำกันอยู่ แต่ถ้าสมาคมนั้นได้ก้าวหน้าไปในทางที่ดีมีหลักวิชา และเหตุผลดีกว่าเดิม ข้าพเจ้าขออภัยด้วย.

เมื่อไม่นานมานี้ หนังสือพิมพ์ “พิมพ์ไทย” ลงข่าวผีหัวขาด เปล่งเสียงขอความช่วยเหลือในยามตึกสงัด ทำให้คนในละแวกนั้นบังเกิดความกลัว ไม่กล้าโผล่หน้าออกนอกบ้านตลอดคืน ถ้าผีไม่มี อะไรเล่าที่เปล่งเสียงขอความช่วยเหลือ? คล้ายเสียงมนุษย์ที่ถูกทำร้าย แล้วร้องขอความช่วยเหลือฉะนั้น มนุษย์ธรรมดาสามารถฟังเสียงผีได้ในบางครั้ง เช่นตัวอย่างที่ยกมานี้ ส่วนผู้มี ทิพโสตสามารถฟังเสียงผีได้ทุกเมื่อในเมื่อจางจะฟัง ตามเหตุผลและตัวอย่างที่กล่าวมานี้ พอจะ ทำให้ท่านผู้อ่านได้นึกบ้างแล้วว่า นอกจากมนุษย์และดิรัจฉานแล้วยังมีมนุษย์และเทพเจ้าบน สวรรค์และพรหมโลกอีกด้วย.

เสียงของอมมนุษย์เป็นเสียงดังกว่าเสียงทิพย์ ไกล่ไปทางเสียงมนุษย์ เพราะร่างของเขาหยาบ และสัญญาของเขาก็คล้ายมนุษย์ กระแสเสียงของเขาจึงแรงกว่าเสียงทิพย์ หูมนุษย์ธรรมดาได้ยิน ในบางครั้ง ส่วนเสียงทิพย์เป็นเสียงที่แผ่วเบา เพราะร่างกายของเขาประณีต สำเร็จขึ้นด้วยใจหรือ ด้วยสัญญา หูมนุษย์ธรรมดาฟังไม่ได้ยิน ต้องฟังด้วยหูทิพย์จึงจะได้ยิน นอกจากนี้ยังมีเสียงธรรมอีก เป็นเสียงแผ่วเบายิ่งกว่าเสียงทิพย์หลายเท่า เสียงธรรมนี้เป็นเสียงของผู้บรรลุมิตรธรรมอันบริสุทธิ์ ซึ่งละอิตภาพไปแล้ว ถ้าจะสมมติชื่อเรียกเสียใหม่ว่า เสียงแก้ว ก็เหมาะดี เพราะเป็นวิสัยแห่งหูแก้ว จะฟังได้ยิน แม้หูทิพย์ก็ฟังไม่ได้ยิน ไม่ต้องกล่าวถึงหูมนุษย์ธรรมดาจะฟังได้ยิน ที่นี้ลองหันกลับมา สำเนียงเสียงมนุษย์อีกที เสียงมนุษย์ที่พูดจาโดยปกติ ย่อมเป็นวิสัยของหูธรรมดาฟังได้ยิน เว้นแต่ คนประสาทหูพิการ เสียงพูดย่อมมีค่อยมีแรงแล้วแต่กรณี ในกรณีที่ใช้เสียงแรงกระแสเสียง สามารถกระจายไปตามอากาศวิธได้ราว ๑๐๐ เส้นเป็นอย่างมาก เช่น เสียงตะโกนอย่างสุดเสียง แต่โดยปกติไม่ถึงกำหนดที่ว่ามี ส่วนเสียงคิดของคนเป็นเสียงแผ่วเบาคล้ายเสียงทิพย์ หูธรรมดาฟัง

ไม่ได้ยิน ต้องฟังด้วยหูทิพย์จึงได้ยิน อย่าว่าแต่เสียงคิดเลยแม้เสียงเต็นตู่ๆ แห่งหัวใจ หูมนุษย์ธรรมดาที่ฟังไม่ได้ยิน ต้องอาศัยเครื่องขยายเสียงฟังจึงได้ยิน กรณีในเสียงมนุษย์เช่นใด ในเสียงของสัตว์ดิรัจฉานก็เช่นนั้น ฟังทราบโดยเทียบเคียง ดิรัจฉานบางจำพวกมีฤทธิ์ปิดบังตัวได้ก็มี เช่น นาค เราจะได้ยินแต่เสียงของเขา ไม่สามารถเห็นตัวเขาได้ ยังมีนาคบางกำเนิดเป็นอุปาทิเกศคล้ายเทพเจ้า พวกนี้มีเสียงคล้ายเสียงทิพย์ รูปก็คล้ายรูปทิพย์ เป็นวิสัยแห่งทิพย์อินทรีย์ เช่นเดียวกับรูปทิพย์-เสียงทิพย์ดังกล่าวแล้ว เมื่อได้กำหนดลักษณะเสียงไว้พอเป็นที่สังเกตเช่นนี้แล้ว ก็เห็นจะเพียงพอในการที่จะสำเนียงกว่าเสียงชนิดใดเป็นวิสัยแห่งหูชนิดใดแล้ว ต่อไปนี้จะได้อธิบายวิธีปลูกสร้างหูทิพย์เพื่อรับฟังเสียงทิพย์ดังกล่าวมา ท่านแนะวิธีไว้ในปฏิสัมภิทามรรค ดังต่อไปนี้

๑. เบื้องต้น ฟังฝึกหัดทำให้เป็นสมาธิ โดยอาศัยกำลังของอิทธิบาท ๔ ประการ จนได้สมาธิถึงขั้นฌานที่ ๔ ที่เรียกว่าจตุตถฌาน อันมีลักษณะจิตใจผ่องใสนิมิตปราศจากเครื่องหมองมัวแล้ว.

๒. ฟังเข้าสู่ความสงบจนถึงฌานที่ ๔ แล้วสำเนียงฟังเสียงคน - สัตว์ดิรัจฉาน หรือเสียงใดๆ ในทิศทั้ง ๔ โดยรอบๆ ในระยะใกล้ๆ ตัวเสียก่อน แล้วจึงขยายออกไปโดยลำดับให้ไกลที่สุดที่จะไกลได้จนถึงสุดขอบจักรวาลเป็นที่สุด.

๓. ฟังเข้าสู่ความสงบจนถึงฌานที่ ๔ แล้วสำเนียงฟังเสียงแผ่วเบา เช่น เสียงเต็นแห่งหัวใจของตนเอง เสียงคล้ายทิพย์ เช่น เสียงความคิดของตนเองและเสียงผี เสียงทิพย์ เช่น เสียงเทพเจ้าในภวามพจรสวรรค์ ๖ ชั้น และเสียงพรหมในพรหมโลก.

๔. ฟังเข้าสู่ความสงบจนถึงฌานที่ ๔ แล้วสำเนียงฟังเสียงแก้วด้วยหูแก้วต่อไป จนสามารถฟังได้ยินชัดเจนเหมือนฟังเสียงคนธรรมดาพูดกัน.

คำว่าสำเนียงฟังเสียงนั้น หมายความว่า ทำสติจดจ่อฟังเสียง คือพุ่งสติไปรวมอยู่ที่โสตประสาท คอยฟังเสียงที่เป็นไปอยู่โดยธรรมชาตินั่นเอง. โสตประสาทจะค่อยๆ ผ่องขึ้นทีละน้อยๆ โดยอาศัยสติสมาธิอบรม จะสามารถฟังเสียงได้ดีกว่าปกติขึ้น เมื่อกำหนดสำเนียงโดยนัยนี้ไปไม่หยุดยั้งเสียกลางคันก็จะบังเกิดทิพโสตราตุดขึ้น สามารถรับฟังเสียงในระยะไกลเกินปกติ และฟังเสียงทิพย์ได้โดยลำดับ ทีนี้ฟังผ่องกำลังของสติที่พุ่งไปสู่จุดคือโสตประสาทนั้นให้อ่อนลง ชักเข้ามากำหนดอยู่ ณ ท่ามกลางหทัยวัตถุต่อไป กระแสเสียงจะผ่านเข้าไปสัมผัสกับโสตราตุดทิพย์ ณ ดวงใจโดยตรง ไม่ต้องอาศัยโสตประสาทเป็นทางเข้าก็ได้ แม้จะอุดหูไว้ก็คงได้ยินด้วยโสตราตุดทิพย์อยู่ตามปกติ ชื่อว่าสำเร็จโสตราตุดทิพย์แล้ว มีทิพย์อำนาจในทางฟังเสียงได้ทุกชนิด ส่วนขั้นหูแก้วนั้น ฟังฝึกหัดต่อไป ทำให้บริสุทธิ์สะอาดยิ่งขึ้น จนมีลักษณะใสดุจแก้วมณีโชติเป็นปกติ ก็สามารถรับฟังเสียงแก้วได้ ชื่อว่าสำเร็จหูแก้ว แต่ขั้นนี้เป็นขั้นสูงสุด ต้องผ่านการเจริญวิปัสสนาญาณด้วยจึงจะสำเร็จผลดี.

ข้าพเจ้ารับรองไว้ว่า วิธีดังกล่าวมานี้ เป็นไปเพื่อสำเร็จหูทิพย์ได้จริง และขอยืนยันด้วยว่าเป็นสิ่งไม่เกินวิสัย คนในสมัยปัจจุบันก็สามารถสำเร็จได้ แต่ไม่อาจหาพยานบุคคลมายืนยันได้ เนื่องด้วยบุคคลผู้เช่นนี้ไม่ค่อยยอมแสดงตนโดยเปิดเผยประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่งเป็นบุคคลที่มีภูเขอบังคับมิให้แสดงตัวเปิดเผยในวิชาประเภทนี้ ผู้สนใจพิเศษในวิชาประเภทนี้ย่อมจะพบ

บุคคลผู้สำเร็จวิชาหรือทิพยอำนาจประเภทต่างๆ ดังที่กล่าวนี้ ในเมื่อทำตนให้เป็นที่ไว้วางใจของบุคคลประเภทนี้แล้ว ถ้ายังมีอะไรๆ แอบแฝงในใจอยู่ บุคคลประเภทนี้จะไม่แสดงอะไรให้ปรากฏว่าสำเร็จในวิชาประเภทนี้เลย.

บทที่ ๙

วิธีสร้างทิพยอำนาจ บุพเพนิวาสานุสสติ ระลึกชาติก่อนได้

ทิพยอำนาจข้อนี้ หมายถึงความสามารถในการนึกทวนคืนไปในเบื้องหลัง เพื่อสืบสาวเรื่องราวของตนเองที่เป็นมาแล้วในอดีตกาลนานไกล สามารถรู้ได้ว่าตนเองเคยเกิดเป็นอะไรมาแล้วบ้าง อย่างถ้วนถี่ในสาระสำคัญของชีวิต เช่น กำเนิดอะไร มีชื่อและสกุลว่าอะไร มีผิวพรรณอย่างไร มีอาหารอย่างไร เสวยสุขทุกข์อย่างไร อยู่ ณ ที่ไหน มีกำหนดอายุเท่าไร ตายจากนั้นแล้วเกิดเป็นอะไรต่อมา ฯลฯ ดังนี้ สามารถในการนึกทวนคืนเบื้องหลังนี้ ย่อมเป็นไปตามสมควรแก่กำลังของญาณ อันเนื่องด้วยวาสนาบารมี ตั้งแต่ ๑ ชาติไปถึง ๑๐๐-๑,๐๐๐-๑๐,๐๐๐-๑๐๐,๐๐๐ ชาติ จนถึงจำนวนหลายอสงไขยกัป.

ความสามารถในการระลึกชาตินี้ เป็นความรู้รับรองเรื่องสังสารวัฏ คือการเวียนเกิดเวียนตายว่าเป็นความจริง ผู้มีความรู้ในด้านนี้แม้ระลึกชาติได้เพียง ๒ - ๓ ชาติ ก็บรรเทาความสงสัยในเรื่องสังสารวัฏลงได้เป็นกายกอง เขาจะไม่ยอมเชื่อในเรื่องตายสูญเป็นอันขาด ความเห็นผิดในเรื่องชีพกับสรีระเป็นอันเดียวกันหรือคนละอัน กับความเห็นผิดในเรื่องกรรมที่ทำไว้ว่าจะให้ผลสืบเนื่องไปในชาติหน้าจริงหรือไม่ก็จะถูกบรรเทาลงเช่นเดียวกัน ความสงสัยและความเห็นผิดตั้งว่านี้จะถูกกำจัดหมดสิ้นไปด้วยอำนาจพระอรหัตตมรรคญาณ.

ความสำคัญของทิพยอำนาจข้อนี้ อยู่ที่ตัว อนุสสติ คือความนึกลำดับเหตุการณ์ของชีวิตอย่างละเอียดลออ สติธรรมตาสามารถนึกทวนเหตุการณ์ในเบื้องหลังของชีวิต และทำการควบคุมกิจการของชีวิตมิให้พลั้งพลาดได้เพียงในปัจจุบันเท่านั้น ถึงกระนั้นก็มีได้เป็นอย่างดีละเอียด ผู้มีการอบรมสติดีจึงจะสามารถนึกทวนเหตุการณ์ของชีวิตได้ละเอียด ทั้งสามารถควบคุมชีวิตในปัจจุบันได้ดีด้วยสติที่สามารถตั้งว่านี่ ท่านเรียกว่า สติเนปัฏกะ เป็นสติที่สามารถรักษาตัวให้ปลอดภัยหรือปราศจากความผิดพลาดได้ดี จัดเป็นคุณธรรมอันหนึ่ง ซึ่งทำให้ได้ที่พึงหรือเป็นตัวที่พึงทีเดียว ทั้งในด้านการครองชีพ ทั้งในด้านการประพฤติศีลธรรม ส่วนสติที่มีได้รับการอบรมดีจะไม่สามารถนึกทวนเหตุการณ์ของชีวิตได้ละเอียดลออ และหย่อนความสามารถในการควบคุมชีวิตมิให้ผิดพลาดด้วย สิ่งที่ทำคำที่พูดแล้วแม้เพียงล่วงมาปีสองปีก็ลืมเลือนเสียแล้ว เช่นนี้เป็นสติที่มีได้รับการอบรม ส่วนสติที่ได้รับการอบรมจะสามารถนึกได้ ถึงสิ่งที่คิดกิจที่ทำคำที่พูดแล้ว แม้ล่วงมาตั้งนานปีติดต่อก็ไม่ลืมเลือน บางคนนึกได้ดีจนถึงความเป็นไปในวัยเด็กก่อนเพียง ๓ - ๔ ขวบ ความสามารถเช่นนี้มีได้น้อยคน.

สตินี้ นักปราชญ์สมัยปัจจุบันเรียกว่า ความสำนึก เป็นสิ่งควบคุมจิตให้อยู่ในระเบียบ เขาแบ่งเขตของจิตออกเป็น ๓ เขต คือ

- (๑.) จิตในสำนึก
- (๒.) จิตกึ่งสำนึก
- (๓.) จิตนอกสำนึก

เขาให้บรรยายต่อไปว่า จิตในสำนึกเป็นจิตในขณะมีความสำนึกรู้สึกตัวเต็มที่ อย่างในปกติเวลาตื่นอยู่ จิตกึ่งสำนึกได้แก่จิตในขณะครึ่งหลับครึ่งตื่น ส่วนจิตนอกสำนึกหมายถึงจิตในขณะหลับสนิทซึ่งปราศจากสำนึกรู้สึกตัว.

จิตในสำนึกมีสมองและประสาททั้ง ๕ เป็นเครื่องมือในการรับรู้สิ่งต่างๆ และคิดอ่านวินิจฉัยเหตุการณ์ เมื่อชินต่อการใช้เครื่องมืออันมีความสามารถน้อยเช่นนี้ จึงมักคิดว่า ตัวไม่มีความรู้สามารถพิเศษอะไรยิ่งขึ้นไปกว่าปกติ ประชาญ์ทางสรีรศาสตร์จึงทักท้วงเอาว่าจิตคือสมองหรือสมองเป็นจิต ความจริงสมองเป็นเพียงเครื่องมือในการคิดอ่านวินิจฉัยอารมณ์หรือเหตุการณ์เท่านั้น มิใช่ตัวจิต ส่วนตัวจิตที่แท้จริงคืออะไรจะอธิบายต่อไป จิตกึ่งสำนึกซึ่งได้แก่จิตในขณะครึ่งหลับครึ่งตื่นนั้น อยู่ในความควบคุมของสติเพียงกึ่งเดียว รู้สึกตัวไม่เต็มที่ จิตในขณะนี้รู้อะไรๆ อย่างเลือนราง ทำการคิดอ่านไม่ได้ ไม่มีความรู้สึกทางสมอง แม้ในทางประสาทก็อ่อนเต็มที แทบจะไม่รับรู้อะไรอยู่แล้ว ส่วนจิตนอกสำนึกอันได้แก่จิตใจในขณะหลับสนิทนั้น ไม่รับรู้อะไรเลยแต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าไม่มีจิตอยู่ในขณะนั้น ทุกคนจะรับรองเป็นเสียงเดียวกันว่ามีจิตอยู่ในขณะหลับ ถ้าสามารถทำสติติดตามควบคุมจิตได้ทุกขณะแม้กระทั่งในขณะหลับ จะสามารถรับรู้อะไรต่างๆ ได้ดี และจะรู้ว่าจิตเป็นคนละส่วนกับสมอง การฝึกจิตให้เป็นสมาธิเป็นการทำสติอย่างวิเศษ ความไพบุลย์แห่งสตินั้นเองเป็นปัจจัยให้จิตเป็นสมาธิอย่างดี สมาธิคือฌานที่ ๔ มีสติไพบุลย์เต็มที่ ทำการควบคุมจิตให้ดำรงมั่นคง มีความรู้สึกเป็นกลางๆ ไม่รู้สึกการหายใจ ถ้าจะเทียบก็จะเท่ากับคนนอนหลับธรรมดา ผิดกันแต่ที่คนหลับไม่รู้สีกตัว คนเข้าสมาธิมีความรู้สึกตัว ส่วนสมาธิขั้นสูงสุดคือ สัญญาเวทียัตนิโรธ ดับความรู้สึกกำหนดหมายและสุขทุกข์เด็ดขาด แต่ยังมีสติควบคุมจิตอยู่ รู่อยู่ ณ ภายในนั่นเอง ถ้าจะเทียบจะเท่ากับคนสลบปราศจากสติสมปฤดี ผิดกันแต่คนเข้านิโรธยังมีสติ หากแต่ไม่รับรู้อะไรทั้งหมดอันเป็นส่วนนอกจากจิต คนสลบไม่มีสติเลย ตามที่กล่าวมานี้ส่อแสดงว่า จิตกับกายเป็นคนละส่วนจริงๆ สามารถแยกออกจากกันได้ ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ ๖ เรื่องมโนมัยฤทธิ์.

จิตเป็นธรรมชาติรู้ และรองรับความรู้ต่างๆ อันเกิดจากการศึกษาอบรมทุกประการ ทางพระพุทธศาสนาได้รู้ความจริงข้อนี้ จึงสอนให้อบรมจิตด้วยประการต่างๆ เพื่อให้จิตรู้ดีรู้ชอบยิ่งขึ้นกว่าพื้นเพเดิม ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาอบรมเป็นสมบัติพิเศษประจำจิต สืบเนื่องไปถึงในชาติต่อๆ ไป ฉะนั้น คนเกิดมาจึงมีพื้นความรู้ทางจิตไม่เสมอกัน เด็ก ๗ ขวบ มีความรู้ดีเท่าเทียมกับผู้ใหญ่ที่ผ่านวัยมานาน ได้รับการศึกษาดีกว่าก็มี ในประเทศพม่าปรากฏว่ามีเด็กอายุ ๗ ขวบมีความรู้ทางธรรม สามารถแสดงธรรมได้เท่ากับผู้ใหญ่ที่ผ่านการศึกษาทางพระพุทธศาสนามานาน เรื่องเช่นนี้ในสมัยพุทธกาลมีมากมาย พระบรมศาสดาของเราพอประสูติก็เสด็จดำเนินได้ และตรัสได้ ทรงประกาศความเป็นเอกบุคคคลในโลก เมื่อเป็นพระกุมารก็ปรากฏว่ามีพระสติปัญญาเกินคนธรรมดา สามารถเรียนและจำได้ว่องไว ครั้นได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว เสด็จไปเผยแผ่พระศาสนาในนานาชนบท ปรากฏว่ามีเด็กอายุ ๗ ขวบได้บรรลุธรรมอันลึกซึ้งหลายคน เป็นชายก็มี เป็นหญิงก็มี ฝ่ายชายเช่น บัณฑิตสามเณร, สังกัจจสามเณร, สาณูสามเณร เป็นต้น ฝ่ายหญิงเช่น นางวิสาขา มหาอุบาสิกา เป็นต้น การที่เป็นได้เช่นนั้นส่องให้เห็นความจริงว่า กายกับจิตเป็นคนละ

ส่วน จิตที่อยู่ในร่างเด็กสามารถรู้ธรรมลึกซึ้งได้นั้น ย่อมจะต้องมีการท่องเที่ยวในสังสารวัฏมานาน และได้รับการศึกษาอบรมมามากแล้ว ถ้าไม่มีพื้นเพแห่งจิตใจสูงมาก่อน ต่อให้มีสมองดีพิเศษสักปานใด ก็มิอาจรู้ธรรมลึกซึ้งในวัย ๗ ขวบได้เลย.

อนึ่ง บุคคลผู้ระลึกชาติได้ ในสมัยพุทธกาลมีมาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเป็นเยี่ยมที่สุด ปรากฏในพระประวัติที่ตรัสเล่าเอง ทรงยืนยันว่าระลึกไปได้ไกลถึงแสนโกฏิอสงไขยกัป พระอรหันต์ทั้งหลายก็ระลึกได้อดครั้งละหลายๆ เรื่องราวที่ปรากฏในอปทานล้วนเป็นความระลึกได้ถึงกุศลกรรมที่เคยสร้างสมอบรมมาในปุเรชาติทั้งนั้น ท่านนำมาเล่าไว้เพื่อเป็นตัวอย่างของกุศลกรรมว่า สามารถอำนวยผลดีแก่ผู้ทำตลอดกาลยี่ดียวานาน และเป็นบารมีเกื้อหนุนให้จิตใจเลื่อนภูมิภาวะสูงขึ้นโดยลำดับ ถ้าจะเล่าเรื่องผู้ระลึกชาติได้ในสมัยพุทธกาลก็จะเป็นการเหลือเฟือ เป็นพยานไกลเกินไป จะเล่าเรื่องผู้ระลึกชาติได้ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นพยานสัก ๒ - ๓ ราย ดังต่อไปนี้

รายที่ ๑ เป็นเด็กหญิง ข้าพเจ้าได้พบตั้งแต่เขาเป็นหญิงแม่เรือนในชาติก่อน เมื่อเขาตายแล้วได้สัก ๕ ปี มีเด็กหญิงคนหนึ่งเกิดกับลูกสาวของหญิงคนนั้น พอพูดได้เดินได้ ได้ไปเยี่ยมตาซึ่งเป็นสามีเดิมของตน แต่อยู่เรือนอีกหลังหนึ่ง ห่างจากเรือนที่เกิดใหม่ประมาณ ๑๐ เส้น เมื่อขึ้นไปบนเรือน ไปเที่ยวมองดูโน่นมองดูนี้แล้วก็ร้องไห้ ผู้ใหญ่ถามจึงบอกความจริงให้ทราบว่าเป็นภรรยาของตานั่นเอง ไปเกิดกับลูกสาว ผู้ใหญ่ต้องการพิสูจน์ความจริงจึงให้บอกสิ่งของบางอย่างซึ่งผู้ตายเป็นผู้เก็บไว้ เขาก็บอกได้ มีลูกกุญแจหีบหนึ่งซึ่งหาไม่พบ เขาก็ไปชี้ให้ได้ถึงที่ซ่อนลูกกุญแจ เมื่อข้าพเจ้าไปที่นั่นเขาก็จำข้าพเจ้าได้ เหมือนครั้งเขาเป็นหญิงแม่เรือน เวลานั้นยังมีชีวิตอยู่ ณ หมู่บ้านตาลโกน ตำบลตาลเนิน อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร.

รายที่ ๒ เป็นเด็กชาย ชาติก่อนนั้นเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ได้มีตำแหน่งทางคณะสงฆ์ เป็นพระอุปัชฌายะ และเจ้าคณะตำบลชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น รับนิมนต์ไปบวชภาค เกิดอุปัทวเหตุถึงมรณภาพ แล้วไปเกิดใหม่ ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งในเขตอำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา ระลึกชาติได้ กลับมาค้นเอาสิ่งของที่วัดเดิมได้ บรรดาลูกศิษย์ลูกหาที่เคยเคารพนับถือมาแต่ก่อน พอทราบเข้า ก็พากันมาเคารพกราบไหว้ตามเดิม.

รายที่ ๓ เป็นหญิงชื่อนารี อายุประมาณ ๕๐ ปี เวลานี้แกวชเป็นชี ได้มาหาข้าพเจ้าเมื่อต้นปีนี้เอง แกได้เล่าอดีตชาติของแกให้ฟังอย่างละเอียดล่อว่า ชาติก่อนนี้แกเป็นช่าง เกิดอยู่ที่เขาสวนกวาง ซึ่งเป็นที่ที่ข้าพเจ้ากำลังนั่งเขียนเรื่องทิพยอำนาจอยู่เดี๋ยวนี้ แกเล่าว่า ที่เขาสวนกวางนี้มีพญาช่างตัวหนึ่งเป็นนายของช่างทั้งหมดในเทือกเขาภูพาน ทุกๆ ๑๕ วัน ช่างทั้งหลายตลอดจนถึงหมูนกจะมาประชุมฟังโอวาทของพญาช่าง ณ ที่ก้อนหินใกล้ฝั่งลำธาร บนหลังเขาห่างจากที่ข้าพเจ้าอยู่ไปประมาณ ๑๕ เส้น สัตว์ทั้งหลายฟังภาษาใจกันออก ส่วนภาษาปากนั้นเขาจะใช้ในกรณีพิเศษ เช่น บอกเหตุอันตรายร้องเรียกหากัน และร้องด้วยความคึกคะนองเท่านั้น ตามปกติธรรมดาพูดกันทางใจ แกเล่าว่าในคราวประชุมทุกๆ ครั้งแกก็ได้เข้าประชุม แต่เป็นเวลายังเด็กเกินไป ไม่ได้ใส่ใจฟัง จึงจดจำไม่ได้ ช่างที่เข้าประชุมทุกตัวอยู่ในระเบียบสงบเสียบ และเคารพพญาช่างอย่างยิ่ง เมื่อฟังโอวาทจบแล้วก็จะพากันเดินผ่านหน้าพญาช่างเรียงกันไปทีละตัวเป็นการแสดงคารวะ คล้ายการเดินสวนสนามของทหารฉะนั้น พญาช่างนั้นไปอยู่ตัวเดียวในที่เงียบ ช่าง

ทั้งหลายปีนวาระกันไปปรนนิบัติคราวละ ๔ - ๕ ตัว พอถึงกำหนด ๑๕ วัน พญาข้างจึงจะมาปรากฏตัวในที่ประชุม ให้โอวาทแก่ช่างและนกกทั้งหลาย แกเล่าเรื่องเฉพาะของแกต่อไปว่า เมื่อแกเกิดมาที่แรก แม่พามาอาบน้ำที่ลำธารตรงทางข้ามตอนเหนือของที่ข้าพเจ้าอยู่เดี๋ยวนี้ รู้สึกหนาวมาก แกมีพี่ชาย ๑ ตัวกำลังรุ่น ส่วนพ่อไม่ปรากฏ การปรนนิบัติเลี้ยงดูลูกมีแต่แม่เท่านั้น ซึ่งเป็นธรรมเนียมของสัตว์ประเภทนี้ เมื่อแกอายุได้ประมาณ ๓ เดือน มีนายพรานข้างมาคล้องเอาแกไปได้ เขาผูกติดกับคอช่างต่อนำไปบ้านนาแอง ในเขตอำเภอนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี เขาเลี้ยงดูแกอย่างลูก ตั้งชื่อให้รู้ว่าอีตุ้ม ชอบเล่นกับเด็กๆ และสามารถไปส่งอาหารที่วัดแทนพ่อแม่ได้ คงจะด้วยอานิสงส์ไปส่งอาหารได้นี้เองทำให้แกได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในชาติปัจจุบันนี้ แกเล่าต่อว่า ต่อมา มีเหตุบังเอิญทำให้ลูกชายของพ่อเกิดบาดเจ็บ คือแกพาลอดเฟื้อยหนาม สำคัญว่าพ้นแล้วจึงลุกขึ้น ทำให้หนามครูดศีรษะของเขาเลือดไหลถึงกับพลัดตกจากคอของแก เขาโกรธมาก ได้ใช้ข้อสับแกอย่างไม่ปรานีปราศรัย แต่แกว่าไม่ค่อยรู้สึกเจ็บเท่าไรนัก ถ้าเขาสับและงัดด้วยจึงจะรู้สึกเจ็บมากไม่กี่วันแผลที่ถูกสับก็จะหาย พอมาถึงบ้านเขาก็บอกพ่อจะขายอีตุ้มทันที พ่อแม่และย่าก็ห้ามปรามว่าไม่ใช่ความผิดของอีตุ้ม มันเป็นความผิดของตนเองที่ไม่ระมัดระวังต่างหาก เจ้าลูกชายก็ดันทุรังแต่จะขายทำเฉย อยู่มาไม่นานมีชาวจังหวัดหล่มสัก (เพชรบูรณ์เดี๋ยวนี้) มาขอซื้อ เขาตกลงขายย่ามีความอาลัยสงสารมาก ได้ไปขอลงเอาขนาตาไว้เป็นที่ระลึก และรำพันสังเสียดด้วยประการต่างๆ ตัวแกเองก็รู้สึกอาลัยมากเหมือนกัน ครั้นออกเดินทางไป ๑๕ วัน ถึงจังหวัดเลย เกิดความอาลัยคิดถึงพ่อแม่เป็นกำลังเลยตาย พอร่างลมนั้นจิดก็ออก รู้สึกตัวเป็นมนุษย์ผู้หญิงทันที จึงดึงเอาไส้ขังมาเป็นผ้าสไบ ส่วนชิ้นสำหรับนุ่งมีแล้ว ไม่ทราบได้มาอย่างไร พอออกจากตัวช่างมาก็รู้สึกว่านุ่งชิ้นอยู่แล้ว แกเล่าว่าพ่อได้ผ้าสไบถือแล้ว ก็รีบออกเดินทางกลับตามทางที่ไปในเวลาประมาณ ๕ โมงเช้า มาถึงบ้านเก่าก็เป็นเวลา ๕ โมงเช้าเหมือนกัน ไปถามเขาทราบว่าพ่อย้ายไปอยู่บ้านใหม่คือบ้านสามพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี แกติดตามไป ผ่านตัวเมืองอุดรไป เห็นพระกำลังฉันเพลอยู่อีก พวกสุนัขเห่าหอนกรรโชกไล่ขบกัดแกอย่างซุกซน แกพยายามหลบไปได้ ไปถึงบ้านสามพร้าวเป็นเวลา ๕ โมงเช้า พระกำลังฉันเพลอยู่เหมือนกัน ได้เห็นพ่อและแม่ใหม่ คือเมียคนใหม่ของพ่อ ใต้ถามเขาก็ไม่พูดด้วย แกเอาชิ้นกับผ้าสไบไปซุกซ่อนไว้ที่ทางแยกแห่งหนึ่ง ขุดหลุมฝังไว้ลึกแค่บั้นเอว มีต้นไม้ต้นหนึ่งเป็นเครื่องหมาย คิดว่าเกิดแล้วจะมาขุดเอา ในระหว่างที่ยังไม่ได้เกิดนั้นแกเล่าว่าไปอาศัยอยู่ในวัด ถ้าพ่อแม่ไปวัดก็ติดตามพ่อแม่มาบ้าน แต่ขึ้นเรือนไม่ได้ ไปยืนอยู่หน้าเรือนนั่นเอง วันหนึ่งเวลาค่ำ พ่อกินข้าวแล้วลุกออกมานอกชานเรือน กำลังย็นดื่ม น้ำ แกเลยตามน้ำเข้าไปอยู่กับพ่อ ต่อมาถูกจัดให้ไปอยู่ในห้องเล็กๆ ห้องหนึ่ง ชั้นแรกๆ ก็รู้สึกสบายดี ครั้นต่อมาถึง ๕ - ๖ เดือนรู้สึกว้าหวองนอนนั้นคับแคบ รู้สึกอึดอัดอยากออก แต่ก็ออกไม่ได้ พอครบ ๑๐ เดือนก็คลานออกจากห้องได้ แล้วลี้มภาวะเก่าไปพักหนึ่ง มารู้สึกตัวถึงภาวะเก่าก็ต่อเมื่ออายุได้ ๒ - ๓ ขวบ พอพูดจาได้แล้ว พออายุได้ ๑๔ - ๑๕ ปี ได้ไปดูที่ซ่อนชิ้นกับผ้าสไบ เห็นเครื่องหมายตามที่ทำเอาไว้ แกพยายามขุดหาเท่าไรก็ไม่พบสิ่งที่ซ่อนไว้ เห็นแต่ใบตองกล้วยที่ใช้ห่อซึ่งผูกแล้วจับเข้าก็เปื่อยหมด เมื่อใหญ่โตพอมีเหย้ามีเรือนแกก็มีเหย้ามีเรือนไปตามประเพณี บัดนี้ได้สละเหย้าเรือนมาบวชเป็นชื้ออยู่สำนักชี วัดบ้านสามพร้าว อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี จนถึง

เดี๋ยวนี้ แกว่าเรื่องที่ได้ผ่านมาในชีวิตช่วงช่วงเวลาไม่ถึงปี ยังจำได้ดีหมดทุกอย่างไม่ลืมเลือน เรื่อง ขบขันในเวลาเป็นช่วงแก็กก็ได้เล่าให้ฟังหมดแทบทุกเรื่อง ก่อนแต่แกจะเล่าได้ให้แกปฎิญาณว่าจะไม่ โทกแล้วจึงให้เล่าให้ฟัง ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องระลึกราชาติได้จริงๆ มิใช่เรื่องคิดประดิษฐ์ขึ้นเอง.

การระลึกราชาติได้โดยทำนองนี้ โดยมากระลึกได้เพียงชาติเดียว ไม่เหมือนการระลึกราชาติได้ อันเกิดขึ้นจากการฝึกฝนอบรมจิต ซึ่งสามารถระลึกได้มาก บุคคลผู้ฝึกฝนอบรมจิตแล้วระลึกราชาติได้ ในสมัยปัจจุบันนี้ก็ยังมีอยู่ แต่เป็นบุคคลที่อยู่ในภพวิญญู ซึ่งไม่ควรจะนำมาเปิดเผย แต่มีอยู่รายหนึ่งซึ่ง ผู้นั้นได้ล่วงไปแล้วเมื่อเร็วๆ นี้ พอจะเปิดเผยสู่กันฟังได้ จะเล่าแต่เพียงที่รู้ๆ กันอยู่ เท่าที่ข้าพเจ้าได้ ทราบมา ดังต่อไปนี้

พระอาจารย์ภูริทัตตเถระ (มัน) อาจารย์ของข้าพเจ้า ท่านได้ประพาสสมณธรรมมานาน ตั้งแต่อุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เมื่ออายุย่างขึ้นปีที่ ๒๓ จนถึงวัยชราอายุ ๘๐ ปีจึงถึง มรณภาพเมื่อ พ.ศ.๒๔๙๒ ท่านเป็นอาจารย์สอนธรรมทางวิปัสสนามีศิษยานุศิษย์มากมาย ท่าน ได้เล่าอดีตชาติของท่านแก่สหธรรมิกบางท่าน ซึ่งเป็นบุคคลที่ท่านเคารพนับถือไว้วางใจ และแก่ ศิษย์บางคน แม้ข้าพเจ้าก็ได้รับบอกเล่าเป็นบางตอน.

ตามที่ได้เล่าเรื่องบุคคลผู้ระลึกราชาติได้ ทั้งโดยบังเอิญหรือโดยธรรมดา ทั้งโดยการศึกษา อบรมจิตใจมาเป็นตัวอย่างนี้ ก็พอที่จะสันนิษฐานได้แล้วว่า การระลึกราชาติได้นั้นเป็นได้จริง ซึ่งเป็นการรับรองสังสารวัฏ ที่นี้จะได้กล่าวถึงเหตุผลของการระลึกราชาติได้อีกที่ได้กล่าวมาแล้วว่า การ ระลึกราชาติได้นั้น ความสำคัญอยู่ที่ อนุสสติ คือความนึกลำดับ หรือความสำนึกได้ ซึ่งได้มีติดต่อกัน ในทุกขณะของจิตทั้ง ๓ เขต ดังปราชญ์ปัจจุบันแบ่งไว้ที่ได้กล่าวมาแล้ว ถ้าทำได้ตามนั้นจะเกิด ผลดีหลายประการ.

(๑.) ทำให้มีสติ เป็นสติรักษาตัวอย่างเยี่ยม

(๒.) ทำให้มีอิทธิพล สามารถบังคับควบคุมความหลับและความตื่นได้

(๓.) ทำให้สามารถรู้อะไรๆ ได้ดีเป็นพิเศษ

ความหลับหรือความปราศจากสติอันเป็นปฏิปักษ์กับความตื่นตัว ความสำนึกตัวนั้นมี ๒ ประเภท คือ

(๑.) ความหลับโดยธรรมดา ซึ่งได้แก่การพักผ่อนหลับนอนเพื่อบรรเทาความเมื่อยของ กายประเภทหนึ่ง กับ

(๒.) ความหลับไหลด้วยอำนาจกิเลส ซึ่งได้แก่ความประมาทมัวเมา ไม่สำนึกตัว ปล่อยตน ไปตามอารมณ์ระเริงไปตามเรื่องจนลืมนลิมนตัวประเภทหนึ่ง.

ความหลับประเภทแรก เป็นสิ่งจำเป็นของชีวิตทุกชีวิต แม้แต่พระอรหันต์ก็ต้องพักผ่อน ภายในการนอนหลับเหมือนกัน ถ้าหลับมากเกินไปก็ให้โทษทำให้ชีวิตเป็นหมัน ถ้าหลับน้อยเกินไป ก็ให้โทษทำให้ร่างกายอดโรยเมื่อยอ่อนแอ ไม่สามารถในการงานทั้งทางกายและทางใจ ถ้าหลับ พอดีย่อมบรรเทาความเมื่อยของร่างกายได้ ทำให้ร่างกายมีกำลังสามารถในการงานทั้งทางกาย และทางใจ ผู้ทำงานหนักต้องหลับถึง ๘ ชั่วโมงจึงจะพอดี ผู้ทำงานเบาหลับเพียง ๔ - ๖ ชั่วโมงก็ พอ ความหลับถึงแม้จะจำเป็นแก่ชีวิตและให้คุณในเมื่อประกอบพอดีก็ตาม ปราชญ์ทางจิตศาสตร์

ก็ถือว่าเป็นอุปสรรคอันหนึ่ง ก้นกางมีให้เกิดความรู้กระจ่างแจ้งทางจิตใจขึ้นได้ จึงหาหนทางเอาชนะให้ได้ วิธีเอาชนะความหลับนั้นมีหลายวิธี ดังต่อไปนี้

๑. เอาสติกำหนดจดจ่อที่จุดหลับ คือชอกคอใต้ลูกกระเดือก ผ่อนสติให้อ่อนลงๆ พอมีอาการเคลิ้มๆ โกล้งจะหลับ พังรวมกำลังสติแล้วเลื่อนขึ้นไปกำหนดจดจ่อที่จุดตื่น คือตรงหน้าผาก เหนือหว่างคิ้วเล็กน้อยจะรู้สึกหายง่วงทันที พอจิตใจแจ่มใสหายง่วงแล้วพังกำหนดที่จุดหลับอีกครั้งจะหลับพียงเลื่อนขึ้นไปกำหนดที่จุดตื่นอีก ทำอย่างนี้วันละหลายๆ เที้ยว ก็จะทำให้เกิดอิทธิพลในการบังคับความหลับและความตื่นของตนได้ตามต้องการ ที่นี้เวลาจะหลับจริงๆ ต้องทำสติกำหนดเวลาตื่นให้แน่นอนไว้ แล้วเอาสติกำหนดจดจ่อตรงจุดหลับ บังคับด้วยใจว่าจงหลับ แล้วทำสติตามจิตไปเรื่อยๆ จนกว่าจะหลับไป ก็จะหลับอย่างมีสติรู้ทันในขณะที่จะหลับ เมื่อขำนาญดีก็จะรู้ทันในขณะที่หลับ และจะรู้ทันในขณะที่ตื่น ทั้งตื่นตรงเวลาที่กำหนดไว้ด้วย เป็นอันได้ฝึกทั้งสติทั้งในขณะที่ตื่นอยู่ ทั้งในขณะที่กำลังจะหลับ ทั้งในขณะที่หลับ เมื่อฝึกขำนาญมีสติทันทั้ง ๓ ขณะนั้นแล้วชื่อว่า มีสติติดต่อกันกับจิตทุกขณะให้อยู่ในระเบียบอันดี.

๒. หรือฝึกสติตามหลักสติปัญญา ดังกล่าวแล้วในบทที่ ๔ จนมีสติติดต่อกันสืบเนื่องกัน ท้นความเคลื่อนไหวของกาย, ความรู้สึกสุขทุกข์เฉยๆ, จิตที่แปรลักษณะไปตามสิ่งสัมปยุตต์, และเหตุปัจจัยที่ปรุงแต่งจิตให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะนั้นๆ ตามความจริง สตินั้นก็จะมีการใหญ่เป็นมหาสติ สามารถควบคุมความเป็นไปของกาย วาจา ใจ ให้อยู่ในระเบียบ และให้จิตใจเกิดคุณลักษณะดีเด่นยิ่งขึ้นจนถึงดีที่สุด หลุดพ้นจากความเป็นทาสของทุกสิ่ง ถึงความเป็นอิสระที่สุดในอวสาน ถ้าฝึกสติได้ดีตามหลักนี้แล้ว จะประสบผลสำเร็จในทางทิพยอำนาจทุกประการ.

๓. หรือฝึกสติตามหลักอนุสติ ๑๐ ประการ มีพุทธานุสติ เป็นต้น ดังกล่าวไว้ในบทที่ ๓ นั้นประการใดประการหนึ่ง หรือหลายประการตามแต่จะเลือกใช้อันใด ฝึกสติให้ต่อเนื่องด้วยอาศัยนึกถึงสิ่งที่จะปลุกเตือนจิตใจให้สำนึกตัวเป็นเบื้องต้นก่อน เมื่อจิตใจเกิดสำนึกตัวแล้ว ดำรงอยู่ในความสงบเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นจิตใจสะอาดแจ่มใส ชื่อว่าได้ผลในการฝึกสติตามแบบนี้ ต่อ นั้นพียงอาศัยจิตอันบริสุทธิ์นั้นเจริญทิพยอำนาจ หรือเจริญวิปัสสนาญาณตามจิตใจประสงค์ ก็จะสามารถประสงคื้นทุกประการ.

เมื่อปฏิบัติตามวิธีดังกล่าวมานี้ รับรองได้ว่าสามารถเอาชนะความหลับได้แน่นอน จะเกิดมีอิทธิพลเหนือความหลับ จะให้หลับเวลาใดก็ได้ ไม่ให้หลับเลยก็ได้ แม้จะรู้สึกง่วงแสบงถ้าตั้งใจจะไม่หลับแล้วความง่วงจะวิ่งหนีทันที และในขณะเดียวกันกับที่ฝึกสติเพื่อเอาชนะความหลับประเภทธรรมดานี้ ก็เป็นอันได้เอาชนะความหลับประเภทที่ ๒ ไปในตัวด้วย ความประมาทซึ่งเป็นการหลับภายในกมลถึงใจนั้น จะถูกกำจัดออกไปจากจิตใจ จิตใจจะเกิดสำนึกตัว ทำสังวรทำพูดคำควรพูด คิดเรื่องควรคิด บังคับจิตใจให้อยู่ในระเบียบวินัยอันดี ไม่มีการปล่อยตนไปตามอารมณ์สุดแต่ใคร่ จะรู้จักพิจารณาหน้าหลังยังคิดความผิดพลาดใหญ่หลวงในชีวิต ก็จะมีขึ้นไม่ได้ด้วยอำนาจสติคุ้มครอง.

จิตใจที่สติ อนุสติคุ้มครองแล้วด้วยดี จักเป็นจิตใจผ่องใสบริสุทธิ์สะอาด มีพลังอำนาจเข้มแข็งมีเอกภาพสมบูรณ์ เป็นจิตใจในระดับสูงพ้นจากภาวะต่ำต้อย เมื่อต้องการนึกลำดับถึง

เหตุการณ์ของชีวิตที่ล่วงมาแล้ว ก็จะมีเห็นได้ตลอดทุกระยะทุกตอนของชีวิต เหมือนบุคคลปีนขึ้นไปอยู่บนที่สูง สามารถมองดูได้ไกล แลเห็นอะไรๆ ในที่ต่ำได้ตึฉนั้น จิตใจอันสมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวนี้แหละสามารถสร้างอนุสติญาณ ระลึกรู้จักความเป็นมาของตนในอดีตหลายร้อยหลายพันชาติได้ ในเมื่อจำนงจะสร้างขึ้น ซึ่งมีวิธีการโดยเฉพาะดังจะได้แสดงต่อไปข้างหน้า

เหตุการณ์ที่ผ่านมากในชีวิต จะประทับภาพพิมพ์ไว้ที่ดวงใจนั่นเอง ในระยะแรกๆ ภาพนั้นจะโผล่ขึ้นในความรู้สึกให้นึกถึงอยู่เนืองๆ ครั้นล่วงกาลมานานภาพเหตุการณ์นั้นๆ ก็ค่อยจางไปจากความรู้สึกนึกเห็น แต่ไปสถิตมั่นอยู่ในดวงจิต เมื่อมีอะไรมาสะกิดก็จะนึกเห็นขึ้นมาได้ใหม่อีก นี่เป็นเรื่องในภายในชีวิตปัจจุบัน ทีนี้เรลองทำความเชื่อต่อไปอีกว่าจิตใจเป็นธรรมชาติไม่รู้จักตายได้ผ่านการเกิดการตายมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน เหตุการณ์ที่เขาได้ผ่านพบมากในชวิตนั้นๆ ก็ย่อมประทับเป็นภาพพิมพ์อยู่ที่จิตใจนั่นเอง ถ้ามีอะไรมาสะกิดให้นึกขึ้นได้ ก็จะสามารถนึกเห็นเหตุการณ์ของชีวิตในชาติก่อนๆ นั้น เช่นเดียวกับในชาติปัจจุบัน การที่คนโดยมากนึกถึงเหตุการณ์แห่งชีวิตในชาติก่อนไม่ได้ก็เพราะถูกชาติปัจจุบันปกปิดไว้ คือในระหว่างปฏิสนธิในครรภ์มารดาเท่ากับเข้าไปอยู่ในที่คับแคบมืดทึบเป็นเวลานานถึง ๑๐ เดือน หรืออย่างน้อยก็ราว ๗ - ๘ เดือน ครั้นคลอดออกมาก็ต้องอยู่ในอัฐภาพที่อ่อนแอขาดความสามารถในการนึกคิดเป็นเวลาหลายปี เมื่อเป็นเช่นนี้จึงลืมเหตุการณ์ที่ตนผ่านมากในชวิตก่อนๆ เสีย อัฐภาพซึ่งเป็นที่อาศัยของจิตใจนี้เป็นสิ่งหยาบ มืดทึบ ไม่มีสมรรถภาพเพียงพอที่จะใช้นึกถึงเหตุการณ์ย้อนหลังไปไกลๆ ได้ ความบังเกิดของอัฐภาพ พร้อมกับความคิดนี้รู้สึกอันสัมปยุตต์ในอัฐภาพนั้นแหละเรียกว่าชาติเป็นตัวปิดบังความรู้ระลึกชาติหนหลัง หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งก็ว่า ปฏิสนธิปิดบังความรู้ระลึกชาติหนหลังได้ ถ้าสามารถทำสติให้ทะลุปฏิสนธิไปได้เมื่อไรเป็นระลึกชาติได้เมื่อนั้น ฉะนั้นจุดโจมตีสิ่งกั้นก้างมิให้ระลึกชาติได้ ก็คือปฏิสนธิ

เมื่อได้ทราบจุดโจมตีในการฝึกเพื่อระลึกชาติได้เช่นนี้แล้ว ควรทราบวิธีโจมตีต่อไป ท่านให้คำแนะนำแก่ผู้ฝึกเพื่อบุพเพนิวาสานุสติญาณ ไว้ว่า

๑. พึงฝึกสติอบรมจิตใจตามนัยที่ได้กล่าวมาแล้ว ด้วยอาศัยอิทธิบาทภาวนา ๔ ประการจนได้สมาธิตามลำดับขั้น ถึงฌานที่ ๔ เป็นอย่างน้อย พึงให้ชำนาญในฌานอย่างดีดังกล่าวไว้ในบทที่ ๒ จนมีใจโตวสี คือมีอำนาจทางใจเพียงพอ มีใจบริสุทธิ์สะอาดนิ่มนวลเหนียวแน่น ไม่เปลี่ยนแปลงไปง่าย ควรแก่การทำความนึกทวนลำดับเหตุการณ์ได้ตั้งนานๆ หลายชั่วโมง

๒. เข้าสู่ที่สงบซึ่งเป็นที่อากาศโปร่ง ปลอดภัย ตนมีอิสระที่จะอยู่ได้โดยไม่ถูกรบกวนในระหว่าง นั่งในท่าที่สบายที่นั่งได้ทนตามแบบดังกล่าวไว้ในบทที่ ๒ แล้วทำความสงบใจถึงระดับฌาน ๔ แล้วจึงทำสตินึกทวนลำดับเหตุการณ์แห่งชีวิตประจำวัน ถอยคืนไปในเบื้องหลังที่ผ่านมากในชวิตปัจจุบันนี้อย่างละเอียดถี่ถ้วน จับตั้งแต่ตอนต้นเริ่มนั่งภาวนานี้คืนไปจนถึงวันวาน วันก่อน สัปดาห์ก่อน ปีก่อน เดือนก่อน ปีก่อน โดยลำดับๆ จนถึงเวลานอนในครรภ์มารดา ถ้าติดขัดตรงไหนต้องหยุดทำความสงบนิ่งนานๆ เสียก่อน แล้วจึงนึกต่อไปจนเห็นสภาพของตนอยู่ในครรภ์มารดา ตอนนีต้องนึกให้เห็นแจ่มแจ้งที่สุด นึกแล้วนึกอีก แจ่มแล้วแจ่มอีกทุกระยะของสภาพในครรภ์นั้นจนทะลุไป คือเห็นเหตุการณ์ก่อนเข้าปฏิสนธิในครรภ์ ชื่อว่าตีด่านสำคัญสำเร็จแล้ว

๓. ฟังเข้าสมาธิถึงฌานที่ ๔ แล้วนึกทวนเหตุการณ์ของชีวิตโดยนัยข้อ ๒ จนทะลุค่านปฏิสนธิ มองเห็นเหตุการณ์ก่อนเข้าปฏิสนธิได้แล้ว ฟังทำสติทวนตามไปว่า ก่อนแต่จะมาปฏิสนธิ นั้นอยู่ไหน มีสภาพเป็นอย่างไร ก็ให้เห็นเหตุการณ์ต่างๆ เป็นภาพชีวิตที่ล่วงแล้วเป็นตอนๆ เหมือนภาพบนจอภาพยนตร์ ก็จะรู้ขึ้นพร้อมกับภาพนั้นๆ ว่าเป็นอะไรกับตน ถ้าไม่รู้ฟังนึกถามขึ้นในใจแล้วสงบอยู่ ก็จะรู้ขึ้นตามความเป็นจริง ชื่อว่าสำเร็จบุพเพนิวาสานุสติญาณสมปรารถนา ต่อจากนั้นจะไม่เป็นการลำบากในการระลึกชาติหนหลัง เมื่อต้องการทราบแล้ว ทำความสงบใจนึกถามดูภาพชีวิตในอดีตที่ต้องการทราบ ก็จะปรากฏแก่ตาใจเสมอไป เป็นจำนวนหลายร้อยหลายพันชาติทีเดียว.

บุคคลผู้ระลึกชาติได้ด้วยอำนาจการฝึกสติอบรมจิตใจดังกล่าวมานี้ จะระลึกได้หลายชาติ และรู้เหตุการณ์สำคัญ ในชาตินั้นๆ พร้อมทั้งกรรมที่แต่งกำเนิดให้เกิดใหม่ด้วย ย่อมจะเกิดศรัทธา ความเชื่อมั่นในสังสารวัฏและอำนาจกรรม เป็นศรัทธาผละ มีกำลังเหนียวรั้งตนมิให้ประมาทพลาดพลั้งในศีลธรรมให้เกิดความขะมักเขม้นพากเพียรในการประพฤติศีลธรรม บำเพ็ญกุศลกรรม สร้างบารมีธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป การระลึกชาติได้ด้วยอำนาจเจริญภาวนา มีประโยชน์ยิ่งใหญ่ดังนี้ นอกจากเป็นประโยชน์แก่ตนแล้วยังอำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นอีกด้วย ผู้ระลึกชาติตนเองได้เช่นนี้ย่อมระลึกชาติของผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน หรือคนห่างออกไปก็ได้ตามสมควร แล้วจะได้ช่วยเหลือคนนั้นๆ ตามความสามารถ คนที่เคยรักเคยชอบหรือเคยเคารพเชื่อฟังกันมาก่อน ถึงมาเกิดใหม่นิสัยนั้นๆ ย่อมติดตามมาเหมือนกัน ถ้าให้คนผู้เขาเคยรักเคยชอบ เคยเคารพนับถือไปช่วยเหลือกันเขา จะทำได้ดีโดยง่าย ถ้าเห็นว่าไม่มีนิสัยที่ควรจะทรมานได้ จะไม่พยายามให้เสียเวลาหรือเสียประโยชน์ เว้นแต่เพื่อต่อต้านภัยของส่วนรวมซึ่งจำเป็นอยู่เองที่ผู้มีตาดีแล้วจะเพิกเฉยละเลยเสียมิได้ในเมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่าสามารถต่อต้านได้ ถ้าเห็นเหลือวิสัยจึงจะวางอุเบกขา รู้ว่าคราววิบัติมาถึงแล้ว ไม่ดิ้นรนชวนชวายเป็นลำบากเหนื่อยยากเปล่าๆ.

สังสารวัฏคือการเวียนเกิดเวียนตายเป็นชาติกำเนิดต่างๆ ที่ฝึกอนุสติเพื่อรู้ระลึกได้นั้นเป็นส่วนใหญ่ เหมือนจักรตัวใหญ่ฉนั้น ยังมีสังสารวัฏซึ่งเป็นส่วนเล็กละเอียดซึ่งเปรียบเหมือนจักรตัวเล็กที่หมุนเร็วยิ่งกว่าจักรตัวใหญ่นั้นอีก ท่านกำหนดไว้ดังนี้

๑. กิเลสวัฏฏะ ได้แก่กิเลสคือความรู้สึกฝ่ายชั่ว ซึ่งเกิดขึ้นกับใจโดยอาศัยสิ่งยั่วเย้าหรือเร้าใจให้เกิดขึ้น มีอวิชชาความรู้ไม่แจ่ม ทำให้เกิดความเห็นผิดคิดผิด และพูดผิดทำผิดขึ้นเป็นตัวต้น เป็นรากแก้วของกิเลสแห่งใจทั้งหมด เมื่อมีอวิชชาเป็นเหตุฝังอยู่ในจิต ครั้นอารมณ์มาสัมผัสรับเร้าขึ้น ก็เกิดระคะความกำหนัด โทสะความขัดเคือง โมหะความหลงไหลไปตามลักษณะของสิ่งเร้านั้นๆ เป็นค้ำมูลของบาปอกุศลขึ้นในใจ อันนี้เป็นจักรตัวเล็กๆ แต่สำคัญที่สุดในบรรดาจักร ที่ทำให้เกิดการหมุนเวียนเกิดตายในโลก.

๒. กัมมวัฏฏะ ได้แก่กรรมคือการจงใจทำ พูดคิด ด้วยอำนาจกิเลสรับเร้าดลใจให้ทำ เป็นกรรมดีบ้าง เลวบ้าง เมื่อทำไปแล้วย่อมเป็นภาพพิมพ์ใจอย่างลึก และมีกำลังแรงสามารถหมุนจิตใจไปในลักษณะดีหรือเลวตามลักษณะกรรมนั้นๆ อันนี้ก็เป็นจักรตัวเล็กๆ ตัวหนึ่ง แต่สำคัญที่สุดในการก่อกำเนิดและผลักดันจิตใจในด้านดีหรือเลว.

๓. วิปากวิภูฏะ ได้แก่ผลกรรมคือความดีเลว ความสุขความทุกข์ ได้ดีตกยาก อันเป็นผลสืบเนื่องมาแต่กรรมดีเลวที่ตนทำไว้ คือกรรมดีแต่งความดี คอยอุปถัมภ์บำรุงให้ได้รับความสุขความเจริญ กรรมชั่วแต่งความเลว และคอยส่งผลให้ได้รับทุกข์ลำบากเดือดร้อนเรื่อยไป คอยบั่นรอนความสุขในเมื่อกรรมดีแต่งความดีแล้ว เมื่อผลกรรมปรากฏขึ้นแล้วจิตผู้เสวยผลกรรมย่อมรู้สึกติดใจหรือเกลียดชังผลกรรมนั้นๆ เกิดเป็นกิเลสสืบเนื่องไปอีก ผลกรรมก็จัดเป็นจักรตัวเล็กๆ ตัวหนึ่งซึ่งมีความสำคัญในอันหมุนจิตให้วิ่งไปในโลก.

สังสารจักร ๓ ส่วนนี้แล เป็นจักรตัวในที่มีความสำคัญยิ่ง การเกิดตีสถึงสุขตกทุกข์ได้ยากในชาติกำเนิดต่างๆ นั้น ย่อมเป็นไปตามจักร ๓ ตัวนี้ ผู้ระลึกชาติได้ด้วยอำนาจอนุสติญาณแล้ว ย่อมเกิดความเชื่อมั่นในสังสารวัฏและอำนาจกรรม เมื่อทำการพิจารณาให้ซึ่งลงไปอีก ก็จะพบสังสารจักร ๓ ตัวนี้อันเป็นไปในภายในจิตใจอีกทีหนึ่ง แล้วจะเกิดญาณรู้แจ้งขึ้นในเรื่องสังสารวัฏอย่างทะลุปรุโปร่ง ตัดความสงสัยในเรื่องตายเกิดตายสูญเสียได้ และตัดความสงสัยในเรื่องอำนาจกรรมเสียได้ด้วยพอสมควร นี่เป็นผลสูงสุดที่จะพึงได้จากการระลึกชาติได้ ฉะนั้น สาธุชนผู้ปรารถนาทิพยอำนาจข้อนี้ พึงฝึกฝนเอาตามวิธีที่กล่าวมา ก็จะสำเร็จสมความปรารถนา.

บทที่ ๑๐

วิธีสร้างทิพยอำนาจ ทิพจักขุ ตาทิพย์

ทิพยอำนาจข้อนี้ หมายถึงความสามารถในการเห็นรูปทิพย์ เห็นเหตุการณ์ หรือความเป็นไปของสรรพสัตว์ และเห็นสิ่งลับได้ด้วยอำนาจตาทิพย์ อันบริสุทธิ์เกินกว่าตามนุษย์ธรรมดา ท่านเรียกทิพยอำนาจข้อนี้ว่า ทิพจักขุญาณ แปลว่ารู้เห็นด้วยตาทิพย์หรือเห็นด้วยตาทิพย์ เรียกสั้นๆ ดังตั้งเป็นชื่อข้างบนนี้บ้าง.

สิ่งที่สามารถในการเห็น หรือมีลักษณะเห็นได้ดังตา ท่านเรียกว่าจักขุทั้งนั้น จะประมวลคำชื่อจักขุที่ท่านกำหนดไว้ในที่ต่างๆ มาไว้ในที่นี้ พร้อมกับอธิบายลักษณะความหมายไว้พอเป็นที่สังเกต ดังต่อไปนี้

๑. มังสจักขุ ตาเนื้อ ได้แก่ตาธรรมดาของสามัญมนุษย์ ซึ่งสามารถมองเห็นรูปวัตถุทั้งปวง และสิ่งซึ่งเนื่องด้วยรูปวัตถุ เช่น พยับแดดและแสงสว่างเป็นต้น ความสำคัญของตาเนื้ออยู่ที่จักขุประสาท หรือที่เรียกว่าแก้วตา มิได้อยู่ที่เนื้อตาทั้งหมด หากแต่เป็นสิ่งที่เนื่องกัน เมื่อส่วนประกอบของดวงตาเสียไปแม้ประสาทจักขุหรือแก้วตายังดีก็ทำให้รู้สึกมัวฝ้าฟาง มองดูอะไรไม่ค่อยเห็นชัด.

๒. ปัญญาจักขุ ตาปัญญา ได้แก่ความรู้ความเห็นเหตุผลและความจริงส่วนสามัญ อันสาธารณะทั่วไปแก่วิญญาณทั้งปวง ผู้มีปัญญาดีย่อมมองเห็นเหตุผลและความจริงอันเป็นส่วนสามัญได้ง่าย คล้ายมองเห็นด้วยตาธรรมดา ผู้มีปัญญาทรามย่อมมองเห็นเหตุผลและความจริงส่วนสามัญได้ยาก เหมือนคนตาฟางมองเห็นอะไรไม่ถนัดชัดเจนนั้น.

๓. ฌานจักขุ ตามาน ได้แก่การเห็นสรรพนิमितในฌานของผู้บำเพ็ญฌาน คล้ายเห็นด้วยตาธรรมดาเป็นที่รู้จักกันอยู่ในหมู่พุทธศาสนิกชนว่า ตาใน นั่นเอง ตาชนิดนี้ก็สามารถมองเห็นเหตุการณ์ในอดีต อนาคต และปัจจุบันได้ คล้ายคลึงกับตาทิพย์ เป็นแต่ยังไม่บริสุทธิ์เท่าเทียมตาทิพย์ เห็นได้แต่สิ่งหยาบๆ และเห็นได้ในระยะใกล้ คือถ้าเป็นส่วนอดีตก็เป็นอดีตใกล้ ถ้าเป็นอนาคตก็เป็นอนาคตใกล้ ถ้าเป็นส่วนปัจจุบันก็เป็นปัจจุบันใกล้.

๔. ทิพจักขุ ตาทิพย์ ได้แก่ตาของเทพเจ้า หรือบุคคลผู้เจริญฌานสมบูรณ์ด้วยทิพยอินทรีย์ มีภาวะทางใจเสมอด้วยเทพเจ้าแล้ว ตาทิพย์ย่อมสามารถเห็นทิพรูปทั้งปวง เห็นเหตุการณ์หรือความเป็นไปของบุคคลในระยะไกล ทั้งในส่วนอดีต อนาคต และปัจจุบัน และสามารถเห็นสิ่งซึ่งลับมืออะไรปกปิดกำบัง กับมองทะลุไปในสิ่งกีดขวางทั้งปวงได้ เกินวิสัยตามนุษย์ธรรมดาหลายล้านเท่า ตาทิพย์นี้เป็นทิพยอำนาจที่มุ่งหมายจะอธิบายในที่นี้.

๕. ฌัมมจักขุ ตาธรรม ได้แก่วิปัสสนาญาณของพระอริยโสดาบัน ซึ่งมองเห็นทะลุความจริงในด้านโลกว่า ทุกสิ่งที่มีเกิดต้องมีดับ และมองเห็นทะลุความจริงในด้านธรรมว่า ทุกสิ่งไม่มีเกิดต้องไม่มีดับ หมายความว่าเห็นโลกและธรรมทะลุแล้วเชื่อมั่นว่ามีธรรมชาติไม่มีทุกข์ ซึ่งตรงกันข้ามกับ

โลกซึ่งเป็นธรรมชาติมีทุกข์ เป็นผู้หยั่งลงสู่กระแสธรรม ดำเนินตรงไปสู่ด้านปราศจากทุกข์ได้อย่างไม่ยอมถอยหลัง มีหวังบรรลุมิที่ปราศจากทุกข์ได้แน่นอนแล้ว.

๖. ญาณจักขุ ตาญาณ ได้แก่ปริชาสามารถหยั่งรู้ยังเห็นเหตุผล และความจริงส่วนวิสามัญทั้งในด้านโลกและด้านธรรมยิ่งๆ ขึ้นของพระอรียบุคคลชั้นสูงกว่าพระโสดาบัน ต่ำกว่าพระอรหันต์ สามารถบรรเทาโรคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางไปจากขันธสันดานได้มากยิ่งกว่าภูมิพระโสดาบัน ไตรลักษณ์ญาณเกือบจะแจ่มแจ้งทุกประการแล้ว ความเห็นลักษณะความไม่เที่ยง และความเป็นทุกข์ของโลกแจ่มแจ้งแก่ใจแล้ว แต่ความเห็นลักษณะความเป็นอนัตตาของโลกยังไม่แจ่มแจ้งแก่ใจ ยังมีวัชว์ในบางสิ่ง อวิชชาจึงยังเหลืออยู่ในขันธสันดาน เป็นเหตุให้มีอุปาทานในทุกข์เป็นบางส่วน.

๗. พุทธจักขุ ตาพุทธะ ได้แก่ปริชาญาณที่สามารถมองเห็นโลกและธรรมตามความเป็นจริงได้หมดทุกแง่ทุกมุมแล้ว สามารถสังหารอวิชชาขาดเด็ดจากขันธสันดาน บรรลู่ถึงภูมิพระนิพพาน ดับทุกข์โศกโรครภัยได้หมดแล้ว ถึง “ความเป็นแก้ว” ดวงหนึ่งในจำนวนแก้ว ๓ ดวง คือ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ ผู้บรรลู่ถึงภูมินี้เรียกว่าพระอรหันต์ มีจิตใจบริสุทธิ์ดุจแก้วมณีโชติ เป็นผู้ตื่นตัวเต็มที่แล้ว หายละเมอเพื่อฝันแล้ว เมื่อใจบริสุทธิ์ดุจแก้วมณีโชติ แม้ปริชาญาณของท่านก็บริสุทธิ์ดุจแก้วเช่นเดียวกันฉะนั้น เมื่อจะสมมติให้เข้าใจง่าย ข้าพเจ้าจึงพอใจเรียกว่าตาแก้ว เป็นตาของท่านผู้ตื่นตัวเต็มที่แล้วจำพวกเดียว เป็นตาที่สามารถมองเห็น “พระแก้ว” คือ “วิสุทธิเทวา” บรรดาที่ปรินิพพานไปแล้ว ทั้งสามารถฟังเสียงพระแก้วได้ด้วย เป็นตาที่ตีพิเศษประเสริฐสูงส่งกว่าตาทิพย์ เพราะเทพเจ้าธรรมดาซึ่งมีตาทิพย์ไม่สามารถมองเห็นพระแก้ว คือพระอรหันต์ และไม่สามารถได้ยินเสียงของท่านด้วย เว้นแต่เทพเจ้าผู้บรรลู่ถึงภูมิพระแก้วบางพระองค์เท่านั้น.

๘. สมันตจักขุ ตารอบด้าน ได้แก่พระสัพพัญญุตญาณ พระอนาวารญาณ พระทศพลญาณ และพระเวสารัชชญาณ ของพระบรมศาสดาจารย์สัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระญาณครอบสากลโลกสากลธรรม สมด้วยคำย่อพระเกียรติพระองค์ว่า โลกจักขุ โลกันตทัสสี ทรงเห็นโลก ทรงเห็นที่สุดโลก คนธรรมดาอยู่ในโลกแต่ไม่เห็นโลก จึงกระทบกระทั่งกับโลกรำไป ส่วนพระบรมศาสดาทรงเห็นโลกแล้วจึงไม่กระทบกระทั่งกับโลก นักธรรมสามัญทั้งหลายแม้ศึกษาธรรม ประพฤติธรรม แต่ก็ยังไม่เห็นธรรมถูกถ้วนทุกแง่ทุกมุม จึงกระทบกระทั่งกับธรรมรำไป ส่วนพระบรมศาสดาทรงเห็นธรรมถูกถ้วนทุกแง่ทุกมุม จึงไม่กระทบกระทั่งกับธรรม ทรงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมเสมอไป พระเนตรคือพระปริชาญาณของพระองค์แจ่มใสที่สุด สามารถมองเห็นได้กว้างไกลที่สุด โดยรอบทุกทิศทุกทาง มองทะลุไปทั่วสากลจักรวาล ยิ่งกว่าตาของท้าวพันตาหลายล้านเท่า ยิ่งกว่าตาของท้าวมหาพรหมผู้เป็นประชาบดีใหญ่ยิ่งในหมู่ประชาสัตว์หลายแสนเท่า ทรงมองเห็นเหตุการณ์เบื้องหลังที่ผ่านมาแล้วได้ไกลประมาณแสนโกฏิอสงไขยกัป ทรงเห็นเหตุการณ์เบื้องหน้าที่จะมาถึงได้ไกลประมาณแสนโกฏิอสงไขยกัปเช่นเดียวกัน ทรงเห็นเหตุการณ์จำเพาะหน้าได้ถ้วนถี่ทุกประการ และทรงเห็นเหตุผลได้ละเอียดถี่ถ้วนที่สุด จึงทรงสามารถบัญญัติพระธรรมวินัยไว้เป็นหลักศึกษาแก่พุทธเวไนยได้ประณีตบรรจง สมบูรณ์ด้วยอรรถพยัญชนะ พร้อมพร้อมด้วยเหตุ

และผล ทนต่อการพิสูจน์ของนักปราชญ์ ไม่มีใครอาจค้านตั้งได้ สมกับคำย่อพระเกียรติว่า สมันต-
จักขุ พระผู้มีจักขุรอบด้านแท้เทียว.

บรรดาจักขุตั้งได้กล่าวมา มังสจักขุเป็นตาธรรมตาของสามัญมุนุษย์ สำเร็จมาแต่กุศลกรรม
ที่ทำเอาไว้แต่บุพเพชาติ มิใช่วิสัยที่จะพึงแต่งสร้างเอาได้ในปัจจุบัน หากจะฝึกหัดให้ดีบ้างก็เพียง
เล็กน้อยคือทำให้จักขุประสาทผ่องใส ใช้การได้ดีกว่าปกติบ้างเล็กน้อย แต่จะให้มังสจักขุกลายเป็น
ทิพยจักขุนั้นเป็นการเกินวิสัย มิใช่ฐานะที่จะเป็นไปได้, ปัญญาจักขุเป็นตาปัญญาที่สาธารณะแก่
สามัญชนอาจแต่งสร้างให้ตีวิเศษขึ้นได้ด้วยการศึกษาสำเนียงคำสอนของนักปราชญ์ด้วยการคิด
อ่านเหตุผลต้นปลายของสิ่งทั้งหลาย และด้วยการอบรมใจให้ผ่องแผ้วหายขุ่นมัว, ฌานจักขุเป็นตา
ในของผู้เจริญฌาน รู้เห็นเหตุการณ์ได้บ้างเป็นบางประการ เป็นสิ่งสามารถทำให้เกิดมีขึ้นได้ ไม่ใช่สิ่ง
เกินความสามารถของสามัญมุนุษย์, ทิพพจักขุเป็นตาใจที่แจ่มใส มองเห็นรูปทิพย์และเหตุการณ์
ได้ตีวิเศษ เป็นสิ่งเนื่องกับใจ สามารถสร้างขึ้นได้ ไม่เกินวิสัยสามัญมุนุษย์เหมือนกัน, ธรรมจักขุเป็น
ตัววิปัสสนาญาณที่ประหารกิเลสขั้นต้น สารุชนผู้ไม่ประมาทอาจทำให้เกิดขึ้นได้ ไม่เป็นสิ่งเกินวิสัย
เช่นเดียวกัน, ญาณจักขุเป็นตัววิปัสสนาญาณขั้นสูงขึ้นไป อันอริยชนผู้บรรลุมิธรรมขั้นต้นแล้วพึง
ชวนขยายสร้างสืบต่อขึ้นไป, พุทธจักขุเป็นตาแก้วของพระอรหันต์ผู้เสร็จกิจกำจัดกิเลสแล้วอยู่เย็น
ใจ ไม่เป็นสิ่งเกินวิสัยที่จะก้าวไปถึงเหมือนกัน เพราะผู้เป็นพระอรหันต์ท่านก็เป็นปุถุชนมาก่อน
มิใช่เป็นพระอรหันต์แต่กำเนิด, ส่วนสมันตจักขุนั้น เป็นวิสัยของท่านผู้มีบารมีใหญ่ยิ่งจะพึงได้พึง
ถึง มิใช่วิสัยของสามัญชน เมื่อได้ทราบลักษณะจักขุต่างๆ พอสมควรฉะนี้แล้ว ควรเริ่มศึกษาทิพพ
จักขุโดยเฉพาะได้ ฉะนั้น จะได้กล่าวถึงทิพพจักขุต่อไป การที่จะเข้าใจทิพพจักขุได้ง่ายนั้น ต้อง
เข้าใจกำเนิดทิพย์ที่มีทิพพจักขุโดยกำเนิดพอสมควร ฉะนั้น จะได้อธิบายกำเนิดทิพย์และทิพพจักขุ
โดยกำเนิดก่อน แล้วจึงจะอธิบายลักษณะทิพพจักขุที่ทำให้เกิดขึ้นต่อไป.

เทพเจ้าเป็นพวกกำเนิดทิพย์ มีทิพยอินทรีย์สมบูรณ์ทุกประการ มีที่อยู่คืออภิมหาจักรวรรค์
และพรหมโลก ดังกล่าวแล้วในบทว่าด้วยทิพพโสด ยังมีพวกที่เป็นทิพย์และคล้ายทิพย์บนพื้นโลก
ใกล้ๆ กับแดนมนุษย์นี้อีก พวกที่เป็นทิพย์นั้นเป็นเทพเจ้าชั้นภาคพื้นดินและอากาศบางจำพวก
ส่วนพวกคล้ายทิพย์นั้นเป็นพวกอภิสสมานกาย หรืออมมนุษย์ มีความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับมนุษย์
เป็นแต่ร่างของเขาละเอียดและเบาว่าร่างของมนุษย์ ไปมาได้ว่องไว คนทั้งหลายรู้จักพวกนี้ในชื่อ
ว่า พวกลับแลบ้าง พวกบังบดบ้าง พระภูมิเจ้าที่บ้าง อย่างต่ำคือคำว่าผี พวกนี้มีตาดีกว่ามนุษย์
ธรรมดามาก มองเห็นทะเลเครื่องกีดขวางได้ และมองเห็นได้ไกลเกินตาปกติของมนุษย์หลายร้อย
หลายพันเท่า เช่น เขาอยู่กรุงเทพฯ มองไปเห็นถึงยุโรปและอเมริกา ตาชนิดนี้เรียกว่าตาทิพย์ โดย
กำเนิดของพวกทิพย์หรือพวกคล้ายทิพย์ ที่นี้เราลองหันมาดูจำพวกสัตว์ดิรัจฉานบ้าง ซึ่งมีมันอยู่
ใกล้ๆ กับมนุษย์ มีรูปประกอบขึ้นด้วยธาตุหยาบๆ เหมือนมนุษย์ แต่มันมีตาดีกว่ามนุษย์หลายเท่า
เช่น สุนัข ไก่ เห็นผีได้ สัตว์ป่าหากินกลางคืนมันเห็นอาหารที่มันต้องการได้ เห็นอันตรายของมันได้
เช่น เสือเป็นต้น มดมองทะเลสิ่งกีดขวางได้ เคยมีผู้ทดลองเอาน้ำตาลวางไว้ในที่ปราศจากมด ชั่ว
เวลาไม่ถึงชั่วโมงมดจะยกโขยงกันมาจากที่ไกล มากินน้ำตาลนั้น ภายหลังทดลองใหม่ เอาน้ำตาล
วางไว้ในที่มีน้ำกั้นโดยรอบ มดจะไม่มาเลยสักตัวเดียว แสดงว่ามันมองเห็นว่ามีอะไรกั้น ซึ่งไม่

สามารถเข้าไปกินน้ำตาลได้ มันจึงไม่มา ถ้าจะว่ามันมาครั้งแรกเพราะได้กลิ่น ครั้งที่ ๒ ซึ่งเอาน้ำตาลเอาไว้ก็คงจะส่งกลิ่นไปได้เช่นกัน ทำไมมันจึงไม่มากิน การที่มันไม่มากินในครั้งที่ ๒ จึงแสดงให้เห็นว่ามีตาทิพย์ มองเห็นสิ่งกีดขวางในระยะไกลเกินสายตาดารมดา เรื่องนี้แม้ข้าพเจ้าก็ได้ทดลองและประจักษ์ผลเช่นที่เล่านี้เหมือนกัน ที่นี้หันมาดูในหมู่มนุษย์เราบ้าง คนที่มีตาดีพิเศษเกินคนธรรมดา ดั่งมดหรือเทพเจ้ามีบ้างหรือไม่? ได้เคยอ่านเรื่องคนที่มองเห็นเหตุการณ์อนาคตในต่างประเทศ ที่มีผู้นำมาเขียนเล่าไว้มากมาย จำไม่ได้ตลอด จึงไม่อาจเล่าไว้ในนี้ได้ ทั้งเห็นว่าเป็นพยานไกลเกินไป อยากจะได้พยานใกล้ๆ กว่านี้สักหน่อย นักดาราศาสตร์สามารถคำนวณเวลาจันทรคราส สุริยคราสได้ถูกต้องแม่นยำทั้งวันเวลาเข้าออก นักอุตุนิยมศาสตร์สามารถพยากรณ์อากาศ เมฆฝน พายุ ได้แม่นยำ นักโหราศาสตร์สามารถพยากรณ์เหตุการณ์ของโลกและเหตุการณ์เฉพาะบุคคลได้ถูกต้องเป็นส่วนมาก และนักจิตศาสตร์สามารถพยากรณ์เหตุการณ์ของโลกและของบุคคลได้แม่นยำเหมือนตาเห็น ที่เป็นได้ทั้งนี้แม้มิใช่ทิพพจักขุโดยตรงก็เป็นเรื่องใกล้เคียง พอจะสันนิษฐานได้ว่าทิพพจักขุอาจมีได้เช่นกัน นักศาสตร์ต่างๆ ดังกล่าวมานี้เขาอาศัยปัญญาจักขุ รู้เหตุผลกฎเกณฑ์ของสิ่งนั้นๆ แล้วคำนวณคาดคะเนเหตุการณ์ในอนาคตได้ ปัญญาจักขุเป็นสิ่งที่เนื่องด้วยจิตใจ แม้ทิพพจักขุก็เป็นสิ่งเนื่องกับจิตใจเอนจึงจะมีไม่ได้ นักฝึกฝนจิตใจในพระพุทธศาสนาสมัยปัจจุบันแม้จะมีได้รับสมัญญาว่านักจิตศาสตร์ ก็มีใช้ปราศจากความรู้ทางจิตใจ เป็นแต่ไม่ได้แสดงความรู้ทางด้านนี้ให้ปรากฏแก่โลกอย่างผาดโผน คนทั้งหลายจึงไม่รู้ว่าเป็นชาวพุทธเป็นนักจิตศาสตร์ สมัยพุทธกาลชาวพุทธมีชื่อเด่นในทางจิตศาสตร์ มีความสามารถทางทิพอำนาจหลายประการ พระบรมศาสดาจารย์ทรงเป็นเยี่ยมที่สุด ทรงสามารถในทิพอำนาจทุกประการ พระอัครสาวกซ้าย-ขวาเป็นเยี่ยมรองลงมา พระอนุรุทธเถระทรงเป็นเยี่ยมทางทิพพจักขุ โดยเฉพาะ ในสมัยพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานนั้น ท่านทรงทราบได้ดีว่าเสด็จปรินิพพานแล้วหรือยัง คือในวาระที่ทรงเข้าสู่ความสงบตามลำดับ และทวนลำดับอยู่นั้น ถ้าดูด้วยตาดารมดาก็ว่าเสด็จปรินิพพานแล้ว แต่พระอนุรุทธเถระบอกว่ายังไม่เสด็จสู่ปรินิพพาน เป็นแต่ทรงเข้าฌานสมาบัติ เมื่อพระบรมศาสดาทรงยับยั้งอยู่ในฌานพอสมควรแล้ว จึงเสด็จปรินิพพานในระหว่างแห่งฌานที่ ๔ และที่ ๕ ทันทีนั้นพระอนุรุทธเถระจึงบอกว่าเสด็จปรินิพพานแล้ว พุทธบริษัทจึงได้จัดการพระบรมศพ เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานล่วงมาได้ประมาณ ๒๓๖ ปีเศษ พระมหาโมคคัลลีสบุตรติสสเถระเล็งดูกาลอนาคตของพระพุทธศาสนา เห็นว่าต่อไปชมพูทวีปจะไม่เป็นที่ตั้งของพระพุทธศาสนาฯ จะไปเจริญรุ่งเรืองในทวีปอื่น จึงได้ถวายพระพรพระเจ้าอโศกมหาราชขออุปถัมภ์ เพื่อจัดส่งพระเถระานุเถระเป็นคณะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศนอกชมพูทวีป ด้านใต้ถึงเกาะลังกา ด้านตะวันตกถึงเปอร์เซีย ด้านเหนือถึงประเทศแถบเชิงเขาหิมาลัย ด้านตะวันออกถึงสุวรรณภูมิ เหตุการณ์ก็สมจริงดังคาด พอพระพุทธศักราชประมาณ ๑,๑๐๐ ปีเศษ พระพุทธศาสนาก็อันตรธานจากชมพูทวีป ไปเจริญรุ่งเรืองยังนานานประเทศจริงๆ สุวรรณภูมิ คือแหลมทองซึ่งหมายถึงผืนแผ่นดินตั้งแต่อ่าวเบงกอลมาถึงทะเลญวนได้เป็นที่รับรองพระพุทธศาสนา มาตั้งแต่พระพุทธศักราชประมาณ ๒๓๖ ปีเศษ มีโบราณวัตถุสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นสักขีพยานในโบราณสถานนั้นๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ ที่จังหวัดนครปฐม มีวงล้อธรรมจักรทำด้วยศิลา

ขนาดใหญ่โตมาก ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยนั้น เพราะยังไม่เกิดประเพณีสร้างพระพุทธรูป ที่เมืองเสมา (ร้าง) ในจังหวัดนครราชสีมาที่มีวงล้อธรรมจักร ทำด้วยศิลาขนาดเดียวกันกับที่นครปฐม และที่ ตำบลฟ้าแดดสูงยาง จังหวัดกาฬสินธุ์มีภาพสลักศิลาเป็นเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งเป็นพยานว่า พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรือง ณ แหลมทอง โดยเฉพาะที่นครปฐมและนครราชสีมาในสมัย เดียวกัน ประมาณว่าในราวพุทธศตวรรษที่ ๔ การที่พระมหาโมคคัลลิตบุตรติสสเถระสามารถคาด เหตุการณ์ได้ถูกต้องเป็นระยะไกลถึงเกือบพันปีเช่นนี้ ย่อมต้องมีทิพพจักขุแจ่มใสจริงๆ แน่นอน เมื่อทราบแล้วท่านก็ดำเนินการแก้วิกฤตการณ์ไว้ล่วงหน้าทันที ผลดีที่เกิดขึ้นคือ พระพุทธศาสนา แพร่หลายและดำรงอยู่ได้ในนานานประเทศนอกชมพูทวีปมาจนถึงปัจจุบัน ชมพูทวีปคืออินเดียซึ่ง เป็นที่กำเนิดของพระพุทธศาสนาได้ว่างเปล่าจากพระพุทธศาสนามานานประมาณพันปีแล้ว เพิ่งจะมีพระภิกษุจากลังกา พม่า และอาหม เข้าไปทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในชมพูทวีปอีกเมื่อ ประมาณ ๖๐ ปีมานี้เท่านั้น ถึงกระนั้นก็ยังหวังความเจริญรุ่งเรืองเหมือนในสมัยพุทธกาลได้ยาก เพราะสภาพเหตุการณ์ของบ้านเมืองและประชาชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ลัทธิศาสนาอื่นได้ฝัง รากแทนที่พระพุทธศาสนามานาน บุคคลผู้จะนำพระพุทธศาสนาไปปลูกฝังลงยังอินเดียได้อีก จะต้องเป็นผู้มีบุญญาภิสมภาร และอิทธิฤทธิ์เป็นที่อัศจรรย์ ยิ่งกว่าเจ้าลัทธิคณาจารย์ในถิ่นนั้น อย่างมาก คำทำนายโบราณชิ้นหนึ่งได้เป็นที่ตื่นเต้นสนใจกัน เมื่อประมาณ ๑๐ กว่าปีมานี้มีว่า เมื่อพระพุทธศาสนาถึงถึง ๕,๐๐๐ ปีนับแต่พุทธปรินิพพานมา พระพุทธศาสนาจะกลับ เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุดคล้ายสมัยพุทธกาล พระมหาเถระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาภิสมภาร มีอิทธิฤทธิ์- หาร เชี่ยวชาญทางอภิญญาในสุวรรณภูมิ จะได้เป็นประธานาธิบดีสงฆ์ ทำการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาไปยังนานาประเทศ เริ่มต้นที่อินเดีย ไปยุโรปและอเมริกา ประชาชนชาวโลกจะหัน มานับถือพระพุทธศาสนามากมาย คนทั้งหลายจะนิยมในการฝึกฝนอบรมจิตใจในทาง พระพุทธศาสนา ประเทศชาติบ้านเมืองก็จะร่มเย็นเป็นสุข ด้วยร่มเงาของพระพุทธศาสนา ดังนี้ บัดนี้ก็จะวนจะถึงสมัยกึ่งพระพุทธศาสนาแล้ว เจาเจริญแห่งพระพุทธศาสนาเริ่มปรากฏแล้ว ชาว อัสดงคตประเทศกำลังหันมาสนใจในพระพุทธศาสนามากขึ้น แต่ใครเป็นตัวการตามทำนายนั้น ยัง มิได้เป็นที่ปรากฏแก่วงการพระพุทธศาสนา ขอให้คอยดูต่อไปว่าจะจริงเท็จแค่ไหน ถ้าคำทำนาย เป็นจริงขึ้นก็แปลว่า ชาวพุทธผู้ให้คำทำนายไว้นั้นมีทิพพจักขุวิเศษที่สุดได้แน่ๆ ที่เดียว และตัวการ ในคำทำนายนั้น จะเป็นบุคคลที่น่าอัศจรรย์ที่สุดของโลกสมัยใหม่ด้วย.

ที่นี้ลองหันไปพิจารณาเหตุการณ์ตามพุทธทำนายดูบ้างว่าเป็นจริงเพียงไร จะได้นำมาให้ พิจารณาเฉพาะข้อที่พอจะมองเห็นความจริงได้ คำทำนายนั้นปราศรัยทางภาคอีสานประพันธ์เป็น คำโคลงและใช้โวหารเป็นปริศนาโดยมาก ต้องแปลความหมายถูกต้อง จึงจะทราบว่าคำทำนายนั้น ถูกต้องกับความจริง คำทำนายเริ่มต้นว่า เมื่อพระพุทธศาสนาว่างไปถึง ๒,๐๐๐ ปีเมื่อไร เหตุการณ์ต่างๆ แปลกประหลาดจะเกิดขึ้นในโลก คือภิกษุในพระพุทธศาสนาจะเกิดนิยมสะสมเงิน ทองซื้อขายกิน ลูกศิษย์จะไม่ยำเียงเกรงกลัวครูบาอาจารย์ คนแก่คนเฒ่าจะถูกเด็กๆ เข้าหยอก

๑. ถึงแล้ว คือ พ.ศ.๒๕๐๐-๒๕๑๖.

เล่นตั้งเพื่อน ๆ หญิงชายอายุ ๑๓ ปีสามารถมีลูกได้, ฟองน้ำจะกลายเป็นรูปร่างแปดเสียงไปตามลำแม่น้ำ หมายถึงเรือยนต์กลไฟ, หินก้อนบ่อเรือจะพุน้ำและไหลไปตามน้ำได้ หมายความว่า จะมีวัตถุทำด้วยหินลอยน้ำได้ หรืออีกนัยหนึ่งคนซึ่งเคยเป็นผู้หนักแน่นในศีลธรรมจะกลายเป็นคนใจเบา ผันแปรไปตามกระแสกิเลสซึ่งเปรียบด้วยหนองน้ำ, นักปราชญ์จะทำการทศน้ำตามห้วยหนองคลองบึงบางต่างๆ จนทำให้น้ำไม่ไหลเหมือนแต่ก่อน ในที่สุดที่ขังน้ำนั้นๆ ก็จะขาดเงินน้ำแห้งผากไป, คางคกจะร้องขัดฝน^๑ หมายความว่ามนุษย์จะประดิษฐ์เครื่องทำฝนเสียเองไม่ต้องง้อธรรมชาติ, ไล่เดือนและปลากั้งจะบิน หมายความว่า จะเกิดมีสายโทรเลข โทรศัพท์ ซึ่งมีลักษณะเหมือนไล่เดือน และจะเกิดมีอากาศยานซึ่งมีรูปลักษณะคล้ายปลากั้งบินบนได้, หนูจะทำฤทธิ์ให้แมวกลัว หมายความว่าคนจำพวกหนึ่งซึ่งเคยอ่อนน้อมยอมกลัวผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ จะเกิดความฮึกหาญทำการให้คนผู้ยิ่งใหญ่ยอมกลัวได้, หมาจิ้งจอกจะเห่าข้าง หมายความว่าบุคคลจำพวกหนึ่งซึ่งมีลักษณะเหมือนหมาจิ้งจอกจะเกิดหาญ กล้าวติเตียนบุคคลผู้มีลักษณะเหมือนข้าง, กุ้งจะกุมกิ้นปลาบึก หมายความว่าคนโกงจะโกงกินคนดีมีศีลธรรม, ปลาชิวจะไล่กัดจระเข้ จระเข้จะหนีไปซ่อนอยู่ตามเงื่อมผา หมายความว่าคนใจเบาเหมือนปลาชิวจะทำการขับไล่คนโตซึ่งเปรียบเหมือนจระเข้ให้ต้องหลบหลีกปลีกตัวไปหลบซ่อนอยู่ตามหุบผา ฯลฯ ลองพิจารณาดูว่าเป็นจริงหรือไม่ในปัจจุบันนี้ ที่นี้ลองหันมาพิจารณาคุณค่าทำนายนายของคุณคฤคุใหม่ ซึ่งพอจะรู้เรื่องกันได้อยู่บ้าง คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงเทพฯ นี้ได้ทรงพยากรณ์ว่า ความสุขสมบูรณ์ของพระราชวงศ์ของพระองค์ จะดำรงอยู่แค่ ๑๕๐ ปี พอครบกำหนดก็เกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย กษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศทันที เจ้าพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทเถระ จันทร์) เมื่อไปสร้างวัดเขาพระงาม ที่จังหวัดลพบุรี สร้างพระพุทธรูปไว้บนไหล่เขา ให้นามพระว่ากึ่งยุค คือ ท่านคิดว่าในสมัยกึ่งพุทธศาสนานั้น พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองคล้ายกับสมัยพุทธกาล ท่านพิจารณาดูชีวิตของท่านจะไม่ได้ดูเห็นสมัยนั้น แต่คิดอยากทำอะไรไว้เป็นที่ระลึกสำหรับกึ่งยุคบ้าง จึงคิดคำนวณนับแต่วันตรัสรู้มาจนถึงเวลาที่ท่านสร้างพระพุทธรูปใหญ่นั้นครบ ๒,๕๐๐ ปีพอดี จึงได้จัดการฉลองและขนานพระนามพระพุทธรูปนั้นว่า พระกึ่งยุค ในคราวมีงานฉลองวัดและพระพุทธรูปใหญ่นั้น มีผู้ต่อว่าท่านว่า มาสร้างวัดไว้ในป่าในดงใหญ่โต ต่อไปจะมีใครมาดูแลรักษา ทำเสียเงินเสียทองไปเปล่าๆ ท่านจึงกล่าวตอบเป็นคำทำนายว่า ต่อไปไม่นานสถานที่นี้จะมีบ้านเมืองคนอยู่เต็ม มีไฟฟ้าใช้สว่างไสวทั่วไปแม้กระทั่งในวัดนี้ ดังนี้ บัดนี้เหตุการณ์ก็เป็นจริงดังที่ท่านทำนายไว้ทุกประการ ท่านเหล่านี้ต้องมีอนาคตตั้งสัจญาณอันเป็นส่วนหนึ่งของทิพพจักขุญาณแน่ๆ จึงสามารถทราบเหตุการณ์ล่วงหน้าได้เช่นนั้น.

ชาวประมงที่ลงหาปลาในทะเล ขณะที่เขาลงดำน้ำหาปลานั้น ถ้าจะมีภัยจากปลาใหญ่ เช่น ปลาฉลามหรือปลาหมอ เขาสังเกตเห็นคลื่นใต้น้ำเป็นทางมาก่อน ถ้ารีบขึ้นจากน้ำเสียทันทีก็พ้นภัยโดยนัยเดียวกันเหตุการณ์ใหญ่ๆ ที่จะมีมาในอนาคตย่อมมีเงามาก่อน ผู้มีตาดีย่อมสังเกตเห็น และ

๑. ฝนเทียม

คาดการณ์ถูกต้องดังตัวอย่างที่ให้ไว้แล้ว ส่วนเหตุการณ์ในอดีตไกลนั้นย่อมทิ้งเงาหรือร่องรอยไว้ใน วัตถุสถาน หรือพื้นที่นั้นให้คนตาดีหยั่งทราบได้เช่นเดียวกัน นักปราชญ์ทางโบราณคดีผู้มีความรู้ เชี่ยวชาญ หยิบวัตถุโบราณขึ้นมาชิ้นหนึ่งพิจารณาอยู่ครู่เดียวก็บอกได้ว่าเป็นของทำในสมัยไหน ชนชาติใดเป็นคนทำ การที่นักโบราณคดีทราบได้เช่นนั้น นอกจากรูปลักษณ์และความนานของ วัตถุชิ้นนั้นเป็นเครื่องบอกแล้ว กระแสจิตของผู้สร้างวัตถุชิ้นซึ่งยังตราติดอยู่กับวัตถุชิ้นนั้นเป็นเครื่องบอก อีกด้วย คือพอสัมผัสวัตถุชิ้นเข้ากระแสจิตอันตราติดอยู่กับวัตถุก็แล่นเข้าสู่สัมผัสกับจิตใจของผู้จับ ต้องทันที นักโบราณคดีซึ่งเป็นผู้ละเอียดลออ มีสมาธิแน่วแน่ จึงสามารถรับทราบสัมผัสกระแสจิต นั้น มองเห็นภาพความเป็นไปในอดีต อาจวาดภาพพิสดารกว้างขวางได้ด้วย เราจึงรู้สึกแปลกใจใน การที่นักโบราณคดีวาดภาพเหตุการณ์ของบ้านเมืองในอดีตได้เป็นคั้งเป็นแคว คล้ายได้เห็นมาด้วย ตาตนเองฉะนั้น ศาสตราจารย์ออร์ชเชเดส ได้ไปสำรวจเมืองอู่ทอง แรมคืนในที่นั้นเพียงคืนเดียว เขาสามารถบรรยายภาพเหตุการณ์ของเมืองอู่ทองสมัยยังดี กับสมัยเมืองแตก ให้เราฟังอย่างกะ เขาได้เห็นกะตาของเขาเอง การที่เป็นได้เช่นนั้นก็เนื่องด้วยความมีสมาธิแน่วแน่ของเขา สามารถ รับสัมผัสกับกระแสจิตของคนในอดีตได้ ทั้งมองเห็นภาพทางใจคล้ายเห็นด้วยตาธรรมดาอีกด้วย เขาจึงสามารถบรรยายภาพเหตุการณ์ในอดีตได้ดี และมีส่วนถูกต้องตรงกับความจริงเป็นส่วนมาก ดังเป็นที่ยอมรับรองความจริงทางประวัติศาสตร์นั้นแล้ว นอกจากความรู้เห็นเหตุการณ์ในส่วนอดีต และอนาคตแล้ว ยังมีความรู้เห็นเป็นส่วนปัจจุบันเฉพาะหน้าอีกด้วย ผู้มีจิตใจเป็นสมาธิแน่วแน่ จะสามารถรู้เห็นเหตุการณ์อันจะเกิดขึ้นในวันหนึ่งๆ ได้ล่วงหน้าก่อนที่เหตุการณ์นั้นจะมาถึง คล้าย ชาวประมงรู้จักคลื่นภัยจากปลาใหญ่ในทะเลฉะนั้น เหตุการณ์ประจำวันโดยมากเป็นเหตุการณ์ เล็กน้อยไม่สลักสำคัญ ถ้าเป็นเหตุการณ์ใหญ่โตสลักสำคัญ จะมีเงามาปรากฏล่วงหน้านานๆ ผู้มี ญาณจะเห็นภาพเหตุการณ์นั้นล่วงหน้าแต่เวลาเนิ่นๆ ญาณทั้ง ๓ ส่วนนี้แหละเป็นส่วนประกอบ ของทิพจักขุญาณ ฉะนั้น จะได้กำหนดลักษณะญาณ ๓ ประการนี้ไว้พอเป็นที่สังเกตของผู้สนใจ ศึกษา ดังต่อไปนี้

๑. อตัตตญาณ ปรีชาหยั่งเห็นเหตุการณ์ในส่วนอดีตกาลนานไกล มีลักษณะให้มองเห็น ภาพเหตุการณ์ที่ล่วงมาแล้วขึ้นในมโนทวาร แล้วรู้ว่าเป็นเหตุการณ์อะไร แต่ครั้งไหน บุคคลผู้มี ญาณชนิดนี้เมื่อไปที่ไหนจะทราบเรื่องราวของที่นั้นในสมัยอดีตตามความเป็นจริง เหมือนตนเองได้ เห็นมา ถ้าเป็นนักประวัติศาสตร์จะสามารถเขียนบรรยายเหตุการณ์บ้านเมืองนั้นๆ ในสมัยอดีตได้ดี เป็นที่น่าอัศจรรย์ เหตุการณ์ที่ล่วงมาแล้วนับตั้งหลายพันปี หรือยิ่งกว่าก็ตาม ภาพของเหตุการณ์ นั้นๆ ยังเหลือติดอยู่กับที่นั้นไม่ลบเลือนไปตามกาลเวลา จิตใจของคนผู้อยู่อาศัยสถานที่นั้นในสมัย นั้นเป็นอย่างไรก็ย่อมทิ้งกระแสให้ตราติดอยู่กับวัตถุสถานหรือพื้นภูมินั้น ไม่ลบเลือนไปง่ายๆ เช่นเดียวกัน อนึ่งบุคคลผู้เคยอยู่อาศัยสถานที่นั้น แม้ตายไปแล้วตั้งนานๆ วิญญาณของเขาก็ยังเฝ้า แฝงอยู่ ณ ที่นั้นก็มี สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้มีญาณสามารถเห็นและรู้สึกทางมโนสัมผัสได้ จึงสามารถรู้ เรื่องราวขึ้นได้ ข้าพเจ้าขอให้ข้อสังเกตสำหรับผู้ได้อบรมจิตในทางสมาธิเพื่อกำหนดรู้เหตุการณ์ใน อดีต ดังต่อไปนี้

ถ้าท่านไปพัก ณ ที่ใด ถ้าที่นั่นเป็นที่ซึ่งท่านเคยอยู่อาศัย หรือเคยเกิดตายมาแล้ว เมื่อท่าน
ทำความสงบใจแม้เพียงขั้นอุปจารสมาธิเท่านั้น ภาพเหตุการณ์ในอดีตจะมาปรากฏเกิดขึ้นในมโน
ทวาร เหมือนภาพบนจอภาพยนตร์ฉนั้น แล้วจะเกิดญาณหยั่งรู้ตามภาพนั้นขึ้นในลำดับ ถ้าไม่รู้
พึงกำหนดถามในใจว่าเป็นภาพอะไรเมื่อไร แล้วทำความสงบต่อไปให้เข้าถึงขีดขั้นของฌานที่ ๔
แล้วเคลื่อนจิตออกมาเพียงขั้นอุปจารสมาธิ ก็จะเกิดญาณหยั่งรู้ขึ้นตามเป็นจริง ถ้าท่านเป็น
ผู้เชี่ยวชาญทางจิต จะกินเวลาเพียงไม่กี่นาทีก็ทราบเรื่องตลอด ถ้าที่นั่นมิได้เกี่ยวข้องกับชีวิตของ
ท่านในกาลอดีตมาเลย จะไม่มีภาพเช่นนั้นปรากฏขึ้นเอง ถ้าท่านอยากทราบว่าในอดีตที่นั่นเคย
เป็นอะไร พึงทำความสงบใจถึงขั้นอุปจารสมาธิ แล้วกำหนดถามในใจว่า ที่นี่เคยเป็นอะไร แล้วทำ
ความสงบใจต่อไปจนถึงขีดขั้นของฌานที่ ๔ ยิ่งอยู่ในฌานพอสมควรแล้ว จึงเคลื่อนจิตถอยออก
มาถึงขั้นอุปจารสมาธิ ภาพเหตุการณ์ในอดีตก็จะปรากฏขึ้นตามเป็นจริง ถ้าที่นั่นเคยเป็นอะไรมา
ก่อนก็จะปรากฏภาพ และจะเกิดญาณหยั่งรู้ขึ้น ถ้ายังไม่รู้ก็พึงปฏิบัติโดยนัยก่อนก็จะรู้เรื่องได้.

เพื่อเป็นประโยชน์แก่นักโบราณคดี และนักประวัติศาสตร์ จะได้สังเกตและค้นคว้ามาเขียน
เรื่องราวในสมัยดึกดำบรรพ์ของแหลมทองสู่กันฟัง ประดับสติปัญญา จะวาดภาพแหลมทองในสมัย
๔,๐๐๐ ปีก่อนโน้นไว้ ดังต่อไปนี้

นับถอยหลังคืนไปจากปัจจุบันนี้ ประมาณ ๔,๐๐๐ ปี แผ่นดินที่รู้จักว่าสุวรรณภูมินี้ มี
อาณาเขตตั้งแต่ฝั่งตะวันออกของอ่าวเบ็งกอลไปจดฝั่งอ่าวตังเกี๋ย ด้านเหนือสุดจดถึงเทือกเขา
หิมาลัย ด้านตะวันออกด้านใต้จดถึงชวามลายู ดินแดนภายในเขตที่กำหนดนี้เป็นที่อยู่ของชนชาติ
เผ่าผิวเหลืองหรือขาวใส รูปร่างสันทัดหน้ารูปไข่ ผิวพรรณละเอียดเกลี้ยงเกลามีชื่อเรียกว่า มงเก่า
คือชาติมกคลเก่านั่นเอง บาลีเรียกว่าอริยกชาติ เรียกเสียใหม่ว่าอารยันเก่าก็ได้ เพราะมีอารยันใหม่
เกิดขึ้นทางอินเดียแล้ว แต่เดิมนั้นชนชาตินี้มีภูมิลำเนาอยู่แถบเชิงเขาหิมาลัย ด้านตะวันออก ตรง
เหนืออ่าวเบ็งกอล เมื่ออารยันใหม่คือชนชาติผิวขาวหลังไหลลงมาจากด้านเหนือเขาหิมาลัย ข้าม
ตรงที่ลาดต่ำของเขาคิมมิลด้านตะวันตก ยกเข้าครอบครองผืนแผ่นดินเหนืออ่านเปอร์เซีย แล้วรัน
มาทางตะวันออกจนถึงใจกลางชมพูทวีป รุกไล่เจ้าของถิ่นเดิม คือชนชาติผิวดำให้ร่นลงไปทางใต้
สุดของชมพูทวีป และรุกเบียดชาติมกเก่าให้รูดหน้ามาสู่สุวรรณภูมิยิ่งขึ้น เมื่อชาติมกเก่าเข้ามา
ครอบครองสุวรรณภูมิก็ได้ครองความเป็นเจ้าเป็นใหญ่ทั่วไป เพราะมีวัฒนธรรมดีกว่าเจ้าของพื้นที่
ซึ่งเป็นชนชาติป่าเถื่อนทั่วไป ได้มีการปกครองกันโดยระเบียบเรียบร้อย เป็นอาณาจักรหลาย
อาณาจักร คือผืนแผ่นดินที่เป็นประเทศพม่ามอญเดี๋ยวนี้นี้ ด้านตะวันตกจดอ่าวเบ็งกอล ด้าน
ตะวันออกจดถึงเขาธงไชย ด้านใต้จดถึงฝั่งทะเล ด้านเหนือจดถึงแดนภูตันทะ เชิงเขาหิมาลัย มี
ชื่อเรียกในครั้งนั้นว่าสุธรรมวดี มีนครหลวงชื่อสุธรรมนคร ตั้งอยู่ฝั่งทะเลใต้ปากอ่าวเบ็งกอลลงไป
ที่เรียกในบัดนี้ว่าเมืองสะเทิม ผืนแผ่นดินที่เป็นแหลมยื่นลงไปในทะเล ตั้งแต่เหนือจังหวัดนครปฐม
ลงไปจนถึงชวามลายูอาณาจักรหนึ่ง มีชื่อเรียกในครั้งนั้นว่าศรีวิชัย มีนครหลวงชื่อนครชัยศรี ตั้งอยู่
ที่ฝั่งทะเลตรงจังหวัดนครปฐมเดี๋ยวนี้นี้ เป็นเมืองท่าค้าขาย ผืนแผ่นดินแถบเขาบรรทัดด้านใต้ ตั้งแต่
สุดแหลมทองตะวันออกไปจนถึงเขาธงไชยทางตะวันตก ด้านเหนือถึงที่ตั้งจังหวัดอุตรดิตถ์เดี๋ยวนี้นี้
ด้านใต้จนถึงเขตศรีวิชัยราวเมืองสุพรรณบุรี เป็นอาณาจักรหนึ่งมีชื่อเรียกในครั้งนั้นว่า ทวาราวดี มี

นครหลวงชื่อสุรบุรี ตั้งอยู่ฝั่งอ่าวทางตะวันออกใต้พระพุทธรูปพระบวรบุรีลงไปหน่อยหนึ่ง เมืองลพบุรี เวลานั้นเป็นเมืองปากอ่าวภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน และเลยขึ้นไปจนถึงดินแดนที่เป็นมณฑลรัฐตุงคราศรีเตียวนี้ เป็นอาณาจักรหนึ่งมีชื่อเรียกในครั้งนั้นว่าโยนก มีนครหลวงชื่อชยเสนะ ตั้งอยู่ฝั่งแม่น้ำโขงตอนเหนือภาคอีสานของประเทศไทยในปัจจุบัน และดินแดนที่เป็นประเทศลาว บัดนี้ เป็นอาณาจักรหนึ่งมีชื่อเรียกในครั้งนั้นว่าพนม มีนครหลวงชื่อโพธิสาร ตั้งอยู่บนเกาะใน ทะเลสาบตรงที่เป็นเมืองสกลนครเตียวนี้ ผืนแผ่นดินในที่ลุ่มราบของแม่น้ำโขงตอนบนด้าน ตะวันออกเขาหิมาลัย มีทะเลสาบใหญ่ ๒ แห่ง คือหนองแส และกาหลง ด้านเหนือจดเขาล้านข้าง ด้านใต้จดเขาล้านช่อง ด้านตะวันออกจดเขาอ่วยลาว ด้านตะวันตกจดแดนภูตันตะเป็นอาณาจักร หนึ่ง มีชื่อเรียกในครั้งนั้นว่าแถน มีนครหลวงชื่อเมืองหนองแส หรือเมืองแถน ตั้งอยู่ริมทะเลสาบ หนองแส ภายหลังมาแยกเป็นสองอาณาจักร ตอนใต้เรียกชื่ออาณาจักรว่าแมน ตั้งอยู่ฝั่งทะเลสาบ กาหลง แม่น้ำสำคัญของสองอาณาจักรนี้ นอกจากแม่น้ำโขงซึ่งไหลผ่านจากเหนือลงใต้ทางด้าน ตะวันตกของอาณาจักรแล้ว อาณาจักรแถนมีแม่น้ำลูกยางไหลผ่านไปตะวันออก ตกทะเลจีน ส่วน อาณาจักรแมนมีแม่น้ำบังลมกับบังไฟ ออกจากทะเลสาบกาหลงไหลไปตกทะเลกว้างตั้ง อีก อาณาจักรหนึ่งซึ่งเป็นของชนชาติเผ่าผิวเหลืองเหมือนกัน ตั้งอยู่ตรงผืนแผ่นดินสุวรรณภูมิด้าน ตะวันออก มีแม่น้ำสำคัญคือแม่น้ำดำและแม่น้ำแดง ออกจากเขาล้านช่องไหลไปตกทะเลตั้งเกีย ผืนแผ่นดินยาวไปตามชายทะเลจากเหนือลงใต้ถึงที่เป็นประเทศเขมรบัดนี้ เรียกชื่ออาณาจักรใน ครั้งนั้นว่าจุลลณี หรือฉีเฉยๆ มีนครหลวงชื่ออารวี หรืออวีเฉยๆ สมัยหลังต่อมาเรียกเมืองหล้า น้ำ ประชาชนชาติเผ่าผิวเหลืองในอาณาจักรดังกล่าวทั้งหมดนี้พูดภาษาเป็นคำพยางค์เดียวโดดๆ แต่ ละคำมีความหมายตายตัว เป็นถ้อยคำฟังเข้าใจง่ายและไพเราะสละสลวย มีหลักภาษาเป็นระเบียบ แบบแผน เป็นภาษาเดียวกันกับชนชาติเผ่าผิวเหลือง ซึ่งยังอยู่ ณ ดินแดนเดิมแถบเชิงเขาหิมาลัย เหนืออ่าวเบ็งกอลขึ้นไป ในสมัยพุทธกาลหมอชิวโกมารภักจีไปทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้าไปอยู่ใน ราชสำนักพระเจ้ากรุงศรีวิชัย ในสุวรรณภูมินานถึง ๑๒ ปี ครั้นกลับไปกรุงราชคฤห์ ประเทศมคร แล้วได้ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลสนทนาด้วยภาษาชาวสุวรรณภูมิ ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ตรัสด้วยได้อย่างสนุกสนาน หมอชิวกกลากใจจึงกราบทูลถาม ตรัสตอบว่าเป็นภาษากำเนิดของ พระองค์เอง ชาวศากยะพูดกันด้วยภาษานี้ หมอชิวกจึงกราบทูลชมว่าเป็นภาษาไพเราะสละสลวย ฟังเข้าใจง่าย แต่ละคำมีความหมายตายตัว หลังพุทธปรินิพพานต่อมาประมาณ ๓๐๐ ปีเศษ พระ โสณเถระกับพระอุตรเถระเป็นหัวหน้าคณะ ถูกจัดส่งมาทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณ ภูมิ ท่านข้ามอ่าวเบ็งกอล ขึ้นบกที่เมืองสุวรรณนคร ประเทศสุวรรณวดี เดินมาสู่นครชัยศรี ประเทศ ศรีวิชัย แล้วเลียบอ่าวขึ้นมาลพบุรี สุรบุรี ประเทศทวารวดี ขึ้นเหนือไปโดยลำดับถึงประเทศโยนก ซึ่งมีเมืองชยเสนะเป็นราชธานี ที่ทราบกันในภายหลังนี้ว่าเมืองเชียงแสน แล้วล่องลงไปตามลำ แม่น้ำโขงถึงประเทศพนม ซึ่งมีเมืองโพธิสารเป็นราชธานี ได้ยั้งยังทำการอยู่ประเทศนี้นาน พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในประเทศนี้มาก ได้จัดส่งปราชญ์แห่งประเทศนี้ไปทำการเผยแผ่ พระพุทธศาสนายังอาณาจักรแถน แมน และจุลลณี จนถึงอาณาจักรจีนเป็นที่สุด พระพุทธศาสนา ได้หยั่งรากฐานลงในดินแดนสุวรรณภูมิตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๔ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันบัดนี้

ประชาชนเผ่าผิวเหลืองดูเหมือนจะถือว่าเป็นพระศาสนาของพระมหามุนี แห่งเชื้อชาติของตนเอง ซึ่งจะละทิ้งเสียมิได้ทีเดียว.

๒. อนาคตตั้งสญาณ ปรีชาเห็นเหตุการณ์ในอนาคตไกล มีลักษณะมองเห็นภาพ เหตุการณ์อันจะมีในอนาคตซึ่งปรากฏชัดในมโนทวาร แล้วหยั่งรู้ว่าเป็นเหตุการณ์อะไร จะเกิดขึ้นเมื่อไร ณ ที่ไหน บุคคลผู้มีญาณชนิดนี้สามารถพยากรณ์เหตุการณ์อนาคตได้แม่นยำดุจตาเห็น ดังสมเด็จพระบรมศาสดาทรงพยากรณ์ว่า บ้านปาฏลีจะเป็นที่แก้อสังคัมในอนาคต และจะเป็นมหานครเจริญรุ่งเรือง ซึ่งต่อมาไม่นานก็เป็นจริงดังพยากรณ์ ทุกวันนี้ก็ยังคงเป็นเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งของอินเดีย คือปัฏนา ซึ่งแต่ก่อนเรียกว่าเมืองปาฏลีบุตร เป็นนครหลวงของอินเดีย รุ่งเรืองที่สุดในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชครองชมพูทวีป ได้ทรงพยากรณ์ว่า พระอานนท์จะทรงบรรลุมิ พระอรหันต์ในวันเริ่มทำปฐมสังคายนา ก็สมจริงดังทรงพยากรณ์ ได้ทรงพยากรณ์เหตุการณ์เกี่ยวกับพระศาสนาของพระองค์ไว้หลายเรื่องหลายตอน ระบุชื่อบุคคลผู้จะเป็นหัวหน้าทำสังคายนาไว้ถูกต้องหมดทุกครั้งทั้ง ๓ ครั้งที่ทำในชมพูทวีป ทรงพยากรณ์เหตุการณ์ของพระศาสนาในสมัย ๒,๐๐๐ ปีไว้ถูกต้อง และทรงพยากรณ์เหตุการณ์ของโลกไว้ถูกต้องมาแล้วเป็นจำนวนมาก ดังได้เล่าไว้ในเบื้องต้นของเรื่องนี้ พระมหาโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระเล็งเห็นว่า ต่อไปเบื้องหน้าพระพุทธศาสนาจะอันตรายจากชมพูทวีป ขอพระบรมราชาอุปถัมภ์จัดส่งพระเถระไปทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนายังนานาประเทศ เหตุการณ์ก็เป็นจริงตามนั้น ในเมื่อพระพุทธศักราชล่วงได้พันปีเศษ ประเทศอินเดียต้องสูญจากพระพุทธศาสนาประมาณเกือบพันปี เราต้องเป็นหนี้ปรีชาญาณส่วนนี้ของพระมหาโมคคัลลีสบุตรตีสสเถระอย่างมากมาย มีคำทำนายว่าสมัยกึ่งพระพุทธศาสนาจะมีขึ้นถึงขีดสูงสุดคล้ายสมัยพุทธกาล จะมีผู้บรรลุมรรคผลนิพพานถึงภูมิพระอรหันต์ เชี่ยวชาญทางอภิญา และพระมหาเถระโพธิสัตว์ผู้มีบุญญาภิหารในสุวรรณภูมิจะได้รับเกียรติเป็นประธานาธิบดีสงฆ์สากล จะทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปทั่วโลก ตั้งต้นที่อินเดียไปยุโรปและอเมริกา มหาชนชาวโลกจะหันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก โลกจะร่มเย็นเป็นสุขด้วยร่มเงาของพระพุทธศาสนา ดังนี้ ข้าพเจ้าได้เรียนถามพระอาจารย์ภุริทัตตเถระ (มัน) ว่าคำทำนายโบราณนี้จะจริงไหม ท่านว่า เจ้าพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทเถระ จันทร์) บอกว่าจริง เมื่อข้าพเจ้าถามถึงความเห็นเฉพาะตัวของท่าน ท่านก็บอกว่าเป็นจริง เวลานี้ก็จวนถึงแล้ว เราคอยดูต่อไป.

วิธีการกำหนดรู้เหตุการณ์ในอนาคต สำหรับผู้อบรมจิตใจนั้นเป็นดังนี้ เมื่อต้องการอยากทราบเหตุการณ์ในอนาคตของโลก ของพระศาสนา หรือของตนเอง พึงทำความสงบใจถึงขั้นอุปจารสมาธิ แล้วนึกถามขึ้นในใจว่าจะมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นแก่โลก แก่พระศาสนา หรือแก่ตนเอง แล้วพึงทำความสงบต่อไปจนถึงขีดขั้นของฌานที่ ๔ แล้วพึงเคลื่อนจิตลอยออกมาถึงขั้นอุปจารสมาธิ ถ้าเหตุการณ์อะไรจะมีขึ้นก็จะปรากฏภาพเหตุการณ์นั้นขึ้นในมโนทวาร จะเกิดญาณหยั่งรู้ขึ้นในลำดับนั้นด้วย แต่ถ้าไม่รู้พึงกำหนดถาม แล้วเข้าสู่ความสงบดังวิธีที่กล่าวแล้วในข้ออดีตตั้งสญาณนั้น ก็จะทราบได้ ท่านผู้เชี่ยวชาญทางจิตใจอาจรู้เห็นได้โดยมิต้องทำการกำหนดรู้ดังที่ว่านี้ เพราะจิตใจของท่านบริสุทธิ์แจ่มใสประดุจกระจกเงาบานใหญ่ เหตุการณ์อะไรจะเกิดขึ้นที่

ไหน เมื่อไร จะมีเงาปรากฏที่จิตใจของท่านเสมอไป บางท่านอาจใช้วิธีอธิษฐานไว้ว่า ถ้าจะมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นข้างหน้า จงปรากฏให้ทราบล่วงหน้า เมื่อถึงเวลาใกล้เหตุการณ์จะเกิดขึ้นเงาของเหตุการณ์จะมาปรากฏที่จิตใจให้ท่านทราบดังนี้ก็มิ แต่บางท่านเกรงว่า การกำหนดรู้ก็ดี การอธิษฐานไว้ก็ดี จะทำให้เกิดสัญญาณล่วงหน้าได้ จึงไม่ยอมทำอะไรอย่างอื่นนอกจากการทำกรชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใสไว้ประดุจเงาบานใหญ่ ให้เงาเหตุการณ์มาปรากฏขึ้นเอง.

๓. ปัจจุบันนั่งสวดมนต์ ปรีชาหยั่งรู้หยั่งเห็นเหตุการณ์ในปัจจุบัน มีลักษณะให้มองเห็นภาพเหตุการณ์อันจะเกิดขึ้นในระยะกาลใกล้ๆ และรู้ได้ว่าเป็นเหตุการณ์อะไร จะเกิดขึ้นที่ไหน อย่างไร กับมีลักษณะให้มองเห็นเหตุการณ์จำเพาะหน้าได้แจ่มแจ้ง มีปฏิภาณทันเหตุการณ์นั้นๆ ด้วยบุคคลผู้มีญาณชนิดนี้จะสามารถนำชีวิตผ่านเหตุการณ์ที่น่าหวาดเสียวไปได้ อย่างน่าอัศจรรย์ ซึ่งไม่นึกไม่ฝันว่าจะเป็นไปได้ จะมีปฏิภาณทันกับเหตุการณ์ทุกครั้งไป เหตุการณ์ที่จะมีขึ้นในชีวิตประจำวันย่อมปรากฏเป็นภาพนิมิตในขณะที่หลับหรือในขณะที่ทำสมาธิ มีลักษณะที่พึงสำเหนียกดังต่อไปนี้

(๑.) กามคุณ คือลาภผลสักการะ มักจะปรากฏภาพนิมิตเป็นภาพสตรี เด็ก ดอกไม้ มีอูจจาระ น้ำหลาก ขึ้นในมโนทวารขณะทำความสงบใจ หรือมิฉะนั้นก็ในขณะที่หยั่งลงสู่ความหลับ ถ้าภาพที่เห็นเป็นสิ่งประณีตบรรจง ลาภผลสักการะที่จะบังเกิดก็ประณีตบรรจง ถ้าเป็นภาพสิ่งสกปรกลามก ลาภผลสักการะที่จะบังเกิดก็สกปรกเศร้าหมอง ถ้าเป็นภาพน้ำหลากจะเกิดลาภผลสักการะเหลือเฟือ ถ้าในขณะที่ภาพนิมิตปรากฏนั้นใจสะเทือน แสดงว่าจะเกิดความยินดียินร้ายในลาภผลสักการะ ถ้าใจเฉยๆ ก็จะมีอุเบกขาธรรมในอารมณ์คือลาภผลสักการะนั้น.

(๒.) นินทา ปัสันสา คือความนินทาและสรรเสริญ เมื่อจะเกิดขึ้นมักจะปรากฏเป็นภาพข้างเยี่ยมหน้าต่าง ส่องกระจก หรือมองเห็นหน้าตาตัวเอง ขึ้นในมโนทวารขณะทำความสงบใจหรือขณะหยั่งลงสู่ความหลับ ถ้าปรากฏว่าใจสะเทือนต่อภาพนิมิตนั้น แสดงว่าจะเกิดความยินดียินร้ายในนินทาหรือสรรเสริญนั้น ถ้าใจเฉยๆ แสดงว่าจะมีอุเบกขาธรรมในนินทาและสรรเสริญ.

(๓.) สุขัญจทุกขัง คือความสุขและความทุกข์จะเกิดขึ้น มักจะปรากฏภาพนิมิตเป็นอากาศโปร่ง ที่อยู่สวยงาม น้ำพุพุ่งเป็นฝอย แสดงว่าจะอยู่เย็นเป็นสุขสบาย ถ้าภาพนิมิตปรากฏเป็นภาพลุยโคลนตม เดินที่ขึ้นแฉะ นอน แต่งตัวด้วยอาภรณ์ใหม่ๆ ปลงผม กินอาหาร แสดงว่าจะเกิดเจ็บป่วยไม่ผาสุกสบายขึ้น ถ้าปรากฏว่าใจสะเทือนต่อภาพนิมิตแสดงว่าจะเกิดความยินดียินร้ายในสุขและทุกข์ ถ้าใจเฉยๆ แสดงว่าจะมีอุเบกขาธรรมในสุขและทุกข์นั้น.

(๔.) กิจจาทักขัง คือการทำสิ่งเป็นประโยชน์และไร้ประโยชน์จะเกิดขึ้น มักจะปรากฏภาพนิมิตเป็นภาพเดินบนสะพาน เห็นรั้วเห็นสะพาน เห็นกำแพง ข้ามรั้วกำแพง มีสิ่งขวางหน้า แสดงว่าจะได้ทำกิจเป็นประโยชน์หรือไร้ประโยชน์ตามลักษณะนิมิตนั้น ถ้าใจสะเทือนในขณะที่ภาพนิมิตปรากฏแสดงว่าจะเกิดความยินดียินร้ายในการทำกิจ ถ้าใจเฉยๆ แสดงว่าจะมีอุเบกขาธรรมในขณะทำกิจนั้นๆ.

(๕.) ยสายนัง คือความมียศและความไร้ยศจะเกิดขึ้น มักปรากฏภาพนิมิตเป็นภาพไต่ภูเขา ปีนที่สูง ขึ้นบันได ขึ้นปราสาท ขึ้นเจดีย์ แสดงว่าจะได้ยกย่องเชิดชูไว้ในตำแหน่งหรือเกียรติ ถ้า

ปรากฏภาพว่าไตปายป็นหรือขึ้นที่นั่นๆ ด้วยความลำบากและสิ้นเปลืองตลอด แสดงว่าจะเสื่อมความยกย่องในตำแหน่งหรือเกียรติ หรือถึงกับเสียยศเสียศักดิ์ทีเดียว ถ้าใจสะท้อนในขณะที่ปรากฏภาพนิมิต จะเกิดความยินดีในยศหรือยศนั้น ถ้าใจเฉยๆ ก็จะมีอุเบกขาธรรมในยศหรือยศที่เกิดขึ้นนั้น.

(๖.) ขยาชยง คือความมีชย-ปราชยงจะเกิดขึ้น มักจะเกิดภาพนิมิตเป็นภาพพายเรือในน้ำหรือบนบก ลอยคอในน้ำ ถ้าพายเรือในน้ำจะปราชยง ถ้าพายเรือบนบก หรือลอยคอในน้ำจะได้ชยชนะ ถ้าในขณะที่ปรากฏภาพนิมิตนั้นใจสะท้อนก็จะเกิดความยินดีในชยชนะหรือปราชยง ถ้าใจเฉยๆ ก็จะมีอุเบกขาธรรมในชยชนะหรือปราชยงนั้น.

ได้นำลักษณะภาพนิมิตและการตีความหมายมาไว้ให้สังเกตเพียงบางส่วน ผู้สนใจพึงศึกษาสำเนียงด้วยตนเองก็จะทราบได้ดี ข้อสำคัญอย่าตั้งความรังเกียจและอย่าติดนิมิตอันเกิดขึ้น พึงวางใจเป็นกลางแล้วศึกษาสำเนียงเพื่อรู้เท่าทัน ก็จะเกิดญาณในส่วนปัจจุบันอย่างดีในกาลต่อไป.

เมื่อได้ทำความเข้าใจลักษณะญาณในกาลทั้ง ๓ กาลอันเป็นส่วนประกอบทิพพจักขุญาณ ฉะนี้แล้ว พึงทำความเข้าใจลักษณะทิพพจักขุญาณโดยเฉพาะต่อไป ทิพพจักขุญาณมีลักษณะเห็นรูปทิพย์ทั้งปวง คือเห็นเทพเจ้าตั้งแต่ภาพพื้นดินขึ้นไปจนถึงพรหมโลก เห็นสิ่งในระยะไกล คือมองทะลุไปในสากลจักรวาล เห็นสิ่งลับคือสิ่งมีอะไรกำบัง เห็นสภาพจิตใจของบุคคลอื่น สัตว์อื่น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. เห็นรูปทิพย์ คือเทพเจ้านั้น มีลักษณะการเห็นเช่นเดียวกับเห็นด้วยจักขุธรรมดา เมื่อเทพเจ้ามาหาหรือจะไปพบเข้า ณ ที่ใดๆ ผู้มีทิพพจักขุยอมเห็นและพูดจาสนทนากับเขาได้ เช่นเดียวกับเห็นคนและพูดจาสนทนากับคนได้ ฉะนั้น ส่วนการเห็นนั้น แม้ผู้มีมานจักขุก็อาจเห็นได้ ไม่ต้องถึงมีทิพพจักขุ.

รูปทิพย์ เป็นรูปที่ผ่องแผ้ว ใสสะอาดเหมือนแก้วและเบา่องไว มีรัศมีสว่างรุ่งเรืองเป็นปริมณฑล ที่เรียกว่าสว่างทั่วทิศในสำนวนบาลี เพราะเป็นรูปสำเร็จด้วยใจหรือสัญญาของเขา ผู้มีทิพพจักขุที่บริสุทธิ์ผ่องใสเท่านั้นจึงจะเห็นรูปทิพย์ได้ ขณะที่เทพเจ้ามาปรากฏกายเฉพาะหน้า นั้นจะมีรัศมีสว่างรุ่งเรืองมาก่อน ครั้นแล้วก็จะเห็นเทพเจ้า โดยรูปลักษณะสี่สนวรรณะตามบุญญาภาพของเขา เหมือนเห็นคนในที่เฉพาะหน้า ฉะนั้น เมื่อเขามีกิจธุระอะไร เขาก็จะรีบบอกให้ทราบ เพราะเขาอยู่ไม่นาน และอยากจะทราบอะไรจากเขา หรือมีกิจธุระอะไรที่จะพูดกับเขาก็ต้องรีบพูด พูดเสร็จธุระเขาจะลาและหายวับไปทันที การที่เทพเจ้าไม่สามารถอยู่ได้นานในแดนมนุษย์ ก็เพราะทนกลิ่นไม่ไหว แต่ถ้ามาหาผู้มีศีลบริสุทธิ์แล้วค่อยยังชั่ว เพราะกลิ่นศีลกลบกลิ่นสาบของมนุษย์ได้บ้าง ดังคำว่า สิลคนโร อนุตตโร กลิ่นศีลเยี่ยมกว่ากลิ่นทั้งหลาย มีจันทร์และกฤษณาเป็นต้น เพราะหอมทวนลมไปได้ไกล แล้วมานมัสการและฟังธรรมตามเวลาอันควร ดังเทพเจ้าไปเฝ้าฟังพระธรรมเทศนาหรือถามปัญหาแก่พระบรมศาสดา ฉะนั้น วิธีฝึกฝนจิตเพื่อให้เกิดญาณทัสสนะรู้เห็นเทพเจ้าได้นั้น ตรัสเรียกว่า อธิเทวญาณทัสสนะ และตรัสยืนยันว่า เมื่ออธิเทวญาณทัสสนะของพระองค์ยังไม่บริสุทธิ์แจ่มใสเพียงใด ยังไม่ทรงปฏิญาณว่าตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเพียงนั้น ต่อเมื่ออธิเทวญาณทัสสนะของพระองค์บริสุทธิ์ผ่องใสดีแล้ว จึงทรงปฏิญาณ

ว่าตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จะได้นำวิธีฝึกเพื่ออิทธิเวทญาณทัสสนะมาตั้งไว้พอเป็นแนวทางปฏิบัติของผู้ใคร่ปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อคราวประทับที่ตำบลคยาสี่สะ ได้ตรัสเล่าวิธีฝึกสมาธิเพื่ออิทธิเวทญาณทัสสนะไว้ว่า

(๑.) เมื่อพระองค์ยังเป็นโพธิสัตว์ก่อนหน้าตรัสรู้ ได้รู้จักโอภาส (คือแสงสว่างทางใจ) แต่ไม่เห็นรูปทั้งหลายได้ จึงทรงตั้งความมุ่งหมายเพื่อเห็นรูป.

(๒.) เมื่อพากเพียรไป ได้เห็นรูปดังพระประสงค์ แต่ไม่สามารถยับยั้งสนทนาปราศรัยกับเทพเจ้าได้ จึงทรงตั้งความมุ่งหมายเพื่อสามารถยับยั้งสนทนาปราศรัยกับเทพเจ้า.

(๓.) เมื่อพากเพียรไป ได้สามารถยับยั้งสนทนาปราศรัยกับเทพเจ้าได้ แต่ไม่ทราบว่าเป็นเทพเจ้าเหล่านั้นมาจากเทพนิกายใด จึงทรงตั้งความมุ่งหมายเพื่อทราบ.

(๔.) เมื่อพากเพียรไป ได้ทราบเทพเจ้าเหล่านั้นว่ามาจากเทพนิกายนี้ เทพนิกายโน้น สมปรารถนา แต่ไม่ทราบว่าได้เป็นเทพเจ้าด้วยกรรมอะไร จึงทรงตั้งความมุ่งหมายเพื่อทราบ.

(๕.) เมื่อพากเพียรไป ก็ได้ทราบตามความมุ่งหมายข้อ ๔ แต่ยังไม่ทราบว่าเทพเจ้าเหล่านั้นมีอาหารอย่างไร เสวยสุขทุกข์อย่างไร จึงตั้งความมุ่งหมายเพื่อทราบ.

(๖.) เมื่อพากเพียรไป ได้ทรงทราบตามความมุ่งหมายข้อ ๕ แต่ยังไม่ทราบว่าเทพเจ้าเหล่านั้นมีอายุเท่าไร จะดำรงอยู่นานเท่าไร จึงทรงตั้งความมุ่งหมายเพื่อทราบ.

(๗.) เมื่อพากเพียรไป ได้ทราบความมุ่งหมายข้อ ๖ แต่ยังไม่ทราบว่าเทพเจ้าเหล่านั้นเคยอยู่ร่วมกับพระองค์มาหรือไม่ จึงทรงตั้งความมุ่งหมายเพื่อทราบ.

(๘.) เพื่อพากเพียรไป ก็ได้ทรงทราบตามความมุ่งหมายข้อ ๗ นั้นสมดังปรารถนา.

แล้วตรัสย้ำในที่สุดว่า ภิกษุทั้งหลาย! อิทธิเวทญาณทัสสนะมีปริวิตถุ ๘ ประการนี้ยังไม่บริสุทธิตีเพียงไร เราก็ยังไม่ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเพียงนั้น เมื่อใดอิทธิเวทญาณทัสสนะมีปริวิตถุ ๘ ประการนี้บริสุทธิตีแล้ว เมื่อนั้นเราจึงได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณแจ้งชัด ญาณทัสสนะได้เกิดแก่เราว่า เจโตวิมุตติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีก ดังนี้ รวมใจความของวิธีตามที่ตรัสนี้ได้ว่า

ก. ทำให้เกิดโอภาส คือแสงสว่าง โดยวิธีดังจะกล่าวข้างหน้า.

ข. ดำรงสมาธิไว้ให้ได้นานที่สุดที่จะนานได้.

ค. สำเนียงเพื่อรู้เรื่องควรรู้เกี่ยวกับเทพเจ้านั้น จนรู้หมดทุกประการ.

เมื่อมีอิทธิเวทญาณทัสสนะ ๘ ประการนี้แล้ว ชื่อว่ามีทิพพจักขุ เห็นรูปทิพย์ได้.

๒. เห็นสิ่งในระยะไกลนั้น ได้แก่มีความสามารถแผ่รัศมีแสงสว่างทางใจ ไปทั่วสากลจักรวาล แล้วมองเห็นสิ่งที่มีอยู่ภายในรัศมีแสงสว่างนั้น โลกธาตุมีอยู่ ณ ที่ใด ๆ ก็มองเห็นหมด รูปลักษณะสัณฐานของโลกเรานี้ก็มองเห็นได้ชัด เหมือนมองเห็นสิ่งเล็กน้อยบนฝ่ามือได้ฉะนั้น สภาพบ้านเมือง ถนนหนทาง ถ้าภูเขาเลากาหรือพื้นภูมิประเทศซึ่งยังไม่เคยไปเห็นเลยก็จะมองเห็นตรงกับสภาพที่เป็นจริงทุกประการ พระบรมศาสดาเสด็จไปที่ไหนไม่ต้องตรัสถามทาง และไปถูกก็ด้วยญาณชนิดนี้ พระกัมมัญฐานรุ่นเก่าพวกหนึ่งฝึกหัดเดินธุดงค์ไปในที่ต่างๆ ไม่ยอมถามถึงหนทาง

ที่จะไป ใครจะไปที่ไหนก็กำหนดในใจแล้วไป ชั้นแรกจะหลงทางวนเวียนปั่นเปี้ยนไปมา แต่ก็อดทนเอา ในที่สุดก็จะเกิดญาณทางดวงใจ รู้จักทางไปกำหนดทิศทางได้แม่นยำ เดินลัดตัดตรงไปสู่ที่หมายปลายทางได้ดีกว่าคนธรรมดาที่ชำนาญทางในทางนั้นเสียอีก จนถึงบางท่านมีคนเล่าลือว่า ย่นหนทางได้ ซึ่งเป็นฤทธิ์ประการหนึ่ง แต่ความจริงเป็นเพียงรู้จักทางลัดตัดตรงเท่านั้น.

๓. เห็นสิ่งลับได้นั้น คือสามารถมองเห็นเครื่องกีดขวางกำบังได้ เช่น ฝา กำแพง ภูเขา หรือวัตถุใดๆ ก็ตาม แล้วมองเห็นสิ่งซึ่งต้องการเห็น อันซ่อนเร้นปิดบังในภายในเครื่องกำบังนั้นๆ ความสามารถในการนี้สำเร็จขึ้นได้ด้วยอำนาจใจบริสุทธิ์ผุดผ่อง ปราศจากเครื่องหมองมัวในภายในใจเช่นนั้นย่อมเป็นที่ตั้งแห่งทิพยอินทรีย์อย่างดี ธรรมชาติใจย่อมไปได้ในที่ทั้งปวง ไม่มีติดขัด เมื่อไปได้ในที่ทั้งปวงไม่ติดขัด ก็ย่อมเห็นได้ในที่ทั้งปวงไม่ติดขัดเช่นเดียวกัน ฉะนั้นจึงสามารถเห็นสิ่งลับได้ในเมื่อประสงค์จะดู แต่ธรรมดาผู้ก้าวขึ้นสู่ภูมิศีลธรรมอันดีจนถึงมีทิพจักขุนี้ ย่อมไม่ปรารถนาดูชอกแซกไปในสิ่งที่ไม่ควรดูควรเห็น ไม่เหมือนคนธรรมดาผู้ไม่มีตาชนิดนี้ มักจะปรารถนาเห็นในสิ่งที่ไม่ควรเห็น เหมือนเด็กๆ ชอบดูอะไรต่ออะไรชอกแซก แต่ครั้นบรรลุความเป็นผู้ใหญ่แล้วนิสัยชอบดูอย่างเด็กๆ นั้นก็หายไปฉะนั้น.

๔. เห็นจิตใจของคนอื่นได้ คือสามารถมองเห็นลักษณะสภาพจิตใจของคนอื่น สัตว์อื่น ถูกต้องตรงกับความจริง จิตใจของบุคคลธรรมดาย่อมประกอบด้วยรูปลักษณะแสงสี^๑ และกระแส อันเป็นวิสัยแห่งทิพจักขุได้ดังนี้

ก. จิตสัมปยุตต์ด้วยราคะ มีรูปลักษณะยั่วชวน ประกอบด้วยสีแดงสดหรือสีเหลืองส้ม มีกระแสสัมผัสอบอุ่น ยวนใจ.

ข. จิตสัมปยุตต์ด้วยโทสะ มีรูปลักษณะน่ากลัว ประกอบด้วยสีแดงเข้มหรือเหลืองแก่ มีกระแสสัมผัสเร่าร้อน กดข่มใจ.

ค. จิตสัมปยุตต์ด้วยโมหะ มีรูปลักษณะน่าเกลียด ประกอบด้วยแสงสีมัว สีดำหรือสีเมฆ มีกระแสสัมผัสร่อนอบอ้าว อืดอืดใจ.

ฅ. จิตสัมปยุตต์ด้วยคุณธรรม มีศรัทธา ศีล เป็นต้น มีรูปลักษณะน่านิยม ประกอบด้วยแสงสีสว่างสดใส มีกระแสสัมผัสชื่นๆ เย็นๆ เบาใจ.

ง. จิตสัมปยุตต์ด้วยสมาธิ มีรูปลักษณะน่าเคารพเกรงขาม ประกอบด้วยแสงสว่างเป็นประกายสดใส มีกระแสสัมผัสดุจดั่งมิม ชุ่มชื่น เย็นใจ.

จ. จิตสัมปยุตต์ด้วยปัญญา มีรูปลักษณะน่าบูชา ประกอบด้วยแสงสว่างเป็นประกายแวววาว มีกระแสสัมผัสจงใจ โปร่งใจ.

ฉ. จิตสัมปยุตต์ด้วยวิมุตติ มีรูปลักษณะน่าทศนา ประกอบด้วยแสงสว่างแจ่มจ้า เป็นประกายผ่องแผ้ว มีกระแสสัมผัสซาบซ่าน เฟื่องฟูใจยิ่ง.

รูปลักษณะ แสงสี และกระแสของจิตใจตามที่กล่าวนี้เป็นเพียงสังเขป กำหนดไว้พอเป็นแนวสังเกตศึกษาของผู้สนใจในทิพจักขุญาณ ผู้มีทิพจักขุญาณมองเห็นจิตใจของคนของสัตว์โดย

๑. จิตใจแท้ๆ ไม่มีสี แต่จิตใจของคนมีกิเลสปรากฏมีสี แก่ผู้มีทิพจักขุ.

รูปลักษณะแสงสี และรู้สึกกระแสมัดสททางใจเช่นนั้นแล้ว ย่อมวินิจฉัยได้ถูกต้องว่า คนนั้น สัตว์นั้น มีจิตใจอย่างไร ควรได้รับการสงเคราะห์ด้วยวิธีใดหรือไม่ ทั้งนี้ก็เป็นด้วยได้อบรมจิตใจตนเอง ได้สังเกตรูปลักษณะแสงสี และกระแสดิจของตนเองเป็นอย่างดีแล้ว เมื่อประสบกับจิตใจของผู้อื่นจึงรู้ เห็นได้ เช่นเดียวกับรู้เห็นจิตใจของตนเอง ดังกล่าวไว้ในเจโตปริยญาณนั้นแล้ว.

นอกจากตาทิพย์ที่สามารถเห็นรูปทิพย์เป็นต้น ดังกล่าวมาแล้ว ยังมีตาชั้นสูงอีกชนิดหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าสมมติเรียกว่า ตาแก้ว ย่อมสามารถเห็นพระแก้ว คือวิสุทธิเทวา ซึ่งได้แก่พระอรหันต์ ตาชั้นนี้เป็นของพระอรหันต์ผู้ตื่นเต็มที่แล้ว ไม่ประสงค์จะกล่าวพิสดารในที่นี้ เพียงเียงความไว้ให้ทราบชนิดหน้อยเท่านั้น.

เมื่อได้ทราบลักษณะทิพพจักขุพอสมควรเช่นนี้ ย่อมเป็นการเพียงพอที่จะทราบวิธีปลูกสร้างทิพพจักขุต่อไป ได้กล่าวไว้หลายแห่งแล้วว่า ที่ตั้งของทิพอินทรีย์นั้นคือจิตใจ เมื่อบริสุทธิ์ทิพอินทรีย์ก็บริสุทธิ์เช่นเดียวกัน ฉะนั้น จุดของการปลูกสร้างทิพพจักขุคือจิตใจ ในการฝึกจิตเพื่อให้เกิดทิพพจักขุ มีลำดับขั้นดังต่อไปนี้

๑. อาศัยอิทธิบาทภาวนา เป็นกำลังฝึกจิตใจให้ได้สมาธิถึงฌานที่ ๔ เป็นอย่างต่ำ ทำการเจริญฌานนั้นให้ชำนาญด้วยขั้นทั้ง ๕ ของฌานจนได้เจโตวิสัย มีอำนาจทางใจ ดังกล่าวไว้ในบทที่ ๒.

๒. เจริญกสิณ อันเป็นเครื่องนำทิพพจักขุโดยเฉพาะ ข้าของจนเป็นปฏิภาคนิมิต กสิณ อันเป็นเครื่องนำทิพพจักขุนี้มี ๓ ประการ คือ

- (๑) เตโชกสิณ.
- (๒) โอทาทกสิณ.
- (๓) อาโลกกสิณ.

วิธีปฏิบัติกสิณได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๓ ในบรรดากสิณ ๓ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อาโลกกสิณเป็นเยี่ยมที่สุด ประชาญ์ฝรั่งนิยมใช้ลูกแก้วหรือน้ำใสๆ เป็นเครื่องนำทิพพจักขุก็น่าจะเข้ากันได้ เพราะแสงสว่างกับแก้วย่อมคล้ายคลึงกัน ข้าพเจ้าไม่ขอแนะนำในการเพ่งลูกแก้ว และน้ำตามวิธีฝรั่ง เพราะได้มีผู้เขียนไว้แล้ว ผู้ต้องการจะหาอ่านได้.

๓. เมื่อได้กสิณอันเป็นเครื่องนำทิพพจักขุประการใดประการหนึ่งแล้ว ถ้าเป็นเตโชกสิณและโอทาทกสิณพึงเจริญให้ยิ่ง จนปรากฏดวงกสิณเป็นสีขาวใสบริสุทธิ์ก่อน จึงจะฝึกเพื่อทิพพจักขุได้ ถ้าเป็นอาโลกกสิณเมื่อได้แม้เพียงขั้นอุคคหนิมิตปรากฏก็เป็นแสงใสพอควร เมื่อจิตสงบถึงขั้นอัปปนา ก็จะเป็นแสงใสบริสุทธิ์ เป็นที่ตั้งแห่งทิพพจักขุได้ ต่อนั้นไปพึงฝึกทิพพจักขุโดยวิธีอิทธิเวญาณทัสสนะ ดังกล่าวมาแล้ว คือ

(๑.) ทำโอภาสให้มีประมาณมาก และให้เป็นแสงใสบริสุทธิ์ได้เท่าไรยิ่งดี แพร่ศมีโอภาสไปเป็นปริมณฑลรอบๆ ตัวให้ได้กว้างขวางที่สุด.

(๒.) สำเหนียกในใจเพื่อเห็นรูปทิพย์ไว้เสมอ เมื่อเห็นแล้วพึงพยายามยังอยู่ในสมาธิอันมีสมรรถภาพให้เห็นรูปทิพย์ได้นั้นให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ พึงศึกษาสำเหนียกเหตุให้สมาธิ

เคลื่อน ดังที่ตรัสแก่พระอนุรุทธเถระนั้นให้ดี แล้วพยายามกำจัดเหตุเช่นนั้นให้หายไป เหตุให้สมาธิเคลื่อนที่ตรัสแก่พระอนุรุทธะ มีในอุปัฏฐกเสสสูตร ตรัสไว้ ๑๐ อย่าง คือ

- (๑) วิจิกิจฉา ความสงสัย
- (๒) อมนสิการ ความไม่เอาใจใส่
- (๓) ถีนมิทระ ความท้อแท้ซบเซา
- (๔) ฉัมภิตตตะ ความหวาดสะดุ้ง
- (๕) อุมพิละ ความตื่นเต้น
- (๖) ทฎฺฐุละ ความหยาบกระด้าง
- (๗) อัจจาร์ทธรियะ ความเพียรเกินไป
- (๘) อติสินวิริยะ หย่อนความเพียรเกินไป
- (๙) นานัตตสัณญา ใส่ใจมากอย่างยิ่ง
- (๑๐) อติชฌายิตตตัง รูปานัง เฟงรูปมากเกินไป

(๓.) พึงสำเหนียกเพื่อรู้เรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้าที่ได้พบเห็นนั้นให้รู้เรื่องตลอด อนุโลมตามวิธีที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ในข้อว่าด้วยอติตังสญาณ และอนาคตังสญาณ นั้นเรื่อย ๆ ไป.

๔. เพื่อป้องกันมิให้หลงตนลืมนิ้ว พึงเจริญอภิภายตนะ ๘ ประการ ต่อไปนี้ด้วย คือ

(๑) เมื่อท่านใส่ใจรูปธรรมอันใดอันหนึ่ง ณ ภายในจนจิตใจเป็นหนึ่ง จะเกิดเห็นรูปกายภายนอกเพียงนิดหน่อย ซึ่งมีพระณะดีหรือเลวแล้ว พึงกำหนดใจไว้เสมอว่าเราเป็นผู้รู้เห็นครอบงำรูปเหล่านั้นดังนี้เสมอไป.

(๒) ทำดังข้อหนึ่ง ได้เห็นรูปกายภายนอกมากมายมีพระณะดีหรือเลวแล้ว พึงกำหนดใจไว้ดังในข้อ ๑ เสมอไป.

(๓) เมื่อท่านใส่ใจรูปธรรมอันใดอันหนึ่ง ณ ภายในจนใจเป็นหนึ่ง เกิดเห็นรูปกายภายนอกนิดหน่อย มีพระณะดีหรือเลวแล้ว พึงกำหนดใจไว้ดังในข้อ ๑ เสมอไป.

(๔) ทำเหมือนข้อ ๓ ได้เห็นรูปกายนอกมากมาย มีพระณะดีหรือเลวแล้ว พึงกำหนดใจไว้ดังในข้อ ๑ เสมอไป.

(๕-๘) ทำเหมือนข้อ ๓ ได้เห็นรูปกายนอกประกอบด้วยสีต่างๆ คือ เขียว เหลือง แดง ขาว ผ่าสีเขียว เหลือง แดง ขาว และเครื่องประดับสีเขียว เหลือง แดง ขาว แล้วพึงกำหนดใจไว้เสมอไปว่า เราผู้เห็นครอบงำรูปเหล่านั้น ดังนี้ ความหลงตนลืมนิ้วก็จะถูกกำจัดไป เป็นไปเพื่อรู้ยิ่งเห็นจริงสิ่งควรรู้ควรเห็นยิ่งขึ้น ไม่ติดอยู่ในสิ่งได้รู้ได้เห็นนั้นๆ หรือไม่หลงไปว่าสิ่งนั้นๆ เป็นตัวเป็นตนของตน หรือเป็นของๆ ตน.

๕. เมื่อเจริญกุศลอันเป็นเครื่องนำทิพจักขุโดยเฉพาะประการใดประการหนึ่ง จนถึงขั้นฌานที่ ๔ ก็ดี เจริญกรรมฐานอันใดอันหนึ่งอื่นๆ จนได้ฌานที่ ๔ ก็ดี นับว่าได้บรรลุภูมิอันเป็นที่ตั้งแห่งทิพอำนาจแล้ว เมื่อจะน้อมไปเพื่อทิพจักขุต่อไปพึงสำเหนียกก่อนว่าฌานที่ ๔ นั้น จิตใจใสสะอาดปราศจากราคีแล้ว มีรัศมีสว่างแลเห็นกายและใจตนเองได้ชัดเจนแล้วพึงฝึกแผ่รัศมีสว่างนั้นให้เป็นปริมณฑลออกไปรอบๆ ตัวให้กว้างขวางไกลที่สุดจนสุดขอบจักรวาลได้ยิ่งดี และพึงอยู่ด้วย

อาโลกัสถุญญานั้นทั้งกลางคืนและกลางวันเนืองๆ ทำใจให้เปิดเผยทุกเมื่อ อ่ายอมให้ความรู้สึกที่
ใจให้ห่อเหี่ยวมาชั่วคราวมาเป็นอันขาด จิตใจเมื่อได้รับอบรมด้วยแสงสว่างอยู่อย่างนี้ ย่อมเป็น
ใจบริสุทธิ์ผ่องใส มีรัศมีแจ่มใสยิ่ง เปรียบดังแก้วมณีโชติฉะนั้น เมื่อนั้นทิพพจักขุอันบริสุทธิ์เกินกว่า
จักขุสามัญมนุษย์ก็เกิดขึ้นได้ รู้เห็นอะไรๆ เกินวิสัยสามัญมนุษย์ดังกล่าวมาแล้ว ถ้าปุถุชนได้ทิพพ
จักขุมักจะลำบากเมื่อเห็นสิ่งน่ากลัว เช่นยักษ์ ใจหวาดสะดุ้งแล้วสมาธิย่อมเคลื่อน ทิพพจักขุย่อม
หายไปฉะนั้น เมื่อได้แล้วอย่าพึงวางใจ พึงเจริญธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป.

บทที่ ๑๑

วิธีสร้างทิพยอำนาจ จตุปปาตญาณ รู้สัตว์เกิดตาย ได้ดีตกยาก ด้วยอำนาจกรรม

ทิพยอำนาจข้อนี้ หมายถึงความสามารถในการเห็นสรรพสัตว์ ซึ่งกำลังเกิดตายได้ดีตกยาก และรู้ด้วยว่าเป็นเพราะกรรมที่เขาทำไว้นั่นเอง ความสามารถนี้ประกอบด้วยญาณ ๒ ประการ คือ ทิพพจักขุญาณดังกล่าวแล้วในบทก่อน และยถากัมมุปคตญาณ รู้ว่าสรรพสัตว์เป็นไปตามกรรมที่เขาทำไว้เอง มิใช่ด้วยอำนาจสิ่งอื่น ซึ่งจะกล่าวในข้อนี้ การที่ยกบทนี้ขึ้นเป็นทิพยอำนาจประการหนึ่งก็เพราะเป็นวิชาสำคัญในพระพุทธศาสนา ความรู้เรื่องอำนาจกรรมเป็นความรู้อันสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนา บรรดาพระธรรมเทศนาที่พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนไม่พ้นไปจากจากหลักกรรม ทรงสั่งสอนให้ละกรรมแล้ว ให้ประกอบกรรมดี และให้ชำระจิตใจให้ผ่องใส ซึ่งทั้ง ๓ นี้เป็นหลักการสั่งสอนที่ทรงมอบไว้แก่เหล่าพุทธสาวกในคราวทรงประชุมสาวกครั้งใหญ่ยิ่ง อันเป็นประวัติการณ์ของพระพุทธศาสนา เมื่อแรกเริ่มทรงตั้งหลักพระพุทธศาสนา ณ นครราชคฤห์ ประเทศมคธ.

หลักกรรมเป็นหลักแห่งพุทธปริชาอันใหญ่ยิ่งในพระพุทธศาสนา เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นกรรมวาที ทรงยืนยันว่า กรรมเป็นสิ่งมีอำนาจใหญ่ยิ่งในการเกิดตาย ได้ดีตกยากของสรรพสัตว์ ดังเป็นที่รับรองในหมู่พุทธบริษัทว่า “แรงใดสู้แรงกรรมไม่มี” พระมหาโมคคัลลานเถระได้บรรลุภูมิพระอรหันต์แล้ว น่าจะพ้นจากอำนาจกรรมโดยประการทั้งปวง ถึงอย่างนั้นก็ยังคงรับสนองผลกรรมที่มันให้ผลสืบเนื่องกันมาแต่หลายชาติ ยังไม่ขาดกระแส ถูกพวกโจรทุบตีถึงต้องปรีณิพพาน แม้พระบรมศาสดาจารย์ผู้โลกยกย่องเป็นเอกบุคคคลแล้วก็ยังคงทรงรับสนองผลกรรมในบางกรณี ผู้มีความรู้ดีในเรื่องอำนาจกรรม ย่อมอดทนในเมื่อต้องเสวยผลของกรรม ไม่ยอมให้มันเร้าใจให้เกิดกิเลสสืบต่อไป ให้มันสิ้นกระแสลงเพียงเท่านั้น ไม่เหมือนสามัญสัตว์เมื่อได้เสวยผลของกรรมที่ตนทำไว้เอง แทนที่จะรู้สำนึกและยอมรับเสวยผลแต่โดยดี ก็กลับรู้สึกไม่พอใจ แล้วทำกรรมใหม่เพิ่มเติมลงไปอีก เป็นเวรสืบเนื่องกันไปไม่ขาดสายลงได้ อาจตั้งอยู่ตั่งกับตั่งกลับ ตั่งเวรของกากับนกเค้า และงูเห่ากับพังพอน ซึ่งมีมานานและมีอยู่กระทั่งทุกวันนี้ เมื่อพบปะกันเข้าเขาไม่เว้นที่จะประทุษร้ายกันและกัน พระบรมศาสดาได้ทรงทราบความจริงเรื่องกรรมชัดพระทัยแล้วจึงตรัสสอนมิให้สืบต่อกรรมเวร ให้อดทนเสวยผลของกรรมไปฝ่ายเดียว แล้วเวรจะระงับไม่เวียนไปอีก ดังพระบาลีที่เป็นหลักในความข้อนี้ว่า

น ทิ เวเรน เวรานิ สมมตีสึ กุทาจนั

อเวเรน จ สมมตติ เอส ธมโม สนนตโน.

แปลว่า ในกาลไหนๆ เวรในโลกนี้ ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่จะระงับได้ด้วยไม่ทำเวร ธรรมคือวิธีระงับเวรด้วยไม่สืบเวรนี้ เป็นวิธีเก่าแก่ ดังนี้.

กรรมที่สัตว์ทำได้ ซึ่งมีอำนาจให้ผล ท่านแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ กุศลกรรม ๑
อกุศลกรรม ๑ กุศลกรรมนั้นเป็นกรรมที่ทำด้วยความฉลาด เป็นความดีที่มีอำนาจบังคับความชั่ว
และล้างความชั่วได้ ท่านจึงเรียกว่ากัลยาณธรรมและบุญกรรม ส่วนอกุศลกรรมเป็นกรรมที่ทำด้วย
ความโง่ เป็นความชั่วที่มีอำนาจเผาผลาญให้ร้อนรุ่มดังถูกไฟเผา ท่านจึงเรียกว่าบาปกรรม และมี
ลักษณะทำให้สกปรกเศร้าหมอง ท่านจึงเรียกว่าอบุญกรรม เมื่อเรียกสั้นๆ ท่านเรียกกรรมฝ่ายดี
ว่า กุศล, กัลยาณะ, บุญ, เรียกกรรมฝ่ายชั่วว่าอกุศล, บาป, อบุญ ในพระบาลีอันเป็นหลักบาง
แห่งตรัสเรียกกรรมดีว่า สุขกะ=ขาว ตรัสเรียกกรรมชั่วว่า กัณหา=ดำ ซึ่งทำให้มองเห็นลักษณะ
ของความดีและความชั่วได้แจ่มใสมยิ่งขึ้น คือ ความดีมีลักษณะขาวสะอาด ผ่องใส สดสวย ความชั่ว
มีลักษณะดำ สกปรก เศร้าหมอง หยาบกระด้าง และตรัสเหตุที่ทำให้สกปรกว่า โอะกะ = น้ำ ซึ่ง
หมายถึงกิเลสอันมีลักษณะเหมือนน้ำที่ไม่สะอาด ทำให้เศร้าหมองได้ แล้วตรัสสอนให้อาศัยสิ่งมิใช่
น้ำ ละกามคือความกำหนัด แล้วยินดีในพระนิพพานอันเจียบสงัด ซึ่งยากที่สามัญสัตว์จะยินดีนั้น
ต่อไปจะได้ยกพระบาลีนั้นมาตั้งไว้ เพื่อเป็นหลักพิจารณาดังต่อไปนี้

กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาเย สุกฺกํ ภาเวถ ปณฺชิโต
โอะกา อโนกมาคฺคม วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ
ตตฺราภิริตฺติมิจฺเจยฺย หิตฺวา กามเ อภิกฺขจโน.

แปลว่า บัณฑิตพึงละธรรมดำเสีย พึงเจริญธรรมขาว พึงอาศัยสิ่งมิใช่ น้ำ ออกจากน้ำแล้ว ละกาม
ทั้งหลาย หายกังวลแล้ว ยินดีในพระนิพพานอันเจียบสงัด ยากที่สัตว์จะยินดีนั้น ดังนี้.

กิเลสอันเป็นเหตุร้ายให้สัตว์ทำกรรมใส่ตัวนั้น ท่านเปรียบด้วยน้ำ ธรรมดาน้ำย่อมทำให้
เปียก ผ้าที่เปียกน้ำย่อมเปราะเปื้อน หม่นหมองง่ายที่สุด ไม่เหมือนผ้าแห้งซึ่งถึงจะมีละอองฝุ่นปลิว
มาเกาะก็สลัดออกได้ง่ายๆ ไม่ติดสกปรกเหมือนผ้าเปียก จิตใจของสัตว์เป็นที่กำเนิดบุญและบาป
เมื่อจิตใจไม่เปียกด้วยกิเลสย่อมสั่งสมบุญใส่ตัว กิเลสเป็นเหตุให้ทำความชั่วเป็นเหตุสำคัญ ณ
ภายใน เหมือนน้ำชุ่มแช่อยู่ในจิตใจ จึงสอนให้ทำความดีเพื่อทำให้แห้งหายสกปรก แล้วให้ออก
จากน้ำเสียเลย ไปอยู่ในพระนิพพานซึ่งเป็นภูมิที่พ้นน้ำเด็ดขาด ที่เรียกว่า อโนกะ=ไม่ใช้น้ำ คือ
ตรงกันข้ามกับน้ำนั่นเอง ธรรมชาติแห่งความรู้สึกในจิตใจของคน เมื่อพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะ
เห็นลักษณะเด่นๆ ๒ ลักษณะคือ ลักษณะที่ทำให้เปียกเหมือนน้ำ ๑ ลักษณะที่ทำให้แห้งผาก ๑
ส่วนลักษณะที่ไม่เด่นนั้นเป็นความรู้สึกกลางๆ ความรู้สึกที่มีลักษณะทำให้เปียกเหมือนน้ำนั้น
แหละ คือกิเลสที่แทรกซึมอยู่ในจิตใจ ความรู้สึกที่มีลักษณะทำให้แห้งผากนั้นคือคุณธรรมซึ่งเป็น
คุณชาติประจำจิตใจ ตรัสสอนให้อาศัยคุณธรรมนี้เองออกจากน้ำคือกิเลส แล้วให้ยินดียิ่งในพระ
นิพพาน ซึ่งเป็นภูมิพ้นน้ำเด็ดขาด มีแต่คุณชาติประจำจิตใจที่มีสิ่งที่มีลักษณะเหมือนน้ำ อันจะ
ทำให้จิตใจเปียกปอนต่อไป เมื่อพิจารณาโดยนัยนี้ย่อมได้ความว่า กรรมที่ทำด้วยอำนาจกิเลสคือ
ความรู้สึกที่มีลักษณะทำให้ใจเปียก เป็นบาปคือดำสกปรก ส่วนกรรมที่ทำด้วยคุณธรรมคือ
ความรู้สึกที่มีลักษณะทำให้ใจแห้งผากเป็นบุญ คือขาวสะอาด ผู้ยินดีในบาปจึงเท่ากับยินดีใน
ความสกปรกโสมมมืดดำ ผู้ยินดีในบุญจึงเท่ากับยินดีในความสะอาดขาวผ่อง ผู้ยินดีในกรรมทั้ง ๒
ฝ่ายคือบุญก็ทำกรรมก็สร้าง จึงเป็นบุคคลที่เรียกว่า กำดำ กำขาว มีทั้งคราวดีและคราวชั่ว ส่วนผู้

ยินดีในบุญเกลียดหนายบาป ย่อมเลิกละบาปทำแต่บุญ จึงเป็นบุคคลที่เรียกว่า กำขาว มีแต่คราวทำดีและดีเรื่อยไป เป็นบุคคลที่น่าไว้วางใจเชื่อถือได้ เป็นบุคคลที่น่าคบค้าสมาคม น่านิยมนับถือ และน่าเคารพบูชาสักการะยิ่ง.

เมื่อได้รู้จักตัวเหตุให้ทำกรรมเช่นนี้แล้ว ย่อมเป็นการง่ายที่จะรู้จักตัวการผู้ทำกรรม เพราะเมื่อพูดถึงความรู้สึกเราก็กย่อมหทราบแล้วว่า เป็นกิริยาของจิตใจนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตใจจึงเป็นตัวการทำกรรม สมกับพระพุทธดำรัสว่า เจตนาหิ ภิกขเว กम्मิ วทามิ ภิกษุทั้งหลาย! เรากล่าวว่า เจตนาเป็นกรรม หมายความว่า ความจงใจทำ พูด คิด เป็นกรรม เจตนาเป็นกิริยาการของจิตใจ ขั้นที่สองคือ เมื่อจิตใจถูกอารมณ์เร้าเกิดมีความรู้สึกฝ่ายกิเลสหรือคุณธรรมขึ้นเป็นขั้นที่ ๑ แล้วจึงเกิดมีความจงใจทำพูดคิดตามความรู้สึกนั้นเป็นขั้นที่ ๒ เมื่อเป็นเช่นนี้กรรมจึงเป็นการกระทำของจิตใจ จิตใจจึงต้องรับผิดชอบการกระทำของตัวเอง จะปัดเสียไม่ยอมรับผิดชอบย่อมนั้นไปไม่ได้ ฉะนั้น กรรมจึงเป็นสิ่งที่เนื่องกับตัวเหมือนเงา ผลซึ่งผลขึ้นจากกรรมก็ย่อมเนื่องกับตัวเช่นเดียวกัน ตนทำกรรมแล้วจะหลีกเลี่ยงไม่ยอมรับเสวยผล จึงเป็นสิ่งเป็นไปไม่ได้ เมื่อได้ทราบว่าการกรรมคือตัวเจตนา ความจงใจเช่นนี้ ย่อมเป็นการง่ายที่จะกำหนดลักษณะกรรมต่างอย่างต่างประการ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป.

ธรรมดา เจตนาในการทำ พูด คิด ย่อมมีน้ำหนักต่างๆ กัน ตามกำลังต้นของความรู้สึก ถ้ามีความรู้สึกแรงที่สุดเจตนาที่ย่อมแรงที่สุด ถ้ามีความรู้สึกแรงพอประมาณเจตนาที่ย่อมแรงพอประมาณ ถ้ามีความรู้สึกเพลาเจตนาที่ย่อมเพลามากตามกัน ฉะนั้นท่านจึงกำหนดกรรมหนักเบาด้วยอำนาจเจตนาและความรู้สึก กรรมจะให้ผลเร็วหรือช้าก็ย่อมอาศัยกำลังของเจตนา และความรู้สึกเป็นส่วนประกอบด้วยเช่นกัน ตามหลักธรรมดา สิ่งใดมีอำนาจผลักดันแรงสิ่งนั้นย่อมปรากฏในลักษณะรุนแรงและเร็ว โดยนัยเดียวกัน กรรมที่ทำด้วยเจตนาและความรู้สึกแรง เวลาให้ผลก็ย่อมปรากฏในลักษณะรุนแรงและเร็ว เช่น อนันตริยกรรมทั้ง ๕ มีการฆ่าบิดามารดาของตน เป็นต้น คนที่จะทำกรรมบาปหยาบช้าเช่นนั้นได้คงจะต้องมีความรู้สึกฝ่ายกิเลสรุนแรง และเจตนาที่ทำการก็จะต้องรุนแรงเช่นกัน กรรมนั้นจึงให้ผลเร็วและรุนแรงที่สุดด้วย ท่านกล่าวว่าให้ผลในลำดับที่ทำนั่นเอง คือ เกิดความร้อนขึ้นในกายในใจ จนไม่สามารถจะดำรงชีวิตอยู่ได้ก็มี ที่แรงถึงที่สุดท่านว่าถูกธรณีสูบทันทีก็มี เมื่อตายแล้วต้องไปทนทุกข์ทรมานในสถานลำบาก คือ นรก แดนเปรต พวกกายใหญ่โต (อสุรกาย) และกำเนิดดิรัจฉานอีก กว่าจะพ้นกรรมก็กินเวลานานนับกับนับกัลป์ ส่วนกรรมที่แรงในฝ่ายกุศลท่านเรียกว่า สมณันตริยกรรม หรืออนันตริยกรรม ได้แก่ สมบัติขั้นสูงคือฌานสมาบัติ ย่อมให้ผลทันทีเหมือนกัน เมื่อตายแล้วยังอำนวยผลให้ไปเสวยสุขสมบัติในสถานที่สุดสบาย คือ โลกพรหม โลกสวรรค์ และโลกมนุษย์ เป็นเวลานานหลายกัปหลายกัลป์เช่นเดียวกัน กรรมที่มีกำลังแรงพอประมาณอาจให้ผลในชาติปัจจุบันนี้ ส่วนกรรมที่กำลังเพลาย่อมคอยให้ผลในชาติหน้าต่อไป สุดแต่จะได้ช่องเมื่อไร เมื่อไม่ได้ช่องเลยก็อาจลี้กำลังเล็กให้ผลก็ได้ แต่โดยเหตุที่คนและสัตว์ย่อมทำกรรมไว้หลายหลากมีทั้งดีมีทั้งชั่ว กรรมจึงมีลักษณะพิเศษขึ้นอีก คือ สนับสนุนกัน เบียดเบียนกัน ตัดรอนกัน เพราะกรรมดีกับกรรมชั่วย่อมเป็นปฏิปักษ์กันอยู่ในตัว เหมือนน้ำกับไฟเป็นปฏิปักษ์กันโดยธรรมชาติฉะนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้กรรม

จึงอาจให้ผลสับสนกัน ถ้าไม่พิจารณาถึงหลักเหตุผลและความจริงอันถ่องแท้แล้ว อาจเข้าใจผิดไปได้ หลักเหตุผลที่ควรถือเป็นหลักในการพิจารณากรรมนั้น คือ เหตุกับผลมีลักษณะเหมือนกัน เหตุดีผลดี เหตุชั่วผลชั่ว ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นหลักเหตุผลที่ตายตัวไม่มีเปลี่ยนแปลง เป็นความจริงที่ยืนหยัดอยู่ตลอดอนันตกาลทีเดียว พระบรมศาสดามีได้ทรงสร้างกฎนี้ขึ้น เป็นแต่ทรงทราบกฎของกรรมนี้ตามเป็นจริง แล้วทรงบัญญัติชี้แจงแสดงออกให้แจ่มแจ้ง เพื่อเวไนยชนจะได้เชื่อถือและปฏิบัติกำจัดบาปออกจากตัว ทำดีใส่ตัว และชำระตัว คือจิตใจอันเป็นที่สถิตของกิเลสเป็นที่เกิดบุญบาปนั้น ให้บริสุทธิ์ผุดผ่องปราศจากกิเลสอันเป็นตัวเหตุเร้าให้ทำกรรม เมื่อหมดกรรมหมดกิเลสแล้วก็เป็นผู้สะอาดเต็มที พระมหามุนีทรงย้านักย้าหนาในการที่จะทำตัวให้เป็นอิสรภาพนี้ พระองค์มิใช่ผู้ประกาศิตโลกให้เป็นไปตามพระทัยประสงค์ ทรงประกาศความจริงให้เวไนยชนได้ความสว่างใจ หายหลงมกมายที่เชื่ออำนาจซึ่งไม่อาจมีได้ต่างหาก เมื่อเวไนยชนได้ความเชื่อถกทางแล้ว เขาย่อมจะไม่เชื่ออำนาจอื่น นอกจากอำนาจกิเลสและกรรมชั่วของตัวเอง ทำตัวให้ทุกข์ยากลำบากเดือดร้อนในโลกไหนๆ โดยนัยเดียวกันเขาก็ไม่เชื่ออำนาจอื่น นอกจากคุณธรรมและกรรมดีของตัวเอง จะสร้างตัวให้เจริญสุขสำราญบานใจในโลก และเขาจะเชื่อต่อไปอีกว่าเมื่อใจมีกิเลสและกรรมได้ ก็อาจทำให้สิ้นกิเลสและกรรมได้ เมื่อไม่มีกิเลสและกรรมบังคับแล้วก็เชื่อว่าเป็นอิสรภาพเต็มที นี่คือนิวาสทุกขีในสังสารวัฏแน่นอน.

เมื่อได้ทราบหลักเหตุผล เป็นเครื่องวินิจฉัยกรรมเช่นนี้แล้ว จึงควรทราบประเภทแห่งกรรมตามที่ท่านจำแนกไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ทัณฺฑฐธรรมเวทนิยกรรม เป็นกรรมที่สามารถให้ผลในปัจจุบันชาตินี้ ที่เรียกว่าให้ผลทันตา โดยมากเป็นกรรมประเภทประทุษร้ายผู้ทรงคุณ เช่น มารดาบิดา พระอรหันต์ แม้แต่เพียงการด่าว่าตีเตียนท่านผู้ทรงคุณเช่นนั้น ก็เป็นกรรมที่แรง สามารถห้ามมรรคผลนิพพานได้ ที่ท่านเรียกว่า อริยุปวาทกรรม การเบียดเบียนสัตว์ ทรมานสัตว์บางจำพวกก็มักให้ผลในปัจจุบันทันตาเหมือนกัน เช่นการเบียดเบียนแมวเป็นต้น ส่วนฝ่ายกุศลที่สามารถให้ผลในปัจจุบันทันตา น่าจะได้แก่พรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนา ดังที่ตรัสไว้ในสามัมมผลสูตรว่า “ผู้ประพฤติพรหมจรรย์นี้

(๑) ได้รับการอภิวัตกราบไหว้.

(๒) ได้รับการยกเว้นภาษีอากรจากรัฐบาล.

(๓) ได้รับการคุ้มครองจากรัฐบาล.

(๔) ได้รับปัจจัยที่เขาถวายด้วยศรัทธา เลี้ยงชีพเป็นสุขในปัจจุบัน.

(๕) ได้รับความไม่เดือดร้อนใจ เพราะมีศีลบริสุทธิ์.

(๖) ได้รับความเงียบสงัดใจ ความแช่มชื่นเบิกบานใจ ความสุขกายสบายใจ เพราะใจสงบเป็นสมาธิ.

(๗) ได้ฉานสมาบัติ.

(๘) ได้ไตรวิชชาหรืออภิญญา สิ้นอาสวะในปัจจุบันชาตินี้.

(๙) ถ้ายังมีกิเลสอยู่ ก็จะเข้าถึงโลกที่มีสุขในเมื่อตายไป”.

ในอรรถกถาธรรมบท ท่านเล่าถึงพราหมณ์คนหนึ่ง ซึ่งเป็นคนยากจนข้นแค้น อยากบำเพ็ญทาน เพราะสำนึกได้ว่าที่ตนยากแค้นในปัจจุบันเพราะไม่ได้บำเพ็ญทานไว้ในชาติก่อน จึงตัดสินใจบริจาคผ้าสไบผืนเดียวที่ตนกับภรรยาใช้ร่วมกันอยู่ออกบำเพ็ญทาน ถวายแด่พระบรมศาสดา ซึ่งเป็นบุญเขตอันเลิศ ได้รับผลตอบแทนในปัจจุบัน คือ พอแก่บริจาคออกได้ แลรู้สึกโล่งใจและปีติเหลือประมาณ จึงเปล่งอุทานขึ้นในทันทีนั้นว่า เราชนะแล้ว บังเอิญพระเจ้าปัสเสนทิโกศลก็เสด็จมาฟังธรรม ณ ที่นั้นด้วย เมื่อได้ทรงสดับจึงรับสั่งให้ถามดู ทรงทราบแล้วทรงอนุโมทนาด้วย แล้วพระราชทานผ้าให้พราหมณ์ ๒ คู่ เพื่อเขาคู่หนึ่ง เพื่อภรรยาคู่หนึ่ง เขายังมีศรัทธาน้อมเข้าไปถวายพระบรมศาสดาเสียอีก พระเจ้าปัสเสนทิโกศลจึงพระราชทานเพิ่มให้ทวีขึ้น ในที่สุดทรงพระราชทานสิ่งละ ๑๖ แก่พราหมณ์ เขาได้รับความสุขเพราะกุศลกรรมของเขาในปัจจุบันทันตา ดังนี้ แม้เรื่องอื่นๆ ทำนองนี้ก็มิ่นัยเช่นเดียวกัน.

๒. อุปัชฌายะกรรม เป็นกรรมที่สามารถให้ผลต่อเมื่อเกิดใหม่ในชาติหน้า ในกำเนิดใดกำเนิดหนึ่ง ถ้าเป็นกุศลกรรมก็อำนวยผลให้มีความสุข ตามสมควรแก่กรรมในคราวใดคราวหนึ่ง ถ้าเป็นอกุศลกรรมก็ให้ผลเป็นทุกข์เดือดร้อนตามสมควรแก่กรรมในคราวใดคราวหนึ่ง ตัวอย่างสมมติว่า เมื่อชาติปัจจุบันนี้เราเกิดเป็นมนุษย์ ได้ทำกรรมไว้หลายอย่างทั้งบุญและบาป ตายแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกด้วยอำนาจกุศลอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถแต่งกำเนิดได้ในชีวิตใหม่ เราได้รับสุขสมบูรณ์เป็นครั้งคราว นั่นคือกุศลกรรมในประเภทนี้ให้ผล เราได้รับทุกข์เดือดร้อนเป็นบางครั้ง นั่นคืออกุศลกรรมในประเภทนี้ให้ผล การให้ตัวอย่างสมมติไว้ก็เพราะหาตัวอย่างที่เป็นจริงมาแสดงไม่ได้.

๓. อปรายะกรรม เป็นกรรมที่สามารถให้ผลสืบเนื่องไปหลายชาติ ตัวอย่างในข้อนี้มีมาก ฝ่ายกุศลกรรมเช่น พระบรมศาสดาทรงแสดงบุพพกรรมของพระองค์ไว้ว่า ทรงบำเพ็ญเมตตาทานเป็นเวลา ๗ ปี ส่งผลให้ไปเกิดในพรหมโลกนานมาก แล้วมาเกิดเป็นพระอินทร์ ๓๗ ครั้ง เกิดเป็นมนุษย์ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ๓๗ ครั้ง ฯลฯ ฝ่ายอกุศลกรรม เช่น พระมหาโมคคัลลาน-เถระ ในอดีตชาติหลงเมีย ฟังคำยุยงของเมียให้ฆ่ามารดาผู้พิการ ท่านทำไม่ลง เพียงแต่ทำให้มารดาลำบาก กรรมนั้นส่งผลให้ไปเกิดในนรกนาน ครั้นเกิดมาเป็นมนุษย์ถูกเขาฆ่าตายมาตามลำดับทุกชาติ ถึง ๕๐๐ ชาติกับทั้งชาติปัจจุบันที่ได้เป็นพระอรหันต์ อรรถสาวกเบื่อง่ายของพระบรมศาสดา.

๔. อโหสิกรรม เป็นกรรมที่ไม่มีโอกาสจะให้ผล เพราะไม่มีช่องที่จะเข้าให้ผลได้ เลยหมดโอกาสสิ้นอำนาจสลายไป ในฝ่ายอกุศลกรรมเช่น พระองค์สิมมาเถระได้หลงกลของอาจารย์ เพราะความโลภในมนต์ ได้ฆ่าคนจำนวนถึงพันเพื่อจะนำไปขึ้นครูเรียนมนต์ พระทศพลทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ผลมีอยู่ ทรงเกรงว่าจะฆ่ามารดา แล้วจะทำลายอุปนิสัยแห่งอรหันต์ผล จึงรีบเสด็จไปโปรด ทรงแสดงทุเรปาทฎิหาริย์และตรัสพระวาจาเพียงว่า “หยุดแล้ว คือทรงหยุดทำบาปแล้ว ส่วนท่านซึ่งยังไม่หยุดทำบาป” ท่านเกิดรู้สึกตัว เข้าเฝ้าขอบรรพชาอุปสมบท ทรงประทานอุปสมบทแล้วพาไปฝึกฝนอบรมจนได้บรรลุพระอรหันต์ผล สิ้นภพสิ้นชาติ กรรมบาปซึ่งมีอำนาจจะให้ผลไปใน

ชาติหน้าหลายแสนกัลป์ก็เลยหมดโอกาส ให้ผลเพียงเล็กน้อยในชาตินี้ ส่วนฝ่ายกุศลกรรมไม่อาจหาตัวอย่างได้.

๕. ขนกกรรม เป็นกรรมที่สามารถแต่งกำเนิดได้ กำเนิดของสัตว์ในไตรโลก มี ๔ คือ

(๑) ชลาพุชะ เกิดจากน้ำสัมภาระของมารดาบิดาผสมกันเกิดเป็นสัตว์ในครรภ์ แล้วคลอดออกมาเป็นเด็ก แล้วค่อยเจริญเติบโตขึ้นโดยลำดับกาล ฝ่ายดีได้แก่กำเนิดมนุษย์ ฝ่ายไม่ดีได้แก่กำเนิดดิรัจฉานบางจำพวก.

(๒) อัณฑชะ เกิดเป็นฟองไข่ก่อนแล้วจึงเกิดเป็นตัวออกจากกะเปาะฟองไข่แล้วเจริญเติบโตโดยลำดับกาล ฝ่ายดีได้แก่กำเนิดดิรัจฉานมีฤทธิ์ เช่น นาค ครุฑ ประเภทอัณฑชะฝ่ายชั่วได้แก่กำเนิดดิรัจฉาน เช่น นกสามัญทั่วไป ฯลฯ.

(๓) สังเสทชะ เกิดจากสิ่งโสโครกเหี่ยวโคล ฝ่ายดีเช่น นาคและครุฑ ประเภทสังเสทชะฝ่ายชั่วเช่น กิมิชาติ มีหนอนที่เกิดจากน้ำคร่ำเป็นต้น และเรือด ไร หมัด เล็น ที่เกิดจากเหี่ยวโคลหมักหมมเป็นต้น.

(๔) อุปปาทิกะ เกิดผุดขึ้นเป็นวิญญูชนที่เดียว ฝ่ายดีเช่น เทพเจ้า ฝ่ายชั่วเช่น สัตว์นรก เปรต อสุรกาย กรรมดีแต่งกำเนิดดี กรรมชั่วแต่งกำเนิดชั่ว นี้เป็นกฎแห่งกรรมที่ตายตัว ไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอื่นไป.

๖. อุปปัตถัมภกกรรม เป็นกรรมที่คอยสนับสนุนกรรมอื่นซึ่งเป็นฝ่ายเดียวกัน กรรมดีสนับสนุนกรรมดี กรรมชั่วสนับสนุนกรรมชั่ว เช่น กรรมดีแต่งกำเนิดดีแล้ว กรรมดีอื่นๆ ก็ตามมาอุดหนุนส่งเสริมให้ได้รับความสุขความเจริญยิ่งขึ้น กรรมชั่วแต่งกำเนิดทรามแล้ว กรรมชั่วอื่นๆ ก็ตามมาอุดหนุนส่งเสริมให้ได้รับทุกข์เดือดร้อนในกำเนิดนั้นยิ่งขึ้น หาตัวอย่างที่เป็นจริงมาแสดงไม่ได้.

๗. อุปปีฬกกรรม เป็นกรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับกรรมอื่นที่ต่างฝ่ายกับตน คอยเบียดเบียนทำให้ฝ่ายตรงกันข้ามมีกำลังอ่อนลง ให้ผลไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย เช่น กรรมดีแต่งกำเนิดเป็นมนุษย์แล้ว กรรมชั่วเข้ามาขัดขวางรอนอำนาจของกรรมดีนั้นลง ทำให้เป็นมนุษย์ที่ไม่สมบูรณ์ หรือขาดความสุขในความเป็นมนุษย์ที่ควรจะได้ไป ในฝ่ายชั่วก็ภัยเดียวกัน เช่น กรรมชั่วแต่งกำเนิดทรามแล้ว กรรมดีเข้ามาขัด ถึงเป็นสัตว์ก็มีผู้เมตตากรุณาเลี้ยงดูมิให้ได้รับความลำบาก เป็นต้น.

๘. อุปฆาตกรรม เป็นกรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับกรรมอื่น ที่ต่างฝ่ายกับตนเช่นช็อก่อน แต่มีกำลังแรงกว่า มิให้อำนวยผลสืบไป แล้วตนเข้าแทนที่ให้ผลเสียเอง ตัวอย่างในฝ่ายอกุศล เช่น กรรมดีแต่งกำเนิดเป็นมนุษย์มาแล้ว กรรมฝ่ายชั่วที่มีกำลังเข้าสังหาร เช่นไปทำกรรมร้ายแรงขึ้นในปัจจุบัน หรือกรรมชั่วร้ายแรงในอดีตตามมาทันเข้าให้ผลแทนที่ คนนั้นเสียความเป็นมนุษย์ไปในทันทีทันใด กลายร่างไปเป็นยักษ์หรือดิรัจฉานไปเลย หรือเพศเปลี่ยนไป เช่น เดิมเป็นบุรุษเพศกลายเป็นสตรีเพศไป ดังโสเรยยเศรษฐีบุตรฉุนั้น ในฝ่ายกุศล กรรมชั่วแต่งกำเนิดทรามแล้ว กรรมดีเข้าสังหารกำลังของกรรมทรามนั้นให้สิ้นกระแผลง แล้วเข้าแทนที่ให้ผลเสียเอง เช่น เปรตได้รับส่วนบุญแล้วพ้นภาวะเปรต กลายเป็นเทวดาทันทีทันใด เป็นต้น.

๙. ครุกรรม เป็นกรรมที่หนักมาก สามารถให้ผลทันทีทันใด ฝ่ายกุศลได้แก่ฌานสมาบัติที่ ท่านเรียกว่าอนันตริยกรรม ฝ่ายอกุศลได้แก่อนันตริยกรรม ๕ มีฆாமารดาบิดาเป็นต้น บุคคลจะ ทำกรรมชั่วมากมายนานสักเพียงไรก็ตาม ถ้ารู้สึกสำนึกตัวแล้ว กลับตัวทำความดี มีความสามารถทำ ใจให้สงบเป็นสมาธิ และเป็นฌานสมาบัติได้แล้ว กรรมนี้จะแสดงผลเรื่อยๆ ไปตั้งแต่บัดนั้นจนกว่า จะสิ้นกระแสผล กรรมอื่นๆ จึงจะได้ช่องให้ผล บุคคลทำกรรมดีไว้มากมายแล้วสมควรจะได้มรรค ผลชั้นใดชั้นหนึ่งในชาติปัจจุบัน แต่ไปเสวนะกับคนพาลเกิดประมาททำความชั่วร้ายแรงขึ้น เช่นฆ่า พระอรหันต์ ฆாமารดาบิดาเป็นต้น กรรมนี้จะเข้าให้ผลทันทีทันใด อุปนิสัยแห่งมรรคผลก็เป็นอัน พับไป ต้องเสวยผลกรรมชั่วนั้นไปจนกว่าจะสิ้นกำลัง กรรมอื่นๆ จึงจะมีช่องให้ผลสืบไป.

๑๐. พหุกรรม หรืออาจินณกรรม เป็นกรรมที่ทำมาก ทำจนชินเป็นอาจิน เป็นกรรม หนักรองครุกรรมลงมา สามารถให้ผลก่อนกรรมอื่นๆ ในเมื่อไม่มีครุกรรม เช่น บุคคลบำเพ็ญทาน หรือรักษาศีล หรือเจริญภาวนา มีเมตตาภาวนาเป็นต้นเป็นอาจิน แต่ไม่ถึงกับได้ฌานสมาบัติ กรรมดีนี้จะป็นปัจจัยมีกำลังในจิตอยู่เสมอ สามารถให้ผลสืบเนื่องไปนาน ถ้าบุคคลนั้นไม่ประมาท ในชาติต่อๆ ไป ทำเพิ่มเติมเป็นอาจินอยู่เรื่อยๆ กรรมดีก็จะให้ผลทวีและสืบเนื่องเรื่อยๆ ตัดโอกาส ของกรรมอื่นๆ เสียได้ ในฝ่ายอกุศลก็นัยเดียวกัน เช่น พรานเนื้อหรือชาวประมงทำปาณาติบาต เป็นนิตย ถึงแม้ไม่หนักหนาเท่าครุกรรม แต่เพราะเป็นกรรมติดเนื่องกับสันดานมาก จึงสามารถ อำนวยผลสืบเนื่องไป ไม่เปิดช่องให้กรรมอื่นมีโอกาสอำนวยผลได้ ท่านยกตัวอย่าง เช่น คนฆ่าโค ขายเนื้อทุกวัน เวลาจะตายร้องอย่างโศก พอสิ้นใจก็ไปนรกทันที คนฆ่าสุกรขายเป็นอาชีพ เวลาจะ ตายร้องอย่างสุกร พอขาดใจก็ไปนรกเช่นเดียวกัน.

๑๑. อาสันนกรรม เป็นกรรมที่ทำเวลาใกล้ตาย แม้จะมีกำลังเพลาก็ได้ช่องให้ผลก่อน กรรมอื่น ในเมื่อไม่มีครุกรรมและพหุกรรม ตัวอย่างในฝ่ายดี เช่น พวกสำเภาแตกได้สมทานศีล ก่อนหน้ามรณะเพียงเล็กน้อย ตายแล้วได้ไปเกิดในสวรรค์ มีนามว่าสตูลลพายิกาเทวา ในฝ่าย อกุศลเช่น ภิกษุรูปหนึ่งในพระศาสนาของพระกัสสปสัมพุทธเจ้า ต้องอาบัติเพราะพราภฏ ความ คือทำใบตะไคร้ น้ำขาด ประมาทว่าเป็นอาบัติเล็กน้อยไม่แสดงทันที ต่อมาไม่นานเกิดอาพาธ พอใกล้มรณะก็นึกขึ้นได้ว่าตนมีอาบัติติดตัวจะแสดงก็หาภิกษุรับแสดงไม่ได้ เสียใจตายไป ได้ไปเกิด ในกำเนิดนาค มาในพุทธกาลนี้ได้ฟังพระธรรมเทศนา และตั้งอยู่ในพระไตรสรณคมน์ ถ้ามิใช่เพราะ อยู่ในกำเนิดดิรัจฉานแล้วจะบรรลุมิพระโสดาบันในครั้งฟังพระธรรมเทศนานั้นทีเดียว เพราะมี กุศลได้สั่งสมมามากพอสมควร ในคราวประพบัติพรหมจรรย์ในพระศาสนาของพระกัสสป สัมมาสัมพุทธเจ้า อีกเรื่องพระนางมัลลิกาเทวี มเหสีของพระเจ้าปัสเสนทิโกศล เป็นคนมีศรัทธาใน พระศาสนาของพระบรมศาสดา ต่อมาพลั้งพลาดในศีลธรรมเล็กน้อย พระสวามีต่อว่ากลับโกหก และหาอุบายลวง และด่าพระสวามีด้วย ต่อมาไม่นานเกิดประชวร ทิวงคต ได้ไปสู่นรกถึง ๗ วัน จึง ได้ไปสวรรค์ อาสันนกรรมสำคัญเช่นนี้ คนโบราณจึงนิยมให้พระไปให้ศีลคนป่วยหนัก หรือบอก พระอรหันต์ให้บริกรรมเพื่อช่วยให้ได้ไปสู่สุคติบ้าง.

๑๒. กัตตตากรม หรือกัตตตาวาปนกรรม เป็นกรรมที่เพลามาก ทำด้วยเจตนาอ่อนๆ แทบจะว่าไม่มีเจตนา เช่นการฆ่ามดแมลงของเด็กๆ ที่ทำด้วยความไม่เจตนา ไม่รู้ว่าเป็นบาปกรรม

ในฝ่ายกุศลก็เช่นกัน เช่นเด็ก ๆ ที่ไม่เพียงสาแสดงคารวะต่อพระรัตนตรัยตามที่ผู้ใหญ่สอนให้ทำ เด็กจะทำด้วยเจตนาอ่อนที่สุด จึงชื่อว่าสักว่าทำ ถ้าไม่มีกรรมอื่นให้ผลเลย กรรมชนิดนี้ก็จะให้ผลได้บ้าง แต่ไม่มากนัก มีทางจะเป็นอโหสิกรรมได้มากกว่าที่จะให้ผล เพราะกำลังเพลามาก.

เมื่อได้รู้จักประเภทกรรม ซึ่งมีลักษณะสามารถให้ผลต่างขณะต่างวาระต่างกรรมเช่นนี้แล้ว แม้ได้เห็นสัตว์ได้ดีตักยากซึ่งเป็นไปในลักษณะสลับ เช่น ผู้ทำบาปในชาติที่แล้วพอตายได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือผู้ทำบุญในชาตินี้อยู่แต่ๆ แต่พอตายได้ไปสู่นรกเป็นต้น ก็จะไม่เข้าใจผิดไปตามความสับสนนั้น คงเห็นถูกรู้ถูกตามหลักวินิจัยกรรมอยู่เสมอไป จัดเป็นความรู้เห็นที่ถ่องแท้ได้.

อนึ่ง กรรมที่สัตว์ทำไว้ ย่อมให้ผลตามลักษณะต่างๆ กันดังต่อไปนี้

๑. กรรมคือการฆ่าสัตว์ ส่งผลให้ไปสู่อบาย ทุกติ วินิบาต นรก ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนมีอายุน้อย ส่วนกรรมคือการไม่ฆ่าสัตว์ มีเมตตาปราณีในสรรพสัตว์ อำนวยผลให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนมีอายุยืน.

๒. กรรมคือการเบียดเบียนสัตว์ ด้วยการตบตีขว้างปาแทงฟัน ส่งผลให้ไปสู่อบาย ทุกติ วินิบาต นรก ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนอาพาธมาก ส่วนกรรมคือการไม่เบียดเบียนสัตว์ ด้วยการตบตีขว้างปาแทงฟัน อำนวยผลให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนมีอาพาธน้อย.

๓. กรรมคือความมักโกรธ มากด้วยความคับแค้น ถูกว่าเล็กน้อยก็โกรธพยายามปกป้องร้าย แสดงความโกรธความดุร้ายความน้อยใจให้ปรากฏออก ส่งผลให้ไปสู่อบาย ทุกติ วินิบาต นรก ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนฉิวทราม ส่วนกรรมคือไม่มักโกรธตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว อำนวยผลให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนฉิวงามน่าเลื่อมใส คือเป็นคนฉิวผุดผ่องเกลี้ยงเกลา.

๔. กรรมคือความมีใจริษยา ออยากได้ เข้าไปขัดขวางในลาภสักการะ ความเคารพนับถือนับไหวบูชาของคนอื่น ส่งผลให้ไปสู่อบาย ทุกติ วินิบาต นรก ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนมีศักดิ์น้อย ส่วนกรรมคือความไม่มีใจริษยาออยากได้ ไม่ขัดขวางลาภสักการะ ความเคารพนับถือนับไหวบูชาของผู้อื่น อำนวยผลให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนมีศักดิ์ใหญ่.

๕. กรรมคือการไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยานพาหนะ ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่อาศัยหลับนอน เครื่องเกื้อกูลแก่แสงสว่างแก่สมณะหรือคนดี ส่งผลให้ไปสู่อบาย ทุกติ วินิบาต นรก ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนมีโรคะน้อย ส่วนกรรมคือการให้วัตถุดังกล่าวแก่นั้นแก่สมณะหรือคนดี อำนวยผลให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนมีโรคะมาก.

๖. กรรมคือความกระด้างถือตัว ไม่ไหว้คนควรไหว้ ไม่ลูกรับคนควรลูกรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนควรไหว้ ไม่หลีกเลี่ยงแก่คนควรหลีกเลี่ยง ไม่สักการะคนควรสักการะ ไม่เคารพคนควรเคารพ ไม่นับถือคนควรนับถือ ไม่บูชาคนควรบูชา ส่งผลให้ไปสู่อบาย ทุกติ วินิบาต นรก ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนเกิดในตระกูลต่ำ ส่วนกรรมคือความไม่กระด้าง ไม่ถือตัวโดยนัยตรงกันข้ามจากที่กล่าวแล้วนั้น อำนวยผลให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนเกิดในตระกูลสูง.

๗. กรรมคือการไม่เข้าหาศึกษาใต้ถ่มถ่มพรหมณ์ ถึงกุศล-อกุศล สิ่งมีโทษ-ไม่มีโทษ สิ่งควรเสพ-ไม่ควรเสพ กรรมที่เป็นไปเพื่อทุกข์อันไม่เกื้อกูลตลอดกาลนาน และกรรมที่เป็นไปเพื่อสุขเกื้อกูลตลอดกาลนาน ส่งผลให้ไปสู่อบาย ทุกติ วินิบาต นรก ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนโง่เขลาเบาปัญญา ส่วนกรรมคือการเข้าหาศึกษาใต้ถ่มถ่มพรหมณ์ถึงสิ่งต่างๆ ดังกล่าวมานั้น อำนวยผลให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ครั้นมาสู่ความเป็นมนุษย์ก็เป็นคนมีปัญญามาก.

เมื่อได้รู้ลักษณะกรรมแต่ละชนิดที่ให้ผลต่างๆ กันตามสมควรแก่กรรมนั้นๆ ดังนี้แล้ว เมื่อเห็นสัตว์เกิด ตาย ได้ดี ตกยาก ผิวงาม ผิวทรม ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์แล้ว ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า สัตว์เป็นไปตามกรรมของตนมั่นคงในหลักที่ว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับสนองผลกรรมที่ตนทำไว้กำเนิดแต่กรรม ผูกพันในกรรม พังกรรมของตนเอง กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวหรือประณีตตามควรแก่กรรมนั้นๆ ดังนี้. ความรู้เห็นเกี่ยวกับสัตว์ถูกต้องกับความเป็นจริงนี้แล ท่านเรียกว่าจตุปปาทญาณ ญาณชนิดนี้เป็นตัววิปัสสนา ที่รู้เห็นเหตุปัจจัยแห่งชีวะตามความเป็นจริง ทั้งมีพยานในการเกิดตายในสังสารวัฏอย่างดีด้วย ผู้มีญาณชนิดนี้ย่อมมั่นใจในการเวียนเกิดเวียนตายว่าเป็นจริง และย่อมรู้แน่ชัดว่ากรรมเป็นตัวปัจจัยให้สัตว์ได้ดีตกยากในระหว่างเกิดตายในสังสารวัฏนั้น จึงสามารถถอนความเห็นผิดในเรื่องสังสารวัฏ และเรื่องอำนาจของสิ่งที่บันดาลความสุขทุกข์แก่สรรพสัตว์ได้เด็ดขาด เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้าสามารถเห็นเหตุปัจจัยของชีวะถูกต้องได้ ความมั่นใจเช่นนี้ชื่อว่าข้ามเหวแห่งความสงสัยเสียได้ วิปัสสนาญาณก็มีแต่จะเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป วิธีเจริญวิปัสสนาญาณจะได้กล่าวพิสดารในข้อว่าด้วยอัสวักขยญาณข้างหน้า วิธีการเจริญจตุปปาทญาณมีนัยดังการเจริญทิพพจักขุญาณที่กล่าวมาแล้ว จึงเป็นอันหมดข้อความที่จะพึงกล่าวในบทนี้เพียงนี้.

บทที่ ๑๒

วิธีสร้างทิพยอำนาจ อาสวัภขญาณ รู้จักทำอาสวะให้สิ้นไป

ทิพยอำนาจข้อนี้ หมายถึงปรีชาญาณสูงสุด ซึ่งสามารถรู้จักมูลเหตุของทุกข์ถูกถ่วง และรู้จักวิธีทำให้สิ้นไปอย่างเด็ดขาด เป็นความรู้สามารถปลดปล่อยจิตใจให้หลุดพ้นจากอำนาจของกิเลส และกรรม บรรลุถึงภูมิที่มีอิสรภาพทางจิตใจเต็มที่ มีเอกราชโดยสมบูรณ์ ถึงความเป็นไทยอย่างเต็มเปี่ยม.

ความรู้ขั้นนี้จัดเป็นพระพุทธรูปวิชาสูงสุดในพระพุทธรูปศาสนา ผู้จะก้าวขึ้นสู่ภูมิพระพุทธรูปวิชาสูงสุดนี้ได้ต้องได้ผ่านการเจริญวิปัสสนาญาณมาตามลำดับขั้นอย่างละเอียดลออ ที่เรียกว่าเจริญญาณทัสสนะ ฉะนั้น จะแสดงวิธีเจริญวิปัสสนาไว้ในเบื้องต้น แล้วจึงจะแสดงวิธีเจริญอาสวัภขญาณในเบื้องปลาย พอเป็นแนวทางของผู้ปฏิบัติ.

ผู้จะปฏิบัติพึงแก้ปัญหาขั้นต้นให้ตกเสียก่อน มิฉะนั้นจะเกิดความลังเลสองจิตสองใจในขณะที่ปฏิบัติรำไป ปัญหาขั้นต้นนั้นคือจะดำเนินชีวิตไปตามทางทุกข์ หรือจำดำเนินชีวิตไปตามทางสุข หรือจะดำเนินชีวิตไปตามทางกลาง ซึ่งเป็นทางสิ้นสุดของสุขและทุกข์ในอวสาน ข้าพเจ้าจะชี้ลักษณะทางทั้ง ๓ นี้พอมองเห็น เพื่อสะดวกในการพิจารณาตัดสินใจ เมื่อเรามองดูชีวิตอย่างกว้างๆ และถ่วงถี่จะพบว่าทุกชีวิตล้วนแต่ประสบสิ่งไม่สมหวัง หรือสิ่งไม่ปรารถนา ไม่ว่าชีวิตนั้นจะอยู่ในรูปลักษณะดีประณีตเพียงไรก็ตาม ความไม่สมหวังก็คืบคลานเข้ามาสู่ชีวิตรำไป สิ่งนั้นคือความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความโศกเศร้าที่เกี่ยวพันกัน ความพิโรธรำพัน ลำบากกาย ความคับใจ แค้นใจ ไม่มีชีวิตใดปราศจากสิ่งเหล่านี้ไปได้สักชีวิตเดียว เมื่อสืบสาวราวเรื่องดูอย่างละเอียดก็จะได้เห็นว่า ทุกข์หรือสิ่งไม่พึงปรารถนาเหล่านี้ ย่อมมีมาแต่ชาติคือกำเนิดกายขึ้นเป็นตัวตนนั่นเอง ถ้าไม่มีกำเนิดกายแล้ว สิ่งเหล่านี้ก็ไม่มีที่ปรากฏ เมื่อสืบสวนต่อไปว่าชาติมาจากอะไร? ก็ะทราบว่ามีมาจากการดังกล่าวไว้ในจุตูปปาตญาณนั่นเอง สัตว์จะเกิดขึ้นเป็นรูปกายในกำเนิดใดๆ ย่อมอาศัยกรรมเป็นผู้แต่งทั้งสิ้น กรรมดีแต่งกำเนิดดี กรรมเลวแต่งกำเนิดเลว เมื่อสืบสวนต่อไปอีกก็จะทราบว่า กรรมย่อมกำเนิดจากความรู้สึกแห่งใจ ความรู้สึกแห่งใจนั้นมี ๓ ประเภทคือ

๑. ความรู้สึกฝ่ายกิเลส.
๒. ความรู้สึกฝ่ายคุณธรรม.
๓. ความรู้สึกกลางๆ.

ความรู้สึกเหล่านี้เกิดจากความเร้าของอารมณ์ คือ เมื่ออารมณ์มาสัมผัสจะเกิดความรู้สึก และสะท้อนใจขึ้นเป็นสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ แล้วเร้าใจให้เกิดกิเลสหรือคุณธรรมขึ้นอีกทีหนึ่ง เมื่อดำเนินตามทางของกิเลสย่อมก่อกรรมเลวขึ้นใส่ตัว ได้รับทุกข์เป็นผลสืบเนื่องไป เมื่อดำเนินตามทางของคุณธรรมย่อมก่อกรรมดีใส่ตัว ได้สุขเป็นผลสืบเนื่องไปในกำเนิดฝ่ายดี ซึ่งมีทุกข์โดยธรรมชาติเจือปน ไม่พ้นไปจากทุกข์เด็ดขาดได้ เมื่อดำเนินไปตามทางกลางคือทางแห่งความรู้สึกเป็นกลาง ย่อมไม่ก่อกรรมใดๆ ใส่ตัว เป็นทางสิ้นสุดแห่งสุขและทุกข์ในอวสาน ตรงจุดศูนย์กลาง

คือใจนั้นแหละมีทางสามแยกอยู่แล้ว เราจะเดินไปทางไหนก็จงรีบตัดสินใจแล้วเดินไป ตั้งต้นจากจุดศูนย์กลางนั่นเองเรื่อยไป จิตใจเป็นจุดศูนย์กลางและเป็นจุดตั้งต้นของทางทุกข์ ทางสุข และทางนิพพาน หรือจะว่าเป็นจุดตั้งต้นของทางนรก ทางสวรรค์ และทางนิพพานก็ได้ ถ้าจะเปรียบทางทุกข์เหมือนทางซ้าย ทางสุขเหมือนทางขวา และนิพพานก็เป็นทางกลาง มีอยู่แล้วที่จุดศูนย์กลางคือจิตใจ พระบรมศาสดาทรงพบว่า ทางกลางเป็นทางตรงไปสู่ความปราศจากทุกข์เด็ดขาดในบัดนี้ ปลาย จึงทรงบัญญัติข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายนั้นขึ้น เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา เมื่อรวมกำลังใจดำเนินเป็นกลางในทางสายกลางเรื่อยไป ก็จะบรรลุถึงปลายทางคือสภาวะไม่มีทุกข์ ที่เรียกว่า พระนิพพาน ในอวสาน บรรดาทาง ๓ สายนี้ ท่านจะเดินตามทางสายไหนจงรีบตัดสินใจแต่บัดนี้ ถ้าท่านตัดสินใจเดินตามทางสายทุกข์ ท่านก็จะดังไปสู่ นรก ข้าพเจ้าไม่มีคำแนะนำให้ได้ ถ้าท่านตัดสินใจเดินตามทางสายสุข ท่านก็จะตรงไปสู่สวรรค์ ข้าพเจ้าได้กล่าวแนะนำไว้มากแล้ว ถ้าท่านจะตัดสินใจไปตามทางสายกลาง ท่านก็จะตรงไปสู่สภาวะไม่มีทุกข์ในเบื้องปลาย ข้าพเจ้าพร้อมที่จะให้คำแนะนำต่อไปนี้ที่เดียว ก่อนแต่จะให้คำแนะนำในวิธีเดินทางสายกลาง ข้าพเจ้าจะวาดภาพพระนิพพานอันเป็นภูมิที่สุดทุกข์ และจะวาดภาพทางสายกลางอันเป็นทางดำเนินไปสู่พระนิพพานนั้น พอให้นึกเห็นภาพไว้บ้าง ดังต่อไปนี้

ณ ที่สุดแห่งทางสายกลางนั้น บริบูรณ์ไปด้วยสภาวะสมปรารถนาทุกประการ เมื่อประมวลแล้วเป็นดังนี้ คือ

(๑) เอกภาพไพศาล ได้แก่มีความเป็นเอกราชสิทธิ์ขาดในการประกอบกรณียะทุกประการ ไม่มีอำนาจอื่นใดเข้ามาสอดก้าวกายได้

(๒) เสรีภาพสมบูรณ์ ได้แก่มีสิทธิ์อำนาจในการดำรงอยู่ตามใจประสงค์ของตนอย่างเต็มที่ ไม่มีกฎหมายหรืออำนาจใดจำกัดสิทธิ์ได้แม้แต่ประการใด.

(๓) อิศรภาพเต็มเปี่ยม ได้แก่มีความเป็นตนของตนเต็มที่ พ้นจากอำนาจของกิเลสและกรรมเด็ดขาด กิเลสและกรรมไม่มีอำนาจบังคับบัญชาได้อีกต่อไป.

(๔) สมภาพไพบูล ได้แก่มีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในความเป็นแก้ว (=รัตนภาวะ) ไม่มี ความเหลื่อมล้ำต่ำสูงในลักษณะที่เรียกว่า ข้า จ้าว บ่าว นาย แม้แต่ประการใด.

(๕) เอกภาพไพบูล ได้แก่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจริงๆ ไม่มีความแตกต่างระหว่างแก้วด้วยกัน ไม่มีความรู้สึกแก่งแย่งแข่งดีใคร ไม่มีการเอารัตเอาเปรียบใคร ไม่มีความรู้สึกริษยาใคร มีน้ำใจพร้อมที่จะอภัย และให้โอกาสแก่ผู้อื่นเต็มที่ ไม่ขัดขวางใคร ในกรณีใดๆ มีความรักอย่างเป็นธรรมในสรรพสัตว์ มีความเป็นสุภาพชนเต็มที่ พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากทุกเมื่อ และมีใจเที่ยงธรรม ไม่นำความลำบากเดือดร้อนมาสู่ตนและคนอื่นสัตว์อื่นโดยประการใดๆ.

(๖) สันติภาพถาวร ได้แก่มีความสงบราบคาบ ไม่มีเหตุทำให้เกิดการปั่นป่วน ไม่มีความโกลาหลวุ่นวายประการใด เพราะเป็นสันตบุคคล ผู้บริบูรณ์ด้วยความเกลียดกลัวบาป มีความประพฤติกายวาจาใจชาวสะอาด มีความเป็นคนดีพร้อมทุกประการ และมันอยู่ในสันติธรรมทุกเมื่อ ถึงความเป็นเทพเจ้าผู้บริสุทธิ์แล้ว.

(๗) เอกันตบรมสุข ได้แก่มีความบรมสุขส่วนเดียว ปราศจากสภาวะที่เรียกว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกข์กายคับแค้นใจ และรำไรรำพันเพื่อโดยประการทั้งปวง มีแต่สภาวะตรงกันข้ามกับทุกข์ดังกล่าวนั้น มีความอิมเต็มสิ้นทิวกระหายแล้ว มีความสมปรารถนาทุกประการแล้ว สภาวะดังกล่าวมาโดยสังเขปนี้ มีในที่ใด ที่นั่นแหละเรียกว่าพระนิพพาน เป็นจุดหมายสูงสุดตามหลักทางพระพุทธศาสนา.

ส่วนปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดนั้น เรียกว่ามัชฌิมาปฏิบัติ เมื่อจะวาดภาพพอมองเห็นเป็นแนวทาง ก็จะเป็นดังนี้ คือ

(๑) เป็นทางสว่างไสว ไม่มีดมัว ไม่คดค้อม เป็นทางตรงลิวแลสุดสายตา.

(๒) เป็นทางปลอดโปร่ง ปราศจากเสี้ยนหนามหลักตอ.

(๓) เป็นทางสะอาด ปราศจากสิ่งสกปรกโสภณ.

(๔) เป็นทางราบเรียบเดินสบาย.

(๕) เป็นทางลาดสูงขึ้นไปด้วยลำดับ.

(๖) เป็นทางร่มรื่นปลอดภัยจากแดดฝนและสัตว์ร้าย.

(๗) เป็นทางที่มีอากาศสดชื่นมีดอกไม้ธูปเทียนพันธุ์ส่งกลิ่นตลบอบอวล มีผลไม้โอชารสชานาชนิด มีสุภาภรณ์รสเลิศต่างๆ พอได้กลิ่นก็หายหิวหิวน้ำ มีประกายแสงสว่างรุ่งเรืองสดใส ทำให้รู้สึกเบิกบานใจยิ่งขึ้นในเมื่อจวนถึงที่สุดทาง มัชฌิมาปฏิบัติมีลักษณะดังภาพที่วาดขึ้นนี้ เป็นทางที่น่าดำเนินที่สุด และจะไม่เป็นทางด่วนซึ่งทำให้ผู้ดำเนินผิดหวังแต่ประการใด เมื่อได้ทราบลักษณะสภาพของพระนิพพานและทางกลางพอสมควรเช่นนี้แล้ว สมควรที่จะเตรียมพร้อมเพื่อดำเนินต่อไป.

ความลังเลใจมักจะเกิดขึ้นแก่ผู้จะไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป ว่าจุดหมายที่มุ่งจะไปให้ถึงนั้นมีแน่หรือ? ฉันทใด บุคคลผู้จะไปสู่พระนิพพานก็มักจะลังเลใจฉันทนั้นเหมือนกัน เพื่อช่วยให้ผู้จะไปเกิดความมั่นใจ แน่ใจว่า **พระนิพพานมีจริง** จึงวางหลักอนุमानและอุปมาไว้พอเป็นหลักคิดดังต่อไปนี้.

หลักอนุमान คือ ทุกสิ่งย่อมมีสภาวะตรงกันข้ามเสมอ เช่น มีนอกย่อมมีใน มีหน้าย่อมมีหลัง มีซ้ายย่อมมีขวา มีเย็นย่อมมีร้อน มีมืดย่อมมีสว่าง มีไม่แน่อมมีแน่ม มีทุกข์ย่อมมีปราศจากทุกข์ มีอนัตตาคือความไม่เป็นตนของตน ย่อมมีอัตตาคือความเป็นตนของตน มีความไม่สมปรารถนา ย่อมมีความสมปรารถนา มีสุขไม่สมบูรณ์ ย่อมมีสุขสมบูรณ์ มีกิเลสย่อมมีปราศจากกิเลส ฯลฯ เป็นสภาพที่ตรงกันข้ามเสมอไป พระบรมศาสดาได้ทรงใช้หลักอนุमानนี้ ทำความแน่มพระหฤทัยในการเสาะแสวงหาพระนิพพานมาแล้ว เป็นหลักที่ไม่นำไปสู่ความผิดหวัง แม้ความเห็นของผู้ก้าวขึ้นสู่ทางกลางจริงจังขั้นแรก คือพระโสดาบันก็ตรงกับหลักอนุमानนี้ คือเห็นว่า ทุกสิ่งมีเกิดต้องมีดับ ไม่มีหนทางใดจะฝ่าฝืนกฎธรรมดานี้ได้ และในนัยตรงกันข้ามท่านก็เห็นชัดอีกว่า ทุกสิ่งเมื่อไม่มีเกิดก็ต้องไม่มีดับ ไม่มีหนทางใดจะไปบังคับให้เปลี่ยนแปลงกฎความจริงอันนี้ได้ เช่นเดียวกัน ผู้เห็นแจ้งชัดเช่นนี้ย่อมมั่นใจว่าพระนิพพานคือภูมิพ้นทุกข์เด็ดขาด ไม่มีเกิดดับนั้นมีแน่นอน จึงเกิดอุตสาหะยิ่งขึ้น เดินตามทางสายกลางนั้นไปโดยไม่ยอมถอยหลังเลยแม้แต่ก้าวเดียว

แล้วก็บรรลุถึงภูมิพ้นทุกข์เด็ดขาดเข้าจริงๆ ในอวสานด้วย ผู้เดินทางสุดสายแล้วย่อมยืนยันเป็นเสียงเดียวกันว่า พระนิพพานมีจริง.

ส่วนหลักอุปมาคือ ธรรมดาไฟเผาไหม้ ณ ที่ใด ย่อมทำที่นั่นให้ร้อน เมื่อดับไฟ ณ ที่นั่นแล้ว ที่นั่นย่อมหายร้อนกลายเป็นที่เย็นฉ่ำใจ ธรรมดากิเลสเผาผลาญใจย่อมทำใจให้ร้อน เมื่อดับกิเลสที่ใจได้แล้ว ใจย่อมหายร้อนกลายเป็นใจเย็นฉ่ำนั้น น้ำที่หลังไหลมาตามลำธารจากที่สูงถึงที่ต่ำ ย่อมมีต้นน้ำคือแหล่งขังน้ำฉ่ำใจ ความสุขหรือความทุกข์ที่ปรากฏแก่คนเราอยู่ทุกวันนี้ ก็ย่อมมีต้นคือแหล่งที่เกิดฉ่ำนั้น กิเลสและทุกข์ย่อมแสดงตัวอยู่ที่จิตใจ เมื่อดับกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์ได้แล้ว ใจก็ปราศจากกิเลสและทุกข์ กลายเป็นใจเย็น มีสุขสมบูรณ์สมปรารถนา มัชฌิมาปฏิปทา ย่อมกลมกลืนกับพระนิพพาน คือมีความเป็นกลางในทางกลางเรื่อยไป ก็จะถึงสภาพที่เป็นกลางที่สุดคือพระนิพพานในอวสาน ไม่มีทั้งทุกข์ไม่มีทั้งสุขในลักษณะโลกในพระนิพพานนั้น แต่เป็นสุขในลักษณะที่ไม่มีอะไรก่อความเดือดร้อนให้แม้แต่ประการใดๆ มีแต่ดำรงอยู่ในสภาพที่เรียกว่าสุขสมบูรณ์หรือสุขโดยส่วนเดียวจริงๆ

ความข้อนี้ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ได้กล่าวเปรียบเทียบให้เห็นว่า คนที่สมบูรณ์ไปด้วยความสุขทุกสิ่งนั้น ย่อมมีทุกข์เกิดขึ้นมาแทรกทำให้เสียความสุขไป คนผู้เข้ามาตั้งแต่ขั้นต่ำๆ ขึ้นไปจนถึงขั้นสูงสุดยังมีปัจจัยกธรรมเกิดแทรกขัดขวางความสุขในมานั้นๆ เองๆ ส่วนผู้บรรลุถึงอัสวัคชัยแล้วจะไม่มีทุกข์เกิดแทรกแซงประการใด จึงเป็นอันว่าพระนิพพานเป็นบรมสุขจริงแท้ ในเมื่อเปรียบเทียบกับความสุขในด้านอื่นๆ แล้ว เมื่อพิจารณาตามหลักอุปมานี้ย่อมได้ความชัดว่า ใจที่ปราศจากกิเลสสิ้นเชิงนั้นแหละพระนิพพาน เมื่อเป็นเช่นนี้พระนิพพานจึงมิใช่สถานที่ หรือภูมิจิตใจชั้นต่ำ แต่เป็นภูมิจิตใจชั้นสูงสุด ซึ่งไม่มีทางที่จะขึ้นสูงไปกว่านี้ได้อีก

ภูมิจิตใจอันสูงสุดนี้มีผู้บรรลุถึงมาแล้ว จึงมิใช่ภูมิที่เกินวิสัยสามารถของมนุษย์ เป็นภูมิที่มนุษย์อาจปฏิบัติบรรลุได้ ธรรมชาติที่เป็นกลางและอาจทำให้เป็นกลางได้ก็คือจิตใจ ทุกคนก็มีจิตใจอยู่แล้ว จึงไม่เป็นการยุ่งยากที่จะไปค้นหา ลงมือปฏิบัติอบรมใจของตนไปให้ดีที่สุดจะดีได้ ก็จะประสบลักษณะที่เป็นกลางเข้าเอง เมื่อลักษณะเป็นกลางปรากฏเด่นที่ใจเมื่อไร ชื่อว่าพบทางพระนิพพานที่แท้จริงเมื่อนั้น เมื่อดำเนินตามทางนั้นไปไม่หยุด ก็ย่อมจะถึงที่สุดของทางเข้าสักวันหนึ่ง เมื่อถึงที่สุดทางแล้วย่อมหมดปัญหาที่จะถามว่าอะไรคือพระนิพพาน และพระนิพพานอยู่ที่ไหน? ภูมิที่หมดสงสัยนั้นแหละคือพระนิพพาน โบราณจารย์พูดไว้ว่า “สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ พระนิพพานอยู่ที่ไหน ก็ที่ใจนั่นเอง” ดังนี้ ก็เพื่อยุติปัญหาที่ว่าพระนิพพานอยู่ที่ไหนนั่นเอง และเพื่อปลดเปลื้องความเข้าใจผิดที่ว่า “พระนิพพานเป็นบ้านเป็นเมืองที่เจริญรุ่งเรือง มีสุขสมบูรณ์สมปรารถนาทุกประการ ผู้ปฏิบัติทางพระนิพพานตายแล้วจึงจะไปอยู่อย่างมีชีวิตชีวา เสวยสุขารมณในพระนิพพานนั้น” ซึ่งเป็นความเข้าใจผิดกับความจริงอย่างลิบลับ ราวฟ้ากับดินทีเดียว.

ยังมีปัญหาสืบไปว่า เมื่อพระนิพพานหมายถึงภูมิจิตใจอันสูงสุด หรือจิตใจอันบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลสโดยประการทั้งปวงเช่นนี้แล้ว เมื่อชีวิตยังมีอยู่ก็ไม่ใช่ปัญหาอะไร แต่เมื่อร่างกายนี้สลายแล้วจิตใจเช่นนั้นเป็นอย่างไรต่อไป? ปัญหานี้เป็นปัญหาใหญ่ยิ่งที่สุดในหมู่พุทธบริษัท แม้ในสมัยพุทธกาลปัญหานี้ก็ได้มีแล้วเหมือนกัน.

พระบรมศาสดาตรัสว่า คน ๒ จำพวกไม่เห็นพระนิพพาน คือ

พวกติดภพ ยินดีในภพ พอใจในภพ อาลัยในภพ เมื่อได้ฟังธรรมว่า พระนิพพานคือ ธรรมชาติดับภพ ไม่มีภพ ย่อมถอยหลังไม่ตั้งใจในพระนิพพาน โดยเข้าใจว่าเมื่อไม่มีภพจะมีสุขได้อย่างไร พระนิพพานก็คือความสูญเปล่านั้นเอง.

อีกพวกหนึ่ง คือพวกเล่นเลยไป เมื่อได้ฟังว่าพระนิพพานคือธรรมชาติดับภพดับชาติก็ เข้าใจไปว่าเมื่อตายแล้วก็สิ้นเรื่องกันแค่นั้น สภาวะที่ไม่มีอะไรอีกนั้นเป็นสภาวะสงบประณีตจริงแท้ พวกนี้เข้าใจว่า ความไม่มีอะไรเป็นพระนิพพาน คนเกิดมาเพียงชาติเดียว ตายแล้วก็จบเรื่องทุกข์ ร้อนเพียงนั้น พวกเห็นว่าตายสูญนี้เป็นพวกเลยธง ไม่พบพระนิพพานที่จริงแท้.

พวกติดภพก็ไม่เห็นพระนิพพาน พวกเลยธงก็ไม่เห็นพระนิพพานเช่นกัน ส่วนพวกที่เห็น พระนิพพานได้คือ พวกมีตา รู้ว่าอะไรเป็นภพและมีใช่ ตามความเป็นจริง เมื่อได้ฟังว่าพระนิพพาน เป็นธรรมชาติดับภพ ย่อมเข้าใจถูก เห็นถูกว่าพระนิพพานเป็นธรรมชาติปราศจากทุกข์ ปล่อยวาง ความอาลัยติดพันในภพได้เด็ดขาด แล้วพอใจดำเนินทางปล่อยวางเรื่อยไป ก็บรรลุถึงสภาวะที่ ปราศจากทุกข์สมประสงค์ จิตใจย่อมดำรงอยู่ในสภาพปราศจากทุกข์เรื่อยไป เมื่อร่างกายยังดำรง อยู่ จิตใจก็ดำรงอยู่ในสภาพต่างหากจากกายแล้วแม้เมื่อตายไป จิตใจก็ย่อมดำรงอยู่ต่างหากจาก กายได้เช่นเดียวกัน ความเป็นพระอรหันต์มิใช่รูปกายและนามกาย ซึ่งเป็นสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัย และสลายเป็นเลย จิตใจอันบริสุทธิ์นั้นต่างหากเป็นพระอรหันต์ สิ่งนั้นไม่สลาย เมื่อกายสลายแล้ว เทวดาและมนุษย์สามัญย่อมไม่เห็น แต่ผู้บรรลุถึงภูมิสูงสุดด้วยกันย่อมเห็นกันได้เสมอไป จิตใจที่ พันพิเศษเช่นนั้นแล้ว ย่อมไม่เป็นอย่างอื่นอีก ย่อมดำรงความเป็นเช่นนั้นตลอดไป เป็นภูมิที่ ปราศจากทุกข์ชั่ววินนตโร สมกับคำที่ว่า พระนิพพานเป็น อมต คือตายไม่เป็น เทียงแท้ถาวร ตรงกันข้ามกับโลกโดยประการทั้งปวง.

ที่นี้ยังมีปัญหาข้อหนึ่ง ซึ่งมักมาเป็นอารมณ์ขัดขวางผู้จะเดินทางพระนิพพานเสมอๆ ถ้า เกิดขึ้นในใจตนเองก็เป็นไปในรูปที่ว่า การดำเนินทางพระนิพพานมิเป็นการตัดช่องน้อยเอาตัวรอด ไปหรือ? ถ้าเกิดขึ้นในใจผู้อื่นก็จะมาถึงผู้ดำเนินทางพระนิพพานในรูปลักษณะคำขู่ขวญ เหมือนคำ พญามารขู่พระบรมศาสดาคราวตัดสินพระทัยจะเสด็จออกบรรพชา แสวงหาโมกขธรรมคือพระ นิพพานว่า “ท่านเป็นคนเห็นแก่ตัว เอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ ไม่ช่วยเหลือผู้อื่น เอาแต่ตัวรอด ไม่เห็น แก่ผู้อื่น ไม่เห็นแก่หมู่คณะ ฯลฯ แต่บางทีก็มาในรูปลักษณะคำลวง เป็นต้นว่า รอก่อน ยังไม่ถึง เวลาจะรีบร้อนไปไหน สมบัติพิเศษหรือยศศักดิ์อย่างนั้นๆ กำลังรอท่านอยู่ มิช้านานก็จะมาถึง เสวยสมบัติเห็นปานนั้นให้อิ่มหน้าสำราญก่อนเถิด จึงค่อยไป ฯลฯ” เพื่อแก้ปัญหาคือใจอันนี้ให้ ตกไป ข้าพเจ้าจะเยื้องความให้เห็นเหตุผลพอเป็นแนวคิดดังต่อไปนี้.

การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์หรือช่วยหมู่คณะ ย่อมมีทางหลายทางมิใช่ทางเดียว แม้ผู้ปฏิบัติ ทางพระนิพพานก็ทำได้ และอาจทำได้ดีกว่าเสียอีก ไม่เห็นจะขัดข้องที่ตรงไหน มนุษย์ย่อมต้องการ ความช่วยเหลือในสิ่งซึ่งเขามองไม่เห็นมากกว่าในสิ่งที่เขามองเห็น ทางข้างหน้านั้นมนุษย์ส่วนมาก มองไม่เห็น จำเป็นต้องขอความช่วยเหลือจากผู้มีตามองเห็น แม้แต่ในระยะชั่วชีวิตหนึ่งเขาก็ต้อง ฟังผู้มีตา อย่างต่ำก็วิ่งไปหาหมอขอให้ช่วยทำนายทายทักให้ ไฉนเล่าในกรณีนี้ที่ไกลกว่านั้นเขาจึงจะ

ไม่ฟังผู้มีตา เป็นการแน่นอนที่สุดที่มนุษย์จะต้องฟังพวาอาศัยผู้มีตาวันยังค่ำ ผู้ดำเนินทางพระ
นิพพานนั้นเป็นบุคคลผู้มีตา ย่อมรู้จักข้างหน้าข้างหลังและปัจจุบันได้ดีกว่าคนสามัญธรรมดา จึง
อาจช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในด้านนี้ได้ดี ในทางแนะนำให้เขาประกันภัยภายหน้าของเขาเอง และ
ในบางคราวก็อาจต้องนำเขาออกจากภัยภายหน้านั้น แม้คุณความดีให้เขา ดังพระผู้เป็นเจ้าของธรรม
เสนาบดีด้วยกรสารีบุตร ได้ช่วยแปรตให้พ้นจากความเป็นเปรตมาแล้วเป็นตัวอย่าง ส่วนในการ
ช่วยเหลือหมู่คณะที่ตนมีส่วนสัมพันธ์อยู่นั้นเล่า ก็ย่อมทำได้เช่นเดียวกัน แม้จะอยู่ห่างไกลกันตั้ง
แสนโยชน์ก็อาจช่วยเหลือกันได้ ไม่จำเป็นจะต้องคลุกคลีในหมู่คณะเสมอไป พระมหากัสสปเถระ
ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ท่านก็สามารถนำหมู่คณะในทางพระธรรมวินัยได้ดี เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จ
ปรินิพพานแล้วท่านก็ได้เป็นหัวหน้าทำปฐมสังคายนาพระธรรมวินัย เป็นแบบฉบับที่ยั่งยืนมาถึงทุก
วันนี้ พระโมคคัลลีสิบบุตรตีสสเถระหลบหนีจากความวุ่นวายไปอยู่ในถ้ำแห่งอโธภาคบรรพต ปากน้ำ
คงคาเป็นเวลานานถึง ๑๒ ปี เมื่อคราวจำเป็นแห่งพระพุทธศาสนา หมู่คณะต้องการตัวท่านมาเป็น
หัวหน้าทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ท่านก็ไปทำได้เป็นอย่างดี และดำเนินการเผยแผ่
พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายไปยังนานาประเทศนอกชมพูทวีป สุวรรณภูมิ คือแหลมทองก็ได้รับ
พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติบ้านเมืองมาแต่ครั้งนั้น ท่านที่ออกนามมาแล้วก็ปฏิบัติทาง
พระนิพพาน ปลีกตนออกห่างจากหมู่ที่วุ่นวาย ทำไมท่านจึงทำประโยชน์ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์
และหมู่คณะได้เล่า? ท่านทำได้ดีกว่าผู้วุ่นวายเหล่านั้นมิใช่หรือ? ส่วนข้อที่มารลวงด้วยคำหวาน
หวานล่อม ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะพูดมาก ถ้าท่านยังอาลัยอยู่ในกามสมบัติคือยศศักดิ์ศฤงคาร
บริวารลาภสักการะท่านก็ปฏิบัติตามทางพระนิพพานไม่ได้ เพราะทางพระนิพพานกับทางให้เกิด
ลาภยศเป็นคนละสาย มิใช่ทางเดียวกัน ท่านควรพิจารณาและตัดสินใจเองว่าจะเอาความสุขชั่ว
แล่น หรือความสุขถาวร ถ้าจะเอาความสุขชั่วแล่นก็ทำตามคำของมาร แต่ถ้าต้องการความสุข
ถาวรก็จงเดินไปตามทางพระนิพพาน อย่าอาลัยในลาภยศเพียงชั่วแล่นนั้นเลย ถ้าเราทำดีเป็นคน
ดีที่หมู่คณะต้องการแล้ว ลาภยศมีมาเอง แม้ไม่ปรารถนาก็ต้องได้อยู่ดี จะไปอาลัยตายอยากเอา
อะไรกัน เท่าที่เบียดความให้เห็นเหตุผลมาเพียงเท่านี้คงเพียงพอที่จะพิจารณาวินิจฉัยปัญหาข้อนี้
ได้ ต่อไปนี้ทั้งหมดปัญหาที่จะแก้ไข ควรเตรียมพร้อมเพื่อรับคำแนะนำในวิธีเจริญวิปัสสนา เพื่อ
ญาณทัสสนะที่ถูกต้องต่อไป.

วิปัสสนาญาณ หยั่งรากฐานลงบนความบริสุทธิ์สะอาดของจิตใจ ความบริสุทธิ์สะอาดของ
จิตใจนั้นย่อมมีเป็นขั้นๆ ตามลำดับกัน ความบริสุทธิ์ขั้นต้นคือศีล ความบริสุทธิ์ขั้นที่ ๒ คือสมาธิ
ความบริสุทธิ์ขั้นที่ ๓ คือปัญญาหรือญาณทัสสนะ ซึ่งค่อยสุขุมประณีตไปโดยลำดับ จนถึง
ญาณทัสสนะที่ประณีตที่สุด สามารถหลุดถอนตนออกจากโลกวุ่นวายไปสู่ภาวะที่บริสุทธิ์สะอาดที่สุดใน
อวสาน ปัญญาญาณในขั้นต่างๆ นั้นมีถึง ๕ ขั้นมีชื่อเรียกต่างๆ กันตามลักษณะของความรู้ขั้นนั้นๆ.

การที่วิปัสสนาญาณหยั่งรากฐานลงบนความบริสุทธิ์นั้น อาศัยหลักเหตุผลในทางอุปมานี้
ว่า น้ำใสบริสุทธิ์สงบนิ่งย่อมส่องดูเงาหน้าชัดเจนฉันใด จิตใจบริสุทธิ์ใสสะอาดและสงบนิ่งก็ย่อม
ส่องเห็นเหตุผลและความจริงได้ถูกต้องตามความเป็นจริง ฉะนั้น ด้วยเหตุผลข้อนี้พระผู้มีพระภาค
จึงตรัสว่า สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ ภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายจงเจริญ

สมาธิ เพราะผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมรู้ตามความเป็นจริงได้ดังนี้. สมาธิดีเด่นได้ด้วยอำนาจศีลธรรม ปัญญาแหลมคมด้วยอำนาจสมาธิอบรม จิตรู้จบสิ้นอาสวะได้เพราะปัญญาบ่ม สมด้วยพระพุทธ ภาษิตว่า สีสลปรีภาวิโต สมาธิมหปผล โหติ มหานิสีโส, สมาธิปรีภาวิตา ปญญา มหปผลา โหติ มหานิสัสสา, ปญญา ปรีภาวิตํ จิตตํ สมมเทว อาสเวหิ วิมุจจติ เสยยถิทํ กามาสวา ภวาสวา อวิชชา- สวา สมาธิอันศีลอบรมแล้วมีผลานิสงส์มาก ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้วมีผลานิสงส์มาก จิตอัน ปัญญาอบรมแล้วย่อมพ้นจากอาสวะ คือ กาม ภพ อวิชชา ด้วยเหตุตั้งว่ามานี้ท่านจึงวางขั้นของ การอบรมจิตใจให้บริสุทธิ์ตามลำดับต่อไปนี้

วิสุทธิ ๗ ประการ

๑. สีสลวิสุทธิ สีสลวิสุทธิ ได้แก่มีความประพฤติทางกาย ทางวาจา และทางใจ บริสุทธิ์ สะอาด ปราศจากโทษน่าติเตียน ตนเองก็ติเตียนตนเองไม่ได้ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วก็ติเตียนไม่ได้ มีความเย็นใจ นี้ถึงคราวไรก็เกิดปิติปรโมทัย ทำให้เกิดความสุขกายสบายใจ และมีความสงบใจ ไกลต่อความเป็นสมาธิยิ่งขึ้น.

๒. จิตตวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ได้แก่จิตใจเป็นสมาธิขั้นใดขั้นหนึ่ง มีกำลังพอเป็นที่ตั้งแห่ง ยถาภูตญาณทัสสนะได้ สมาธิที่จัดว่ามีกำลังเพียงพอเพื่อเป็นที่ตั้งแห่งยถาภูตญาณทัสสนะได้นั้นคือ ฌาน ๔ ซึ่งมีลักษณะจิตใจใสสะอาด มีความรู้สึกเป็นกลางๆ มีสติและความบริสุทธิ์ควบคุมกำกับ เป็นจิตใจปราศจากกิเลสเครื่องทำให้หมองมัว มีความนิ่มนวลมั่นคงมีกำลังเพียงพอที่จะพิจารณา สภาวะอันสุขุมได้.

๓. ทิฏฐิวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ ได้แก่ปัญญาจักขุมีกำลังสามารถทำลายอัตตานุทิฏฐิเสียได้ มีความรู้เห็นเหตุผลว่า นามรูปเป็นสิ่งเกิดจากเหตุปัจจัยจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน ตกอยู่ใน ลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ใครจะปรารถนาให้เป็นไปตามใจประสงค์ย่อมไม่ได้ ไม่อยู่ในอำนาจและความปรารถนาของใคร ความรู้เห็นตามไตรลักษณ์เช่นนี้เป็นเครื่องชำระ ความเห็นให้บริสุทธิ์ เป็นยถาภูตญาณทัสสนะขึ้น รู้เห็นชัดว่าร่างกายประกอบด้วยธาตุ ๔ อาศัย สัมภวธาตุของบิดามารดาผสมกัน มีกรรมเป็นผู้ตกแต่งเจริญเติบโตด้วยอาหารมีวิญญาณอยู่ ณ ภายใน เป็นที่รวมแห่งความรู้สึก ซึ่งสืบต่อไปด้วยอายตนะและผัสสะเสมอ นี่เป็นเริ่มแรกแห่ง วิปัสสนาญาณ.

๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ ปัญญาบริสุทธิ์สามารถข้ามความสงสัยได้ ได้แก่วิปัสสนาญาณ เล็งเห็นเหตุปัจจัยปรุงแต่งนามรูปอันสำเร็จมาเป็นตัวตนในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความเข้าใจผิด คิดว่าเป็นตัวตนแก่นสารของตนจริงๆ เล็งเห็นชัดว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทานและกรรมเป็นตัวเหตุ แห่งนามรูป เมื่อนามรูปเกิดขึ้นมาแล้วย่อมอาศัยอาหาร อายตนะ และผัสสะเป็นปัจจัยสืบต่อไป เจริญเติบโตและดำรงอยู่สืบไป เมื่อเหตุและปัจจัยแห่งนามรูปยังสืบต่อไปเพียงใดนามรูปก็ต้องสืบ ต่ออยู่เพียงนั้น นามรูปในอดีต ในอนาคต และในปัจจุบัน ย่อมอาศัยเหตุปัจจัยเช่นเดียวกัน แม้ใน ภพกำเนิดที่ประณิตสักเพียงไร ที่จะพ้นไปจากนามรูปมิได้มี เมื่อมีนามรูปอยู่ย่อมจะประสบความ ไม่สมหวัง คือ แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ เสมอไป.

๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณบริสุทธิ์สามารถรู้จักทางผิดทางถูกได้ คือว่าเมื่อได้รู้เห็นเหตุปัจจัยของนามรูปแจ้งชัดแก่ใจเช่นนั้น จะเกิดอารมณ์วิเศษขึ้นในจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ท่านเรียกว่าวิปัสสนูปกิเลส คือ

(๑) โภทาส ความสว่างแจ่มจ้าในจิตมองเห็นทุกทิศทางเหมือนบรรลุถึงอัสวัชฌญาณแล้ว ฉะนั้น.

(๒) ญาณ ความรู้เฉียบแหลมคมคายกว่าเดิมหลายเท่าพันทวี มีความรู้เห็นเหตุผลทะลุปรุโปร่งไม่มีติดขัด คล้ายอรหัตตมรรคญาณฉะนั้น.

(๓) ปีติ ความอิมเิบชุ่มชื่นกายใจ มีกำลังเหลือประมาณ ทำให้จิตใจมีประกายแวววาว คล้ายพ้นจากอัสวะเต็ดขาดแล้ว.

(๔) ปัสสัทธิ ความสงบ ได้แก่ความเข้าระงับพักอยู่ ไม่เจริญปัญญาต่อไป ติดอยู่ในความสงบนั้นด้วยความสำราญแช่มชื่น ไม่สามารถจะทิ้งความสงบนั้น.

(๕) สุข ความสบายใจ ปลอดโปร่งใจ เป็นไปอย่างประณีตสุขุมและสม่ำเสมอ ประหนึ่งพ้นทุกข์เต็ดขาดแล้ว.

(๖) อธิโมกข์ ตามรูปศัพท์แปลว่า ความพ้นของจิตใจปรากฏเด่นชัดยิ่งนัก คล้ายกับพ้นเต็ดขาดจากกิเลสอัสวะแล้วฉะนั้น แต่โดยความ หมายถึงอารมณ์ใจเชื่อในเรื่องที่ประสบนั้น โดยปราศจากญาณ.

(๗) ปัคคาหะ ความเพียรกล้าหาญเด็ดเดี่ยว ประคองจิตไว้ในระดับสูง ไม่ให้จิตใจตกลงสู่ภวังค์เลยแม้แต่น้อย.

(๘) อุပ္ปฐฐาน สติดำรงมั่นคงแข็งแรงกำกับจิตใจเป็นนิത്യ ไม่มีพลั้งเผลอ คล้ายกับมีสติไพบุลย์แล้วฉะนั้น.

(๙) อุเบกขา ความวางเฉยในอารมณ์ และมีใจเป็นกลางเที่ยงตรงอย่างยิ่ง ประหนึ่งบรรลุภูมิที่มีอหังคะเบกขาในอารมณ์.

(๑๐) นิกันติ ความรู้สึกพอใจในความเป็นไปของจิตขณะนั้นอย่างซึ่งๆ รู้สึกหยิ่งในใจนิดๆ หรือภูมิใจหน่อยๆ ว่าตนพ้นจากอำนาจของมารแล้ว เมื่อได้ประสบกับภาวะทางจิตใจเช่นนี้แล้ว หยิ่งทราบบว่าเพียงเป็นผลวิปัสสนาญาณขั้นข้ามความสงสัย มิใช่ผลสูงสุดของวิปัสสนาญาณที่แท้จริง จึงมีหยุดยั้งความเพียรเพียงนั้น ประคองจิตใจที่เห็นแจ้งนั้นในทางแห่งวิปัสสนายิ่งขึ้น ไม่ยอมให้เขวไปนอกทางแห่งวิปัสสนา.

๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณบริสุทธิ์สามารถรู้เห็นทางดำเนินที่ถูกต้องของจิตใจ และดำเนินจิตใจไปตามทางนั้นอย่างถูกต้องด้วย คือรวบรวมความรู้ทางวิปัสสนาให้ปรากฏแจ่มแจ้งแก่ใจทุกๆ ขึ้นไปทั้ง ๘ ขั้นอย่างละเอียดลออ ได้ความรู้เห็นแจ่มกระจ่างในทางเหตุผลต้นปลายของสังขารอย่างดี จนมีใจดำรงเป็นกลางเที่ยงตรงอย่างยิ่ง.

๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ ญาณทัสสนะบริสุทธิ์ คือเกิดความรู้ ความเห็นอริยสังขารแจ่มแจ้งขึ้นในใจ สามารถทำลายกิเลสออกจากใจได้เต็ดขาด ขาดเป็นขั้นๆ ไปตามกำลังของญาณทัสสนะนั้นๆ รู้สึกโล่งใจเบาใจยิ่งขึ้นตามลำดับไป และรู้ได้ด้วยว่ากิเลสอะไรถูกกำจัดไปแล้วออกขึ้นอีก

ไม่ได้ เพราะมูลรากของมันถูกจัดแล้วอย่างเด็ดขาด ความรู้ความสามารถขั้นนี้เป็นขั้นสูงและเด็ดขาด มีอำนาจเหนือกิเลสอันเป็นปัจจัยของตนๆ ความรู้ความสามารถขั้นสูงที่สุดนั้นทำลายอาสวะได้สิ้นเชิงเด็ดขาด สิ้นชาติสิ้นภพจบกิจพรหมจรรย์ หมดภพภพที่จำเป็นต้องทำแล้ว ความรู้เห็นเช่นนี้แหละเรียกว่า ญาณทัสสนะบริสุทธิ เป็นพระพุทธรปรีชาสูงสุดของพระพุทธรศาสนา.

ท่านกล่าวว่าวิสุทธิ ๗ ประการนี้ย่อมเป็นปัจจัยส่งต่อผู้ปฏิบัติ ไปสู่ภูมิพ้นทุกข์เด็ดขาดในอวสาน เปรียบเหมือนรถโดยสาร ๗ ระยะ ต่างส่งทอดผู้โดยสารไปสู่ที่สุดของทางฉะนั้น เมื่อจะพูดให้เข้าใจง่ายก็คือ วิสุทธิ ๗ นี้เป็นขั้นของการปฏิบัติ ๗ ขั้น ค่อยๆ สูงขึ้นไปโดยลำดับ ขั้นที่ ๗ เป็นขั้นสูงสุดยอดของการปฏิบัติ การปฏิบัติตั้งแต่ขั้นที่ ๓ เป็นต้นมาถึงขั้นที่ ๗ ล้วนเป็นขั้นของการเจริญญาณทัสสนะ เพื่อรู้จริงเห็นแจ้งทำลายรังของกิเลสทั้งสิ้น ท่านเรียกวิธีการปฏิบัติขั้นนี้ว่า วิปัสสนาวิธี เมื่อดำเนินไปตามทางของวิปัสสนาถูกต้องจะเกิดปัญญาญาณขึ้นตามลำดับขั้นเรียกว่า วิปัสสนาญาณ มีกำลังพอแก่การประหารอาสวะในขั้นนั้นๆ เรื่อยไป จนถึงขั้นสูงสุดสามารถทำลายอาสวะได้เด็ดขาด มีอำนาจเหนือกิเลสที่ทั้งปวงเรียกว่าอาสวักขยญาณ วิปัสสนาญาณมี ๙ ประการดังต่อไปนี้

วิปัสสนาญาณ ๙ ประการ

๑. **อุท্থัพพยานุปัสสนาญาณ** ปรีชาญาณเล็งเห็นนามรูปมีลักษณะเกิดขึ้นเสื่อมไปเสมอๆ เหมือนฟองน้ำและหยับแดด ที่ตั้งขึ้นจากเหตุปัจจัยแล้วแตกดับไปฉะนั้น.

๒. **ภังคานุปัสสนาญาณ** ปรีชาญาณเล็งเห็นนามรูปที่มีลักษณะเคลื่อนไปสลายไป เหมือนกระแสน้ำไหลต่อกันไปเรื่อยๆ ฉะนั้น มองดูความเกิดกับความตายแล้วเห็นเป็นลักษณะเดียวกันคือแปรจากสภาวะอย่างหนึ่งไปสู่สภาวะอีกอย่างหนึ่ง สืบเนื่องกันไปเป็นทอดๆ.

๓. **ภยตูปัญฐานญาณ** ปรีชาญาณเล็งเห็นนามรูปเป็นสิ่งที่น่าสะพรึงกลัว ปรากฏประหนึ่งเสือหรือราชสีห์ เพราะเป็นสิ่งที่มิภัย ประกอบไปด้วยภัยนานาชนิด เมื่อมีนามรูปขึ้นมาแล้วที่จะหวังปราศจากภัยนั้นเป็นไปไม่ได้ นามรูปจึงเป็นตัวภัยอันน่าหว่นกลัวที่สุด.

๔. **อาทินวานุปัสสนาญาณ** ปรีชาญาณเล็งเห็นนามรูปเต็มไปด้วยโทษที่น่าเบื่อหน่ายที่สุดเป็นที่ประชุมของโรคาพาธนานาชนิด เป็นที่ก่อให้เกิดความคับใจแค้นในนานาประการ น่าระอิดระอาใจ เต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูล เป็นสิ่งเปื่อยเน่าผุพัง ส่งกลิ่นเหม็นคลุ้งอยู่เสมอ ไม่น่าภิรมย์ยินดีประการใด.

๕. **นิพพิทานุปัสสนาญาณ** ปรีชาเล็งเห็นนามรูปเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่ายยิ่งขึ้น จนถึงถอนกามราคะออกจากนามรูปได้ รู้สึกเบื่อรู้สึกหน่ายนามรูปเป็นกำลัง.

๖. **มัญจิตุกัมยตาญาณ** ปรีชาญาณเล็งเห็นเหตุผลว่า เมื่อไม่มีนามรูป ภัยอันตรายสิ่งน่าเบื่อหน่ายทั้งหลายย่อมไม่มี จึงเกิดความพอใจใคร่จะพ้นไปจากนามรูปนั้น.

๗. **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** ปรีชาญาณเล็งเห็นเหตุผลเป็นเครื่องปลดปล่อยตนจากนามรูปคือเห็นเหตุปัจจัยปรุงแต่งนามรูปแจ่มแจ้งตามความเป็นจริง เมื่อเหตุปัจจัยของนามรูปยังมีอยู่ จะปรารถนาให้นามรูปดับไปย่อมเป็นอฐานะ เมื่อใดกำจัดเหตุปัจจัยของนามรูปได้แล้วเมื่อนั้นนามรูป

ย่อมดับไป อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม เป็นเหตุแต่งสร้างนามรูปขึ้น อาหารเป็นปัจจัยสืบต่อรูป ภายให้เป็นไป อายตนะและผัสสะเป็นปัจจัยสืบต่อนามกายให้เป็นไป เมื่อพิจารณาเห็นเหตุผล เช่นนี้จิตใจย่อมมีกำลังมั่นคง ดำเนินไปในแนวทางเพื่อกำจัดเหตุปัจจัยของนามรูปยิ่งขึ้น.

๘. สังขารุเปกขาญาณ ปรีชาญาณเล็งเห็นเหตุผลว่า นามรูปเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน และมีธรรมดาที่ต้องเปลี่ยนแปลงไป เป็นสิ่งบีบคั้นและไม่อยู่ในความหวังของใคร จะไปฝ่าฝืน ธรรมดาของมันย่อมไม่ควร แล้ววางใจเป็นกลางในนามรูป ไม่ดีใจไม่เสียใจ ในความเปลี่ยนแปลงแปรไปของสังขาร มีญาณรู้เท่าทันเสมอไป.

๙. สัจจानุโลมิกญาณ ปรีชาญาณเล็งเห็นอริยสังขาร ๔ ประการ แจ่มชัดตามกำลังของ ญาณทัสนะนั้นๆ แล้วกำจัดกิเลสให้ขาดไปตามกำลังของอริยมรรคญาณ ที่เกิดขึ้นถึง ๔ ชั้น ตามลำดับกัน ชั้นสุดท้ายสามารถทำลายอาสวะให้ขาดเด็ดไปจากชั้นธสันดานสิ้นเชิง ผู้บรรลุถึงขั้น สูงสุดนี้เป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา บรรลุถึงยอดของพระพุทธปริชาคืออัสวักขยญาณ.

อารมณ์ของวิปัสสนา

บรรดากิเลสอันเกิดขึ้นครอบงำจิตใจของบุคคลย่อมมีอวิชชาเป็นเหตุ มีอารมณ์เป็นปัจจัย มีที่อาศัยคือสภาวะธาตุภายในร่างกายและจิตใจ เมื่อไม่รู้จริงซึ่งสภาวะธาตุภายในและอารมณ์ เพียงใดย่อมเป็นเหตุและเป็นปัจจัยให้เกิดกิเลสเพียงนั้น ฉะนั้น การเจริญวิปัสสนาจึงหมายถึงการ พิจารณาสภาวะธาตุภายในร่างกายจิตใจและอารมณ์ที่มาสัมปยุต ให้รู้เห็นแจ่มแจ้งตามความเป็นจริง เพื่อทำลายรังของอวิชชา สภาวะธาตุและอารมณ์ที่ควรพิจารณานั้น มีดังต่อไปนี้

๑. ชั้นที่ ๕ =

- (๑) รูปชั้นที่ ๕ ได้แก่ สิ่งประกอบด้วยธาตุ ๔
- (๒) เวทนาชั้นที่ ๕ ได้แก่ ความรู้รสผัสสะ
- (๓) สัญญาชั้นที่ ๕ ได้แก่ ความจำอารมณ์และรสสัมผัส
- (๔) สังขารชั้นที่ ๕ ได้แก่ ความคิดอ่านอารมณ์
- (๕) วิญญาณชั้นที่ ๕ ได้แก่ ความรู้จักอารมณ์

๒. อายตนะ ๑๒ =

- (๑) อายตนะภายใน ๖ มีจักขุ เป็นต้น
- (๒) อายตนะภายนอก ๖ มีรูป เป็นต้น

๓. ธาตุ ๑๘ =

- (๑) จักขุธาตุ ได้แก่ จักขุประสาท มีหน้าที่เห็น
- (๒) โสตรธาตุ ได้แก่ โสตรประสาท มีหน้าที่ฟัง
- (๓) ฆานธาตุ ได้แก่ ฆานประสาท มีหน้าที่สูดดม

- (๔) ชิวหาธาตุ ได้แก่ ชิวหาประสาท มีหน้าที่ลิ้ม
- (๕) กายธาตุ ได้แก่ กายประสาท มีหน้าที่สัมผัส
- (๖) มโนธาตุ ได้แก่ ธาตุรู้คือจิตใจ มีหน้าที่รับรู้
- (๗) รูปธาตุ ได้แก่ สิ่งที่เป็นรูปร่างทั้งปวง
- (๘) สัทธาธาตุ ได้แก่ สิ่งที่เป็นเสียงทั้งปวง
- (๙) คันธธาตุ ได้แก่ สิ่งที่เป็นกลิ่นทั้งปวง
- (๑๐) รสธาตุ ได้แก่ สิ่งทั้งปวงที่เป็นรส
- (๑๑) โผฏฐัพพธาตุ ได้แก่ สิ่งสัมผัสได้ทั้งปวง
- (๑๒) ธรรมธาตุ ได้แก่ สิ่งเกิดกับใจทั้งปวง
- (๑๓) จักขุวิญญาณธาตุ ได้แก่ ธาตุรู้อารมณ์ทางจักขุประสาท
- (๑๔) โสตวิญญานธาตุ ได้แก่ ธาตุรู้อารมณ์ทางโสตประสาท
- (๑๕) ฆานวิญญานธาตุ ได้แก่ ธาตุรู้ทางฆานประสาท
- (๑๖) ชิวหาวิญญานธาตุ ได้แก่ ธาตุรู้ทางชิวหาประสาท
- (๑๗) กายวิญญานธาตุ ได้แก่ ธาตุรู้ทางกายประสาท
- (๑๘) มโนวิญญานธาตุ ได้แก่ ธาตุรู้ทางมโน

๔. อินทรีย์ ๒๒ =

หมวดที่ ๑ อินทรีย์ ๖ คือ

- (๑) จักขุอินทรีย์ ได้แก่ จักขุประสาท มีหน้าที่เห็น
- (๒) โสตอินทรีย์ ได้แก่ โสตประสาท มีหน้าที่ฟัง
- (๓) ฆานินทรีย์ ได้แก่ ฆานประสาท มีหน้าที่สูดดม
- (๔) ชิวหาอินทรีย์ ได้แก่ ชิวหาประสาท มีหน้าที่ลิ้ม
- (๕) กายินทรีย์ ได้แก่ กายประสาท มีหน้าที่สัมผัส
- (๖) มนินทรีย์ ได้แก่ มโน มีหน้าที่รู้

หมวดที่ ๒ อินทรีย์ ๓ คือ

- (๑) อิตถินทรีย์ ได้แก่ ความเป็นสตรี (=อิตถิภาวะ)
- (๒) บุริสสินทรีย์ ได้แก่ ความเป็นบุรุษ (=บุริสภาวะ)
- (๓) ชีวิตินทรีย์ ได้แก่ ความเป็นชีวิต (=ชีวะภาวะ)

หมวดที่ ๓ อินทรีย์ ๕ คือ

- (๑) สุขินทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นสุข
- (๒) ทุกخينทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นทุกข์
- (๓) โสมนัสสินทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นความดีใจ
- (๔) โทมนัสสินทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นความเสียใจ
- (๕) อุปกخينทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นความเฉยๆ

หมวดที่ ๔ อินทรีย์ ๕ คือ

- (๑) สัททินทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นความเชื่อ
- (๒) วิริยินทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นความเพียร
- (๓) สตินทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นความสำนึก
- (๔) สมาธินทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นความมั่นใจ
- (๕) ปัญญินทรีย์ ได้แก่ สภาวะเป็นความรู้

หมวดที่ ๕ อินทรีย์ ๓ คือ

- (๑) อนัญญัตตัญญูสสามิตินทรีย์ ได้แก่ ความเป็นพระโสดาบัน
- (๒) อัญญินทรีย์ ได้แก่ ความเป็นพระอรหันต์
- (๓) อัญญาตาวินทรีย์ ได้แก่ ความเป็นพระอรหันต์บุคคลชั้นสกิทาคามีมรรคขึ้นไปจนถึงชั้นพระอรหันต์มรรค

๕. อริยสัจ ๔ =

- (๑) ทุกข์ ได้แก่ สักกายะอันประกอบด้วยความลำบาก มีอันแปรผันไปตามเหตุปัจจัยของมัน บีบคั้นเผาผลาญจิตใจ ไม่เป็นไปตามความหวังของใครๆ.
- (๒) ทุกขสมุทัย ได้แก่ ต้นเหตุ ความทะยานอยาก ซึ่งมีอวิชชาเป็นรากแก้ว เป็นตัวเหตุก่อทุกข์เผาผลาญใจ เป็นตัวเหตุให้เกิดตาย สืบเนื่องไปในกำเนิดและภพต่างๆ สูงบ้างต่ำบ้าง.
- (๓) ทุกขนิโรธ ได้แก่ พระนิพพานอันเป็นที่ปราศจากต้นเหตุพร้อมทั้งอวิชชา เป็นที่ดับสนิทของทุกข์.
- (๔) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ได้แก่ ข้อปฏิบัติเป็นกลาง ซึ่งมีสมรรถภาพไปสู่พระนิพพาน เป็นที่ดับทุกข์เด็ดขาด ที่พระบรมศาสดาทรงบัญญัติว่าอริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ คือ

สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ คือเห็นอริยสัจ ๔ ถูกต้อง

สัมมาสังกัปปะ ความคิดชอบ คือมโนสุจริต

สัมมาวาจา พูดชอบ คือวจีสุจริต

สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือกายสุจริต

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ

สัมมาวายามะ เพียรพยายามชอบ คือเพียรละบาปบำเพ็ญบุญ

สัมมาสติ สำนึกชอบ คือสติปัญญาน ๔ ประการ

สัมมาสมาธิ ความสงบใจชอบ คือฌานมาตรฐาน ๔ ประการ

หมวดที่ ๖ ปฏิจจสมุปบาท คือ

- (๑) อวิชชา ได้แก่ ความรู้ไม่แจ่มแจ้งตามความเป็นจริง
- (๒) สังขาร ได้แก่ ความคิดอ่านปรุงแต่งทางใจ

- (๓) วิญญาณ ได้แก่ ธาตุรู้ ซึ่งไปถือปฏิสนธิในรูปธาตุตามความคิด
- (๔) นามรูป ได้แก่ ร่างกายคือรูปกายและนามกาย
- (๕) สฬายตนะ ได้แก่ อายตนะ ๖ มีจักขุประสาทเป็นต้น ซึ่งเกิดมีในรูปกายด้วยอำนาจกุศลากุศลกรรมตามความจำนงของใจ
- (๖) ผัสสะ ได้แก่ ความกระเทือนใจต่ออารมณ์
- (๗) เวทนา ได้แก่ ความรู้รสผัสสะ
- (๘) ตัณหา ได้แก่ ความชอบไม่ชอบรสผัสสะ
- (๙) อุปาทาน ได้แก่ ความผูกใจไว้ในสิ่งที่ชอบที่ชัง
- (๑๐) ภพ ได้แก่ การก่อเรื่องตามความประสงค์ เป็นรูปเป็นร่างขึ้นในจิตใจ คือ โครงสร้างของกรรม
- (๑๑)ชาติ ได้แก่ ความปรากฏของเบญจขันธ์
- (๑๒) ชรามรณะ ได้แก่ ความแก่ และความตาย ตลอดถึงทุกข์อื่นๆ อันเป็นผลทั้งหมด ซึ่งปรากฏขึ้นแก่สักกายะ คือเบญจขันธ์ เมื่อไม่รู้เท่าก็เป็นปัจจัยแก่สังขาร วิญญาณวนไปอีก เกิดเป็นวงกลมขึ้น นี่เป็นฝ่ายสมุทัยวาร ฝ่ายนิโรธวารก็มีการดับ สืบเนื่องกันเป็นทอดๆ นับแต่ดับอวิชชาตัวต้นแล้ว ปัจจัยอื่นๆ ก็พลอยดับตามกันไปจนหมด เป็นอันว่างอกทุกข์ทั้งสิ้นได้ดับไป.

วิธีเจริญวิปัสสนา

ตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นนี้ เป็นการกล่าวตามหลักปริยัติธรรม เพื่อเป็นแนวทางทำการเจริญวิปัสสนาให้เป็นไปตามลำดับ ทีนี้จะกล่าวโดยทางปฏิบัติจริงๆ สืบไป วิธีเจริญวิปัสสนามี ๒ วิธี คือ

- ๑. เจริญวิปัสสนาอย่างพิสดารเพื่อญาณทัสสนะ หรือทิพยอำนาจหลายประการตามแต่จะประสงค์.
- ๒. เจริญวิปัสสนาอย่างลัดตัดตรงไปเพื่ออัสวักขัยโดยส่วนเดียว จะอธิบายวิธีทั้งสองนี้ไว้พอเป็นตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

วิธีเจริญวิปัสสนาอย่างพิสดาร^๑

วิธีเจริญวิปัสสนาแบบนี้ ผู้เจริญมุ่งหมายให้มีความรู้ความเห็นแตกฉานหลายด้านหลายมุม หรือมุ่งให้มีทิพยอำนาจหลายประการ เพื่อเป็นเครื่องมือใช้บำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือผู้อื่น ในเมื่อบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดสำหรับตนแล้ว จึงดำเนินการวิปัสสนาอย่างกว้างขวางละเอียดลเอียดเป็นขั้นๆ ไปคือ

- (๑) เจริญสมาธิให้ถึงฌานมาตรฐาน คือฌานที่ ๔ เป็นอย่างต่ำ ให้ชำองชำนาญชำนาญใน

---

๑. ประมวลวิธีที่อาจเป็นไปได้สำหรับผู้มีบารมีใหญ่และอุตสาหะมากเท่านั้น มิใช่วิธีที่จะสาธยายแก่ผู้บำเพ็ญทุกๆ คน

มานอย่างยิ่ง เพื่อเป็นฐานในการเจริญญาณทัสสนะและทิพยอำนาจนั้นๆ อย่างดี.

(๒) เพื่อป้องกันมิให้หลงตนลืมนั่นๆ อันเป็นส่วนภายนอกที่มาปรากฏในมโนทวาร ในขณะที่เข้ามานั้นๆ พึงเจริญอภิภายตนะ ๘ ประการดังกล่าวแล้วในบทว่าด้วยทิพพจักขุญาณ.

(๓) เพื่อป้องกันความเห็นผิด อันเป็นเหตุยึดถือในอัตตา พึงเจริญยถาภูตญาณทัสสนะ ดังนี้ เข้ามาจนถึงขั้นที่ ๔ แล้วพิจารณาภายในปรากฏแก่ญาณจักขุในขณะนั้น ให้เห็นตามเป็นจริงว่า เกิดจากสัมภวธาตุของบิดามารดาผสมกัน มีกรรมเป็นเหตุ มีวิญญาณธาตุเข้าถึงปฐิสันติ แล้วเจริญเติบโตจนคลอดออกมา อาศัยอาหารหล่อเลี้ยง อาศัยอายตนะและผัสสะปรนปรือจึงดำรงสืบต่อไป เป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัย เป็นของเปื่อยเน่าผุพังไม่จีรังยั่งยืนเป็นทุกข์ ปิ๊บคั้น ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใครๆ คือตกอยู่ใต้อำนาจของไตรลักษณ์เสมอ เมื่อรู้เห็นอยู่โดยนัยนี้ อุตทานุทสิญญิตีไม่มีที่อาศัย ชื่อว่าได้กำจัดทิฏฐาสวะให้ตกไป.

(๔) เจริญทิพยอำนาจประการนั้นๆ ดังกล่าวมาในชื่อว่าด้วยการเจริญทิพยอำนาจนั้นๆ แล้วจนได้ความรู้เหตุผลต้นปลายของสิ่งทั้งหลาย และมีทิพยอำนาจตามความประสงค์ มีตนเองเป็นพยานในธรรมนั้นๆ ได้ดี.

(๕) เจริญเพื่อปฏิสัมภิตา ๔ ประการ คือทำการกำหนดพิจารณารู้ความจริงแห่งธรรม อันเป็นไปอยู่ปรากฏอยู่ในภายใน คือ

(๑) ความย่อหย่อนของจิต

(๒) ความสงบอยู่ภายในของจิต

(๓) ความพุ่งไปภายนอกของจิต

(๔) เวทนาที่เสวยอยู่ กำลังเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป

(๕) สัญญาที่กำลังเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป

(๖) วิตกที่กำลังเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป

(๗) นิमितคือเครื่องหมายในธรรมทั้งหลาย ได้แก่สบาย ไม่สบาย เลว ประณีต คำ ขาว พร้อมด้วยส่วนเปรียบของนิมิตนั้นๆ.

ทำการกำหนดรู้ใส่ใจใคร่ครวญ สอบสวนทวนดูจนรู้ทะลุปรุโปร่งแล้วทุกประการ จะเกิดปฏิสัมภิตาญาณ ๔ ประการ คือ

ก. ฉัมมปฏิสัมภิตาญาณ รู้แตกฉานในธรรม คือ ตัวเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลายและหลักธรรมนั้นๆ.

ข. อตถปฏิสัมภิตาญาณ รู้แตกฉานในอรรถ คือตัวผลของเหตุปัจจัย ได้แก่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยและความหมายที่แน่นอนของหลักธรรมนั้นๆ.

ค. นิรุตติปฏิสัมภิตาญาณ รู้แตกฉานในสภาวะและภาษาที่จะใช้บัญญัติสภาวะนั้นๆ ให้ได้ความแน่ชัดตายตัวลงไป เป็นที่ฟังเข้าใจกันได้ในหมู่ชนชาติภาษาเดียวกัน.

ฌ. ปฏิภาณปฏิสัมภิตาญาณ รู้แตกฉานในการกล่าวธรรมโดยปฏิภาณ คือความผ่องแผ้วของจิตใจ สามารถมองเห็นเหตุผลและความจริงได้ว่องไวทันที่ทันใด.

(๖) เจริญเพื่ออสาวิภยญาณ คือเข้าฌานชั้นใดชั้นหนึ่งตั้งแต่ฌานที่ ๑ ถึงเนวสัญญานา-
สัญญายตนะ ตลอดถึงสัญญาเวทิตนิโรธ (ถ้าได้) แล้วพิจารณาสิ่งที่ถึงความเป็นรูป เป็นเวทนา
เป็นสังขาร เป็นวิญญาน ในฌานนั้นๆ ให้เห็นโดยไตรลักษณะอย่างถ่องแท้ เห็นแล้วเห็นอีก จนจิต
วางอุปาทานในสิ่งนั้นๆ ได้ ก็ชื่อว่าบรรลุถึงอสาวิภยญาณ จะรู้ขึ้นในขณะนั้นเองว่าสิ้นชาติ สิ้นภพ
จบพรหมจรรย์ เสร็จกิจที่ต้องทำอีกแล้ว เฉพาะสมาบัติสองประการ คือเนวสัญญานาสัญญายตนะ
และสัญญาเวทิตนิโรธนั้นเป็นสมาบัติประณีตเกินไป จะเจริญวิปัสสนาภายในสมาบัตินั้นไม่ได้
ทำนว่าพึงเข้าและออกเสียก่อน ในลำดับที่ออกจากสมาบัตินั้น พึงรีบทำการเจริญวิปัสสนาทันที
โดยยกเอาสัญญาเป็นเครื่องกำหนดนั้นมาเป็นอารมณ์ หรือสิ่งใดๆ มาปรากฏแก่จิตใจในขณะออก
จากฌานใหม่ๆ นั้นก็พึงยกเอาสิ่งนั้นๆ มาพิจารณาโดยไตรลักษณ์ให้เห็นชัดแจ้งแล้วๆ เล่าๆ จิตใจก็
จะถอนความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงได้.

๒. วิธีเจริญวิปัสสนาอย่างลัด

วิธีเจริญวิปัสสนาแบบนี้ ผู้ปฏิบัติมุ่งทำลายอาสวะให้เด็ดขาดเลยทีเดียว ไม่พะวงถึง
คุณสมบัติส่วนอื่นๆ โดยเชื่อว่าถ้ามีวาสนาเคยสั่งสมมาเมื่อบรรลุถึงอสาวิภยแล้ว คุณสมบัติอื่นๆ
จะมีมาเองตามสมควรแก่วาสนาบารมี และเชื่อว่าคุณสมบัติพิเศษนั้นเป็นผลปลายทางของการ
ปฏิบัติ เมื่อเดินตามทางอย่างรีบลัดตัดตรงไปถึงที่สุดแล้วก็จะต้องได้คุณสมบัติอื่นๆ บ้างพอสมควร
ไม่จำเป็นต้องไปห่วงใยให้เสียเวลา รีบรุดหน้าไปสู่เป้าประสงค์สูงสุดทีเดียว มีวิธีปฏิบัติดังต่อไปนี้

๑. อาศัยสมาธิชั้นใดชั้นหนึ่งเป็นฐานทำการพิจารณาอารมณ์ของวิปัสสนาไปตามลำดับๆ
จนได้ความรู้กระจ่างแจ้งในอารมณ์นั้นๆ เป็นอย่างๆ ไป สมาธิที่มีกำลังเพียงพอคือฌานที่ ๔ ถ้าต่ำ
กว่านั้นจะมีกำลังอ่อน จะไม่เห็นเหตุผลแจ่มชัด จะเป็นความรู้กว้างๆ ไม่มีกำลังพอจะกำจัด
อาสวะได้ ผู้มีภูมิสมาธิขั้นต่ำพึงทำการเข้าสมาธิสลับกับการพิจารณาเรื่อยไปจึงจะได้ผล อย่ามีแต่
พิจารณาหน้าเดียว จิตจะฟุ้งในธรรมเกินไป แล้วจะหลงสัญญาตัวเองว่าเป็นวิปัสสนาญาณไป.

๒. ตีต่านสำคัญให้แตกหัก คือทำการพิจารณาขั้น ๕ อันเป็นที่อาศัยของอาสวะนั้นให้เห็น
แจ้งชัดโดยไตรลักษณ์ แจ่มแล้วแจ่มอีกเรื่อยไปจนกว่าจะถอนอาลัยในขั้น ๕ ได้เด็ดขาด จิตใจจึง
จะมีอำนาจเหนือขั้น ๕ รู้เท่าทันขั้น ๕ ตามเป็นจริง อาสวะก็ตั้งไม่ติด จิตใจก็บรรลุถึงความมี
อิสระเต็มเปี่ยม ชื่อว่าบรรลุอสาวิภยญาณด้วยประการฉะนี้.

พระไตรลักษณ์ญาณ

การเจริญวิปัสสนา ไม่ว่าวิธีใดและชั้นใด จะต้องมีการพิจารณาพระไตรลักษณ์เป็นเครื่องตัดสินชี้
ขาดเสมอไป จึงจะเป็นวิปัสสนาญาณที่ถูกต้อง ถ้าไม่มีพระไตรลักษณ์ญาณเป็นเครื่องชี้ขาดแล้ว
วิปัสสนาญาณนั้นๆ ไม่สมบูรณ์ อาจเป็นไปเพื่อความหลงได้ เมื่อมีพระไตรลักษณ์ญาณกำกับอยู่
แล้วเป็นอันรับประกันได้ว่าจะไม่หลงทางไปได้ แม้วิปัสสนูปกิเลสเกิดขึ้นก็ไม่หลงสำคัญว่าเป็นภูมิ
ธรรมสูงสุด แล้วจะยับยั้งซึ่งตรองว่าธรรมที่ปรากฏขึ้นนั้นอยู่ในลักษณะของพระไตรลักษณ์หรือไม่
ถ้ายังอยู่ในลักษณะพระไตรลักษณ์แล้วชื่อว่ายังเป็นสังขาร มิใช่วิสังขาร ธรรมชาติของสังขารย่อม

ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาเสมอไป ส่วนวิสังขารย่อมพ้นอำนาจของพระไตรลักษณ์ คือ เป็นสภาวะเที่ยงแท้แน่นอนไม่ทุกข์ และเป็นตนของตน พระไตรลักษณ์ญาณนั้น คือ

๑. สัพเพ สงขารา อนิจจาติ อนิจจลกขณญาณํ รู้ลักษณะไม่เที่ยงว่า สิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยทั้งหมดเป็นสิ่งไม่เที่ยง มีลักษณะผันแปรไปตามเหตุปัจจัยของมันนั่นเอง สังขารทุกชนิดทั้ง อย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด ทั้งภายในตัว ทั้งภายนอกตัวทั่วไตรโลกธาตุ ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจของความไม่เที่ยงทั้งสิ้น เมื่อมีเกิด ย่อมมีตาย เป็นคู่กันเสมอไป สิ่งใดไม่เกิดสิ่งนั้นจึงจะไม่ตาย ความรู้เช่นนี้แลเรียกว่า อนิจจลักษณ์ญาณ.

๒. สัพเพ สงขารา ทุกขชาติ ทุกขลกขณญาณํ รู้ในลักษณะทุกข์ว่า สิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยทั้งหมดเป็นสิ่งมีทุกข์ มีลักษณะเผลอนบีบคั้น และผันแปรไปตามเหตุปัจจัยของมันนั่นเอง สังขารทุกชนิดทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด ทั้งภายในตัว ทั้งภายนอกตัวทั่วไตรโลกธาตุ ย่อมตกอยู่ใต้อำนาจของความทุกข์ทั้งสิ้น สังขารที่เที่ยงแท้มิได้มี ขึ้นชื่อว่าสังขารแล้วต้องมีทุกข์เสมอไป เหมือนไฟแม้เพียงน้อยนิดก็ร้อนฉะฉาน จะหาความสุขที่แท้จริงในสังขารย่อมหาไม่ได้ เหมือนจะหาความเย็นในไฟย่อมไม่ได้ฉะฉาน ความรู้เช่นนี้แลเรียกว่า ทุกขลักษณ์ญาณ.

๓. สัพเพ ฌมมา อนตตชาติ อนตตลกขณญาณํ รู้ในลักษณะอนัตตาว่า สิ่งทั้งปวง คือตัวเหตุ และปัจจัยทั้งหมดเป็นอนัตตา คือเป็นสิ่งดำรงอยู่ และเป็นไปตามลักษณะของมันเองเช่นนั้น เมื่อมันเป็นตัวเหตุหรือตัวปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดเป็นสิ่งสังขารใดๆ ขึ้นมา ให้ตกอยู่ในลักษณะไม่เที่ยง และเป็นทุกข์แล้ว ตัวมันเองก็ต้องไม่เที่ยงและเป็นทุกข์เช่นเดียวกัน เพราะเหตุกับผลย่อมเป็นสิ่งคล้ายคลึงกันเสมอไป เหตุเที่ยงผลต้องเที่ยง เหตุทุกข์ผลต้องทุกข์ เหตุมิใช่ตัวตนผลก็มิใช่ตัวตน เช่นเดียวกัน สิ่งใดเป็นไปตามสภาพของมัน อันใครๆ จะไปฝ่าฝืนขัดขืนมิได้ สิ่งนั้นชื่อว่าอนัตตาทั้งสิ้น ความรู้เช่นนี้แลเรียกว่า อนัตตลักษณ์ญาณ.

ข้อควรสังเกตของผู้ปฏิบัติ คือพระไตรลักษณ์ครอบงำไปถึงไหน ที่นั้นยังมีใช้ภูมิพ้นทุกข์จริง ภูมิพ้นทุกข์จริงเท่านั้น ต้องพ้นจากอำนาจของไตรลักษณ์เด็ดขาด ไตรลักษณ์หมดอำนาจที่จะครอบงำถึง ภูมิจิตใจอันพ้นจากอำนาจของไตรลักษณ์นั้นมีได้อย่างไร เป็นสิ่งจะต้องรู้เองเห็นเอง โดยส่วนตัว เมื่อได้รู้เห็นภูมิอันพ้นอำนาจไตรลักษณ์แล้ว ท่านพ้นทุกข์เด็ดขาดแล้ว เย็นใจได้ทีเดียวที่ท่านจะไม่มีวันกลับมาสู่อำนาจของไตรลักษณ์อีกต่อไปตลอดนิรันดรกาล.

พระอัสวักขยญาณ

ความรู้ว่าอาสวะสิ้นไปแล้ว หรือยังอยู่อย่างไรเป็นความรู้สำคัญ ในขั้นสูงสุดของ พระพุทธศาสนา ฉะนั้นจึงควรรู้จักหน้าตาของอาสวะให้เป็นข้อสังเกตในขั้นพิจารณาดังต่อไปนี้

อาสวะคือธรรมชาติที่หมักดองจิตใจ ทำให้จิตใจแปรสภาพเป็นสิ่งเศร้าหมองบูดเหม็น เป็นทุกข์เดือดร้อน และก่อทุกข์เดือดร้อนเพิ่มใหม่แก่ตัวเป็นทวีคูณ ท่านจำแนกไว้ ๔ ประการคือ

๑. ทิฏฐาสวะ อาสวะคือทิฏฐิ ได้แก่ความเห็นเป็นเหตุให้ยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นอัตตาตัวตน เป็นแก่นสาร ทิฏฐิที่เป็นเหตุให้ยึดถือตัวตนนั้น ได้แก่ภวทิฏฐิ คือเห็นว่ามีแน่ ได้แก่เห็นว่า อัตตา=ตัวตน เป็นสิ่งแน่นอน แล้ว แล้วยึดถือเอาสิ่งที่ตนเห็นอันใดอันหนึ่งเป็นอัตตา แล้วประพฤติ

เพื่อความมีอัตตาทตามที่ตนปรารถนา ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าไม่มีอัตตาโดยประการทั้งปวงเรียกว่าวิภวทิฏฐิ คือเห็นว่าไม่มีแน่ ได้แก่เห็นว่าขาดสูญ ตายแล้วก็สิ้นเรื่องทุกข์ร้อนเพียงนั้น ความเห็นทั้งสอง ประเภทนี้ย่อมเป็นไปเพื่อก่อทุกข์ด้วยกัน จึงจัดเป็นความเห็นผิดอันควรกำจัด เมื่อปฏิบัติเจริญ วิปัสสนาเห็นชั้น ๕ โดยไตรลักษณ์เมื่อใด ทิฏฐิเช่นนี้ก็ถูกกำจัดไปเมื่อนั้น.

๒. กามาสวะ อาสวะคือกาม ได้แก่ความติดใจในกามารมณ์ คือรูป เสียง กลิ่น รส และ โณภูฏัพพะ (สิ่งสัมผัสกาย) ที่เรียกว่า กามราคะบ้าง กามฉันทะบ้าง มีความพอใจติดพัน หมายมุง ลุ่มหลงในกามวัตถุ ครั้นไม่สมหวังหรือได้สิ่งไม่พึงใจ ย่อมเกิดความโกรธแค้นเกลียดชังหน่ายแหยง ครั้นได้สมหวังย่อมเพลิดเพลีนมัวเมาในสิ่งเหล่านั้น จนหลงตนลืมตัวไป ความรู้สึก ๒ ฝ่ายเนื่อง ด้วยกามารมณ์นี้แล เรียกว่ากามาสวะ เป็นเครื่องหมักดองใจให้เศร้าหมอง แสดงตัวออกเป็นกิเลส อย่างหยาบ คือ โลภะ ความเห็นแก่ได้ และกามราคะ ความใคร่ในทางร่วมประเวณี ที่รุนแรงคือ กามมิถฉาจร อย่างกลางคือ กามฉันทะ ความพอกพองใจในกามารมณ์สามัญทั่วไป มีลักษณะให้อาลัยห่วงใยในสิ่งที่ตนพอใจนั้นๆ.

๓. ภวาสวะ อาสวะคือภพ ได้แก่ภวราคะความพอใจอาลัยในภพ คือภาวะที่เป็นนั้นๆ ภายในจิตใจของตน ที่เรียกว่า รูปราคะ^๑ ความติดใจในรูปฌาน แสดงตัวออกเป็นกิเลส อย่างหยาบคือภวตัณหา ทะยานอยากไปเกิดในภพที่ตนพอใจ อย่างกลางคือโสมนัสความดีใจในเมื่อสมหวัง โทมนัสความเสียใจในเมื่อไม่สมหวัง อย่างละเอียดคืออุเบกขาสุขในตติยฌานภูมิ และมานะความถือตัว.

๔. อวิชชาสวะ^๒ อาสวะคืออวิชชา ได้แก่ความรู้ไม่แจ่มแจ้งซึ่งสิ่งนั้นๆ เป็นเหตุให้หลงและสำคัญผิดเข้าใจผิดเห็นผิดไปต่างๆ แสดงตัวออกเป็นกิเลสอย่างหยาบคือมิจฉาทิฏฐิต่างๆ และวิภวตัณหา อยากดับสูญไม่อยากเกิดอีกโดยความเข้าใจผิดไปว่าตายแล้วสิ้นเรื่องเพียงนั้น อย่างกลางคือ อรูปราคะความติดใจในรูปฌาน อย่างละเอียดคืออุทธัจจะ ความฟุ้งของจิต หรือความสะเทือนใจตื่นเต้นในธรรมคือภาวะที่เป็นไปในจิตชั้นสูง ที่ท่านเรียกว่าธรรมอุทธัจจะ และตัวอวิชชาเอง.

วัตถุนั้นเป็นที่ตั้งของอวิชชา มี ๘ ประการ คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา อดีต อนาคต ปัจจุบัน และปฏิจจสมุปบาท (=ปัจจุอาการ ๑๒) เมื่อยังไม่รู้แจ่มแจ้งวัตถุนั้น ๘ นี้ ตามเป็นจริงเพียงไร อวิชชาสวะยังมีอยู่เพียงนั้น เมื่อแจ่มแจ้งในวัตถุ ๘ ประการนี้แล้ว อวิชชาย่อมดับไปสิ้นเชิง อวิชชาอันเป็นรากแก้วของกิเลสทั้งหลายถูกกำจัดให้ดับไปแล้ว กิเลสทั้งหลายย่อมถูกกำจัดไป เมื่อกิเลสถูกกำจัดแล้ว กรรมอันเป็นเหตุก่อนามรูปในกำเนิดต่างๆ ก็ถูกทำลาย ทุกข์ทั้งหลายอันเป็นผลของกิเลสและกรรมก็สิ้นสุดลง เมื่อนามรูปปัจจุบันอันเป็นวิบากชั้น ๕ ยังมีอยู่ก็เสวยผลของมันไปจนกว่ามันจะสลายไป เมื่อนามรูปปัจจุบันสลายแล้ว นามรูปใหม่ก็ไม่มีอีก เป็นอันหมดสิ่งต้องเกิดตายเพียงนั้น ต่อขึ้นไปก็มีแต่สภาวะที่ปราศจากทุกข์โดยส่วนเดียว

๑. ในพระสูตรว่า ความพอใจในรูปภาวิจิตร เป็นรูปราคะ.

๒. อวิชชาเป็นพาหนะของกิเลสทั้งหลาย ท่านเปรียบเหมือนช้างคีรีเมขลาสี่หมอก.

ดำรงอยู่ในสภาพปราศจากทุกข์ตลอดกาลนิรันดร.

เมื่อรู้จักอาสวะ ๔ ประการนี้ตามความเป็นจริง รู้เหตุเกิดอาสวะเหล่านั้น รู้จักที่สิ้นอาสวะ และรู้จักทางให้สิ้นอาสวะได้แล้ว ย่อมสามารถทำลายอาสวะเด็ดขาดได้ ชื่อว่าได้บรรลุอาสวะกษย-
ญาณ ด้วยประการฉะนี้.

วิธีเจริญอาสวะกษยญาณอย่างรวบยอด สำหรับผู้ปฏิบัติจริงๆ คือ เข้าฌานอันเป็นที่ตั้งของ
วิปัสสนา ทำให้บริสุทธิ์สะอาดผ่องแผ้ว แล้วกำหนดสำเนียงสิ่งที่ปรากฏในจิตใจขณะนั้นโดย
ไตรลักษณ์ เมื่อเกิดความรู้อันเห็นโดยไตรลักษณ์แจ่มแจ้งขึ้น จิตก็ผ่องแผ้วพ้นอาสวะทันที การ
สำเนียงพิจารณาในฌานเช่นนี้จะเข้าไปโดยอาการสุขุมประณีตแผ่วเบา ไม่รู้สึกสะเทือนทาง
ประสาทเลย ไม่เหมือนการคิดการอ่านโดยปกติธรรมดา ซึ่งต้องใช้ประสาทสมองเป็นเครื่องมือ
ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติพึงทุ่มเทกำลังใจลงในการเจริญฌานมาตรฐานให้ได้หลักฐานทางจิตใจก่อนแล้ว จึง
สำเนียงไตรลักษณ์ดังกล่าวแล้ว จะสำเร็จผลเร็วกว่าวิธีใดๆ.

สัณฺฑโยชน ๑๐ ประการ

กิเลสอันเป็นเหตุผูกมัดสัตว์ไว้ในวัฏฏสงสาร ๑๐ ประการ ท่านเรียกว่า สัณฺฑโยชน พึง
กำหนดรู้ลักษณะของมันไว้ ดังต่อไปนี้

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นผิดในกายของตนเองที่แยกออกเป็น ๕ ส่วนว่าเป็นอัตตาตัวตน
หรือว่าตน คือสิ่งเหล่านั้น หมายความว่ายังไม่เห็นอนัตตา ยังติดอัตตาอยู่.

๒. วิจิกิจฉา ความไม่แน่ใจว่าพระนิพพานมีจริง เป็นเหตุให้สองจิตสองใจ ไม่กล้าปฏิบัติ
ทางพระนิพพานอย่างจริงจัง โดยใจความก็ได้แก่ยังไม่เห็นอนัตตาแน่ชัดนั่นเอง.

๓. สีสัพตตปรามาส ข้อนี้แยกออกเป็น ๒ บทคือ สีลวัตตะ บทหนึ่ง, ปรามาสะ บทหนึ่ง
สีลวัตตะนั้นท่านแยกออกเป็น ๒ อีกคือ เป็นศีลอันใด วัตรอันนั้นอย่างหนึ่ง ศีลอันใดไม่ใช่วัตรอัน
นั้นหนึ่ง ศีล ๕ นั้นเป็นศีลอันใดวัตรอันนั้น คือเป็นศีลด้วยเป็นวัตรด้วย ส่วนอริยมรรคข้ออื่น เช่น
สัมมาสติไม่ใช่ศีลอันใด วัตรอันนั้น คือเป็นแต่วัตร ไม่ใช่ศีล.

คำว่า ปรามาสะ นั้นแปลว่าการลุ่มลุ่มหรือการคลำหา ยังเคว้งคว้างอยู่ พระโสดาละสัณ-
โยชนข้อนี้ไม่ใช่ละศีลวัตร ท่านละการลุ่มลุ่มซึ่งศีล ๕ ซึ่งเป็นศีลด้วยเป็นวัตรด้วยนั้น หมายความว่า
ท่านไม่ต้องถือศีล ๕ เพราะมีศีล ๕ แล้ว และไม่ต้องไปแสวงหามรรคธรรมในศาสนาอื่นอีก เป็น
อันรู้ทางที่จะดำเนินขึ้นสู่อริยผลเบื้องบนแน่นอนแล้ว เป็นแต่จะบำเพ็ญขึ้นไปอีกเท่านั้น.

๔. กามราคะ ความกำหนัดในกามคุณ ตัดใจในกามารมณ์ ความอยากได้ใคร่ดีในอารมณ
์นั้นๆ.

๕. ปฏิฆะ ความคับใจ แค้นใจ หงุดหงิดในใจ เนื่องด้วยประสบอารมณ์น่าโกรธเคือง บาง
แห่งเรียกพยาบาทก็มี.

๖. รุปราคะ ความติดใจในรูปฌาน หรือในรูปธรรม อันเป็นอารมณ์ของจิตใจสูง.

๗. อรูปราคะ ความติดใจในอรูปฌาน หรือในอรูปธรรม อันเป็นอารมณ์ของจิตใจชั้นสูง.

๘. มานะ ความสำคัญตนผิดไปจากความเป็นจริง ในที่นี้คงหมายถึงเอาความเคยชินที่เคยถือมาแล้วแต่ก่อน เหลือติดอยู่ ท่านเปรียบเหมือนผ้าที่ฟอกสะอาดจากสิ่งโสโครกแล้ว แต่กลิ่นน้ำค้างยังติดเหลืออยู่ที่ผ้า จะต้องอบให้หมดกลิ่นน้ำค้างนั้นอีกชั้นหนึ่ง.

๙. อุทธัจจะ ความฟุ้งไม่สงบราบคาบ เป็นเหตุให้เห็นธรรมไม่แจ่มแจ้งได้ ความตื่นเต้นสะเทือนใจในภาวะของจิตใจบางประการ ตลอดถึงความมุ่งพยายามแรงจะก้าวหน้าเลื่อนขั้นขึ้นไป อุทธัจจะในสัจโยชน์ไม่เหมือนอุทธัจจะที่เป็นนิรวณ.

๑๐. อวิชชา ความรู้ไม่แจ่มแจ้งซึ่งสิ่งทั้งหลาย เป็นเหตุหลงและสำคัญผิดไปจากความจริง.

สัจโยชน์ ๑ - ๓ พระโสดาบันละได้ขาด พระสกทาคามีละสัจโยชน์ ๓ นั้นได้ และทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลงได้ด้วย สัจโยชน์ ๑ - ๕ พระอนาคามีละได้เด็ดขาด สัจโยชน์ทั้ง ๑๐ พระอรหันต์ละได้ทั้งหมด.

ความจริงเมื่ออริยมรรคญาณเกิดขึ้นกำจัดกิเลสส่วนใดแล้ว อริยผลญาณย่อมเกิดขึ้นในลำดับ ให้หยั่งรู้ว่ากิเลสส่วนนั้นจะไม่งอกขึ้นอีก เมื่อบรรลุถึงอัสวัภยญาณแล้ว ย่อมเกิดญาณหยั่งรู้ขึ้นเองในลำดับนั้นทันทีว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ คือปฏิบัติมรรคเสร็จแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อเป็นอย่างนี้ไม่มีอีก ดังนี้ ผู้ปฏิบัติย่อมรู้เองไม่ต้องถามใคร และไม่ต้องสอบสวนกับแบบแผนอะไรด้วย ถ้ายังต้องทำชื่อว่ายังมีสงสัย ญาณตัดสิ้นใจไม่มี ไม่ชื่อว่าบรรลุอัสวัภยญาณ การที่นำสัจโยชน์มาตั้งไว้ในที่นี้ เพียงเพื่อเป็นข้อสังเกตกำหนดของผู้ปฏิบัติในการกำจัดกิเลสเหล่านั้นๆ เท่านั้น ผู้บรรลุอัสวัภยญาณอย่างแท้จริงแล้วย่อมมีธรรมเป็นเครื่องอยู่ ซึ่งทำให้สังเกตได้ว่าเป็นพระอรหันต์ ธรรมเครื่องอยู่นั้นเรียกว่า อริยवास ดังต่อไปนี้

อริยवास ๑๐

๑. ปัญจคภทีโน^๑ ละองค์ ๕ แห่งนิรวณได้แล้ว.

๒. ฉพังคสมันนาคโต ประกอบด้วยองค์ ๖ คือมีอุเบกขาในอารมณ์ทั้ง ๖.

๓. เอการักโข มีอารักขาเอก คือ สติปัชฌาย์.

๔. จตุร่าปัสเสโน มีธรรมเป็นที่อิงอาศัย ๔ ประการ เหมือนกับมีเสนาป้องกัน ๔ ด้านคือ

(๑) พิจารณาแล้วเสพ

(๒) พิจารณาแล้วรับ

(๓) พิจารณาแล้วเว้น

(๔) พิจารณาแล้วบรรเทา

๕. ปนฺนูปัจเจกสัจโจ^๒ บรรเทาความเห็นผิดตามที่สมณพราหมณ์เป็นอันมากเห็นและถือมั่นกันอยู่ได้แล้ว.

๑. หมายความว่า บรรลุฉุณแล้ว.

๒. ความเห็นเข้าข้างตัว เห็นว่าทัศนะของตนถูก ของผู้อื่นผิด ยกทัศนะของตนขึ้นข่มฝ่ายตรงข้ามเสมอ.

๖. สมวยสัฏฐฐุสโน ละการแสวงหากามและภพได้แล้ว การแสวงหาพรหมจรรย์ก็สงบ
ระงับลงแล้ว.

๗. อนาวิลสังกัโป ละความคิดในทางกาม ความคิดพยาบาท และความคิดเบียดเบียนได้
แล้ว เป็นผู้มีความคิดผ่องแผ้วอยู่เสมอ.

๘. ปัสสัททกายสังขาโร มีกายสังขารระงับแล้ว คือบรรลุลุณานที่ ๔ ซึ่งละสุข ทุกข์ โสมนัส
โทมนัส ได้มีอุเบกขา สติ และความบริสุทธิ์กำกับใจอยู่เสมอ.

๙. สุวิมุตตจิตโต^๑ มีจิตพ้นดีแล้วจากราคะ โทสะ โมหะ.

๑๐. สุวิมุตตปัญญา^๒ มีความรู้ว่าพ้นดีแล้ว กิเลสคือ ราคะ โทสะ โมหะ ที่ละได้แล้ว
ถูกตัดรากเหมือนตาลยอดด้วน มีอีกไม่ได้ ไม่เกิดขึ้นได้อีกต่อไป.

อริยวาส ๑๐ นี้ เป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย ในอดีตและปัจจุบัน จักเป็นที่อยู่ของ
พระอริยเจ้าทั้งหลายในอนาคตอีกด้วย.

อินทรีย์แก้ว

ก่อนจบบทนี้ จะพูดถึงอินทรีย์แก้วซึ่งได้พูดแถมไว้หลายแห่งมาแล้ว พอเป็นแนวศึกษา
ค้นคว้าของนักศึกษาพระพุทธศาสนา หวังว่าจะเป็นเรื่องที่สนใจอยากทราบเป็นแน่.

ปกรณ์ฝ่ายมหายานหรืออุตตฺรณิกาย เขาแบ่งภาคพระพุทธเจ้าเป็นหลายชั้น เช่น

(๑) พระอาทิพุทธเจ้า เป็นพระพุทธเจ้าเพียงแท้ มีพระรัศมีรุ่งเรืองที่สุดหาเขตจำกัดมิได้ ไม่มี
มีเบื้องต้นและเบื้องปลาย เป็นอยู่ชั่วนิรันดร.

(๒) พระฉานิพุทธเจ้า ได้แก่พระนิรมานกาย ที่ทรงเนรมิตบิดเบือนขึ้นด้วยอำนาจ
สมาบัติ มีพระรัศมีรุ่งเรือง มีไซ้พระพุทธเจ้าที่มาตรัสรู้โปรดสัตว์ในโลก.

(๓) พระมานุสสิพุทธเจ้า ได้แก่พระพุทธเจ้าซึ่งมาตรัสรู้โปรดสัตว์ในโลก มีพระกายในความ
เป็นมนุษย์อย่างสามัญมนุษย์ทั้งหลาย แต่เป็นพระกายพิเศษกว่าของมนุษย์สามัญ มีพระ
ฉัพพรรณรังสีพระกายแผ่ชานออกข้างละวา.

ส่วนปกรณ์ของฝ่ายทักษิณิกาย หรือเถรวาท (คือฝ่ายเรา) ท่านโบราณจารย์ก็แบ่งพระ
กายของพระพุทธเจ้าเป็น ๓ ภาคเช่นเดียวกัน แต่เรียงลำดับจากต่ำไปหาสูง เมื่อเทียบดูแล้วก็จะ
เห็นว่าคล้ายคลึงกัน คือ

(๑) พระรูปกาย เป็นพระกายซึ่งเอากำเนิดจากพระพุทธบิดา-พระพุทฺธมารดา ที่เป็นมนุษย์
ธรรมดา ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ เหมือนกายของสามัญมนุษย์ เป็นแต่บริสุทธิ์สะอาดสวยงาม พระ
ฉวีวรรณเปล่งปลั่งเกลี้ยงเกลากว่ากายของมนุษย์สามัญ เป็นวิบากขั้นสำเร็จแต่พระบุญญาบารมี.

---

๑. มีจิตใจปลอดโปร่ง.

๒. มีปัญญาแจ่มใส.

(๒) พระนามกาย ได้แก่กายชั้นใน ประชาญ์บางท่านเรียกว่า กายทิพย์ และว่าเป็นกายที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนกายชั้นนอก เป็นแต่่องไวกว่า และสามารถกว่ากายชั้นนอกหลายร้อยเท่า สามารถออกจากร่างหายไปในที่ไหนๆ ได้ตามต้องการ เมื่อกายหายบสลายแล้วกายชั้นนี้ยังไม่สลาย จึงออกจากร่างไปหาที่เกิดใหม่ต่อไป นามกายเป็นของมีทั่วไปแม้แต่สามัญมนุษย์ แต่ดีเลวกว่ากันด้วยอำนาจกุศลกุศลที่ตนทำไว้ก่อน ส่วนพระนามกายของพระพุทธเจ้าท่านว่าดีพิเศษยิ่งกว่าของสามัญมนุษย์ด้วยอำนาจพระบุญญาบารมี ที่ทรงบำเพ็ญมาเป็นเวลาหลายอสงไขยกัป.

(๓) พระธรรมกาย ได้แก่พระกายธรรมอันบริสุทธิ์ ไม่สาธาณะทั่วไปแก่เทวาและมนุษย์ หมายถึงพระจิตที่พ้นจากอาสวะแล้ว เป็นพระจิตบริสุทธิ์ผุดผ่อง มีพระรัศมีแจ่มจ้า เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์อุทัยไขแสงในอากาศฉะนั้น พระธรรมกายนี้เป็นพระพุทธเจ้าที่จริงแท้ เป็นพระกายที่พ้นเกิด แก่ เจ็บ ตาย และทุกขโศกทั้งหลายได้จริง เป็นพระกายที่เที่ยงแท้ถาวรไม่สูญสลาย เป็นอยู่ชั่วนิรันดร เป็นที่รวมแห่งธรรมทั้งปวง แต่ท่านมิได้บอกให้แจ้งชัดว่าพระธรรมกายนี้มีรูปพรรณสัณฐานเช่นไรหรือไม่.

ความเชื่อว่าพระอรหันต์นิพพานแล้วยังมีอยู่อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นพระอรหันต์แท้ ไม่สลายไปตามกาย คือความเป็นพระอรหันต์ไม่สูญ^๑ ความเป็นพระอรหันต์นี้ท่านก็จัดเป็นอินทรีย์ชนิดหนึ่ง เรียกว่าอัญญอินทรีย์ พระผู้มีพระภาคเจ้าคงหมายเอาอินทรีย์นี้เอง บัญญัติเรียกว่าวิสุทธิเทพ เป็นสภาพที่คล้ายคลึงวิสุทธิเทพในสุทธาวาสชั้นสูง เป็นแต่บริสุทธิ์ยิ่งกว่าเท่านั้น เมื่อมีอินทรีย์อยู่ก็ย่อมจะบำเพ็ญประโยชน์ได้ แต่ผู้จะรับประโยชน์จากท่านได้ ก็จะต้องมีอินทรีย์ผ่องแผ้วเพียงพอที่จะรับรู้รับเห็นได้ เพราะอินทรีย์ของพระอรหันต์ประณีตสุขุมที่สุด แม้แต่ตาทิพย์ของเทวดาสามัญก็มองไม่เห็น^๒ มนุษย์สามัญซึ่งมีตาหายาๆ จะเห็นได้อย่างไร อินทรีย์ของพระอรหันต์นั้นแหละเรียกว่าอินทรีย์แก้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจของท่านเป็นแก้ว คือใสบริสุทธิ์ดุจแก้วมณีโชติ ผู้บรรลุถึงภูมิแก้วแล้ว ย่อมสามารถพบเห็นพระแก้วคือพระอรหันต์ที่นิพพานแล้วได้.

ความรู้เรื่องนี้ เป็นความรู้ลึกลับในพระธรรมวินัย ผู้สนใจพึงศึกษาค้นคว้าต่อไป ถ้ารู้ไม่ถึงอย่าพึ่งค่าน อย่าพึ่งอนุโมทนา เป็นแต่จดจำเอาไว้ เมื่อใดตนเองได้ศึกษาค้นคว้าแล้วได้ความรู้ ได้เหตุผลที่ถูกต้องดีกว่า เมื่อนั้นจึงค่าน ถ้าได้เหตุผลลงกันจึงอนุโมทนา ถ้ารู้ไม่ถึงแล้วด่วนวิพากษ์วิจารณ์ ตีเตียน ผู้พูดเรื่องเช่นนี้ จะเป็นไปเพื่อบอดตาบอดญาณตนเอง ปกติตาไม่ดีญาณไม่โปร่งอยู่แล้ว ถ้าด่วนตีเตียนในเมื่อตนเองรู้ไม่ถึง ก็ชื่อว่าบอดตาบอดญาณตนเองยิ่งจะซ้ำร้ายใหญ่ ข้าพเจ้านำเรื่องนี้มาพูดไว้ ด้วยมีความประสงค์จะให้นักศึกษาพระพุทธศาสนาช่วยกันค้นคว้าความรู้ส่วนลึกลับของพระพุทธศาสนาต่อไป.

๑. พระยมกะ เมื่อยังไม่บรรลุอรหัตตผล ได้แสดงความคิดเห็นว่า พระอรหันต์ตายแล้วสูญ ถูกพระสารีบุตรสอบสวน เมื่อบรรลุพระอรหัตตผลแล้วจึงเห็นตามความเป็นจริงว่า “สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งย่อมเป็นไปตามปัจจัย” คือสลายไป ส่วนพระอรหันต์มิใช่สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งจึงไม่สลายไป แปลว่าไม่ตาย.

๒. โดยปกติ เทวดาสามัญและมนุษย์ไม่เห็นวิสุทธิเทพ แต่ถ้าท่านเนรมิตให้เห็นอาจเห็นได้ บาลีว่า “มารานํ อทสสนํ” หมายถึงพระนิพพานประณีตที่สุด มารจึงมองไม่เห็นพระนิพพาน ทั้งไม่เห็นผู้บรรลุพระนิพพานด้วย.

บทที่ ๑๓

วิธีรักษาทิพยอำนาจ

บทก่อนๆ ได้แสดงวิธีสร้างทิพยอำนาจ ดังที่ท่านผู้อ่านได้ผ่านมาแล้ว ถ้าจะจบลงเพียงนั้นก็จะเป็นเรื่องไม่สมบูรณ์ เพราะธรรมดาที่มีอยู่ สิ่งใดเกิด สิ่งนั้นต้องตาย สิ่งที่เกิดแต่เหตุปัจจัยย่อมเป็นไปตามอำนาจของเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยยังเป็นไปสิ่งนั้นก็ยังเป็นไป เมื่อเหตุปัจจัยสลายไป สิ่งนั้นก็ย่อมสลายไป ทิพยอำนาจก็ย่อมเป็นไปตามหลักธรรมดานั้น เพราะเกิดแต่เหตุปัจจัยเหมือนกัน เว้นแต่ทิพยอำนาจชั้นสูงเท่านั้นที่เมื่อบรรลุถึงแล้วเป็นอำนาจที่มั่นคง ดำรงยั่งยืนตลอดไป เพราะมีอัสวักขยญาณเป็นประกัน ทิพยอำนาจอื่นๆ เมื่อมีอัสวักขยญาณเป็นประกัน ย่อมพลอยเป็นอำนาจมั่นคงไปด้วย เพื่อประโยชน์แก่การรักษาทิพยอำนาจที่ไม่มั่นคงให้ดำรงยั่งยืนใช้ประโยชน์ได้ดี จะได้แสดงวิธีรักษาไว้ในบทนี้.

ผู้ศึกษาทิพยอำนาจคงยังจำได้ว่า ทิพยอำนาจตั้งอยู่บนรากฐาน ๒ ประการคือ ฌาน และกำลังใจอันมั่นคง ดังกล่าวไว้ในบทที่ ๑ ซึ่งว่าด้วยที่ตั้งของทิพยอำนาจ และบทที่ ๕ ตอนว่าด้วยอิทธิวิธิต่างๆ นั้นแล้ว เมื่อทิพยอำนาจขึ้นอยู่กับฌานและกำลังใจอันมั่นคงเช่นนี้ การรักษาทิพยอำนาจจึงสำคัญที่การรักษาฌานและจิตใจ ฉะนั้น จะได้แสดงวิธีรักษาฌานและจิตใจดังต่อไปนี้.

สิ่งซึ่งเป็นเครื่องกั้นกามให้บรรลุความสงบแห่งจิตใจ และคอยเสียดแทรกทำให้เกิดความรู้สึกคับใจ ไม่ปลอดโปร่งใจนั้น ได้แก่ กามคุณทั้ง ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และโณภูมิจิตใจ (สัมผัส) ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ยียวนชวนกำหนัด พระบรมศาสดาตรัสว่า สิ่งทั้ง ๕ มีอำนาจเหนือจิตใจได้อย่างแปลกประหลาด ทำให้คลาดแคล้วจากการบรรลุธรรมอันเกษมได้ รูป เสียง กลิ่น รส และโณภูมิจิตใจของสตรี ก็มีอำนาจเหนือจิตใจของบุรุษ รูป เสียง กลิ่น รส และโณภูมิจิตใจของบุรุษ ก็มีอำนาจเหนือจิตใจของสตรี ผู้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งทั้ง ๕ นี้ย่อมเศร้าโศกไปนาน มิใช่เพียงสิ่งทั้ง ๕ นั้นโดยตรงเท่านั้นที่มีอำนาจเหนือจิตใจได้ แม้กิริยาอาการของเพศตรงกันข้าม เช่น การเดิน ยืน นั่ง นอน หัวเราะ พุดจา ชับร้อง ร้องไห้ ถูกฆ่า และตาย ก็ย่อมครอบงำจิตใจของเพศตรงกันข้ามได้อย่างแปลกประหลาด ควรเรียกได้อย่างถูกต้องว่า “บ่วงมาร” ที่เดียว เมื่อเพศทั้งสองได้มีโอกาสคลุกคลีกันเข้า ย่อมอดที่จะล่วงละเมิดอธิปไตยของกันและกันไม่ได้ แม้มารดากับบุตรก็ย่อมร่วมประเวณีกันได้ ในเมื่อมีช่อง และความมืดหน้าบังเกิดขึ้น ฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสว่า “ความใกล้ชิดมาตุคาม เป็นหนามของพรหมจรรย์” นี้เป็นด้านที่ตรัสสอนบุรุษ ส่วนด้านสตรีก็นัยเดียวกัน คือ ความใกล้ชิดบุรุษเป็นหนามของพรหมจรรย์เช่นเดียวกัน พระอานนทเถระเจ้าคงเป็นห่วงใยในอนาคตของบรรพชิตหลังพุทธปรินิพพาน จึงกราบทูลถามถึงวิธีปฏิบัติต่อมาตุคามไว้ ตรัสแนะว่า ไม่ดูไม่แลได้เป็นดี ถ้าจำเป็นต้องพบปะก็อย่าพุด ถ้าจำเป็นต้องพุดก็อย่าพุดมาก ให้พุดเป็นธรรมเป็นวินัย นี่เป็นวิธีปฏิบัติต่อมาตุคามของบรรพชิตฝ่ายภิกษุ ในเพศตรงกันข้ามก็พึงเทียบเคียงปฏิบัติโดยนัยเดียวกัน แม้คฤหัสถ์ชนผู้มุ่งประพฤตินิสัยธรรมให้ดีงาม

ต้องการให้มีทิพยอำนาจ ก็พึงประพฤติปฏิบัติโดยนัยเดียวกัน ผู้ที่ตกอยู่ใต้อำนาจของกามคุณ ละเมิดศีลธรรมอันดีเพราะกามคุณเป็นเหตุแล้ว จะหวังความมีทิพยอำนาจดีเด่นไม่ได้ ที่มีการเชื่อว่าสามารถมีได้ เช่น รัสบูติน นั้นเป็นการเชื่อที่ไร้เหตุผล เพราะธรรมชาติของคนย่อมเป็นดังที่รู้จักกัน อยู่แล้ว เมื่อมีเล่ห์ผูกมัดจิตใจกันได้แล้ว จะเป็นสิ่งน่าอัศจรรย์อะไรในการสามารถอย่างรัสบูติน การคล้อยตามอำนาจของกามคุณเป็นสิ่งง่ายตายเหมือนพายเรือตามน้ำ ส่วนการฝืนทางของกามคุณเพื่อความสงบใจนั้นเป็นการยากลำบาก เหมือนพายเรือทวนน้ำ เมื่อทำสำเร็จได้จึงเป็นการน่าอัศจรรย์กว่าหลายล้านเท่า.

นิเวศน์ ๕ ประการ คือ กามฉันทะ กำหนดในกามคุณทั้ง ๕ นั้น, พยาบาทะ ความแค้นใจ เจ็บใจใคร่ประทุษร้าย หรือทำความฉิบหายแก่ผู้ที่ตนไม่ชอบ, ถีนมิทธะ ความท้อใจและซึมเซา ของจิตใจ, อุทัจจกุกกัจจะ ความฟุ้งซ่านของใจและความหงุดหงิดรำคาญใจ, และวิจิกิจฉา ความสองจิตสองใจ ไม่เชื่อแน่วในทางแห่งพระนิพพาน หรือความไม่ปลงใจลงไปในภารใดการหนึ่ง โดยเฉพาะ ทั้ง ๕ ประการนี้เป็นตัวกิเลสแห่งใจที่ร้ายกาจ มีอำนาจครอบงำใจ และทำให้เสียกำลัง ปัญญาไป ถ้าปล่อยให้มีอำนาจเหนือใจอยู่ตราบไต่ จะหวังรู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น หรือ ประโยชน์ทั้งสอง หรือจะหวังทำญาณทัสสนะอันวิเศษให้เกิดขึ้นนั้นย่อมเป็นไปได้ตราบนั้น เหมือนแม่น้ำเชี่ยวชั้นไหลหลังลงมาจากเขาแต่ไกล เมื่อเปิดปากทางทั้ง ๒ ข้างเสียแล้ว กระแสน้ำ ถูกตัดขาดตรงกลางแล้ว ย่อมไม่ไหลเชี่ยวมาแต่ไกลได้ฉันทใด ผู้ไม่ละนิเวศน์ ๕ ก็เป็นฉันทนั้น เมื่อใด ละนิเวศน์ ๕ ได้แล้ว เมื่อนั้นจักรู้จักประโยชน์และทำญาณทัสสนะอันวิเศษให้เกิดได้ เหมือนเปิดปากทางของแม่น้ำที่มีกระแสน้ำไหลเชี่ยวไหลลงมาแต่ไกล ปล่อยกระแสให้ไปตามทางของมัน กระแสน้ำนั้นย่อมไหลเชี่ยวฉันทใด ผู้ละนิเวศน์ ๕ ได้แล้วก็ฉันทนั้น นิเวศน์ ๕ นี้เมื่อจะเรียกให้ถูกต้อง ตามความจริง ต้องเรียกว่า กองอกุศล เพราะเป็นกองแห่งอกุศลทั้งหมด.

กามคุณและกองอกุศล อันตรายของฉานอย่างเอก เป็นสิ่งที่ต้องละและบรรเทาให้สงบ เจียบลงให้ได้ จึงจะได้ความสงบใจ ปฐมณามีอำนาจสงบสิ่งเหล่านี้ได้ ทำให้เกิดความวิเวกในใจ หายวุ่นวาย มีความปลอดโปร่งโล่งใจขึ้นแทนที่.

ภูมิปลอดโปร่งโล่งใจนี้แหละ ท่านเรียกว่า โอภาสาธิคม ชั้นต้นๆ ยังมีเครื่องคับใจที่เรียกว่า สัมพาร คอยเสียดแทรกอยู่ คือ

- ภูมิที่ ๑ ยังมีวิตกวิจารณ์คอยเสียดแทรกให้คับใจ
- ภูมิที่ ๒ ยังมีปิตติคอยเสียดแทรกให้คับใจ
- ภูมิที่ ๓ ยังมีอุเบกขาสุขคอยเสียดแทรกให้คับใจ
- ภูมิที่ ๔ ยังมีลมหายใจคอยเสียดแทรกให้คับใจ
- ภูมิที่ ๕ ยังมีรูปสัญญาคอยเสียดแทรกให้คับใจ
- ภูมิที่ ๖ ยังมีอากาศสัญญาคอยเสียดแทรกให้คับใจ
- ภูมิที่ ๗ ยังมีวิญญาณสัญญาคอยเสียดแทรกให้คับใจ
- ภูมิที่ ๘ ยังมีมโนสัญญาคอยเสียดแทรกให้คับใจ

ภุมิที่ ๙ ดับสัญญาณเวทนาหมด รู้เท่าทันด้วยปัญญา ทำลายรังของอวิชชา กำจัดอาสวะสิ้นแล้ว ชื่อว่าหมดความคับใจ บรรลุถึงภูมิปลอดโปร่งโล่งใจถึงที่สุด ภูมิสุดนี้จึงพ้นอำนาจของกามคุณและอกุศลเด็ดขาด เป็นภูมิที่เย็นใจได้ ถ้ายังไม่บรรลุภูมินี้แล้วอย่าพึงนอนใจ พึงระมัดระวังอย่างยิ่งยวดทีเดียว วิธีระวังอันตรายจากกามคุณและอกุศลธรรมนั้น ก็คือ ระวังอินทรีย์ทั้ง ๕ ซึ่งเป็นช่องทางผ่านของกามคุณ และเกิดอกุศลนั่นเองเป็นประการต้น, ประการที่ ๒ ต้องรู้จักประมาณในการกินอาหาร, ประการที่ ๓ ต้องประกอบความพากเพียรให้ตื่นตัวอยู่เสมอ ถ้าจะหลับก็ต้องหลับอย่างมีสติ ไม่ปล่อยให้หลับไหลไปเฉยๆ เมื่อตื่นขึ้นก็ต้องรีบลุกประกอบความพากเพียรต่อไป, ประการที่ ๔ ต้องเจริญวิปัสสนา เพื่อรู้แจ้งเห็นจริงซึ่งกุศลธรรม, ประการที่ ๕ ต้องเจริญโพธิปักขิยธรรม ทั้งต้นราตรี ทั้งปลายราตรี โพธิปักขิยธรรมนั้นคือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรค ๘ ดังกล่าวมาแล้วในบทที่ ๔ ซึ่งว่าด้วยอุปกรณ์แห่งทิพยอำนาจ เมื่อปฏิบัติอยู่โดยทำนองดังกล่าวนี้เป็นอันหวังได้ว่าจะไม่ตกไปสู่อำนาจของกามคุณและอกุศลธรรม จะมีแต่ความปลอดโปร่งใจ ฌานสมาบัติที่ได้ไว้แล้วก็จะไม่เสื่อมเสียไป มีแต่จะเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น.

อีกวิธีหนึ่ง พึงเจริญสัมมาสมาธิ ประกอบด้วยองค์ ๕ เสมอ ดังนี้

๑. เข้าปฐมฌาน โสจรสรงกายด้วยปีติสุขอันเกิดแต่วิเวก แผ่ปีติสุขไปทั่วกายให้ตลอดหมดทุกส่วนของกาย อย่าให้เหลือส่วนใดส่วนหนึ่งของกายเลย.

๒. เข้าทุติยฌาน โสจรสรงกายด้วยปีติสุขอันเกิดแต่สมาธิ แผ่ปีติสุขไปทั่วกายทั้งหมด มิให้เหลือไว้แม้แต่ส่วนใดส่วนหนึ่งของกายเลย.

๓. เข้าตติยฌาน โสจรสรงกายด้วยสุขปราศจากปีติ แผ่สุขไปทั่วกายทั้งหมด มิให้เหลือไว้แม้แต่ส่วนใดส่วนหนึ่งของกายเลย.

๔. เข้าจตุตถฌาน เอาใจอันบริสุทธิ์สะอาดผ่องแผ้ว แผ่ไปทั่วกายทั้งหมด มิให้เหลือส่วนใดส่วนใดของกายไว้เลย ให้ใจอันบริสุทธิ์สะอาดนั้น แผ่ครอบคลุมตัวทั้งหมดเหมือนคลุมไว้ด้วยผ้าขาวสะอาดฉะนั้น.

๕. กำหนดใสใจนิमित ที่ปรากฏในมนทวาร พิจารณาไว้ดี พยายามดำรงไว้ให้นาน แล้วทำการพิจารณาสอบสวนด้วยปัญญาให้ทะลุปรุโปร่ง.

เมื่อเจริญสัมมาสมาธิ ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้อยู่เสมอแล้ว จิตใจจะมีพลังกำลังยิ่งใหญ่ มีอิทธิพลมาก จะโน้มไปเพื่อทิพยอำนาจใดๆ ก็ได้ตั้งประสงค์ทุกประการ.

อีกประการหนึ่ง พึงศึกษาสำเนียงเรื่องสมาธินี้ให้เกิดความฉลาดในเรื่องของสมาธิ ๗ ประการ คือ

๑. สมาธิกุสโล ฉลาดในสมาธิ คือรู้จักว่าจิตขนาดไหน เป็นสมาธิขั้นไหน กำหนดได้ถนัด.

๒. สมาธิสส สมาบัติกุสโล ฉลาดในวิธีเข้าสมาธิขั้นนั้นๆ เข้าซ้ำๆ เข้าโดยลำดับ เข้าทวนลำดับ เข้าสลับสมาธิ และเข้าสมาธิอย่างรวดเร็วได้ตามใจประสงค์.

๓. สมาธิสส จิตกุสโล ฉลาดในการยังสมาธิ คือจะดำรงสมาธิไว้ให้นาน หรือไม่นานแค่ไหนได้ตามต้องการ.

๔. สมาธิสส วุฏฐานกุสโล ฉลาดในวิธีออกสมาธิ คือออกสมาธิช้าๆ ก็ได้ ออกเร็วๆ ก็ได้ ตามต้องการ.

๕. สมาธิสส กลลิตกุสโล ฉลาดในความพร้อมพรังของสมาธิ คือรู้จักทำสมาธิให้เต็มบริบูรณ์ตามองค์กำหนดของสมาธิขั้นนั้นๆ กำหนดองค์สมาธิได้ถูกถ่วงดีทุกๆ ชั้น.

๖. สมาธิสส โคจรกุสโล ฉลาดในอาหารของสมาธิ คือรู้จักอารมณ์เป็นที่เกิดสมาธิ ส่องเสพอารมณ์นั้นๆ เนิ่งๆ จิตใจก็เป็นสมาธิอยู่เนืองๆ เพราะได้อาหารปรนปรือเสมอ.

๗. สมาธิสส อภินิหารกุสโล ฉลาดในอภินิหารของสมาธิ คือรู้จักอำนาจแปลกประหลาดอันเกิดจากสมาธินั้นๆ สำเนียงกำหนดจดจำไว้ให้ดี และฝึกใช้อภินิหารนั้นให้เกิดประโยชน์บ่อยๆ.

เมื่อปฏิบัติในเรื่องสมาธิ โดยทำนองนี้อยู่เนืองๆ แล้ว จะมีอำนาจบังคับจิตใจของตนเองได้ดี สามารถรักษาสมาบัติที่ได้ไว้แล้วให้คงอยู่ ไม่เสื่อมเสียไป เมื่อสมาบัติดำรงอยู่ได้ดี ทิพยอำนาจที่ได้แล้วก็ดำรงอยู่ดี และพร้อมที่จะใช้ทำประโยชน์ได้ตามใจประสงค์.

ส่วนจิตใจนั้น เมื่อได้รักษาสมาบัติที่ได้แล้วมิให้เสื่อมเสียไป ก็ชื่อว่าได้รักษาอยู่แล้ว แต่ถึงอย่างนั้นก็ควรสำเนียงเหตุที่ทำให้จิตใจเสียกำลัง และคุณธรรมที่จะทำให้จิตใจมีกำลังสมรรถภาพไว้ให้ดี และปฏิบัติหลีกเลี่ยงเหตุร้าย ดำเนินในคุณธรรมได้ จิตใจจึงจะมีกำลังมั่นคงเสมอพร้อมที่จะใช้ทำประโยชน์ได้ทันทีในเมื่อต้องการทำ หรือมีความจำเป็นบังคับให้ต้องทำ ดังต่อไปนี้

๑. ความเกียจคร้าน ทำให้ใจฝ่อห่อเหี่ยวได้ อย่ายอมให้ความเกียจคร้านเกิดขึ้นครอบงำใจได้เป็นอันขาด ต้องพากเพียรในการชำระจิตใจให้บริสุทธิ์อยู่เสมอไป.

๒. ความฟุ้งซ่าน ทำให้ใจฟุ้งไปตามอารมณ์ไม่รู้จักยัง ทำให้จิตใจเสียกำลัง อย่ายอมให้มันมามีอำนาจครอบงำใจได้ อย่าไปคิดอะไรๆ ให้เกินกว่าจำเป็น ถ้าคิดก็ต้องให้มีระเบียบเป็นเรื่องราว ไปพอสมควรแล้วก็หยุด อย่าคิดอะไรให้พรั่าเพรื่อ ให้พยายามสงบให้มากที่สุดที่จะมากได้.

๓. ความกำหนัด ทำให้ใจให้ร่ารอน กระวนกระวาย ใครที่จะตกไปสู่อำนาจของกามคุณ ต้องป้องกันอย่าให้จิตเกิดกำหนัด เมื่อมันเกิดขึ้นต้องรีบแก้ไขโดยอุบายที่ชอบทันที อย่าปล่อยทิ้งไว้นาน สำหรับผู้ได้ฌานต้องรีบเข้าฌานให้ได้ถึงขั้นอุเบกขา กามราคะจะระงับทันที อีกอย่างหนึ่งนำไปกำหนดตั้งไว้ตรงหว่างคิ้ว ราคะก็จะระงับไปเหมือนกัน.

๔. ความพยายาม ทำให้ใจให้พลุ่งพล่าน เตือดตาลครุกรุ่นอยู่ในใจ เหมือนไฟสุ่มแกลบ ต้องรีบสลัดความรู้สึกเช่นนี้ออกจากใจ อย่ายอมให้มันอาศัยอยู่นาน การเจริญเมตตาเป็นอุบายที่ดีที่สุดสำหรับระงับพยายาม มีประโยชน์อะไรที่เราจะเผาตัวเราเอง ถ้ามีใครทำความเสียหายให้เราก็อินึกว่าเป็นความชั่วของเขา ประโยชน์อะไรที่จะขอแบ่งส่วนความชั่วกับเขาด้วย เรารักษาใจของเราให้เย็นไว้เป็นดี ด้วยอำนาจความเย็นนี้แหละ เขาผู้ทำร้ายทำความเสียหายให้เราจะกลับร้อนและแพ้ง่ายไปเอง จะประโยชน์อะไรด้วยการไปซ้ำเติมเขาในเมื่อเขาฉิบหายไปด้วยความชั่วของเขาอยู่แล้ว.

๕. ความเห็นผิด เป็นตัวมารร้ายกาจของใจ มันมีกลมารยาร้อยแปดพันประการ ถ้าสมยอมให้มันเป็นเจ้าของจิตใจแล้วจะเสียตัวอย่างย่อยยับ กลับตัวไม่ทันเอาทีเดียว ฉะนั้น อย่ายอมให้ความเห็นผิดเข้าครองใจ ความเห็นผิดมันมีมือ คือ วิจิกิจฉา สอดเข้ามากุมจิตใจเราไว้ ถ้ามันจับมัน

ไว้ในมือได้แล้ว อย่าหวังว่าจะหลุดจากมือมันง่ายๆ ฉะนั้น ต้องรีบแก้ไข เมื่อเกิดสงสัยในอะไร อย่าทิ้งไว้นาน.

๖. จิตใจไม่ปฏิบัติในกามคุณ เป็นใจงาม รับผิดชอบต่อเจริญจิตใจเช่นนั้นยิ่งๆ ขึ้น.

๗. จิตใจหลุดพ้นจากกามราคะ เป็นใจผ่องแผ้ว ต้องรับผิดชอบต่อเจริญจิตใจเช่นนั้นให้ผ่องแผ้วยิ่งๆ ขึ้น.

๘. จิตใจพราวจากกิเลส ไม่สัมปะยุตด้วยกิเลส เป็นใจบริสุทธิ์ ควรรับผิดชอบต่อให้ก้าวหน้า ยิ่งขึ้นทีเดียว.

๙. จิตใจไม่ถูกกิเลสปกคลุมครอบงำ เป็นใจสะอาดปลอดโปร่ง เป็นเวลามารให้โอกาส ต้องรับผิดชอบต่อโอกาสทำความปลอดโปร่งใจยิ่งขึ้นจนถึงที่สุด.

๑๐. จิตใจเป็นหนึ่ง ไม่ซัดส่ายไปตามกิเลส เป็นใจมีเอกภาพ เป็นเอกราช ไม่อยู่ใต้อำนาจของกิเลส ต้องรับผิดชอบต่อบรรลุถึงภูมิเอกภาพสมบูรณ์.

๑๑. จิตใจมีศรัทธา เชื่อมั่นในกุศลธรรม เป็นใจมีสมรรถภาพในการปฏิบัติ ต้องรับผิดชอบต่อปฏิบัติก้าวหน้า.

๑๒. จิตใจมีความเพียร กล่าวหาญในการประกอบกุศลกิจ เป็นใจมีอิทธิพล ต้องรับผิดชอบต่อทำตามทันที.

๑๓. จิตใจมีสติดี ไม่พลั้งเผลอ เชื่อว่ามืองครักษ์ประจำตัว ต้องรับผิดชอบต่อไปสู่ความมีสติ ไพบูลย์ยิ่งขึ้น จนถึงความเป็นผู้ตื่นตัวเต็มที่.

๑๔. จิตใจมีสมาธิ เป็นใจมั่นคงแข็งแรง สามารถจะตั้งตัวเป็นหลักฐานได้ จงรับผิดชอบต่อให้ตั้งตัวได้เต็มที่ต่อไป.

๑๕. จิตใจมีปัญญาปกครองรักษา เป็นใจมีกองทัพแวดล้อม พร้อมทั้งจะยกเข้าย่ำยีเข้าศึกได้ จงรับผิดชอบต่อปฏิบัติการณ์ที่ ให้สามารถทำลายรังของข้าศึกได้ อย่าให้ข้าศึกตั้งตัวติด รับผิดชอบต่อข้าศึกคือกิเลสให้ได้ชัยชนะขั้นสุดท้าย.

๑๖. จิตใจสว่างไสวหายมืดมัว เป็นใจที่มีอำนาจเด่นดี มีอิทธิพลสูง สามารถกำจัดรากแก้วของกิเลสได้แล้ว จงรับผิดชอบต่อรากกิเลสออกให้หมด อย่าให้เหลือเศษแม้แต่น้อย กระทั่งรากฝอยก็อย่าให้เหลือ.

เมื่อได้ปฏิบัติรักษาจิตใจโดยนัยนี้อยู่เสมอ ไม่ละโอกาสอันดี ในเมื่อมีกำลังใจพอสมควรด้วยประการนั้นๆ บำรุงกำลังใจอันมั่นคงไว้ไม่หยุดยั้ง ย่อมมีหวังบรรลุถึงความไพบูลย์ด้วยทิพยอำนาจแน่ๆ ที่เดียว.

บทที่ ๑๔

วิธีใช้ทิพยอำนาจบำเพ็ญประโยชน์

ทิพยอำนาจที่ปลูกสร้างขึ้นได้แล้ว เมื่อว่าโดยลักษณะที่แท้จริงของทิพยอำนาจประการนั้นๆ ย่อมเป็นอำนาจที่คุ้มครองรักษาตัว และอำนาจประโยชน์แก่ตน แก่ผู้อื่น แก่โลก และแก่พระศาสนาอยู่แล้วโดยธรรมดา ถึงอย่างนั้นก็ต้องรู้จักใช้จึงจะสำเร็จประโยชน์ดี พระมหาโมคคัลลานเถระท่านเป็นผู้มีฤทธิ์เลิศอยู่แล้ว แต่ในวิธีใช้ฤทธิ์นั้นบางครั้งอาจต้องได้รับพระอุปเทศวิธีจากพระบรมศาสดาจึงใช้ได้ดี วิธีใช้ทิพยอำนาจหรือว่าโดยเฉพาะวิธีใช้ฤทธิ์ที่เรียกว่าอุปเทศนั้น มิได้ทรงสั่งสอนไว้โดยทั่วไป ตรัสแนะให้แก่ผู้สมควรเท่านั้น เพราะทิพยอำนาจมิใช่เป็นสิ่งสาธารณะ ย่อมมิได้แก่บางคน วิธีใช้ทิพยอำนาจจึงเป็นไปโดยเฉพาะบุคคล มิได้ตรัสไว้โดยทั่วไป ถ้าจำเป็นต้องตรัสไว้ ก็ทรงเพียงเล่าเรื่องการใช้ทิพยอำนาจเท่านั้น แม้เพียงเท่านั้น ผู้มีอุปนิสัยในทางใช้ทิพยอำนาจก็เข้าใจได้ และนำไปใช้บำเพ็ญประโยชน์ได้ เช่นที่ตรัสเล่าเรื่องไปทรมาน พกาพรหม บนพรหมโลก เป็นต้น เมื่อพิจารณาถึงเนื้อเรื่องแล้วก็ไม่เห็นมีธรรมปฏิบัติที่เป็นสาธารณวิสัยอยู่เลย คงเห็นแต่วิธีการอันเป็นสาธารณวิสัยเท่านั้น พระสูตรทำนองนี้มีอยู่ในพระไตรปิฎกหลายพระสูตร ที่พระธรรมสังคหาคารยรวรรณมารักษาไว้ ท่านก็คงเข้าใจถึงพระพุทธานุประสงค์เป็นอย่างดี.

การที่พระบรมศาสดาไม่ตรัสสอนวิธีใช้ทิพยอำนาจไว้โดยตรง ก็เพราะทิพยอำนาจเป็นสิ่งไม่ทั่วไปดังกล่าวแล้วประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเพื่อป้องกันคนอันธพาลมิให้ใช้ทิพยอำนาจทำความพินาศฉิบหายแก่ตัวเขาเอง ได้เคยมีเรื่องคนอันธพาลใช้ศิลปะเพื่อความฉิบหายแก่เขาเองมาแล้วเป็นตัวอย่าง ถึงกับได้ตรัสไว้ว่า ความรู้เกิดขึ้นแก่คนพาลก็เพียงเพื่อทำลายคุณธรรมของเขาเอง และเพื่อกำจัดปัญญาของเขาด้วย ฉะนั้น จึงทรงระมัดระวังหนักหนาในเรื่องนี้ ทรงถือเป็นสาธารณะตลอดมา แม้จะมีผู้อาราธนาให้ทรงแนะนำอุปเทศแก่ภิกษุผู้มีฤทธิ์ เพื่อทำฤทธิ์เผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ตาม ก็มีทรงอนุโลมตาม ตรัสยืนยันว่าได้ประโยชน์น้อย ไม่คุ้มกับความเสียหายอันจะเกิดขึ้นในภายหลัง การที่ข้าพเจ้าจะแนะนำวิธีใช้ทิพยอำนาจนี้ก็รู้สึกหวั่นๆ อยู่เหมือนกันว่าจะเป็นการเกินครุ แต่ก็พยายามแนะนำวิธีใช้บำเพ็ญประโยชน์จริงๆ ซึ่งจะไม่นำความพินาศฉิบหายมาสู่ในภายหลังได้ คติโบราณมีอยู่ว่า สิ่งที่มีคุณอนันต์ ก็มีโทษมหันต์ ในเมื่อใช้ในทางผิด เช่น ดาบเมื่อใช้ในทางถูกก็ให้คุณอนันต์ แต่ถ้าใช้ในทางผิดก็ให้โทษมหันต์ ทิพยอำนาจก็เช่นเดียวกัน ธรรมดาคนพาลมีสติและปัญญาอ่อนความยิ่งคิดและความรอบคอบมีน้อย ถ้ามีทิพยอำนาจแล้วก็อาจใช้ทิพยอำนาจในทางผิดได้ ผลร้ายอันเกิดจากการใช้ทิพยอำนาจในทางผิดนั้นย่อมตกแก่ผู้ใช้นั้นเองเป็นส่วนมาก ตกแก่ผู้อื่นเพียงส่วนน้อย ดังพระเวททัตในสมัยพุทธกาลหรือตั้งรัฐปุตินในต่างประเทศ (รัสเซีย).

การบำเพ็ญประโยชน์จัดว่าเป็นความดีส่วนหนึ่งที่ควรบำเพ็ญ ตรัสสอนให้บำเพ็ญเพื่อสงเคราะห์แก่ผู้อื่นเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ให้เกิดความรักความนับถือมั่นคงในกันและกัน

เรียกว่า สังคหธรรม พระบรมศาสดาก็ทรงบำเพ็ญเสมอ และทรงบำเพ็ญได้กว้างขวางด้วย ตั้งพระโหราณาจารย์ได้แสดงพระพุทธรจิริยาในการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นไว้ถึง ๓ ประเภท คือ

๑. โลกัตถจิริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ได้แก่ทรงแสดงธรรม ทรงบัญญัติวินัยไว้อย่างถี่ถ้วนละเอียดลออ เพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลกทั่วไป.

๒. ญาติัตถจิริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติวงศ์ของพระองค์โดยเฉพาะ เช่น ทรงสงเคราะห์พระญาติ ผู้แม่เคยบวชในลัทธิอื่นมาก่อน ให้เข้าบวชในพระธรรมวินัยของพระองค์เอง โดยสะดวก ไม่ต้องให้ประพาศิตติถียปริวาสก่อน ส่วนคนผู้มีใจพระญาติวงศ์ของพระองค์ถ้าเคยบวชในลัทธิอื่นมาก่อนต้องให้ประพาศิตติถียปริวาส ถึง ๔ เดือน เมื่อล่วง ๔ เดือนแล้วภิกษุทั้งหลายพอใจจึงจะให้บวชได้.

๓. พุทธัตถจิริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พุทธเวไนย คือผู้ควรแก่การตรัสรู้ แม้จะอยู่ในที่ไกลแสนไกลก็เสด็จไปโปรด และแก่ผู้ตรัสรู้แล้ว เช่น ในเรื่องตติถียปริวาสนั้น นอกจากทรงยกเว้นแก่พระญาติวงศ์ของพระองค์แล้ว ทรงยกเว้นแก่ผู้บรรลุลหณะด้วย ถ้าพระอรหันต์อาพาธหนัก มักเสด็จไปเยี่ยมและทรงแสดงธรรมบำบัดอาพาธให้ เช่น คราวพระมหาโมคคัลลานเถระอาพาธหนัก เสด็จไปเยี่ยมและทรงแสดงโพชฌงค์ให้ฟัง พระมหาโมคคัลลานเถระก็หายอาพาธ เหมือนได้รับทิพยโอสถฉะนั้น.

เมื่อได้ทราบพระพุทธรจิริยาในการบำเพ็ญประโยชน์เช่นนี้แล้ว เราพุทธศาสนิกชนก็ควรเจริญรอยตามพระบาทยุคลของพระพุทธรองค์บ้าง แต่เรายังมีประโยชน์ตนเองที่ต้องบำเพ็ญอยู่ด้วย จริยาของเราจึงเป็นไปทั้งในประโยชน์ตนเอง ทั้งในประโยชน์ผู้อื่น ตลอดถึงประโยชน์ของโลกและของพระพุทธรศาสนา การบำเพ็ญประโยชน์นี้ก็ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เห็นว่าจะได้ผลคุ้มกับกำลังที่ทุ่มเทลงไปจึงทำ ถ้าจะเกิดโทษในภายหลัง แม้จะได้ประโยชน์บ้างในปัจจุบันก็ควรงดการแนะนำวิธีใช้ทิพยอำนาจบำเพ็ญประโยชน์ที่ข้าพเจ้าจะให้ต่อไปนี้ ก็จะอนุวัตตามเหตุผลนั้น จะแนะนำเฉพาะวิธีที่มีประโยชน์จริงๆ ทั้งแก่ตนเอง ทั้งแก่ผู้อื่น จะเว้นวิธีที่จะนำภัยพิบัติมาสู่ผู้ใช้ทิพยอำนาจ หากว่าใครอุตรินำทิพยอำนาจที่ปลูกสร้างขึ้นตามวิธีที่ข้าพเจ้าแนะนำไปใช้ในทางผิดแล้ว ก็เป็นการทำผิดเฉพาะตัวผู้นั้น ข้าพเจ้าไม่มีส่วนรับผิดชอบ เพราะมิได้ตั้งใจหรือแนะนำทางนั้นไว้.

การบำเพ็ญประโยชน์

(๑) ด้านประโยชน์ตน.

(๒) ด้านประโยชน์ผู้อื่น.

มีวิธีใช้ทิพยอำนาจ ดังต่อไปนี้

๑. ด้านประโยชน์ตน

ตนเองเป็นแดนเกิดของประโยชน์ทั้งหมด ถ้าตนเองไม่มีคุณธรรมและสมรรถภาพ ตนก็ทำประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ของโลก และของพระศาสนาไม่ได้อยู่ดีฉะนั้น ประโยชน์ตนเองจึงเป็นสิ่งควรคำนึงถึงก่อน แต่คำว่าประโยชน์ตนมีความหมายกว้างมาก จำเป็นต้องจำกัดความไว้ในที่นี้ให้

แน่นอน เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดในการบำเพ็ญประโยชน์ตน คำว่าประโยชน์ตนตามความมุ่งหมายของข้าพเจ้า หมายถึง ผลดีที่พึงทำแก่ตนโดยส่วนเดียว ถ้าการใดสำเร็จประโยชน์แก่ตนในปัจจุบัน แต่ผลสะท้อนของการกระทำนั้นเป็นผลร้ายแก่ตนในภายหลัง ในกรณีเช่นนี้ไม่ชื่อว่าประโยชน์ตน เพราะเป็นอันตรายแก่ตนเอง ถ้าการใดสำเร็จประโยชน์แก่ตนเองในปัจจุบัน ผลสะท้อนของการนั้นในภายหลังก็เป็นผลดีแก่ตนด้วย ในกรณีเช่นนี้ชื่อว่าประโยชน์ตนแท้จริง การกระทำซึ่งเป็นผลสะท้อนในทางร้ายแก่ตนนั้น พึงทราบว่าเป็นการกระทบกระเทือนถึงประโยชน์ผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเสียหาย จึงไม่จัดว่าเป็นประโยชน์ตนจริง เพราะเป็นไปเพื่อพอกพูนภัยเวรแก่ตนเอง ถึงจะได้ประโยชน์ปัจจุบันก็ไม่คุ้มกับผลร้ายอันจะเกิดขึ้นในภายหลัง จัดว่าเป็นการทำลายประโยชน์ตนเสียด้วยซ้ำ ฉะนั้น ควรเข้าใจให้ถูกต้องว่าประโยชน์ตนต้องเป็นผลดีแก่ตนเอง ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในภายหน้า ไม่กระทบกระเทือนประโยชน์ผู้อื่น คือไม่ทำลายประโยชน์ผู้อื่น ผู้เจริญทิพยอำนาจก็ชื่อว่าบำเพ็ญประโยชน์ตนอยู่แล้ว เมื่อยังไม่สำเร็จถึงขั้นอัสวักขยญาณชื่อว่ายังไม่สำเร็จอย่างสมบูรณ์ เป็นภาระที่จะต้องบำเพ็ญอยู่ ส่วนผู้สำเร็จทิพยอำนาจขั้นสูงสุดแล้วชื่อว่าสำเร็จประโยชน์ตนอย่างสมบูรณ์แล้ว ภารกิจในการบำเพ็ญประโยชน์ตนก็ระงับไป ยังมีแต่ภารกิจในการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นที่ต้องทำด้วยความกรุณา และด้วยมุ่งสนองบูชาคุณตามวิสัยของคนดี ผลสะท้อนจากการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นนั้น ถึงจะเป็นความดีแก่ตนก็มีใช้ผลมุ่งหมายโดยตรง เป็นเพียงผลพลอยได้ของการทำประโยชน์เท่านั้น ในด้านประโยชน์ตนนี้ ข้าพเจ้ามุ่งแนะนำผู้ที่ยังมีภารกิจในการบำเพ็ญอยู่เท่านั้น ฉะนั้นจะได้ให้คำแนะนำไว้ ดังนี้

วิธีใช้ทิพยอำนาจคุ้มครองตน

(๑) โลกนี้บริบูรณ์ด้วยภัยนานาชนิด ผู้เกิดมาในโลกนี้ จึงเท่ากับตกอยู่ท่ามกลางภัย คนโบราณที่รู้เรื่องโลกดีถึงกับขนานนามโลกนี้ว่า โลกมาร ผู้จะได้นามว่าอัจฉริยะบุคคลก็เพราะผจญมารได้ชัยชนะ สามารถบำเพ็ญประโยชน์สำเร็จ ทั้งที่เป็นประโยชน์ตน ทั้งที่เป็นประโยชน์ผู้อื่น ตลอดถึงประโยชน์แก่โลกทั้งสิ้น ถ้าจะพูดให้ถูกต้องเรียกโลกนี้ว่า สนามผจญภัย ย่อมเหมาะที่สุด ภัยในโลกนี้มีหลากหลาย เมื่อประมวลให้สั้นมี ๔ ประเภทคือ

ก. ภัยธรรมชาติ ได้แก่ภัยอันเกิดมีอยู่โดยปกติธรรมดา เช่นเกิดจากดินฟ้าอากาศวิปริต เกิดแต่ความเปลี่ยนแปลงของสังขาร ฯลฯ ภัยชนิดนี้เป็นภัยเหนืออำนาจ แต่ก็มีทางป้องกันได้บ้าง.

ข. ภัยพาล ได้แก่ภัยอันเกิดจากคนอันธพาล คนจำพวกนี้สันดานหยาบ มีนิสัยไม่อนุโมทนาในการทำดีของผู้อื่น ชอบขัดขวางตัดรอนการบำเพ็ญประโยชน์ของผู้อื่น มีการกล่าวเสียดสี กล่าวเยาะเย้ย กล่าวถากถาง ทำร้ายด้วยพละการ หรือด้วยอำนาจในเมื่อเขามีอำนาจ ภัยประเภทนี้ก็พอมีทางหลีกเลี่ยงได้บ้าง แต่ถ้าหลีกเลี่ยงไม่พ้นก็ต้องผจญด้วยความอดทนที่สุด และด้วยวิธีอันแยบคาย ซึ่งจะได้แนะนำในที่นี้.

ค. ภัยมาร ได้แก่ภัยอันเกิดจากมารใจบาป มารนี้หมายถึงเทพเจ้าจำพวกหนึ่ง ซึ่งมีนิสัยสันดานริษยา ไม่อยากให้ใครได้ดียิ่งกว่าตัว โดยมากเป็นผู้ปลั่งพลาตในการสร้างบารมี เกรงว่าคนอื่นจะเกินหน้าตนไป จึงคอยขัดขวางการสร้างบารมีของคนอื่นเสมอ ถ้าจะทำประโยชน์เพียงชั้น

ต่ำ เขาจะไม่ขัดขวาง เพราะยังอยู่ในอำนาจของเขา แต่ถ้าจะทำประโยชน์อย่างสูงเพื่อออกจากโลก เขาจะขัดขวางเต็มที่ ภัยประภทนี้จะต้องผจญด้วยความฉลาดที่สุด.

ฅ. ภัยเวรกรรม ได้แก่ภัยอันเกิดจากเวรกรรมของตนเอง ถ้ามันให้ผลสืบเนื่องกันมาแล้ว หลายชาติมันยังไม่สิ้นกระแสลง ย่อมเป็นภัยที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้ามันยังไม่ทันให้ผล มีทางป้องกันได้ ดังจะแนะนำต่อไปนี้

ในการคุ้มครองตนเพื่อให้พ้นภัยดังกล่าวนี้ มีวิธีปฏิบัติดังนี้

ก. มีสติคุ้มครองอินทรีย์เสมอ ป้องกันมิให้เกิดบาปอกุศลขึ้นครอบงำใจ ทำใจให้ผ่องใสไว้ เป็นนิตย์ ให้เหมือนกระจกเงาที่ขัดดีแล้วฉะนั้น.

ข. มีปัญญาพิจารณาเหตุผลต้นปลายของสิ่งทั้งหลายเป็นนิตย์ พิจารณาดีแล้วจึงเสพ พิจารณาดีแล้วจึงรับ พิจารณาดีแล้วจึงบรรเทา พิจารณาดีแล้วจึงเว้น ทำให้ปัญญาเป็นเหมือน กองทัพพิทักษ์รักษาตัวเป็นนิตย์.

ค. เจริญเมตตาตามนเป็นนิตย์ ทั้งกลางวันกลางคืน แผ่กระแสจิตประกอบด้วยเมตตาไปยัง สรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าทั่วโลกธาตุ อย่าให้จิตมีความรู้สึกว่ามีศัตรูแต่ที่ไหนๆ ให้รู้สึกว่ามีมิตรรอบ ด้านอยู่เสมอ.

ฅ. เจริญอสุภมาณบ่อยๆ เพื่อป้องกันบ่วงมาร เพราะมารชอบใช้ รูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะเป็นบ่วงเครื่องผูกมัดเสมอ.

ง. มีขันติ ความอดทนอย่างดียิ่ง เยี่ยงขันติวาทีดาบส ในสมัยดึกดำบรรพ์ฉะนั้น.

จ. อย่าเปิดโอกาสให้เวรกรรมได้ช่องให้ผล เมื่อรู้สึกตนว่ามีเวรกรรมได้ทำมาแล้ว จงมั่นใน ศีลธรรมยิ่งขึ้นทุกขณะ ทำใจให้เป็นศีลธรรมทุกเมื่อ อกุศลเวรกรรมจึงจะไม่ได้ช่องให้ผล อาจผ่อน บรรเทาเวรกรรมเก่าที่ให้ผลสืบต่ออยู่นั้นให้เบาบางไป หรือเลิกให้ผลเลยก็ได้.

ฉ. เข้าสมาธิประกอบด้วยองค์ ๕ ดังกล่าวไว้ในวิธีรักษาทิพยอำนาจนั้นเสมอ จะทำให้แคล้ว คลาดจากภัยอันตรายทุกประการ.

ช. เจริญวิปัสสนา เฉพาะอย่างยิ่งคือ สุญญตานุปัสสนาเป็นนิตย์ ให้เห็นทุกสิ่งว่างโปร่ง เหมือนอากาศเสมอไป เป็นวิธีป้องกันภัยอย่างดีเยี่ยม ภัยอันตรายเข้าไม่ถึงตัวได้เลย.

เมื่อปฏิบัติตามวิธีที่กล่าวมานี้ได้ทุกๆ ประการ เป็นอันหวังความปลอดภัยได้แน่นอน ที่เดียว.

(๒) วิธีใช้ทิพยอำนาจกำจัดภัยอันตรายแก่ตน เมื่อภัยอันตรายได้ช่องเกิดขึ้นแก่ตนแล้ว พึง ปฏิบัติบรรเทาภัยอันตรายนั้นๆ โดยวิธีอันแยบคาย ดังต่อไปนี้

ก. กำจัดภัยธรรมชาติ ใช้ฤทธิ์ปชชลิกภาพเผาตัว หรือเพ่งแผดเผากายให้เกิดความอบอุ่น ทั่วตัว หรือใช้อากาศกลืนเพ่งขยายให้ทั่วบริเวณที่อยู่ ในเมื่ออยู่ในที่อากาศทึบ หายใจฝืด ซึ่งอาจ เกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นได้.

ข. กำจัดภัยพาล ใช้เมตตาตามนเป็นดีที่สุด เมื่อรู้ว่าใครเป็นพาลชอบเกะกะระรานแล้ว พึง พุ่งกระแสจิตประกอบด้วยเมตตาไปยังผู้นั้น จะทำให้เขาเกิดใจอ่อนโยนลง และเลิกการเป็นพาล

หันมาเป็นมิตรได้ หากจะใช้ฤทธิ์อย่างอื่นบ้างก็ได้ในเมื่อจำเป็น ต้องพิจารณาเอาเองว่าควรใช้ฤทธิ์ชนิดไหน ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์.

ค. กำจัดภัยมาร ใช้ข้อสุกฏานแก้ความกำหนัดในเมื่อมีผู้เกิดกำหนัดในตน หรือตนเกิดกำหนัดในผู้อื่น จะเพ่งตนหรือคนอื่นให้เป็นนอสุภะยอมได้ทั้งสองประการ สามารถบรรเทาความกำหนัดได้อย่างดียิ่ง ถ้าเกิดภัยมารอย่างร้ายแรงพึงใช้สุกฏานุปัสสนาพิจารณากายให้เห็นว่างเปล่าเป็นอากาศไป หรือจะใช้ฤทธิ์ประการใดประการหนึ่ง อันเหมาะสมกับเหตุการณ์ก็ได้.

ข. กำจัดภัยเวรกรรม เมื่อเกิดภัยเวรกรรมขึ้น พึงใช้ความอดทนอย่างดีเยี่ยม อายายอมให้ใจเหือกนอกทางศีลธรรม อย่าทำกรรมเวรสืบต่อให้ยืดยาว ทำให้มันสิ้นลงเสียเพียงแค่นั้นเป็นดีที่สุด และพึงแผ่กุศลผลบุญไปยังผู้เป็นเจ้าของกรรมนายเวรเนื่องๆ เพื่อให้เขาใจอ่อนเลิกจองกรรมจองเวรกันต่อไป.

ในการกำจัดภัยอันตรายนี้ เมื่อจะใช้วิธีใดๆ พึงพิจารณาให้แน่นอนในใจเสียก่อนว่าจะได้ผลหรือไม่ เมื่อได้ความแล้วจึงใช้วิธีนั้นๆ ต่อไป.

(๓) วิธีใช้ทิพยอำนาจบำบัดอาพาธแก่ตนเอง เมื่อเกิดอาพาธขึ้น พึงพิจารณาหาอุบายบำบัดอาพาธ เมื่อได้อุบายอย่างใดพึงใช้อุบายนั้นบำบัด ก็จะระงับได้ เว้นแต่อาพาธอันเกิดจากเวรกรรม เมื่อกระแสนกรรมยังไม่สิ้นสุดลง อาพาธยังไม่ระงับ เมื่อพิจารณาได้ความว่าอาพาธเกิดจากเวรกรรมอะไรแล้ว พึงปฏิบัติในทางระงับเวรกรรมดังกล่าวในข้อ (๒) ข. อาพาธก็อาจจะระงับ หรือบรรเทาลงได้มาก วิธีทั่วไปสำหรับบำบัดอาพาธ คือ เข้าฌานเป็นอนุโลมปฏิโลมหลายๆ เที้ยวหรือเข้าฌานแบบสมาธิประกอบด้วยองค์ ๕ ดังกล่าวไว้ในบทที่ ๑๓ ตอนว่าด้วยการรักษาฌานก็ได้ และต้องปลุกกำลังใจให้แข็งแรงที่สุด ต้องนึกว่าตนเองแข็งแรงไม่เจ็บป่วยอยู่เสมอ.

(๔) วิธีใช้อำนาจระงับกิเลสของตน กิเลสเป็นภัยอันตรายภายในที่สำคัญที่สุด ยิ่งกว่าภัยใดๆ ต้องปฏิบัติในทางป้องกันไว้เป็นดีที่สุด วิธีป้องกันภัยชนิดนี้ได้แก่ข้อสัมมาปฏิบัติทั้งปวง ดังกล่าวไว้ในบทที่ ๓-๔ นั้นแล้ว แต่ถ้าหากมันเกิดขึ้นโดยที่ป้องกันไม่ทัน ก็พึงบรรเทากิเลสนั้นด้วยข้อสัมมาปฏิบัติตรงกันข้ามเสมอไป ทำนองหนามยอกเอาหนามบ่ง เช่น รากะเกิดขึ้น พึงเจริญอุสสุภฌาน โทสะเกิดขึ้นพึงเจริญเมตตาฌาน เป็นต้น กิเลสอื่นๆ ก็จะระงับไป อย่าปล่อยไว้นานจะละลาย เมื่อมันเกิดขึ้นต้องรีบแก้ไขทันที แล้วต้องสังวรไว้ให้ดี.

๒. ด้านประโยชน์ผู้อื่น

ผู้อื่นหมายภายนอกตัวเองออกไป จะเป็นคนสัตว์ ภูตผี ปีศาจ หรือเทพเจ้าก็ตาม เรียกว่าผู้อื่นสิ้น ประโยชน์ใดเป็นไปเพื่อความสุขสวัสดิแก่ผู้อื่นนั้น ประโยชน์นั้นเรียกว่าประโยชน์ผู้อื่น การบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นก็คือ ประกอบกิจการหรือประพฤติกการอันจะเป็นผลสะท้อนกลับมาหาตนก็เพียงเล็กน้อย ไม่คุ้มกับกำลังและเวลาที่ทุ่มเทลงไป การบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นนี้ตรัสสรรเสริญและทรงแนะนำให้บำเพ็ญ แต่ถ้าทำแต่ประโยชน์ผู้อื่น ละเลยประโยชน์ของตนก็ทรงติเตียน เพราะเขาผู้นั้นจะทำลายตัวเอง และผลที่สุดก็จะทำลายผู้อื่นด้วย จึงทรงแนะนำให้บำเพ็ญประโยชน์อันจะสำเร็จผลดีทั้งแก่ตนทั้งแก่ผู้อื่น เป็นการทำให้มีผลไพศาล คือการประพฤตีสัจธรรม

ด้วยกาย วาจา ใจ และชักชวนผู้อื่นในการประพฤติสุจริตนั้น โดยวิธีนี้ตนเองก็ได้ประโยชน์ ผู้อื่นก็ได้รับประโยชน์ด้วย ไม่เสียผลทั้งสองฝ่าย ผู้มีปัญหาขอบำเพ็ญประโยชน์ชนิดนี้ แต่ยังมีประโยชน์บางอย่างซึ่งตนเองจะต้องเป็นผู้เสียสละฝ่ายเดียว ผู้อื่นเป็นผู้ได้รับผล ในกรณีเช่นนี้ทรงแนะนำให้พิจารณาด้วยปัญญา ถ้าเห็นว่าจักไม่เป็นไปเพื่อทำลายประโยชน์ของตนก็พึงทำตามกำลังความสามารถ แต่ถ้าเป็นไปเพื่อทำลายประโยชน์ตนเองแล้วไม่ควรทำ ทั้งนี้มีข้อเสนอให้เป็นคนใจแคบ แต่ทรงสอนให้เป็นคนมีประโยชน์ รู้จักทำประโยชน์ไม่ให้ทำลายประโยชน์ใดๆ เมื่อได้ทราบลักษณะประโยชน์ผู้อื่น และหลักการบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นเช่นนี้ พึงทราบวิธีการดังต่อไปนี้

(๑) วิธีใช้ทิพยอำนาจคุ้มครองผู้อื่น

ในกรณีที่ผู้อื่นไม่สามารถจะคุ้มครองตนเองให้ปลอดภัยได้ ถ้าเราเป็นผู้สามารถป้องกันภัยได้และเมตตากรุณาแก่เขาก็พึงทำการคุ้มครองเขาด้วยทิพยอำนาจประการใดประการหนึ่ง เช่น

ก. ทำฤทธิกำหนดเขตปลอดภัยแก่เขา.

ข. ทำฤทธิอธิษฐานวัตถุให้เป็นเครื่องคุ้มกันภัยแก่เขา.

ค. แนะนำให้เขาระลึกถึงพระรัตนตรัย และตนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย ในเวลาหวาดระแวงภัย.

ฅ. ทำฤทธิด้วยเมตตาพลากรณาพล หรือประการอื่นๆ ปกคลุมไปคุ้มครองเขาในเมื่อจำเป็น.

(๒) วิธีใช้ทิพยอำนาจบรรเทาภัยแก่ผู้อื่น

ในกรณีที่ผู้อื่นประสบภัยอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเราเมตตากรุณาเขาอยู่ และมีสมรรถภาพพอจะช่วยเหลือได้ ก็พึงช่วยด้วยทิพยอำนาจประการใดประการหนึ่ง ซึ่งเหมาะสมกับกรณีนั้นๆ เช่น

ก. ทำฤทธิกำจัดภัย ในเมื่อเห็นว่าจำเป็นต้องทำ เพราะจะปฏิบัติโดยวิธีอื่นใดไม่สำเร็จ.

ข. ทำบุญอุทิศ หรืออุทิศบุญที่มีอยู่แล้วไปให้แก่เขา ผู้กำลังตกทุกข์ได้ยากอยู่ในปรโลก ให้พ้นทุกข์ยากไป.

ค. ให้คำแนะนำสั่งสอนอันศักดิ์สิทธิ์ เหมาะสมกับภัยที่เขาผจญอยู่นั้น ให้เขาเกิดกำลังใจต่อสู้กับภัยด้วยธรรมิกอุบาย และแผ่กระแสจิตประกอบด้วยอำนาจไปช่วยเขาตามสมควร.

ฅ. ถ้าเขาเป็นผู้มีทิพยอำนาจพอจะขจัดภัยแก่ตัวเองได้อยู่ หากไม่ฉลาดในวิธีใช้ พึงแนะนำอุปเทศแห่งทิพยอำนาจแก่เขาตามควร.

(๓) วิธีใช้ทิพยอำนาจบำบัดอาพาธผู้อื่น

ในกรณีที่ผู้อื่นเกิดอาพาธที่พอเยียวยา หรือผ่อนบรรเทาทุกข์เข็ญได้ ก็พึงช่วยเหลือตามสมควรแก่กรณี เช่น

ก. เข้าสมาธิชั้นปีติสุขภูมิ แล้วแผ่กระแสปีติสุขนั้นไปให้ หรือทำอธิษฐานฤทธิก็ได้.

ข. ถ้าเป็นผู้มีกำลังใจ ได้เคยซาบซึ้งในพระธรรมอยู่แล้ว แสดงธรรมอันพิเศษให้ฟังก็บรรเทา
ได้.

ค. ผู้อาพาธเป็นผู้ที่ควรสงเคราะห์โดยประการทั้งปวง ฟังฟังให้เกิดเป็นทิพยโอสถขึ้น แล้ว
ให้เขาใช้อาบกิน.

(๔) วิธีใช้ทิพยอำนาจปลุกศรัทธาในศีลธรรมแก่ผู้อื่น

ในกรณีช่วยเหลือผู้อื่นให้เกิดศรัทธาเชื่อมั่นในศีลธรรมนั้น นอกจากการให้คำแนะนำสั่ง
สอนตามธรรมดาแล้ว ในบางกรณีจะต้องอาศัยทิพยอำนาจเข้าช่วยจึงจะสำเร็จผล เพราะบางคน
มีทิฐิมานะกล้า ถ้าไม่เห็นคุณน้าอัครรรย์ประจักษ์ตา เขาจะไม่เชื่อถ้อยคำในการแนะนำสั่ง
สอน แต่ถ้าเขาได้เห็นคุณน้าอัครรรย์แล้ว เขาจะเชื่อถ้อยคำในการแนะนำสั่งสอนอย่างยิ่ง
และทำให้เขามั่นใจในศีลธรรมว่าเป็นสิ่งดีพิเศษกว่าสิ่งใดๆ เมื่อเขามั่นใจในศีลธรรมยิ่งๆ ขึ้นในกรณี
ที่ต้องใช้ทิพยอำนาจนี้ต้องพิจารณาโดยรอบคอบว่า ควรใช้ทิพยอำนาจชนิดใดด้วย อย่าสักว่ามี
อำนาจใช้ก็ใช้ไปทีเดียว เพราะถ้าใช้ไม่ถูกวิธีก็อาจกลับเป็นร้ายได้ และต้องสังวรให้มาก อย่าใช้พร่า
เพรีอ จะนำอันตรายมา.

อนึ่ง นาค ยักษ์ คนธรรพ์ ปีศาจ เปรต บางจำพวกมีฤทธิ์และโหดร้าย ถ้าไม่ใช้ฤทธิ์ทรมาณก็
ยอมไม่สำเร็จอยู่ดี ในกรณีทำฤทธิ์ทรมาณพวกนี้พึงพิจารณาดูฤทธิ์อันจะปราบเขาได้ เช่น นาค ต้อง
ใช้ฤทธิ์สองประการทรมาณ คือ ธมายิกภาพ กับ ปัชชลิกภาพ นอกนั้นเพียงเมตตาตามานก็อาจ
ทรมาณได้ ถ้าใช้เมตตาไม่ลงจึงค่อยใช้ฤทธิ์อื่นๆ ต่อไปตามสมควร เมื่อทรมาณลงแล้วต้องสั่งสอน
ให้ดำรงอยู่ในพระไตรสรณคมน์และศีล ๕ ประการ เสมอไปทุกครั้ง อย่าทรมาณปล่อย จะได้
ประโยชน์น้อย.

จบ.

